ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: III Kasım 1986 Sayı: 7

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

— İkinci Basım —

Cilt: III Kasım 1986 Sayı: 7

İÇİNDEKİLER

Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar	: Atatürk ve Millî Birlik .	1
Suat İlhan	: The Universality of Atatürk	5
Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu	: Millî Kurtuluş Önderi Atatürk ve Milletlerarası Etkisi	13
Prof. Dr. İsmet Giritli	: Samsun'da Başlayan ve İzmir'de Biten Yolculuk (1919-1922)	49
Prof. Dr. Feridun Ergin	: Birinci Dünya Savaşı'nda ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler	59
Prof. Dr. Hamza Eroğlu	: Millî Birlik ve Beraberlik	85
Prof. Dr. Utkan Kocatürk	: Atatürk's Concept of "Youth" and the Characteristics of the Atatürkist Youth	101
Prof. Dr. Yılmaz Altuğ	: Atatürk and the Building of a Modern Nation State	107
E. Korg. Cemal Enginsoy	: Çok Yönlü Tarihî Kişiliği ile Atatürk	127
Prof. Dr. Hilmi Gürses	: Atatürk'ün Türk Toplumuna Bakış Açısı ve Gençliğin Bu Bakış İçerisindeki Yeri	139
Prof. Dr. Yıldız Tümerdem	: Atatürk ve Çağdaş Türk Kadını	151
Bekir Tünay	: Atatürk ve Cumhuriyet	155
Cihat Akçakayalıoğlu	: Cumhuriyet Öncesine Genel Bir Bakış ve Atatürk İnkılâbında Yöntem	171
Niyazi Ahmet Banoğlu	: Millî Kongre ve Faaliyetleri	197
Haberler	:	213

Levent Şahverdi Arşivi

olan gençlerimize ve çocuklarımıza herşeyden önce Türkiye'nin bağımsızlığına, Türk benliğine, Türklük şuuruna düşman olanlarla mücadeleyi öğreteceğiz. Bu mücadalenin şuuruna sahip olan milletlerdir ki millî birliği sağlarlar ve devam ettirirler".

Atatürk bu noktadaki irşatlarından sonra memleket evlâtlarının millete olan bağlılığını da şu şekilde belirtmişti: "Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı hepsi aynı ülkenin evlâtlarıdır ve aynı cevherin damarlarıdır." Bunu bu şekilde belirttikten sonra Atatürk'ün kendi el yazılarıyla yazılmış bir belgeye geçiyorum. Atatürk 1930'larda kendi el yazısı ile şunları yazmıştır: "Bugünkü Türk milletinin siyasî ve içtimaî topluluğu içinde kendilerine ayırıcı ve bölücü propagandalar yapılan vatandaşlarımız ve yurttaşlarımız vardır. Fakat bu propagandalar, bu yanlış adlandırmalar düşman âleti olmuş bir kaç mürteci beyinsizden maada milletin hiçbir ferdi üzerinde asla tesir etmemiştir." Bu satırlardan sonra Atatürk şunları ekliyor: "Çünkü bu millet fertleri de umum Türk camiası gibi müşterek maziye, tarihe, ahlâka, hukuka sahip bulunuyorlar". Bunlar, Atatürk'ün doğrudan doğruya sezgileridir.

Atatürk'ün iki gücü vardı. Biri seziyordu; kuvvetli bir sezgisi vardı. İkinci gücünü akıl oluşturuyordu; kuvvetli bir akıl gücü vardı. Millî birliğin sağlanmasında milletin ortak kültüre sahip olması, ortak ahlâka sahip olması, ortak duyguya sahip olması; bunları sezgisi ve akıl gücüyle bulmuştu Atatürk. Zamanla, 1932 den sonra bu görüşlerini öyle bir hale getirmek istedi ki dış düşmanların, dış mihrakların yapmış oldukları çalışmalara karşı, onların ilmî alandaki çalışmalarına bir cevap olmak üzere ilmî esaslar üzerinde yürümeyi düşündü, karar verdi ve bilimsel çalışmaları teşkilâtlandırdı. Yani bu milletin ortak kültüre, ortak ahlâka, ortak yaratılışa sahip olduğunu göstermek üzere Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nu tesis etti. Ölümüne kadar altı yedi sene bu kültürün gelişmesi yolunda faaliyet gösterdi; çok çalıştı. Fakat kendi, gerektiği şekilde bu çalışmalarını tamamlıyamadı; çünkü ömrü vefa etmedi. Aradan geçen zaman içinde, Atatürk'ün ölümünden sonra bu faaliyetler dinamizmini Atatürk devrindeki gibi muhafaza edemedi. Dinamizmini muhafaza edemedi ve bu, Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yıldönümüne kadar devam etti. İşte Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yıldönümü sırasında bu dinamizmin yeniden başladığını görmekteyiz ve işte 2876 sayılı Kanun'un hikmeti budur.

Levent Şahverdi Arşivi

Doğrudan doğruya millî kültür unsurlarını tesbit etmek ve ilmî esaslar dairesinde tesbit edilen millî kültür unsurlarını doğrudan doğruya millî politikamıza temel yapmak. Bu çok mühim bir noktadır ve kanunda bu nokta belirtilmiştir. Şimdi artık bu safhadayız.. Bu husus, millî kültür unsurlarının ilmî şekilde tesbitidir. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun da doğrudan doğruya varlık nedeni bu olmaktadır ve buna çalışmaktadır. Bunun için Yüksek Kurum Başkanlığı bir dokümantasyon hazırlamıştır. Bu dokümantasyonun da doğrudan doğruya sempozyumlar halinde yayımlanması gerekmektedir. Ama bunun için de Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığımızın, Kültür ve Turizm Bakanlığımızın yakın yardımları şarttır. İşte Atatürk'ün bu isteklerini tahakkuk ettirdiğimiz zaman ebediyetler âleminde bulunan Atatürk'ün ruhu elbette şad olacaktır. Bu esası da belirtmek suretiyle yüksek huzurunuzda sözlerime hürmetlerimle son veriyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

THE UNIVERSALITY OF ATATÜRKISM

SUAT İLHAN

The aspect of Atatürk and Atatürkism which has been studied least is the impact they have had on other nations. Apart from some isolated publications no complete studies or interpretations and evaluations based on these studies have been carried out.

Studies on the universality of Atatürk and Atatürkism with emphasis on the third world countries can be carried out by treating each country individually or by taking military, economic, social and political issues collectively for all the third world countries.

Both the theoretical and the applied aspects of Atatürk and Atatürkism should be studied. The study of the theoretical aspect of this subject can be carried out under the following headings:

a) The study and evaluation of the charachteristics and elements of Atatürkism as a new outlook on the world and in which besides national qualities also universal and contemporary qualities are found.

b) The comparison of Atatürkism with other great schools of thought.

c) The place of Atatürkism in the history of philosophy. Together with the theoretical study of the universal aspect of Atatürk and Atatürkism a study concerning the application of the issues listed below can also be carried out :

a) The impact of the Atatürkist philosophy on the nations of the world. Which viewpoints and their applications had impact on which country or group of countries.

b) The influence and impact which the application of Atatürkism in Turkey had on the political events in the world.

c) The impact the War of Independence had on other liberation movements, the importance of being a pioneer.

d) The evaluation of Atatürk and Atatürkism as a set of rules for the future.

Levent Şahverdi Arşivi

Before starting the study concerning the theory or its application, the first inevitable step is undoubtedly the study of how Atatürk and Atatürkism have been evaluated in the past and at present. To this end the four volume collection titled "Atatürk in English Documets" by the esteemed Bilâl Şimşir forms a happy and exemplary beginning. It is also necessary that our libraries acquire foreign publications concerning Atatürk and Atatürkism.

The subject matter is vast, the field is unexplored and is waiting for researchers. Undoubtedly all these studies can be carried out by Turkish scientists. The specific methodology for this research must be made clear. When establishing the methodology, the Atatürkist philosophy in its totality as well as its social, economical political and military elements should be taken into account.

When conducting the studies of the universal aspect we have to take the main event and its elements into consideration together with the dominant characteristics which influenced the application of Atatürkism in Turkey. In all these studies the points of view given below can be considered as basic facts.

Atatürkism in its totality defines the principles, the methods and rules of application for establishing a national government, for modernizing the national government and for keeping the government modern in every age.

The total application in Turkey is formed by three great events: the War of Independence, the radical changes and the achieving of the national sovereignty. One of our radical changes is the obtaining of our national sovereignty through the changing of the political power. But because of their importance and influence it will be useful to consider these events seperately. In order to obtain our national sovereignty it was necessary to change the source of political power, to broaden the base of power and to hand over the power to the people.

All the principles and radical changes form one totality. However, in Atatürkism, instead of fixed ideas and misconceptions, answers which have been found through reason and science in accordance with the conditions and needs are fundamental. We realize more and more that Atatürk created the most valid and realistic system of thought and application bringing together the principles and the

Levent Şahverdi Arşivi

radical changes with reason and science while taking the contemporary conditions into consideration.

The three main events of the application of Atatürkism: the War of Independence, the national sovereignty and the radical changes each caused a different impact and reaction. Amongst these our War of Independence had more influence and caused more reactions in other nations than our radical changes and the establishing of our national sovereignty. Our War of Independence gave strength and hope to all oppressed nations which were colonized and occupied. With the War of Independence the Turkish People carried out their historical responsibility towards the oppressed nations.

When, after Vienna, the Turkish retreat had started, the Europeans started to colonize the eastern countries. Three centuries later after the pioneers of the victorious War of Independence and in the atmosphere which had been created, those same countries were able to start their liberation.

Sakarya is the place where the return from Vienna came to a halt. The Battle of Sakarya is not only a turning point and a peak in Turkish history but also in world history. The Westerners first saw the Turks as a threat to themselves and later as an obstacle to their expansion. Domination in the east would not be possible without obliterating the Turkish power. Therefore it would be necessary to throw the Turks first out of Europe and then out of Anatolia. As the politics of the so called eastern problem were getting more successful, it became easier to colonize and occupy the third world countries. When the Turks lost the domination of the Black Sea and the Mediterranean and the Portugese lost the battles in the Pacific Ocean new prospects were opened for occupation and colonization by the west. In world history there are not many field battles which have brought so many changes as the Battle of Sakarya. The proud victors of the First World War experienced, four year after this victory, a defeat such as they had not experienced in centuries. The Westerners suffered deeply because they felt strongly that this defeat would concern their future closely. Consequently in the days following the Victory of 30 August they cried out for help from the Balkans (Romania and Yugoslavia) from the Far East (New Zealand, Australia and India) and from one another so as not to let Thrace be given to the Turks.

Levent Şahverdi Arşivi

With the War of Independence the era of wars of liberation started in the world. The War of Independence rose above our national history and became universal, it became a pioneer, an example to a large part of the third world. The world powers and various politics have wanted to direct and use our War of Independence, which was the pioneer of Wars of Liberation, towards their own goals. Many of these interventions deviated from the purpose of many of these wars of liberation and while rescueing oppressed nations from the influence of one power caused them to fall under the influence of another.

The most important characteristic of the Turkish War of Independence is that it was fought without any influence or contribution by outside powers and that it started the road towards complete independence. At the beginning of the War of Independence, during a period when we were still extremely weak, the Soviet Union claimed certain rights as well as Van and Bitlis, in return for their assistance. This was categorically refused and the Soviets were charged with imperialism. As a war of liberation, the Turkish War of Independence prepared the basis for its own philosophy.

The ways wars of liberation are fought can differ according to the special circumstances of the countries which are fighting these wars, the power centres in the world at the time these wars are fought and the influence of the dominant politics. These particular factors must be taken into consideration when evaluating the wars of liberation.

The basic elements which form the special character of the Turkish liberation movement are: the superior personality of Atatürk, the leader of the movement, the composition of the history and culture of the Turkish people, the Turkish geography and the political situation in the world at the time of the War of Independence.

The people of Turkey, who made the War of Independence into a reality, stem from an era to which four centuries ago their name was given. They represent the civilization of the Asian steppes, they made great contributions to the development of the Islamic civilization. They synthesized the Turkish and Islamic civilizations and, based on this synthesis, they founded one of the longest lasting and greatest empires in the world. Every time we study the order of the government of this empire and the superiority of the composition of its civilization, its greatness becomes a little more apparent.

Levent Şahverdi Arşivi

The Turkish people established close to 200 states. The accumulation of culture, the traditions and mental make-up of this nation will undoubtedly be different from a society which becomes a state, a nation for the first time.

The leaders of the liberation movement form another basic element which shaped the movement. Atatürk was the first leader of the wars of liberation. He is a genius who was brought forth by the great accumulation of history and by the Turkish cultural environment. Its undoubtedly difficult to find this greatness in the other leaders of the wars of liberation. However, the other leaders of the wars of liberation had Atatürk as an example in front of them. Atatürk, on the other hand, no such example. When we study the wars of liberation it is important that we evaluate the leader because of his influence on the shaping of the movement.

One of the most important elements which influence all military, political, economic and social events is undoubtedly the geography. We have to see the geography in all its aspects together with the climate as an inescapable fact. Therefore, the geography of the countries which fight wars of liberation as an influence which shapes the events, has to be taken as part of the study. One of the characteristics of the Turkish geography is that it forms a shield for the east against the west.

Because of its geographical location Turkey performs not only the duty of a shield between east and west but also of a shield between influences coming from all directions and the area behind it. The geographical location of Turkey forms the crossroads and the crucial area of all ambitious endeavours. This location has a place and importance in all the struggles in the world. It has contact and connections with all the cultures and all the centres of power which have been formed in the world. Only on condition that it is powerful in every field can the people live here. Each country which is struggling for its liberation has to be evaluated by also taking into account its geographical conditions.

Other points which also have to be considered and investigated are the political situation in the world at the time when the countries are struggling for freemdom, the position of the sovereign powers in the world and the political trends and the directions they are taking. Undoubtedly the world powers in the 1960's and the world powers in the 1950's and the activities of the political trends are

Levent Şahverdi Arşivi

not the same. If we take the points mentioned above into account when investigating the universal effects of Atatürk and Atatürkism, it appears that every country tried to evaluate Atatürkism according to their own conditions and needs and tried to profit from this theory and its applications accordingly.

There are also countries and thinkers who consider making use of only one aspect of Atatürkism as required by their own conditions. For instance thinkers of some South American countries are thinking of making use of Atatürk's efforts establish a nation in order to become a nation, a state, a national state. In their eyes Atatürk is the fouder of national governments, the creator of states. Some South African thinkers, fearing that their own cultures might be completely destroyed, do not accept the idea of Westernization in Atatürkism but only defend its principle of modernization.

To see Atatürk as the leader of modernization and Atatürkism as a method for modernization and the bringing of this system of thought in its totality to maturity should not be seen as a simple matter.. The principles form the basis of this system of thoughts and their application constitute the fundamental tasks of our age. Today it is possible to be in harmony with our age with the help of these principles. In fact Atatürkism is a system of thought whose principle is that reason and science show the way and that the results of reason and science should be used according to the conditions and needs of our age.

After the second world war Atatürkism gained even more exemplary value and Atatürk became a person of great esteem in the eyes of the world. This was a result of the conditions at the end of the second world war as well as of the fact that enough time had passed for the example of Atatürk to settle and spread among the oppressed countries which were occupied and colonized. The first effect Atatürk had on the oppressed people was when he gave the Westerners a taste of defeat in the War of Independence and the Moslims identified themselves especially with Atatürk in the role of ghazi. The abolishment of the caliphate and the radical changes which followed the War of Independence were difficult to understand for these societies and were goals which were difficult to reach. At this point we see that the devotion to Atatürkism had come to a stand-still due to propaganda based on errors which had been spread

Levent Şahverdi Arşivi

by the westerners. However, time brought Atatürk and Atatürkism to new heights and secured the spreading of Atatürkism.

Battles gain great value because of their military merit but also because of their impact on the future. The War of Independence carries, undoubtedly great value from the military point of view. But as important as the military value are the fast changes which came about as a result of the War. War opens the road to the goal, widens the road and secures it. The War of Independence forms the first unavoidable step towards our independence, sovereignty, freedom our becoming part of contemporary civilization and the establishment of our national state. If, however the radical changes had not followed the War of Independence, it would not have been possible to establish our national state and to become a part of modern civilization. With the War of Independence it became possible to establish an independent national state, however, the radical changes enabled us to become part of contemporary civilization. The War of Independence is the war which marks the point where the Ottoman Empire, which had brought the synthesis of the Turkish-Islamic civilization to great heights, had lost its power of renovation and had deteriorated. The War of Independence and the radical changes aim at forming a new synthesis of the Turkish-Islamic synthesized culture and western culture. The redical changes opened the road towards a new synthesis with western civilization. For this reason we see Atatürkism in its totality as a new civilization. It is the great responsibility of Turkish scientist and intellectuals to examine the impact and influence Atatürkism had on other nations and to explain all aspects and characteristics of Atatürkism as a philosophy to the world. It will be possible to present Atatürk and Atatürkism more cleary and to spread the philosophy, to ensure the same impact on the world as they had on Turkey, to create a more humane, a more dignified society, a society which works towards peace in the world. The basic element; of our power will be formed when Atatürkism has settled and lives in the Turkish people and in our institutions and thus the lack of balance which exists between ourselves and the developed nations will be removed and as our geographical position denies us the right of being a weak nation Atatürkism will give us indispensable power. Because Atatürkism shows people of every era the ways of becoming modern.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ KURTULUŞ ÖNDERİ ATATÜRK VE MİLLETLERARASI ETKİSİ

Prof. Dr. TURHAN FEYZİOĞLU

Türk Bağımsızlık Savaşı, XX. yüzyılda emperyalizme, sömürgeciliğe karşı girişilen ilk büyük kurtuluş hareketidir.

30 Ağustos hem bir son, hem de bir başlangıçtır. Başkumandanlık Meydan Muharebesi, Türk Bağımsızlık Savaşını zaferle taçlandırıp sona erdirirken, yalnız Türk Milleti için değil, bütün "*mazlum milletler*" için yepyeni bir dönem başlatmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, Türk Milletinin bağrından doğmuş bir Millî Kurtuluş hareketini dağınıklıktan kurtarıp birleştiren, canlandıran, örgütleyen, askerî ve siyasî alanlarda zafere ulaştıran büyük önderdir. Fakat Mustafa Kemal Atatürk, yalnız Türk Milletinin Bağımsızlık Savaşının eşsiz önderi olmakla kalmamış, bütün ezilen milletler için kurtuluş meş'alesini yakmış, onlara umut vermiş, yol göstermiş, örnek olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk, daha Millî Mücadele sürerken, bu mücadelenin milletlerarası alanda doğuracağı yankı ve etkileri açıkça görerek, şu sözleri söylemiştir:

> "*Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye büyük ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü, müdafaa ettiği, bütün mazlum (ezilen) milletlerin ... davasıdır*".[1]

30 Ağustos 1922 Başkumandanlık Meydan Muharebesinde kazanılan ve Atatürk'ün deyimiyle, istilâ ordularını "*Anadolu'nun harim-i ismetinde yok eden*" kesin sonuçlu zafer, yeni Türk Devletinin diplomatik ve siyasî alanda elde edeceği büyük başarıların askerî

[1] *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 9 Temmuz 1922 tarihli sayısında yayınlanan 7 Temmuz 1922 tarihli konuşma (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt II. İkinci Baskı, Ankara 1959, s. 40).

Levent Şahverdi Arşivi

temelini teşkil etmiş; Yunanistan'da bir hükûmet başkanının, bir eski başkomutanın, birçok bakanın idamına yol açmış; mağrur ve iddialı bir İngiltere Başbakanını güç duruma düşürmüş; Avrupa devletlerinin Türkiye'ye bakış açılarında büyük değişiklikler doğurmuş; yalnız Orta Doğu'da değil, Asya ve Afrika'da tarihin akışını etkilemiştir.

Millî Mücadele'de, Türk Milleti, millet iradesinin temsilcisi olan TBMM ve milletin bağrından doğan Türk ordusu, siyasî ve askerî liderliği bir arada yürüten Mustafa Kemal Atatürk'ün etrafında bütünleşmişlerdi.

Millî Mücadele, hakkın kaba kuvvete, Türk milliyetçiliğinin emperyalizme, yurtseverliğin ihanete, davaya inancın bozgunculuğa, millet iradesinin saray pazarlıklarına, akılcı ve çağdaş devlet idaresi anlayışının çağdışı safsatalara karşı zaferidir.

Türk Bağımsızlık Savaşı, Atatürk'ün Türk Milletine duyduğu büyük güvenle ve akılcı, gerçekçi bir yaklaşımla yürütülüp kazanılmıştır.

Büyük Önder'in, devamlı savaşlarla bitkin düşmüş, fakir, fakat yüce ruhlu milletine inancı tamdı:

> *"Türkiye halkı, yüzyıllardan beri hür ve bağımsız yaşamış ve bağımsızlığı bir yaşama gereği saymış bir kavmin kahraman evlâtlarıdır. Bu millet, bağımsızlıktan uzak yaşamamıştır. Yaşayamaz ve yaşamayacaktır"* [2]
>
> *"Ölmek isteyen bir milleti hiç bir kuvvet kurtaramaz. Türk milleti ölmek istemez. O daima yaşayacaktır." "Türk, esaret kabul etmeyen bir millettir. Türk milleti esir olmamıştır".* [3]

Bağımsızlık Savaşı için *"kutsal bir kumardı"* diyen birine Atatürk'ün, *"Hayır. Kutsal bir hesaptı"* diye cevap verdiği bilinir.

Bağımsızlık Savaşının güç günlerinde (meselâ Akhisar cephesinde üç Yunan tümeninin karşısına sadece bin asker ve eğitilmemiş bir avuç köylü ile çıkılabildiği, sınırlı kuvvetlerimizin yok edilmelerini önlemek için cephenin sık sık geriye çekildiği günlerde), TBMM'nde, askerî gelişmelerle ilgili sert eleştiriler yapılı-

[2] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, Ankara 1959, s. 35.

[3] Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, genişletilmiş 3. basım, Ankara 1984, s. 2.

Levent Şahverdi Arşivi

yordu. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın sarsılmaz inanç ve iradesi, bütün karamsarlıkları, bütün kararsızlıkları dağıtmağa yetiyordu:

> *"Efendiler, size açık söyleyeyim. Bazı yerler işgal edilmiştir, bunun üç misli daha işgal olunabilir. Fakat bu işgal hiç bir vakit bizim imanımızı sarsmayacaktır...*
> *Memleketimizin ellide biri değil, tamamı tahrip edilse, tamamı ateşler içinde bırakılsa, biz bu toprakların üstünde bir tepeye çıkacağız ve oradan müdafaa ile meşgul olacağız...".*[4]

Aynı konuşmasında, Türkiye ile bir Avrupa ülkesini kıyaslayan bir milletvekiline şöyle haykırıyordu:

> *"O memleket nerede? Bizim memleket ve milletimiz nerede? Efendiler, ben de, bazı arkadaşlarım gibi, Batı milletlerini, bütün dünyanın milletlerini tanırım. Fransızları tanırım. Almanları, Rusları ve bütün dünyanın milletlerini tanırım ve bu tanımam harp sahalarında olmuştur. Ateş altında olmuştur. Ölüm karşısında olmuştur. Yemin ederek sizi temin ederim ki bizim milletimizin manevî kuvveti bütün milletlerin manevî kuvvetinin üstündedir."*
> *"...Millî kuvvetlerimiz on misli üstün bir kuvvet karşısında çekildiler. Çekilmek lâzımdı. Eğer ölmek lâzımsa o da yapılır... Fakat hiç bir gaye temin edemeyecekse neye yarar? Gayeyi koruyabilmek için, on misli kuvvet karşısında (Akhisar cephesinde) bu binbeşyüz kişinin çekilmesi lâzımdı... Milletimizin manevî gücü gayet sağlamdır; bu sayede, bütün düşmanlarımızı galip vaziyetinden mağlup vaziyetine koyacağımıza herkesin güvenmesini rica ederim."*[5]

TBMM'nin Millî Mücadele yıllarına ait Gizli Celse Tutanakları 1980 yılında yayınlanmış bulunmaktadır. Bu tutanakların I. cildinde, 29 Mayıs 1336 (1920) tarihli celsede, Erkân-ı Harbiyei Umumiye vekili İsmet Bey, Fevzi Paşa ve TBMM reisi Ankara meb'usu Mustafa Kemal Paşa'nın yaptıkları konuşmaları okumak, Millî Mücadeleyi yöneten liderlerin dünyayı da, Türk milletini de ne kadar iyi tanıdıklarını, ne kadar isabetli değer-

[4] TBMM de 8 Temmuz 1920 de yaptığı konuşma, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt I, İkinci Baskı, Ankara 1961, s. 81.

[5] Aynı konuşma, *a.g.e.*, s. 83-84.

Levent Şahverdi Arşivi

lendirmeler yaptıklarını göstermeye yeterlidir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet (İnönü) bey'in gizli celse konuşmasından aktardığımız şu satırlar, Atatürk'ün tahlillerine paraleldir; aynı inançla doludur; Bağımsızlık Savaşı liderlerinin asla maceracı olmadıklarını, son derece akılcı ve gerçekçi bir durum muhakemesi yaptıklarını ve Türk milletine engin bir güven beslediklerini göstermeye yeter:

> *"Efendiler, Ermeni ve Yunan kuvvetlerinden ve bugün mevcut olan Fransız ve İngiliz kuvvetlerinden başka İtilâf Devletlerinin elinde başka kuvvetler yoktur diye bir ifade serdetmiyorum. İtilâf Devletlerinin, memleketlerinde, daha büyük orduları ve teşkilâtları vardır. Fakat... bizim aleyhimizdeki projeyi yalnız Ermeni ve Yunan ordularından beklediklerini gösteren kuvvetli sebepler ve istihbarat mevcuttur. Birincisi, Fransız ve İngiliz milletine, Türk Milletinin imhası için maddeten gösterilecek bir menfaat yoktur. Bu proje, "istilâ" hırsı ile, "tagallüp" hırsı ile zevk alan idarecilerin (rüesanın) projeleridir. Uzun bir harpten sonra, yeniden, zevk için bir milleti diğer millete boğazlatmak suretiyle Fransız ve İngiliz milletinden kan istemek kolay bir şey değildir ..."*

Söz konusu milletlerin neden Anadolu'ya büyük ordular gönderemeyeceklerini açıkladıktan sonra, konuşma şöyle devam ediyor:

> *" ...Göndereceklerini farz etsek bile, Anadolumuz, dağlarımız, kolay istilâ olunacak, ikiyüzbin, beşyüzbin kişi ile bir ayda, beş ayda bir ucundan girilecek, öbür ucundan çıkılacak yerler değildir. Allah bizim dağlarımızı, tepelerine çıkalım, dünyaya karşı serbest, hür teneffüs edelim diye yaratmıştır. Bir millete esareti kabul ettirmek için milyonlarca kuvvet, senelerce vakit, milyarlarca servet sarfetmek lâzımdır. Bunu biz, kendimiz, meselâ Yemen ve sairede uzun müddet tecrübe ettik. İmkânları ve vasıtaları bol olan milletler, meselâ İngilizler, Transval'de, Fransızlar bütün müstemlekelerinde tecrübe ettiler. Bütün bu tecrübeler,* ezelden beri esir olan *milletlerle yapılmıştır. Şimdi tecrübe edecekleri millet,* ezelden beri hür olan *bir millettir. Bizi imha etmek isteyenlere, bir kaç milyon askere ve uzun zamana ve bir çok servete lüzum olduğunu ispat ettiğimiz gün, hayatımızı bugün için ve gelecek*

Levent Şahverdi Arşivi

için temin etmiş olacağımız gibi, bize bakan bütün İslâm milletleri de hayatlarını temin etmiş olacaklardır.

Esas mesele: İsbat etmek mecburiyetindeyiz ki, İstanbul'da oturup veyahut herhangi bir telgraf merkezine oturup, bütün memlekete telgraf çekmek ve bütün memleketten, İngiliz, Fransız ve İtalyanlara karşı "aman teslim olduk" cevabını almak ihtimali olmasın.

Bütün memleketi istilâ ettikten sonra, bir tek dağbaşı kalacak olursa, o tek dağ başına da ayrıca kuvvet göndermek lâzım olduğuna düşmanlarımızı ikna etmeliyiz".

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet bey, konuşmasının bu bölümünde, Güney cephesinde Fransızlarla yapılan muharebelerde, karşımızdakilerin Türk direnişini, Türk azmini tecrübe ettiklerini; tankları, topları, makinalı tüfekleriyle yürüyüp "*cephe*" zannettikleri yerlere ateş ettiklerini; fakat köylerde toplanan halkın bile istilâcılara karşı koyduğunu; istilâcıların tepelendiğini anlatır ve TBMM gizli celsesindeki konuşmasına şöyle devam eder:

"Efendiler, İstanbul'dan veyahut herhangi bir sahilden başlayarak memleketin bütün dağları üzerine çıkmak kolay değildir... Yalnız, korku ve dehşete düşerek, herhangi bir mahal ve cephenin el dokunulmamış yerlerini, el dokunulmadan kendilerine teslım edemeyeceğimizi düşmanlarımıza bildirmeliyiz. Şayet Avrupa, milletlerinin menfaatı olmayan ve bizce ümit edilmeyen şekilde, geniş mikyasta harekâta kalkışmak isterse, onu da ... serinkanlılıkla karşılamağa hazırız. Her tarafı "Kerbelâ" yapacağız. Memleketin her karış toprağını ayrı ayrı müdafaa edeceğiz. Her yerin ayrı ayrı zaptolunması lâzım geldiğini isbat edeceğiz...

... Efendiler, düşmanlarımızın elinde bize korku ve dehşet vermek için tayyare (uçak) vesaire gibi bir çok vasıtalar da vardır. Fakat şimdiye kadar hiç bir memleket tayyare ile zaptolunmadı ve hem de olmayacaktır... Onlar bizi Afrikalılar gibi cahil ve ürkek bir millet zannediyorlar...

... Memleketimizi maddeten abluka etmek isteyeceklerdir. Lâkin bunun da hiç bir tesiri, hiç bir ehemmiyeti olmayacaktır. Çünkü abluka ancak o millet için müessir (etkili) bir vasıta olur ki, Allah o millete gıdasını hariçten gönderilmek üzere vermiştir. Bütün Türkiye muhasara edilse (sarılsa) bile, daha

Levent Şahverdi Arşivi

eksik şeylerle iktifa etmek (yetinmek) mecburiyetinde kalırız ve fakat midemizin ihtiyacını temin ederiz; harp için bileklerimizde kuvvet bulunur. Allah bize bu imkânı bahşetmiştir. Şu halde, abluka ile esareti kabul etmek için açlık ve gıda tehlikesi de yoktur."

Memleketin büyük tehlikelerle karşı karşıya olduğunu, fakat bu tehlikelerin hepsini göğüslemeğe imkân verecek tedbirler, direniş çareleri de bulunduğunu belirttikten sonra, İsmet bey en büyük tehlikenin iç düşmanlardan gelebileceğini şöyle vurguluyordu:

"... *Bizi teslim olmağa mecbur etmek için en kuvvetli bir vasıta daha vardır ki, bu da dahilî (iç) nifaktır. Düşmanlarımız halkımızın an'anatından (geleneklerinden) ve Harb-i Umumînin millette haklı olarak vücuda getirdiği bıkkınlıktan ustalıkla istifade etmek istiyorlar. Meselâ, halk askerlikten yorulduğu için, millete askerliğin ilga edildiğini, bütün vergilerin affolunduğunu ilân ediyorlar. Milletimizin öteden beri gerek dinine ve gerek saltanat makamına bağlılığını bilen düşmanlarımız, saltanat ve hilâfet makamının elinde bulunan bütün kuvvetleri millet aleyhine zorla sarfettiriyorlar...* (*Bazı kimseler*) "Hazret-i Padişah askerliği affetti, vergileri affetti, sulh oldu, din ve imanı olan bizim arkamıza düşsün" *diye etraflarına bir çok halk toplayarak muhtelif telgraf merkezlerini basmak ve etraftaki zavallı köylüleri ellerine almak için uğraşmaktadırlar."*

"... *Dahilî (iç) nifakın en büyük tehlike olduğunu hepimiz bilmekle beraber, bu hususta her gün her rastgeldiğimize ne kadar çok tekrarda, ne kadar çok irşatta bulunursak, düşmanlara karşı kendi mukavetimizi bir kat daha isbat etmiş oluruz".*[6]

İsmet (İnönü) bey'den sonra Fevzi (Çakmak) Paşa kürsüye gelir. 29 Mayıs 1920 günü, gizli oturumda, onun söyledikleri de, Bağımsızlık Savaşı'nın önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün ve arkadaşlarının inançlı, fakat gerçekçi tutumlarının ifadesidir. Fevzi Paşa, düşmandan kurtarılan, İstanbul'dan kaçırılan silâh ve cephanenin, düşmanların zannettiklerinin üstünde olduğunu;

[6] *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt 1, İçtima 21, 29 Mayıs 1920 tarihli gizli celse, s. 40-43.

Levent Şahverdi Arşivi

İngilizlerin kapak takımlarını söküp aldıkları silâhların eksiklerini tamamlamak için bulunan çareleri anlatır. İngilizlerin, Anadolu'da isyanlar çıkararak, bütün cephanemizi iç savaşlarda tüketmemizi istediklerini; fakat onların zannettikleri gibi cephane buhranı çekilmeyeceğini izah eder. Askerin "talim ve terbiyesi"; mahallî elbiseleriyle cepheye sevkedilenlerin askerî üniformaya kavuşturulması; "Kuvayı Milliye"nin muntazam bir ordu haline dönüştürülmesi için düşünülen tedbirleri açıklar, Fevzi Paşaya göre:

> *"Kesin bir sonuç alabilmek için mutlaka muntazam kuvvetlere ihtiyaç vardır ve özellikle emir ve komuta zincirinin muntazam olması gereklidir".*

Padişah hükûmetinin, İngilizlerle el ele vererek, iç isyanlar çıkarmağa, *"Kuvayı inzibatiye adı altında bir takım serserileri toplayıp memleketimize musallat etmeğe"* çalıştıklarını izah eden Fevzi (Çakmak) Paşa şöyle devam eder:

> *"İngilizlerin yegâne plânı bir milleti içinden yıkmaktır. Bir millet ki bunu anlar ve bir kaya gibi kendisi üzerine gelecek fesatlıklardan, iç ve dış hücumlardan sarsılmaz, bünyesinde gedik açılmaz; o millet hiç bir vakit mahvolmaz ve mahvedilemez... Bugün hepimiz biliyoruz ki, yenildiğine inanan bir millet, silâhlarını atmadan da yenilmiştir. Ancak, yenilgiyi onaylamayan bir millet savaşmaya devam edebilir... Bizim milletimiz hiç bir zaman esaret zinciri taşımamıştır... Eğer biz, içimizde, kalbimizde; düşmanlarımızın buraya ayak basmamasına kesin bir azimle iman edersek, basamazlar efendiler."* [7]

Aynı gizli oturumda söz alan Mustafa Kemal Paşa, son siyasî gelişmeleri anlatır. Güney cephesinde Fransızların karşılaştıkları direncin, onlara, sorunları İstanbul Hükûmeti ile anlaşarak çözemiyeceklerini anlattığını; sadece Sis, Pozantı veya Anteb'i boşaltmalarının değil, topraklarımızın *tamamını* terkedip gitmelerinin zorunlu olduğu gerçeğinin Fransızlar tarafından çok iyi anlaşıldığını izah eden Mustafa Kemal Paşa şöyle der:

> *"... Fransızlar cidden anlaşmak istiyorlar. Çünkü, maddeten, bizimle uğraşmak menfaatlerine aykırıdır ve belki, buna karşılık,*

[7] Aynı gizli celse tutanakları, s. 44-45.

Levent Şahverdi Arşivi

Suriye'deki menfaatlerini azamî ölçüde güvence altına almak isterler. İşte onları bizimle anlaşmaya yanaştıran sebep budur ..."

"*... Memleketimizin ve milletimizin kaderini bir çözüme bağlamak için, düşmanlarımız damat Ferit Paşaya müracaat ederek onunla davayı sonuçlandırmağa çalışıyorlar. Bundan dolayı, Avrupalıları bu çürük ve meşru olmayan müracaat yerinden vazgeçirip doğrudan doğruya milletimize ve milletimizin temsilcilerine müracaat ettirmek, kazanılacak başarıların en parlağıdır*".

Mustafa Kemal Paşa, yeterli silâha sahip olmadan savaşın yürütülmesinin güç olacağı iddialarına cevap verirken, "*hem müdafaa (savunma), hem de taarruz için silâhımız vardır. Ondan sonra muhtaç olduğumuz silâhları da düşmanların elinden alacağız*" der. Yine aynı konuşmasında, düşmanların çokluğu sebebiyle, Doğu'dan gelebilecek desteğin yararlı olacağını; düşmanlarımızla savaş halinde olan Sovyet Rusya ile ittifak konusunun da dikkatle incelendiğini; ancak bunun "bolşevik olmak"la hiç bir ilgisi bulunmadığını; bunun büsbütün başka bir mesele olduğunu ve bunu düşünmeğe bile ihtiyaç duymadıklarını; esasen Rusların da, dinî ve millî inançları bolşeviklikle bağdaşmayan milletlere kendi görüşlerini kabul ettiremeyeceklerini anladıklarını izah eder. Bu arada, asıl güç kaynağının milletin kendisi olduğunu belirtmekten geri kalmaz:

"*Bakanlar Kurulu (Heyeti İcraiye) bu konudaki teşebbüsünde gayet tedbirli olmak lüzumunu kabul etmiştir. Şöyle ki, varlığımızı korumak ve millî emellerimize erişmek için gerçek dayanağı dışarda değil, içerde, kendi vicdanımızda bulmak prensibini Bakanlar Kurulu kabul etmiştir*".[8]

Türk lideri ve Ankara'daki TBMM Hükûmeti bu kadar gerçekçi ve akılcı değerlendirmeler yaparken, gerek Yunanlılar, ge-

[8] Aynı gizli celse tutanakları, s. 48. O günkü dış politika ve millî savunma zorunlukları sebebiyle bolşeviklerden maddî destek ve silâh almağa çalışırken, Atatürk ve arkadaşları, komünizmin Anadolu'ya sızmaması, ülke içinde örgütlenmemesi, hele orduya bulaşmaması için sıkı tedbirler alıyorlardı. Atatürk, bolşevizmi, komünizmi açık ve kesin şekilde reddetmişti. (Bk. Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hâtıraları*, İstanbul 1955; Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, Ankara 1986, s. 35, s. 55-65).

Levent Şahverdi Arşivi

rekse onların Anadolu'ya karşı giriştikleri zalim ve haksız istilâyı bütün gücüyle destekleyen İngiliz Başbakanı Lloyd George gibi kimseler, boş hayaller içinde yüzüyorlardı.

TBMM'nin 1920-23 yıllarına ait gizli celse tutanakları kadar, aynı dönemde İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan Başbakanları, bakanları ve komutanları arasında yapılan gizli toplantılarda konuşulanları tesbit eden resmî belgeler de, ilginç gerçekleri gözler önüne sermektedir.

İngiltere devlet arşivinde bulunan ve üzerinden yeterince zaman geçtiği için gizliliği kaldırılan belgeler, Dışişlerimizin değerli mensuplarından Büyükelçi ve tarihçi Bilâl Şimşir tarafından derlenmiş; Millî Mücadele dönemi ve Atatürk ile ilgili önemli belgelerin İngilizce (veya Fransızca) asılları Türk Tarih Kurumu'nca yayınlanmıştır. "*İngiliz Belgelerinde Atatürk*" başlığı ile yayınlanan bu değerli eserde yer alan yüzlerce ilginç belgeden biri, 18 Şubat 1921 tarihinde İngiltere Başbakanı Lloyd George ile Yunan Başbakanı Kalogeropoulos arasında yapılan görüşmeye ait resmî tutanaktır. Bu görüşmede, Yunan Başbakanı, müttefikleri tarafından gerekli izin verildiği anda, Yunan ordusunun Mustafa Kemal'e bağlı kuvvetleri hemen darmadağın edeceğine dair güvence vermiş ve Lloyd George da bundan duyduğu büyük memnuniyeti belirtmiştir.[9]

Bundan üç gün sonra, 21 Şubat 1921'de ise, Fransa Başbakanı Briand ile İngiltere Başbakanı Lloyd George'un Londra'da buluştuklarını görüyoruz. İki ülkenin dışişleri yetkililerinin de katıldıkları bu toplantının resmî tutanağını, TBMM gizli celsesinde Türk liderlerinin yaptıkları tahlillerle karşılaştırmakta yarar vardır.

Lloyd George, Fransa Başbakanı Briand'a, Yunan Başbakanı ile yaptığı görüşmeyi nakleder. "*Mustafa Kemal'in gücünü mübalağa etmemek*" yolundaki sözlere karşılık, Fransa Başbakanı Briand ihtiyatlı olmayı önerir. Çünkü Fransızlar, Adana, Maraş, Gaziantep havalisinde Türklerle karşı karşıya gelmişlerdir. Briand, Güney cephesinde Türk kuvvetlerinin ve halkının Fransızlara karşı nasıl yiğitçe direnmeğe devam ettiklerini anlatır; binlerce Fransız askerinin ölmesine rağmen, Türk direnişini sindirmeği, yok etmeği

[9] Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Ankara, 1979, c. III, 61 sayılı belge: "*İnterview between the British Prime Minister and M. Kalogeropoulos, on February 18, 1921*", s. 137-138.

Levent Şahverdi Arşivi

başaramadıklarını nakleder; "*Fransız birliklerinin yerinde Yunan birlikleri bulunsa idi durum ne olurdu? Merak ediyorum*" der.

Lloyd George, Güney'de Türkleri yenemeyen Fransız birliklerinin Fransa'nın en iyi birlikleri olmadığına dair rivayetler duyduğunu; bu Fransız birliklerinde Senegal'lilere, Ermeni'lere yer verildiğini, başarısızlığın buna bağlı olabileceğini söyler.

Briand, başlangıçta Fransız birlikleri içinde Ermeni'lere de görev verildiğini, fakat sonra bundan vazgeçildiğini belirtir; Fransa Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Berthelot ise, Güney Cephesine gönderilen birliklerin hepsi iyi olmasa bile, aralarında çok iyi birlikler bulunduğunu ifade eder.

Briand, Adana, Maraş, Gaziantep cephesindeki durumu yakından bilen (daha önce Çanakkale'de Türklere karşı savaşırken bir kolunu kaybetmiş olan ve 1921'de Suriye'deki birliklerin başında bulunan) general Gouraud'nun görüşlerini anlatır. Fransız generalinin tahmini şöyledir: Yunanlılara ilerleme yolunda gerekli bütün destek sağlansa bile, Anadoluda'ki askerî harekâtı sonuçlandırmak kabil olmayacaktır. Başlangıçta Yunanlılar bir başarı elde edecekler, fakat sonunda Türkler onları geri püskürteceklerdir; barış sağlanamıyacaktır.[10]

Aynı gün öğleden sonra, Londra'nın St. James sarayında, İngiltere adına Başbakan Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un, Fransa adına Başbakan Briand ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Berthelot'nun, İtalya adına Kont Sforza'nın, Japonya adına Baron Hayashi'nin, Yunanistan delegesi olarak Başbakan Kalogeropoulos'un ve bu milletlere mensup çok sayıda siyasî ve askerî uzmanın katıldığı bir konferans toplanır.

Soruları cevaplandıran Yunan Başbakanı Kalogeropoulos, Yunanlıların Anadoludaki gücünün Mustafa Kemal'in askerlerinden kat kat üstün olduğunu, bütün küçük Asya'da "*nizam*"ı kurmağa, "*ülkeyi Türklerden temizlemeğe*" yeteceğini ve hatta artacağını söyler. Yunan askerî müşavirlerine göre bu iş üç ayda tamamlanabilecektir; Yunan ordusu Mustafa Kemal kuvvetlerini ve Sevr Andlaşmasına karşı çıkanları kesinlikle imha etmeğe muktedirdir.[11]

[10] Aynı eser, 64 sayılı belge: "*Notes of a Conversation between Mr. Lloyd George and M. Briand, on February 21, 1921, at 9.15 a.m.*", s. 141-145.

[11] Aynı eser, 67 sayılı belge: "*British Secretary's Notes of an Allied Conference held at St. James's Palace, London, on February 21, 1921, at 4 p.m.*", s. 161.

Levent Şahverdi Arşivi

Konferans tutanaklarına göre, Lloyd George, Kalogeropoulos'a, "ülkeyi Türklerden temizlemek"ten bahsederken nereleri kastettiğini sormuştur. Yunan Başbakanının gizli konferans tutanağında yer alan cevabı aynen şudur: "*Kemalistlerin işgalindeki ülkenin tümü*".

Bu defa Lord Curzon, Yunan Başbakanına nereye kadar ilerlemeği düşündüklerini sorar.

Bu soruyu Yunan Genel Kurmayı adına Sariyannis cevaplar: "*İlk aşamada Ankara'ya kadar..*" Yunan Genel Kurmay temsilcisi, ayrıca, Batı cephesini çökertmelerinin Mustafa Kemal'e bağlı bütün kuvvetlerin yok olup gitmesine yol açacağını ileri sürer.

Yunan Başbakanı kendi ordularının maddî ve moral gücünün mükemmel olmasına karşılık, Kemalist kuvvetlerin "*muntazam asker*" bile sayılamayacağını, perişan, kılıksız, aç olduklarını; bu kuvvetlerin üzerinde durulmağa bile değmeyeceğini iddia eder.[12]

Kalogeropulos, Yunan kuvvetlerinin Türk ordusunun büyük kısmını esir edeceğinden; bunu yapamasa bile Ankara'nın doğusuna, demiryolu ve ulaşım imkânı olmayan bölgelere kadar sürerek bir daha toparlanamayacak şekilde dağıtacağından hiç şüphe edilmemesini ister.[13]

İtalya adına konuşan Kont Sforza, üstü kapalı şekilde, Napolyon'un Moskova seferini ve feci sonucunu ima ederek, Mustafa Kemal'in kuvvetlerini içerilere doğru çekmesi ve Yunanlıları üslerinden iyice uzaklaştırması tehlikesine değinir ise de, Yunan Başbakanı, Mustafa Kemal'in derme çatma ordusunun Osmanlı askeri gibi inatla dövüşmediğini, Ankara düşer düşmez bu ordunun dağılacağını; esasen Yunanistan'ın eksik bıraktığını açlığın, yoksulluğun ve ulaşım güçlüğünün tamamlayacağını; kaldı ki Yunan askerinin Ankara'nın doğusunda da ilerlemeye tamamiyle hazır olduğunu; Yunanistan'ın, Anadolu'da mevcut 120.000 askerine 200.000 asker daha ekleyeceğini tekrarlar.[14]

Konferansta, daha sonra, Lloyd George, kişisel kahramanlığını ve Dünya Savaşı sırasında kazandığı zaferleri överek, Fransız generali Gouraud'ya söz verir.

[12] Aynı eser, *aynı belge*, s. 162.
[13] Aynı eser, *aynı belge*, s. 163.
[14] Aynı eser, *aynı belge*, s. 163-165.

Levent Şahverdi Arşivi

Gizli konferansın tutanakları gösteriyor ki, Fransız generali Gouraud, halkın desteği ile yürütülen gerçek ve haklı millî kurtuluş savaşlarının yenilgi kabul etmeyen karakterini, Türk'ün seciyesini ve Mustafa Kemal'i iyi anlamıştır. General Gouraud, Çanakkale'yi yaşamış; Adana, Maraş, Gaziantep savunmalarını görmüş tecrübeli bir asker olarak, Londra konferansına katılanları boş hayallerinden uyandırmağa uğraşır:

"*Türk askerî birliklerinin değeri hakkında Yunan Başbakanının sözlerini fazla iyimser buluyorum*" diyen general Gouraud, Çanakkale'den tanıdığı Türk askerinin, içinde bulunduğu şartların bütün güçlüklerine rağmen, yine de çok tehlikeli bir hasım olmağa devam ettiğini ve bu askeri hafife alıp küçümsemenin hatalı bir davranış olacağını; kendi emrinde mükemmel eğitilmiş 50.000 Fransız askeri olduğu halde Güney cephesinde Türk direnişini kıramadığını; Antep kuşatmasında çok güçlük çektiklerini; Antep savunmasını Fransızların Verdun savunmasına benzettiklerini; Yunan ordusunun, Anadolu'da ilerledikçe, İzmir ovalarındaki direnişten çok daha sert bir direnişle karşılaşacağını; Türk Ordusunun gerekirse Sivas'a kadar çekilip Yunanlıları üslerinden 900 km. kadar uzaklaştıracağını; iklim şartlarının çetinliğini; Türklerin kendi vatanlarında çarpıştıklarını ve geri çekilseler, hatta dağılsalar bile, sonunda Yunan ordusunun çok güç duruma sokabileceklerini uzun uzun açıklar.

Türklerin özellikle bir savunma savaşında, çok çetin ve tehlikeli bir düşman olduğuna şahsen inandığını belirten General Gouraud, bir süre önce Beyrut'ta karşılaştığı bir Türk'ün kendisine "*hiç bir kuvvet Türkleri Orta Anadolu yaylasından söküp atamaz*" dediğini ve kendisinin de bu görüşün doğruluğuna tamamiyle inandığını söyler.[15]

Türklerin elindeki silâh ve cephane sayısını da küçümsememek gerektiğini, bazı rakamlar vererek, belirten General Gouraud ne Yunanlıları, ne de baş destekçileri Lloyd George'u etkileyemez. İngiltere Başbakanı, Yunanlıların hayalci iyimserliğini paylaşarak, bundan önce de ortak karargâhın sonuçla ilgili çok karamsar tahminler yaptığını, ama, Yunanlıların beklenmedik ölçüde kolaylıkla zafere ulaştığını söyler. Konferans süresince Lloyd George'un, öteki müttefiklere karşı, Yunanlıların en çılgınca ih-

[15] Aynı eser, *aynı belge*, s. 167-168.

Levent Şahverdi Arşivi

tiraslarını nasıl canla başla desteklediği tutanakların her sayfasında açıkça görülmektedir.

Londra'da, St. James sarayının kapıları ardında bunlar konuşulur, Anadolu Türklüğünü yok etme plânları yapılırken, Ankara'da, bir büyük önder, Mustafa Kemal Paşa, yüreği inançla dolu olarak milletine ve dünyaya seslenmeğe devam etmektedir:

> *"Mütarekeden sonra düşmanlarımız tarafından silâhları alınarak, mevcutları azaltılarak eritilen orduları az zamanda âdeta yeniden kurduk, yeniledik, giydirdik, teçhiz ettik. Bugün her cephede zaferler kazanarak harbeden ve vatan savunmasının ne demek olduğunu tamamiyle kavramış ordularımız vardır... ... Bugün Sevr Andlaşması fiilen ve hükmen yoktur ... Sevr Andlaşması hükümleri Türkiye'ye zorla tatbik olunamaz"* [16]

Mustafa Kemal'in inancı tam, iradesi çelik gibidir:

> *"Biz hakkımızı, hayatımızı, memleketimizi, namusumuzu müdafaa ediyoruz ve edeceğiz. Meşru ve haklı talebemizi tanımamak yüzünden akan ve akacak olan kanların mes'uliyeti şüphesiz sebep olanlara aittir. Bizi, millî davamızı takipten yıldıracak hiç bir vasıta, hiç bir kuvvet düşünülemez".* [17]

Bilindiği gibi, Birinci ve İkinci İnönü Muharebelerinde durdurulan istilâ kuvvetleri, yukarıda sunduğumuz belgelerde açıkça dile getirilen *"Mustafa Kemal kuvvetlerini imha"* ve *"Türkleri Anadolu'dan kovma"* hayalleri içinde, büyük bir taarruza hazırlanmakta idiler. Avrupa savaş sanayiinin en ileri imkânları ile donatılan Yunan ordusu, Anadolu'daki milliyetçi şahlanışa kesin bir darbe vurup Ankara Hükûmetini yok etmek amacıyla, 1921 Temmuzunda Eskişehir Kütahya taarruzunu başlattı. Güç günler yaşandı.

Mustafa Kemal Paşa, büyük bir gerçekçilikle ve askerlik sanatının gereklerini hiç bir demagojiye feda etmeksizin, ordunun Sakarya hattına kadar geri çekilmesini emretti.

Ülkenin geniş bir parçasını ve bir çok şehirleri-geçici de olsa-düşmana terketmenin doğuracağı ümit kırıklığını ve siyasî çalkantı-

[16] Atatürk'ün TBMM'nin İkinci Toplanma Yılını açarken yaptığı konuşma, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt I, İkinci Baskı, Ankara 1961, s. 164 ve s. 167.

[17] *Aynı eser*, aynı cilt, s. 236.

Levent Şahverdi Arşivi

ları çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, yine de "*biz askerliğin gereğini tereddütsüz yapalım, öteki sakıncalara dayanabiliriz*" demişti.

Gitgide huzursuz hale gelen Meclis'teki ısrarlar ve artan eleştiriler karşısında, geniş yetkiler almak ve bütün sorumlulukları yüklenmek suretiyle, 5 Ağustos 1921'de Başkumandanlık görevini bizzat yüklenmiş olan Mustafa Kemal Paşa, kendi deyimiyle "*güç günlerde umutsuzluğu, zafer günlerinde gururu yenmek*" gerektiğini bilen bir liderdi.

Başkomutanlık kanunu TBMM'de kabul edildiği gün, Meclis kürsüsüne çıkarak:

> "*Milletimizi esir etmek isteyen düşmanları behemahal yeneceğimize dair güven ve inancım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada, bu konudaki tam inancımı Yüksek Heyetinize karşı ve bütün âleme karşı ilân ederim*" diyordu. [18]

Yine 5 Ağustos 1921'de, Atatürk, "*Millete ve Orduya Beyanname*" adıyla yayınladığı bir bildiride, bütün Yunan ordusunun Anadolu'ya getirildiğini, Yunan kralının da Anadolu'ya geldiğini, Türk kuvvetlerinin daha içerde yeni mevzilere çekildiklerini anlatıyor ve şu inanç dolu sözlerle millî bütünlüğü ve kurtuluş azmini perçinliyordu:

> "*Bana Başkumandanlığı tevdi etmiş olan Meclisin ve o Meclisin temsil ettiği milletin kesin iradesi, hareket tarzımın mihrakını teşkil edecektir. Hiç bir sebep ve suretle değişmesine imkân olmayan bu irade, behemahal düşman ordusunu imha etmek ve Yunanistan'ın bütün Silâhlı Kuvvetlerini içine alan bu orduyu Anayurdumuzun harim-i ismetinde boğarak, kurtuluş ve bağımsılığımıza kavuşmaktır*" [19].

Aynı günlerde, Yunan basınında "*Osmanlı İmparatorluğunun vârisinin Yunanistan olduğundan*", İstanbul'un Yunanistan'a ilhakından söz ediliyordu. Mustafa Kemal'in ordularını yok ederek, Anadolu'nun büyük bölümünde Yunan idaresini gerçekleştirme hayalleri kuruluyordu. Yirminci yüzyıl başlarından itibaren, yalnız Yunanistan'da değil, Osmanlı Devleti sınırları içindeki Rum aydınları arasında ve Ortodoks kilisesinde, Osmanlı Devleti'ni içten yıkıp fethetme, bu Devleti adım adım Rumlaştırma ve sabırlı bir çalışma sonunda Osmanlı ülkesinde siyasî iktidarın Helen ulusunun eline geçmesini

[18] 5 Ağustos 1921 de, Başkumandanlık Kanunu'nun kabulü münasebetiyle TBMM'de yaptığı konuşmadan, *aynı eser*, c. I, İkinci Baskı, s. 174.

[19] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, IV, Ankara 1964 s. 392-393.

Levent Şahverdi Arşivi

sağlama yolunda çalışmalar yapılmıştı. Teokratik, çok uluslu, fakat gerçekte Fener Patrikhanesinin yönetiminde, Helenizmin egemen unsur haline geldiği bir imparatorluk rüyası görülüyordu. Uzun vâdeli bir plânın adım adım uygulanışı ile Osmanlı Devleti Bizanslaşacak, bütün Osmanlı ülkesi, fiilen, dinamik unsur olan Helenlerin yönetimine girecekti. Bu "tedricî" çözümün taraftarları, *megali idea*'yı adım adım gerçekleştirmek için gerekli teşkilâtı da kurmuşlardı. İkinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin uğradığı yenilgi, devleti adım adım ele geçirme stratejisi yerine, Türk topraklarını zorla alıp Bizans imparatorluğunu sür'atle ihya etme stratejisini ön plâna geçirdi. Atina'da kurulmuş olan "*Küçük Asya İncelemeleri Merkezi*" (*Center for Asia Minor Studies*) tarafından 1983'te yayınlanan önemli bir kitap, Trakya'nın tümünü, sonra İstanbul ve Boğazları, İzmir'den başlayarak Anadolu'yu Helen toprağı haline getirmek için çeşitli dönemlerde izlenen stratejilere, yapılan sistemli çalışmalara ve Yunanistan'ın doymak bilmez yayılmacılığına ışık tutan belgelerle doludur. [20]

Sakarya Savaşı öncesinde, Yunanistan'daki ve Türkiye'deki *megali idea*'cılar, kesin sonucu elde etmelerinin gün meselesi olduğuna inanmağa başlamışlardı.

Yunan Kralı Konstantin, Eskişehir'e gelip orada karargâh kuruyor ve Ankara'ya törenle gireceği güne hazırlanıyordu; Mustafa Kemal ordusunun yakında tamamen yok edileceğinden emin olarak, yabancı gazetelere şımarık demeçler veriyordu. [21]

Sakarya Savaşı, bütün bu hayallerin yıkılmasıyla ve Türk'ün kesin zaferi ile sonuçlandı.

[20] Alexis Alexandris, *The Greek Minority of İstanbul and Greek-Turkish Relations, 1918-1974*, Athens 1983, özellikle s. 37-39, s. 49-51, İstanbul konusundaki Yunan düşünceleri ve tasavvurları için, s. 52-76. Sakarya Savaşı öncesinde Yunan basını için, bk. Bilâl Şimşir, *a. g. e.*, c. III, Belge 260, s. 603.

[21] *Aynı eser*, Belge 278, s. 642. – Yunan halkına yayınladığı mesajda, Konstantin, "Ordumuzun başına geçmek için yola çıkıyorum... Zafer ırkımızın savaşlarını taçlandıracaktır... Irkımızın mazisi silâhlarımıza yol gösteriyor... Helen ideolojisinin zaptedilmez moral gücüne güvenerek, bu yüce millî emellerin ifasının beni çağırdığı yere gidiyorum" diyordu. (13 Haziran 1921 tarihli *Le Figaro* gazetesinden nakleden Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Ankara 1975, s. 187.)

Levent Şahverdi Arşivi

Bu savaş hakkında verilen en doğru hükümlerden birini, Clair Price'ın, yüzyılımızın ilk çeyreği sona ermeden yayınlanan bir eserinde bulmak kabildir:

> *"Sakarya boylarındaki Türk zaferi, Yakın ve Orta Doğu'nun siyasî yapısını kökten değiştirdi. İkiyüz yıldan beri, Batı, eski Osmanlı İmparatorluğunu parçalamakta idi; fakat Sakarya ırmağında Türk'ün kendisi ile karşılaştı ve bu karşılaşmada tarihin akışı değişti. Tarih, bir gün, bu az bilinen Sakarya karşılaşmasının çağımızın kader değiştiren savaşlarından biri olduğunu keşfedecektir".* [22]

Ünlü tarihçi Toynbee de, Sakarya zaferinin Türkiye ve dünya tarihini derinden etkileyen bir olay olduğunu görmüş, bu zaferi *"yirminci yüzyılın kader tayin edici savaşlarından biri"* olarak nitelemiştir.

Geceli gündüzlü üç hafta süren Sakarya Savaşı sırasında Mustafa Kemal Paşa, askerlik edebiyatında yer alan:

> *"Hat-tı müdafaa yok, sath-ı müdafaa vardır. Bu satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaş kanıyla sulanmadıkça terk olunamaz"*

yolundaki ünlü emrini vermiş; yanı başındaki birlikler çekilse bile, her birliğin görev yerinde savunmayı ısrarla sürdürmesini ve çekilmeğe mecbur kalacak her birliğin kabil olan ilk noktada yeniden mevzilenerek savunmaya devam etmesini istemişti. Kahraman Türk subay, astsubay ve erleri, Başkomutanlarının bu emrini cesaretle yerine getirdiler.

O günlerde TBMM de, büyük cesaret ve direnç göstererek dimdik ayakta durmuş, görevine devam etmiştir.

Bağımsızlık savaşının en çetin günlerinde, Ordu, başındaki komutana, Meclis de temsil ettiği büyük millete lâyık olduğunu göstermiştir.

Atatürk'ün 21 günden fazla devam etmesi sebebiyle, *"harp tarihinde misli belki olmayan bir meydan muharebesi"* olarak nitelendirdiği Sakarya'dan sonra, dünyanın Anadolu'ya bakışı değişti.

13 Ekim 1921 de, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ile imzalanan Kars Andlaşması'nı, bundan bir süre sonra Fransa ile

[22] *The Rebirth of Turkey*, New York, 1923, s. 188.

Levent Şahverdi Arşivi

imzalanan Ankara Anlaşması takip etti. Böylece I. Dünya savaşının başlıca galiplerinden biri, Ankara hükûmetini fiilen ve resmen tanımağa mecbur oldu. Bundan sonra Ukrayna ile anlaşma yapıldı. İngilizler bile, Ankara Hükûmeti ile esir değişimi anlaşması imzalamağa yanaştılar; Ankara Hükûmetine bağlı kuvvetlerin esir aldığı İngiliz subay ve erlerine karşılık, Malta'ya sürülen Türk aydınlarını serbest bırakmayı kabul ettiler.

Londra'da yayınlanan ünlü *Times* gazetesi, Yunanlıların Sakarya'da büyük kayıplar vererek geri çekilmeleriyle, Ankara'yı ele geçirme hayallerinin tamamiyle yıkıldığını yazıyordu. Yunan saldırısını kendi hükûmetinin desteklediğini belirtmeyen İngiliz gazetesi şöyle diyordu:

> *"Türklerin kendi anavatanlarını savunmadaki büyük inat ve kararlılıkları Yunan istilâ dalgasını geri çevirmiştir... Yunanlıların geri çekilmesi, bütün Doğu'da,* Mustafa Kemal'*in zaferi olarak görülecektir.. Yunanlıların düş kırıklığı çok acı olacak ve hayallerinden uyandıkları şu günlerde, bu büyük ve uygulanması imkânsız maceraya kendi liderlerinin hırsı yüzünden sürüklendiklerini anlayacaklardır... Yunan başarısızlığı Türk milliyetçi liderinin bütün Doğu'daki prestijini arttıracaktır... Küçük Asya'nın kalbine doğru girişilen bu akın tam bir felâketle sonuçlanmazsa, bu kadarını bile şükranla karşılamak gerekecektir.*[23]

1921 Eylül'ünün ilk günlerinde, Yunanlıların Sakarya'da büyük bir zafer kazandıklarını belirten resmî bildirilerine geniş yer vermiş olan Fransız basını da, sonunda gerçeği gördü. Kral Konstantin, Sakarya'da uğradığı büyük yenilgiyi örtmek için, zafer bildirileri yayınlamıştı; en sonunda da *"Yunan Kumandanlığının daha ileri gitmeyi gereksiz görerek, ordularını geri çekmeğe karar verdiği"* iddia edilmişti. Fransız basını, gerçekleri görünce, kralı *"yalancılıkla"* suçladı; *Le Temps: "Yunan İmparatorluğunun istikbali Sakarya boyunda oynandı ve kaybedildi"* diye yazdı. Aynı gazete:

> *"Türkler bağımsızlıklarını istiyorlar ve onu korumayı bildiklerini gösterdiler"*

diyordu[24].

[23] 14 Eylûl 1921 tarihli *Times* gazetesinin başyazısından.
[24] Y. Akyüz, *a.g.e.*, s. 197 ve 199.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir Fransız dergisi ise:

> *"Türkler bağımsızlıklarını koruyabildiklerini ispatladılar; Yunanlılar da, aynı derecede açık olarak, kendilerini yıkıp mahveden bir fetih savaşına devamdan âciz olduklarını gösterdiler"*

diye yazıyordu.[25]

Sakarya Meydan Savaşı'nın kazanılması, düşmanı Anadolu'dan kovmak için yeterli değildi. Atatürk, yolun başında tesbit ettiği millî hedefe ulaşmak için, Sakarya'da elde edilen büyük savunma zaferi'nin, kesin bir taarruz ve imha zaferi ile tamamlaması gerektiğini herkesten iyi biliyordu.

Bir yandan Sevr Andlaşmasını Türk milletine zorla uygulatamayacaklarını anlamağa başlamış olan devletlerin bir takım yeni önerileri incelenip, diplomatik temaslar sürdürülürken; bir yandan da, diplomasinin daima askerî gerçekleri, fiilî durumu ve kuvvetler dengesini hesaba kattığı göz önünde tutularak, istilâ ordularını Anadolu'dan söküp atacak bir büyük taarruzun hazırlıkları hızla devam ettiriliyordu.

TBMM Hükûmetinin, bir yandan şerefli bir barış arayan diplomatik temasları, öte yandan "hazır ol cenge ister isen sulh-ü salâh" özdeyişi gereğince askerî hazırlıkları sürdürdüğü günlerde, Fransızlar ve İngilizler, Türk Kurtuluş Hareketinin kesin bir zafere ulaşmasını önleyecek tedbirler üzerinde düşünmekle meşgul idiler. İngiltere, hâlâ Mustafa Kemal komutasındaki güçlerin yenilgiye uğratılması umudunu yitirmemişti. Fransa, gerçekleri çoktan görmüş idi.

TBMM'nin 29 Mayıs 1920 tarihli gizli oturumunda, yani TBMM'nin açılışından yaklaşık bir ay sonra, Bağımsızlık Savaşı'nı yönetenlerin ne kadar akılcı ve gerçekçi bir durum değerlendirmesi yaptıklarını gösteren konuşmaları, yukarıda, nakletmiştik. Şimdi, karşımızdaki devletlerin 1922 yılına ait bazı resmî belgelerinden cümleler aktaracağız. Bu belgeler, Mustafa Kemal Paşa'nın ve "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili" albay İsmet (İnönü) beyin daha 1920 başlarında yaptıkları tahlillerin ne kadar isabetli olduğunu göstermekte; iki yıl kadar sonra, Fransız-İngiliz resmî belgelerinde yer alan bazı görüşler, TBMM gizli cel-

[25] 18 Şubat 1922 tarihli, 7 sayılı *La Revue Hebdomadaire* (Y. Akyüz, *a.g.e.*, s. 199)

Levent Şahverdi Arşivi

sesinde Türk komutanlarınca yapılan tahlil ve değerlendirmeleri, âdeta tekrar etmektedir.

Fransa'nın, M. Poincaré imzası ile, İngiltere dışişlerine (Curzon'a) gönderdiği 2 Şubat 1922 tarihli bir yazı ve bu yazının ekinde yer alan Fransız Mareşali Foch'un 1 Şubat 1922 tarihli bir "değerlendirme notu", bu konuda, en dikkate değer belgelerden biridir[26]. Bu belge, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının –daha yolun başında– gerçekleri ne kadar iyi gördüklerinin delilidir.

Poincaré, İngiliz arşivinde Fransızca olarak yer alan bu yazısında, âdeta, iki yıl önce, TBMM gizli celsesinde dile getirilenleri tekrarlayarak, aynen şöyle diyor: "*İngiliz kamuoyunun, Küçük Asya'ya yeniden İngiliz tümenleri sevkedilmesini kolayca kabul edeceğini sanmıyorum... Küçük Asya'nın konumu göz önünde tutulunca, bir ablukanın etkili olabileceğine de inanmıyorum. Türklerin, İstanbul'un işgalini sürdürmek tehdidi karşısında da boyun eğeceklerini sanmıyorum*".[27]

Birinci Dünya Savaşı'nın başarılı Fransız komutanlarından Mareşal Foch'un, Poincaré'nin mektubuna ek olarak İngilizlere gönderilen 1 Şubat 1922 tarihli "değerlendirme notu" ise, Türk Kurtuluş Savaşı'nı yönetenlerin iki yıl önce yaptıkları tahlillerdeki haklılığı ve uzak görüşlülüğü daha da açık ve ayrıntılı şekilde, gözler önüne seriyor.

Mareşal Foch, Sevr Andlaşmasını Türklere zorla kabul ettirmeğe imkân olmadığını; bunun, Birinci Dünya Savaşı galiplerinden büyük bir ek gayret istediğini; bu devletlerin bunu göze alamayacağını; Sevr Andlaşması'nın ölü bir metin halinde kaldığını belirttikten sonra, (TBMM'nin 29 Mayıs 1920 tarihli gizli celse tutanaklarında yer alan değerlendirmeleri âdeta tekrarlarcasına) şunları yazıyor:[28]

> "*Yunan kuvvetlerinin Küçük Asya'da bulunmaları ve giriştikleri taarruz denemeleri, Türk milliyetçiliğini şahlandırmaktan ve Türk askerî gücünün adım adım yeniden kurulmasından başka bir sonuç vermemiştir...* (s. 197-198)
> *... Açıkça görülmektedir ki, Milliyetçilere, benimsemedik-*

[26] Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, cilt 4, Türk Tarih Kurumu yayınları, 76 sayılı Belge ve Ek'i, Ankara 1984, s. 194-202.

[27] *Aynı eser*, s. 196.

[28] *Aynı eser*, s. 197-202.

Levent Şahverdi Arşivi

leri bir barışı zorla kabul ettirmeği amaçlayan bir kuvvet hareketi, İtilâf Devletleri'nden, hem askerî hem de malî alanda, çok büyük bir ek gayret isteyecektir. Gereken ek gayret, bu Devletlerin niyetlerinin ve imkânlarının ötesindedir..." (s.198)

"*... Anadolu'daki Yunan Ordusu bu ülkenin çıkarabileceği gücün azamîsidir ... Yunan ordusu, şimdiden, vahim ölçüde yorgunluk ve disiplinsizlik ârazı göstermektedir. Savunmadaki başarısı ile morali yükselen milliyetçi ordunun karşısında, Yunan ordusu, şimdilik durumunu korumakla yetinmeğe razı olmuş gibi görünüyor ...*" (s. 198)

"*... Küçük Asya'nın ablukaya alınması konusuna gelince, bu da bir hayal olmaktan öteye geçemez... Böyle bir abluka (Türkiye'nin deniz sınırının uzunluğu sebebiyle uygulanmasındaki güçlük bir yana), ekonomisi daha çok tarıma dayalı olan, kendi kendini besleyebilen ve ekonomik ihtiyaçları dış ilişkilere pek bağımlı olmayan bir ülke üzerinde, sonuç olarak, hiç bir etki yapamaz*" (s. 199). (Abluka konusundaki bu değerlendirmeleri İsmet İnönü'nün 29 Mayıs 1920 tarihli gizli celse konuşması ile karşılaştırınız).

"*... Kemalist birlikler hem sayı, hem de askerî değer açısından, 1920'den bu yana ilerleme göstermiştir. Manevî güçleri, kendi vatanları uğruna kendi topraklarında savaşan insanların gücüdür*" (*s. 199*) (Yukarıda, Atatürk'ün 8 Temmuz 1920 tarihli konuşmasından alınan bölümle karşılaştırınız).

"*... İstanbul'un ve Boğazların işgalini sürdürmek, Ankara Hükûmeti'nin teslim olmasına yetmeyecektir; olsa olsa, İstanbul Hükûmeti'nin ve Hilâfetin itibarını daha çok yıkarak, Türkiye'nin gerçek ve etkili Hükûmeti'nin Ankara'daki Hükûmet olduğu hususunun kesinlik kazanmasına yarayacaktır.*" (s. 200)

Ankara Hükûmeti temsilcileriyle yapılacak temaslarda, bazı tâvizler verilerek, sür'atle barışçı bir çözüme ulaşılmasını öneren ve bu yapılmadığı takdirde askerî yenilginin kaçınılmaz olacağını anlatan Mareşal Foch, "değerlendirme notu"nun sonunda, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın milletlerarası alanda yaptığı ve yapacağı etkilere de dikkati çekiyor:

Levent Şahverdi Arşivi

"Fransa ve özellikle İngiltere açısından Yakın Doğu'daki askerî ve siyasî eylemlerinin böylece başarısızlığa uğraması, vahim tehlikeler yaratabilir. Böyle bir başarısızlık, bölgede ve Avrupa'da doğuracağı sonuçlar dışında, bu iki devletin sömürge imparatorluklarının uzak köşelerinde de yankılar uyandıracaktır. Türk Milliyetçiliğinin İtilâf Devletleri'ne karşı elde edeceği açık bir zafer, Arap krallıklarında ve Hindistan'da müslüman halkın dinî fanatizmini ve bunun yanında bağımsızlık ruhunu uyandırmaktan ve şahlandırmaktan geri kalmayacaktır... Önümüzdeki müzakerelerde, İtilâf Devletlerinin gözönünde tutmaları gereken askerî gerçekler bunlardır." (S. 202)

Buna karşılık, aynı günlerde (6 Şubat 1922) İngiltere Dışişleri Bakanlığınca hazırlatılan bir başka değerlendirme notu daha az gerçekçidir. Mustafa Kemal'e karşı ablukayı ve baskıları sürdürmekten; Türkler lehine biraz değiştirilmiş yeni bir Andlaşmayı Padişah'a kabul ettirerek Mustafa Kemal'in ülke içindeki desteğini zayıflatmaktan; Cenova'da toplanacak Konferans'ta Rusya'ya tâvizler verilerek bu Devletin de Türkiye aleyhindeki plânlara ve ablukaya katılmasını sağlamaktan ve böylece Türkiye'yi tam bir siyasî yalnızlığa (political isolation) itmekten bahseden Forbes Adam ve Edmonds imzalı bu değerlendirme notu, Yunanlıların para ve askerî malzeme ile daha da güçlendirilmesini önermektedir.[29]

Bizzat Lord Curzon tarafından da görülüp onaylanan bir başka belgede ise, hâlâ Mustafa Kemal'e karşı tepkilerin artacağından, savaşın Anadolu'da yarattığı yorgunluk ve bıkkınlıktan, zamanın Mustafa Kemal aleyhine çalıştığından dem vurularak, Milliyetçi güçlerin dağılmasına umut bağlandığı görülmektedir.[30]

Gerçeği az çok görebilen İngilizlerden biri general Charles Townshend'di. 27 Temmuz 1922 tarihli bir muhtırada, Türklerin, şerefli bir barış için ileri sürecekleri asgarî şartları sıraladığı gibi, Mustafa Kemal Paşa'dan bahsederken *"İslâm âlemindeki büyük etkisini"* ve *"demir gibi bir irade ve cesaret sahibi olduğunu"* belirtiyordu. *"Yeni emelleri olan, özveri ve özgürlük ruhuna sahip, yepyeni bir Türkiye'nin doğmakta olduğuna"* dikkati çeken bu İngiliz generali, hâlâ Yunanlı-

[29] *Aynı eser*, Belge 77, s. 203.
[30] *Aynı eser*, belge 78, s. 207-208.

Levent Şahverdi Arşivi

ları destekleyerek sonuç almağı uman İngiltere yöneticilerine, Napolyon'un bir sözünü hatırlatıyordu: "*Türkleri öldürebilirsiniz, fakat onlara boyun eğdiremezsiniz*" [31]

General Townshend, Türk generallerinin etkili ve iyi komutanlar olduklarını; strateji ve taktik bilgileri yanında, yüksek karaktere ve kabiliyete sahip bulunduklarını; kıt'a subaylarının, on yıllık savaş deneyiminden sonra, mükemmel denebilecek bir düzeye eriştiklerini ve Avrupa'nın hiç bir ordusundan geri kalmadıklarını belirtiyordu. [32]

Dış dünyada, kimileri Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki millî güçlerin yenilgiye uğratılamayacağı gerçeğini görür, kimileri ise bu güçlerin ergeç dağılacağını düşünürken; bir başka deyimle, çelişkili değerlendirmeler ve tahminler yapılırken; TBMM'de de nihaî taarruzun bir an önce yapılmasını isteyenler seslerini yükseltiyorlar, iktidarı eleştiriyorlardı.

Taarruzun geciktiğini ileri sürenlerin sert ve sabırsız eleştirileri, macera ve hayal adamı değil, hesap ve akıl adamı olan gerçekçi Atatürk'ü, bütün hazırlıkları sabırla ve dikkatle tamamlamaktan alıkoyamadı.

O günleri yaşamış olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun belirttiği gibi:

> "*Sakarya müdafaa savaşı ile Dumlupınar taarruz savaşı arasında, sabırsızlanıp barış istemek için bir kere daha Avrupa'ya başvurmak isteyenlerle, 'bizim asıl düşmanlarımız Fransız ve İngilizlerdir; binaenaleyh, beyhude yere Yunanlılarla didişip duracağımıza Güney ve Güney-Doğu sınırlarından Suriye ve Irak'a hücum etsek' diyenler, aynı muhalefet safında Atatürk'e karşı birleşmişlerdi*". [33]

Yeterince hazırlanmadan yapılacak bir taarruzun hiç taarruz etmemekten daha fena olduğunu, Millet Meclisinin bir gizli oturumunda, üyelere anlatan Mustafa Kemal Paşa, hazırlıklarını sabırla tamamladı. Samsun'a ayak basmasından üç yıl üç ay kadar sonra, 26 Ağustos 1922 sabahı, Büyük Taarruzu başlattı.

[31] Belge 155'in ek'i, (*Memorandum by Major General Sir Charles Townshend*), Bilâl N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 384 ve 386.

[32] *Aynı eser*, s. 386.

[33] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Bütün Eserleri 8, Atatürk*, Birikim yayınları, 1980, s. 162.

Levent Şahverdi Arşivi

26-27 Ağustos günlerinde düşman cephesi yarılmış; bir kaç gün sonra ise düşmanın ana kuvvetleri sarılarak yok edilmiş ve esir alınmış; düşmanın yeni başkomutanı Trikupis ve çok sayıda üst rütbeli subay ele geçirilmişti. Türk ordusunun yıldırım hızıyla başardığı bu harekât (ve motorize olmayan bir ordunun 30 Ağustos meydan muharebesinden 10 gün sonra İzmir'e girmesi) savaşa fiilen katılmış olan orgeneral Asım Gündüz'e göre, sonraları, İkinci Dünya Savaşı sırasında geliştirilecek olan Yıldırım Harbi teorisine esas teşkil etmiştir.[34]

Büyük Taarruz'la Türk Ordusu'nun İzmir'e girişi arasında, İngiltere, Yunan Ordusu Anadolu'dan tamamiyle kovulmadan ve İzmir Türkler tarafından kurtarılmadan, bir ateşkes ve bırakışma (mütareke) anlaşması imzalanması için çaba gösterdi. Türk Ordusu'nun zaferini yarım bırakmayı ve Yunan Ordusu'nun İzmir yöresinde toparlanabilmesini amaçlayan bu tertibe, Türk Başkomutanı'nın bir an bile kulak vermesi düşünülemezdi. O, "*İlk hedefiniz Akdeniz'dir*" emrini çoktan vermişti.

Ateşkes ve bırakışma (mütareke) düşünülse bile, Anadolu için değil, Trakya'daki Türk topraklarının boşaltılması ve Yunanlıların 1914 sınırlarının gerisine çekilmeleri ile ilgili olarak düşünülebilirdi.[35]

Düşman Uşak'ı, Eskişehir'i, Kütahya'yı, sayısız kasaba ve köyü ateşe vererek, zulümlerine zulüm katarak, bozgun halinde çekilmişti. Türklere yapılan zulümlerin tepkisinden korkan yerli Rumlar da, Yunan Ordusu ile birlikte İzmir yönüne doğru kaçmışlardı. Batı emperyalizminin uşağı olarak Anadolu'yu istilâya girişen hayalci ve Megali İdea'cı Yunan yöneticilerinin bu akıl almaz çılgınlığa kalkışmalarından önce, yüzyıllar boyunca, Türk komşuları ile yanyana, dinlerine ve ibadetlerine karışılmadan, tam bir hoşgörü ortamı ve refah içinde yaşamış olan yerli Rumlar, Yunanistan'ı yönetenlerin ve onları maşa olarak kullanan Batı'lıların kurbanı olduklarını nihayet anlayabilmişlerdi. Bir kaç yıl önce Yunan ve İngiliz devlet adamları ve komutanları lehine "yaşasın" nidaları ile çılgınca tezahürat yapan Rumlar, şimdi, "*sana lânet olsun Corci*" çığlıklarıyla Lloyd George'u lânetliyorlardı.[36]

[34] Asım Gündüz, *Hâtırlarım*, İstanbul, 1973, s. 154-155.

[35] Dr. Selâhi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Ankara 1986, Türk Tarih Kurumu yayını, s. 267.

[36] *Aynı eser*, s. 268.

Levent Şahverdi Arşivi

13 Eylül 1922'de, Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletine hitaben bir bildiri yayınladı:

> *"Akdeniz, askerlerimizin zafer teraneleriyle dalgalanıyor. Asya İmparatorluğu'na yeltenen küstah bir düşmanın muharebe meydanlarına gelmek cesaretinde bulunan ordu komutanlarıyla komuta heyetleri, günlerden beri, T.B.M.M.'nin esiri bulunuyorlar... Batı fabrikalarının çelik zırhları ile kaplanan muazzam Yunan Orduları, artık, Anadolu dağlarında subayları tarafından terkedilmiş zavallı sürüler, işledikleri cinayetlerden korkuya kapılarak kudurmuş kütleler ve ağaç diplerine bırakılmış dermansız yaralılardan ibaret kaldı... Büyük Türk Milleti... Büyük zafer münhasıran senin eserindir".*

diyordu.

30 Ağustos zaferinden sonra, Fransa'nın o tarihteki en önemli gazetesi şu yorumu yaptı:

> *"Onbeş günde, bir yıldırım taarruzu ile, Mustafa Kemal Paşa'nın orduları amaçlarına ulaştılar... Yunan ordularını yenerek kalıntılarını denize attılar... Yunanlılara mütareke bahşedilmeden, işgal altındaki toprakların boşaltılması işi silâhla çözüldü... Küçük Asya meselesi bizzat Türkler tarafından halledilmiş kabul edilebilir. İngiliz diplomasisinden cür'et alan ve olayları anlamak istemeyen Kral Konstantin'in maceracı politikasının vardığı sonuç işte budur".*[37]

30 Ağustos zaferinden sonra, kısa sürede, bütün Anadolu istilâ ordularından temizlenmiş; Sevr Andlaşması, bir daha dirilmemek üzere Türk süngüsü ile yırtılmıştı. Düşmanlar, İstanbul'daki İngiliz, Fransız, İtalyan işgalini kısa sürede sona erdirmeği ve Trakya'daki Yunan askerlerinin de Meriç Batı'sına çekilmesini taahhüt ettiler. Böylece, Mudanya Anlaşması imzalandı.

Lozan Barış Andlaşması, kapitülâsyonlardan, bağımsızlığı zedeleyecek kayıt ve şartlardan, ağır savaş tazminatı taleplerinden kurtulmuş; millî sınırları içinde egemenliğini herkese kabul ettirmiş, yeni ve bağımsız bir Türkiye'nin kurulmasına imkân sağladı.

[37] *Le Temps*, 11 Eylûl 1922, s. 1. (Y. Akyüz, *a.g.e.*, s. 210).

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük Zaferin ikinci yıldönümünde, 30 Ağustos 1924 günü, Dumlupınar'da yaptığı konuşmada, Mustafa Kemal Atatürk, millî kurtuluşun kaynağındaki yenilmez gücü şu sözlerle açıklıyordu:

> *"Bir milletin ruhu zaptolunmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça, o millete hâkim olmanın imkânı yoktur. Yüzyılların doğurduğu bir millî ruha, güçlü ve devamlı bir millî iradeye hiç bir güç karşı koyamaz."*[38]

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğindeki Kurtuluş Mücadelesine ne kadar zor şartlarda başlandığı; eldeki gücün azlığı; Birinci Dünya Savaşının güçlü galiplerinin geniş imkânları; Türk Milletinin sonu gelmez savaşlarda ne derecede yorgun ve bitkin bir hale gelmiş olduğu düşünülürse, elde edilen başarının büyüklüğü daha iyi anlaşılır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda devletlere dikte edilen andlaşmalar içinde, uygulamaya konamadan yırtılıp atılan tek andlaşma Sevr Andlaşmasıdır. Birinci Dünya Savaşını sona erdiren andlaşmalar içinde, dikte edilerek değil, müzakere edilerek ve tarafların gerçek rızasıyla imzalanan tek andlaşma Lozan Andlaşmasıdır. Bu nedenledir ki, Birinci Dünya Savaşını sona erdiren andlaşmalar içinde, bugün de varlığını koruyan ve hukukî değer taşıyan andlaşma, yine Lozan Andlaşmasıdır.

Mustafa Kemal Paşa'ya ve Ankara Hükümetinin Paris'teki temsilcisi Ahmet Ferit beye, 30 Ağustos Zaferinden sonra, dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen yazı ve telgraflar bile, Türk Kurtuluş Savaşının milletlerarası etki ve yankılarını göstermeğe yeter. Cezayirden gelen Fransızca telgraflardan biri şöyledir:

> *"Cezayir'in müslüman halkı ... ellerini Yüce Allaha doğru açarak, kalplerinin derinliğinden dua ediyor ve Mustafa Kemal Paşa Al Muzaffer Al Gazi hazretlerine en içten ve saygı dolu tebriklerini sunuyorlar."*[39]

Ankara Hükûmetinin Paris'teki temsilciliğine Tunus'tan gönderilen bir telgrafta ise şöyle deniyor:

> *"Destur Partisi, Kemalist Orduların zaferi münasebetiyle duyduğu derin sevinci size iletirken, büyük Mareşal Mustafa*

[38] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. II, İkinci Baskı, Ankara, 1959, s. 178.

Levent Şahverdi Arşivi

Kemal'e ihtiram dolu, yürekten iyi dileklerini ulaştırmanızı rica eder".[40]

Atatürk, daha Millî Mücadelenin başında, önderlik ettiği Millî Kurtuluş Hareketi'nin milletlerarası alanda büyük yankılar uyandıracağını açıkça görmüştü. Zaferden sonra Hindistan'dan gelen bir kutlama yazısına verdiği cevapta, muzaffer Başkomutan, elde edilen başarının milletlerarası alanda yaratacağı etkileri şu sözlerle belirtiyordu:

"*... Bizim bu zaferimizin doğuracağı büyük sonuçlar yalnız Türkiye'nin kaderi üzerinde etkili olmakla kalmayacak, aynı zamanda bütün zulüm gören milletleri, kendi hayat ve bağımsızlıklarını tehdit ve tazyik eyleyen zalimler aleyhine hareket için gayrete getirecektir...*

... Hindistan davasının da pek uzak olmayan bir zamanda tam bir başarı ile sonuçlanacağından ümitli bulunuyoruz..."[41]

Millî Kurtuluş Savaşında, Türk Milletinin, Atatürk'ün önderliğinde kazandığı zafer, Asyanın bir ucundaki Endonezya'dan Hint yarımadasına, Orta Doğuya, Fas'a kadar sömürge haline getirilmiş bulunan İslâm âlemini bir uçtan bir uca sevince boğmakla kalmamıştır; Çin'den Hindiçini'ye, Hint yarımadasından Kara Afrika'ya kadar, sömürge veya yarı sömürge idaresi altında yaşayan, Konfüçyüs'çü, Brahman, Hristiyan veya putperest yüz milyonlarca insana da umut, sevinç ve ilham kaynağı olmuştur.

[39-40] Otuz Ağustos Zaferinin dış dünyadaki yankılarını belirten bu örnekler Bilâl N. Şimşir'in *Atatürk ile Yazışmalar, cilt I, 1920-1923,* (Ankara 1981) adlı eserinden alınmıştır.

[41] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV,* Ankara 1964, s. 479. Atatürk, sömürgecilik ve emperyalizmin ergeç yok olacağı yolundaki inancını, 1933'te, şu güçlü sözlerle ifade etmiştir: "Doğudan şimdi doğacak olan güneşe bakınız!.. Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün Doğu milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum. Bağımsızlık ve hürriyetine kavuşacak daha çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşları, şüphesiz ki ilerlemeye ve refaha yönelmiş olarak vuku bulacaktır. Bu milletler, bütün güçlüklere ve bütün engellere rağmen, bunları yenecekler ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır. Sömürgecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerini, milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir uyum ve işbirliği çağı alacaktır".

(Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,* genişletilmiş 3. basım, Ankara 1984, s. 325-326).

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün, imparatorluğun artık geçmişte kaldığı gerçeğini görüp, millî bir devlet kurma yolundaki akılcı tutumu; çağdaşlaşmayı gerçekleştirme yolundaki kararlı ve cesur hamleleri de, ayrıca bütün dünyada derin izler bırakmıştır. Kendi sömürgelerinin halkları ile Türk milleti arasındaki bağları koparmak için, İngilizler ve Fransızlar, Hindistan'da ve Arap ülkelerinde, Türkiye'nin ve Mustafa Kemal'in İslâm'dan uzaklaştığı yolunda yoğun propagandalar yaptılar. Teokratik devlet yapısının yerine çağdaş, lâik bir devlet kurmanın önemini bilenler ve İslâm dininin özüne bağlılıkla teokratik devlet kalıpları içinde hapsolmanın farkını anlayanlar, bu haksız ve ard niyetli propagandadan etkilenmediler. Zamanla, sömürgecilerin, İslâm'ın dostları olmadıkları gerçeği aldatılan kütlelerce de anlaşıldı.

Atatürk Türkiyesi, millî kurtuluş şahlanışının örneği ve ilham kaynağı olduğu gibi, gelişmeğe muhtaç pek çok ülkenin çağdaşlaşma çabalarına da ışık tuttu.

Pakistan'ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah'a göre:

> "*Türk Kurtuluş Hareketinin lideri Mustafa Kemal Atatürk, bütün dünya için bir örnektir. Onun ölümü ile, yalnız İslâm âlemi değil, bütün dünya, tarih boyunca yaşamış en büyük insanlardan birini kaybetmiştir.*"[42]

New Delhi'deki Jawaharlal Nehru Üniversitesi'nin Profesörlerinden Dr. Muhammed Sâdık (Mohammad Sadiq), "*Türk İnkılâbı ve Hindistan Özgürlük Hareketi*" başlıklı eserinde, Hindistan'da bağımsızlık mücadelesi yolunda sağlanan millî beraberliğin "*ilham kaynağının Türk milleti olduğunu*" belirtir; Türk Bağımsızlık Savaşı'nın ve Mustafa Kemal Atatürk'ün, ister Müslüman, ister Hindu veya Sih olsunlar, bütün Hindistan halkını ve Hint kurtuluş mücadelesi önderlerini nasıl derinden etkilediğini, belgelere dayalı olarak açıklar.[43]

Bu Hindistan'lı bilim adamına göre:

> "*Türk Kurtuluş Savaşının gazisi ve Türk İnkılâbının mimarı Mustafa Kemal Atatürk, kendi milletinin kaderini*

[42] *The Hindu* (Madras) gazetesinin 11 Kasım 1938 tarihli sayısında yayınlanan demeci (Prof. S.A. Haqqui'nin İş Bankası'nın Mayıs 1981 Atatürk Sempozyumuna sunduğu *The Atatürk Revolution and India* adlı bildirisinde nakledilmiştir).

[43] M. Sadiq, *The Turkish Revolution and the Indian Freedom Movement*, Mac millan India, 1983, s. VIII.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

değiştiren ve emperyalizmden kurtulma vetiresinde kalıcı bir iz bırakan büyük insanlardan biridir. Bu Türk devlet adamı ... savaştan yorgun ve bitkin düşmüş yurttaşlarına umut aşılamakla kalmamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün başarısı ve mesajı, Türkiye'nin sınırlarının çok ötesinde geniş bir alana yayılmıştır; sömürge esareti altında inleyen herkese esin kaynağı olmuştur. O yeni bir uyanışın müjdecisi, Asya'da özgürlüğün habercisi olmuştur: O'nun önderliğindeki Türk Kurtuluş Hareketi, bütün Asya'da sömürgeciliğin ölüm çanının çalınmasına yol açmıştır"[44].

Hintli bilim adamı, şüphesiz, Türk Millî Mücadelesi ile Hindistan'da başlayan Özgürlük Hareketi arasında tam bir benzerlik bulunmadığının farkındadır. Türkiye, Millî Mücadele'den önce de, hiç bir zaman bağımsızlıktan yoksun bir sömürge durumuna düşmediği için, Türkiye'nin durumu Hindistan'dan farklı idi. Ancak, Türk Millî Mücadelesi de Batı emperyalizmine karşı girişilmiş bir millî bağımsızlık savaşıydı; çünkü, sömürge yönetimi altına düşmemiş olsa bile, Türkiye de, sömürgeci bir istilâ tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyordu.[45]

Büyük Zafer ve Lozan Andlaşması, bütün Hind Yarımadasında ve ezilen ülkelerde, bir milletin "*yeniden hayata, şerefe, büyüklüğe kavuşmasının*" sembolü olmuştu. Prof. Mohammad Sadiq'in tahliline göre, "*söz konusu olan sadece askerî bir zafer değil, aynı zamanda siyasî bir zaferdi. Bunların da üstünde olarak, Türkiye, savaşta ve barışta elde ettiği başarılara anlam kazandıran entellektüel ve ahlâkî bir zafer de kazanmıştı*"[46]. Türk-Yunan çatışması iki fikir arasında bir çatışma idi: Türkler geçmişi diriltmek değil, yeni bir hayatı başlatmak çabasında idiler; bağımsız bir millî devlet kurmak istiyorlardı. Yunanlılar ise geçmişte kalmış boş hayalleri, tarihe gömülmüş Bizans İmparatorluğunu diriltmeye çalışıyorlardı. Türklerin zaferi, yaşayan bir fikrin ölü hayallere; haklı bir davanın emperyalist yayılmacılığa karşı zaferini tescil ediyordu.[47]

[44] *Aynı eser*, s. 73.
[45] *Aynı eser*, s. 39.
[46] *Aynı eser*, s. 69, not 1.
[47] *Aynı eser*, s. 101, not 34.

Levent Şahverdi Arşivi

Hindistan Millî Kongresi'nin Büyük Zafer'den sonra yapılan bir toplantısında, Hint'li Lider Abul Kalam Azad, Mustafa Kemal Atatürk'ü *"çağın en büyük şahsiyeti"* olarak nitelendirdi.[48]

Hindistan'da yapılan bir başka toplantıda, Mustafa Kemal Atatürk'e *"Seyf-ül İslâm"* (İslâm'ın kılıcı) ünvanı veriliyor ve *"kazandığı zaferlerin yalnız İslâm âlemine değil, bütün Asya kıt'asına şeref kazandırdığı"* ilân ediliyordu.[49]

Şair-filozof Muhammed İkbal, TBMM'nin Hilâfeti kaldırmasından sonra Hindistan'da Türkiye aleyhine yürütülmek istenen (ve İngiltere hizmetindeki Ağa Han ve benzerlerinin ön ayak oldukları) olumsuz propagandalara karşı çıkarak, konuya çağdaş bir yorum getirmiş, Atatürk'ün tuttuğu yolun doğruluğunu savunmuştur. Değerli İslâm filozofu ve şairi, şöyle diyor:

> *"Gerçek şudur ki, bugün İslâm milletleri arasında dogmatik uykudan silkinip uyanmış ve bilince erişmiş tek millet Türk milletidir. Sadece Türkiye, düşünce özgürlüğü hakkına sahip çıkmıştır... Çoğu İslâm ülkeleri eski değerleri mekanik şekilde tekrarlarken, Türkler yeni değerler yaratma yoluna girmişlerdir..."*.[50]

Hint'li Lider Nehru, yalnız emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı girişilen kurtuluş mücadelesi bakımından değil, fakat çağın gerekleriyle ve akılcı devlet yönetimiyle bağdaşmayan bazı dogmalardan kurtulma açısından da, Türkiye'nin ve Mustafa Kemal Atatürk'ün verdiği örneğe dikkati çekmiştir. Hindistan'daki kast sistemine karşı çıkarken, kadınların statülerinin düzeltilmesini savunurken, çağımızın gereklerine aykırı dogmalarla savaşırken, Pandit Nehru, Atatürk'ü örnek göstermiştir. Bir konuşmasında:

> *"Savaşta yenik düşmüş, geri kalmış, dogmaların esiri olmuş Türkiye'nin, Mustafa Kemal Paşa'nın ilham*

[48] 15 Aralık 1923, *Khutbat-i Azad* (Delhi, 1974) s. 163-164 (Nakleden: M. Sadiq, *a.g.e.*, s. 69).

[49] M. Sadiq, *a.g.e.*, s. 112.

[50] Muhammed İkbal, *The Reconstruction of Religious Thought in İslam*, Delhi, 1974 Baskısı, s. 153-160 (M. Sadiq, *a.g.e.*, s. 123).

Levent Şahverdi Arşivi

verici önderliğiyle, adeta bir günde, nasıl hızla ilerleyen büyük bir ülke haline dönüştüğünü"

belirterek, bundan ders alınmasını istemiştir. [51]

Hindistan'ın ünlü lideri Pandit Nehru "*The Discovery of İndia*" (Calcutta, 1945) adlı eserinde de, Mustafa Kemal Atatürk'ün "*yalnız Müslümanlar tarafından değil, Hindular tarafından da çok sevildiğini*" vurgulamış, "*Mustafa Kemal Atatürk, gençlik günlerimizde kullandığımız adıyla Kemal Paşa, benim kahramanımdı*" demiştir.

Endonezya bağımsızlık mücadelesinin önderlerinden Sukarno, gençliğinde ve bağımsızlık mücadelesinin güç günlerinde, Kemal Atatürk'ten ilham aldığını anlatmıştır.

Ülkesinin bağımsızlığı için savaşırken bir süre Fransız zindanlarında hapsedilmiş olan Tunus bağımsızlık mücadelesi lideri (ve sonradan Tunus devlet başkanı) Habib Burgiba, Atatürk'ün kendisine ve arkadaşlarına nasıl ışık tuttuğunu, hem Türkiyeyi ziyareti sırasında TBMM'de yaptığı bir konuşmada, hem çeşitli demeçlerinde anlatmıştır. Burgiba'ya göre, Atatürk'ün verdiği örnek hiç bir zaman unutulmayacak; ebedî olan eseri, başka milletler için de ilham kaynağı olmağa devam edecektir. Tunus Başbakanlarından H. Noira, "*bağımsızlık için savaşırken, yalnız Türklerin değil, bütün İslâm ülkelerinin örnek mücahidi Mustafa Kemal'den ders aldık*" demiştir. [52]

Çin'li liderlerden bir çoğu, Atatürk'ü, yol gösteren bir lider olarak saygıyla anmışlardır.

Mısır'lı yazar M. Moushraffa'ya göre, kendi ülkesinin sınırları dışında da büyük etkisi olan Atatürk, insanlığa ışık tutan bir liderdir; Doğu milletlerine, millî benliklerini yitirmeden, çağdaş değerlere intibak edebileceklerini gösteren O'dur. [53]

Bugün Bangladeş'de kalan Noakhali eyaletinin Daganbhuiya şehri halkı, 1939 da kurdukları bir liseye Atatürk'ün adını vermişlerdir. Okul bugün de aynı adı taşımaktadır. Okullarına "Ata-

[51] Bk. Nehru'nun 18 Nisan 1928 tarihli konuşması (*Selected Works of Jawaharlal Nehru*, c. 3, s. 221'den naklen M. Sadiq, *a.g.e.*, s. 129).

[52] S. Çiller, *Atatürk için diyor ki*, Varlık Yayınları, 1978, s. 300-301; Sadi Irmak, *Atatürk'ün Dünyadaki Yankıları*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. II, sayı 4, s. 54.

[53] *Atatürk*, Kahire, s. 187-188.

Levent Şahverdi Arşivi

türk Lisesi" adını verirken, bu Bangladeşliler, Atatürk'ün yalnız Türkiye'ye değil, bütün İslâm âlemine baha biçilmez hizmetler yapmış olmasını gerekçe olarak göstermişler, bu hususu Türkiye Cumhuriyetinin en yakın konsolosluğuna yazı ile bildirmişlerdir. Bütün Hint yarımadasında sömürge yönetiminin hüküm sürdüğü bir sırada gerçekleştirilen bu hareket, aynı zamanda İngiliz yönetimine karşı dolaylı bir protesto ve bağımsızlık lehine bilinçli bir halk hareketi idi. [54]

Atatürk'ün Üçüncü Dünya ülkeleri üzerindeki etkisini gösteren örnekler ve yazılar saymakla bitmez. [55] Ancak, Fransız siyaset bilimcisi profesör Maurice Duverger'nin şu görüşünü hatırlatmakta yarar vardır:

> *"1945 den beri Kemalizm bir örnek değeri kazandı... Kemalizm, Moskova veya Pekin'in etki alanında olmayan Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğuna, doğrudan doğruya veya dolaylı şekilde, ilham kaynağı olmuştur. Gelişme halindeki ülkeler için, Kemalizm, marksizmin gerçek alternatifidir."* [56]

Doğumunun 100. yıldönümü münasebetiyle düzenlenen törende, Atatürk hakkında, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri,

> *"Yüzyılımızın en büyük adamlarından biri, millî kurtuluşun kahramanı, barışın mimarı"*

deyimlerini kullanmıştır.

Hindistan Kadınlar Birliği'nin görüşüne göre, bu nitelendirme yeterli değildir. Bu teşkilâtın fikri şöyle:

> *"Mustafa Kemal dünya kurulduğundan bu yana gelmiş geçmiş en büyük kadın hakları savunucularından biridir. Mustafa Kemal Atatürk, kadınları haklarına kavuşturan bir önder olmakla kalmaz; o bütün insanlık tarihinin en büyük simasıdır".* [57]

[54] Bilâl N. Şimşir, *"Doğu Bengal'de Atatürk Lisesi"*, *"Belleten"*, Cilt XLIII, sayı 170.

[55] Bu konuda, Dietrich Schlegel'in 1981 de, Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Atatürk Konferansına sunduğu *"Atatürk and The Third World"* başlıklı bildiride ek bilgiler vardır.

[56] *"Le Kémalisme"* başlıklı makale, supplément du journal *Le Monde*, 27 Mayıs 1961, Paris.

[57] *The Hindu* adlı Madras gazetesinde 13 Kasım 1938 günü yayınlanan *"All-India Women's Conference"* bildirisi (S. A. Haqqui, *a.g.e.*'den).

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün etkisi yalnız Doğu'da değil, Batıda da çok derin olmuştur. Sayısız değerlendirmeler içinde, fransız devlet adamı ve yazarı Edouard Herriot'nun görüşünü zikretmekte yarar vardır. Edouard Herriot, Türkiye Cumhuriyetine uzunca bir ziyaret yapmış, Atatürk'ü yakından tanımış ve bir kitabının geniş bölümünü genç Türkiye Cumhuriyeti ile Atatürk'e ayırmıştır. Bu mütefekkir devlet adamına göre:

> "*Atatürk, dünya tarihinin ortaya çıkardığı en büyük devlet adamlarından biridir.*" [58]

Herriot'ya göre, Atatürk, "*Devlet adamlığını en yüce anlamıyla gerçekleştiren kişidir.*" [59]

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı (UNESCO), doğumunun 100. yıldönümünde, Atatürk'ü anma kararı alırken şöyle diyordu:

> "*Kemal Atatürk, sömürgecilik ve emperyalizme karşı girişilen ilk kurtuluş mücadelelerinden birinin lideridir.*"
> "*Kemal Atatürk, dünya milletleri arasında devamlı barış ülküsünün ve karşılıklı anlayış ruhunun olağanüstü bir öncüsüdür; bütün hayatı boyunca insanlar arasında hiçbir renk, din ve ırk ayrımı tanımayan bir âhenk ve işbirliği çağının açılması uğrunda çalışmıştır.*"

Atatürk, birbirini aralıksız kovalayan savaşlar boyunca, askerî bir deha ve bir savaş kahramanı olarak parlamıştı; fakat Atatürk, aynı zamanda, Türk tarihinin en uzun barış dönemini açmağı başarmış olan önderdir.

Osmanlı İmparatorluğu, 1450'den 1900'e kadar her elli yılın otuzbuçuk yılını savaşta geçirmişti. Osmanlı İmparatorluğu tarihinde en uzun barış dönemi 29 yıl sürmüştü. 1450-1900 yılları arasında, ortalama olarak, iki yıl barışa üç yıl savaş düşmektedir. [60] Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğundan bu yana, sürekli barış içindedir. (Kore'ye asker gönderilmesi Birleşmiş Milletlerin bütün ülkelere

[58] *Orient*, Paris, 1934, s. 98.

[59] *Aynı eser*, s. 127.

[60] Quincy Wright, *A Study of War* (Chicago, 1942) adlı eserden nakleden Dankwart A. Rustow, *Ulusal bir Devletin Kuruluşu-Atatürk'ün Tarihsel Başarısı* (Mayıs 1981'de Atatürk Sempozyumuna sunduğu bildiri).

Levent Şahverdi Arşivi

yaptığı görev çağrısının sonucu idi; Kıbrıs Barış Harekâtı ise, Garanti Andlaşmasından doğan bir hakkın kullanılması ve bir görevin yerine getirilmesidir).

Atatürk bir aksiyon adamıdır; fakat demeç ve nutuklarını okurken, O'nun aynı zamanda büyük bir fikir adamı olduğunu görürsünüz; Atatürk, siyasî düşünce tarihinin büyük ustaları kadar meharet, açıklık ve berraklıkla düşünceleri işleyebilen bir kişidir. Onun bu yönünü en iyi belirtenlerden biri, yukarıda sözü geçen, ünlü Fransız devlet adamı ve düşünürü Edouard Herriot olmuştur:

> *"Türk İnkılâbı düşüncenin ürünüdür. Bu İnkılâbı yöneten kişi, sosyal ve politik sorunların çözümünü bilimde aramak gerektiğini bilen bir kişidir. Bu kişi, milletleri yönetenlerin ahlâkî yollara bağlı kalmalarının önemini de bilmektedir. Bu eski kurmay subay, bu sivil kıyafetli general, bize adeta Kant'cı bir filozof gibi görünmektedir.. Bütün insanlık tarihinde, Gazi Mustafa Kemal gibi, milletiyle kaynaşan, onun için mücadele eden, cefa çeken ve bütün engellere rağmen milletini asil hedefine doğru ilerleten önderlerin sayısı pek azdır."* [61]

Atatürk "karizmatik" bir liderdi. Kendi yurttaşları ve pek çok yabancı, onun olağanüstü, adeta insanüstü yeteneklere sahip olduğuna inanmışlardı. Böyle düşünenler arasında, onun nezdinde görev yapan nice ünlü diplomat, yabancı devlet adamları da vardı. Meselâ İngiltere'yi Ankara'da 1933-1939 yılları arasında temsil eden büyükelçi Sir Percy Loraine, Atatürk'le ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapıyor:

> *"Eminim ki Atatürk tamamiyle olağan dışı bir insandı. Tehlikeden korkmanın veya güçlükler karşısında tereddüt geçirmenin ne olduğunu hiç bilmeyen bir insandı. Başka hiç bir insanda görmediğim için adlandırmak imkânına sahip olmadığım bir çeşit sezgi ile, karşılaştığı bir problemde veya durumda, önemli olan noktayı önemsiz olanlardan –derhal ve görünürde hiç bir çaba harcamaksızın– ayırabilme gücüne sahipti."* [62]

[61] Edouart Herriot, *Préface* (Tekin Alp, *Le Kémalisme*, Paris 1937).

[62] *Kemal Atatürk as I Knew Him* (*Broadcast on the Third Programme, BBC*), 10 kasım 1948.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir başka İngiliz büyükelçisi, Sir George Clerk, onun için, "*Yüzyılımızın adamı Mustafa Kemal'dir*" demiştir.[63]

ABD büyükelçilerinden Charles H. Sherrill de şunları yazmıştır:

> "*Büyük insan yetiştiren bir millet büyük millettir... Bugün dünyada Mustafa Kemal'den daha üstün bir devlet adamı yoktur*".[64]

Fransa'nın eski Ankara büyükelçisi Charles de Chambrun, Atatürk'ün ölümünden bir gün sonra, *Le Figaro*'da yayınlanan bir yazısında, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Çankaya'da Fransız generali Gouraud ile karşılaşmalarını anlatırken, Atatürk'ün yalnız askerî dehasını değil, diplomasideki inceliğini ve insan olarak niteliklerini göklere çıkarır. General Gouraud, Çanakkale Savaşlarında bir kolunu kaybetmişti. Türkiye'ye gelişi de, Çanakkale'de dikilen bir anıtın açılışı ile ilgiliydi. Fransız Büyükelçisi, yazısında, karşılaşmayı şöyle anlatıyor:

> "*O günü hiç unutmayacağım... Çanakkale'de hayatlarını kaybedenler için dikilen bir anıtın açılış töreninden bir gün önce idi. Ankara'da bulunuyorduk. Çanakkale Savaşından sağ çıkan iki kişi ayakta karşı karşıya idiler. Aralarında artık siperler yoktu. General Gouraud'nun mavi bakışı Mustafa Kemal'in çelik gözleriyle karşılaşmıştı. Mustafa Kemal, bana doğru eğilerek ve muhatabının içi boş duran ceket kolunu işaret ederek, duygulu bir şekilde ve çok hafif sesle: "Türk toprağında dinlenen bu şerefli kol, artık, ülkelerimiz arasında son derecede değerli bir bağdır"*

demişti.[65]

Aynı Fransız diplomatı, bir başka yayınında, Atatürk hakkında Venizelos'un kendisine söylediklerini nakletmiştir. Anadolu'yu işgale ve ilhaka kalkışan eski Yunan Başbakanı Venizelos, yıllar sonra, bütün plânlarını bozan Atatürk'ü Ankara'da ziyaret etmişti. Venizelos, "Gazi"nin huzurundan ayrıldıktan hemen sonra, izlenimlerini, Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Comte Ch.de Cham-

[63] René Marchand, *Le Réveil d'une Race*, Paris 1927, s. 26-28.
[64] *A Year's Embassy to Mustafa Kemal*, New York, London 1934.
[65] *Hommage à Mustafa Kemal, Le Figaro*, 11 kasım 1938.

Levent Şahverdi Arşivi

brun'e, gözleri hâlâ heyecandan parlayarak, anlatmıştır. Venizelos'un, yakında tanıyınca, Atatürk'e duyduğu hayranlığı belirten sözlerinin bir bölümü şöyledir:

> *"Çok büyük bir insan !.. Bu kadar engin düşünceli, devlet yönetiminde bu derecede bilgi sahibi bir generale hayatım boyunca rastlamadım."* [66]

Atatürk'ün ölümünden yıllarca sonra, Fransa'yı II. Dünya Savaşında uğradığı askerî yenilginin ağır sonuçlarından ve uçurumdan kurtarmayı başaran asker ve devlet adamı Ch. de Gaulle, Atatürk'e olan hayranlığını belirtirken şöyle diyordu:

> *"Atatürk şereflerin en yücesine, milletinin kurtuluşunu, yeniden dirilişini sağlama şerefine erişmiştir".* [67]

Yurttaşlarının ve yabancıların büyük kısmının kendisinde olağanüstü nitelikler görmelerine rağmen, Atatürk, bu çeşit hükümlerin tesirinde kalmadı; sadece kendi şahsî sezgilerine ve yeteneklerine güvenip yanılgılara düşmedi; olayları ve gerçekleri akılcı şekilde tahlil edip değerlendirme metodundan ayrılmadı; bir konuda karar almadan önce "durum muhakemesi" yapmaya, başkalarına danışmaya ve hür tartışmaya önem verdi; kişilere bağlı olmaksızın varlıklarını sürdürebilecek ve kendisinden sonra da devam edecek "müesseseleri" (kurumları) kurmanın ve meşru karar mekanizmaları oluşturmanın yararlarını hiç bir zamanın gözden uzak tutmadı.

Atatürk'ün büyük "*karizma*"sı vardı. "*Atatürk bu karizmasından yararlanmak istememiş ve daha başlangıçtan itibaren otoritesini akılcı-hukukî kalıplar içerisinde kurumsallaştırmağa çalışmış*"; T.B.M.M. başta olmak

[66] Ch. de Chambrun'un *Traditions et Souvenirs* (Paris, 1952) adlı eserinde naklettiği sözler.

[67] Atatürk'ün milletlerarası alandaki etkisini gösteren bu ve benzeri sözler için, bkz. Turhan Feyzioğlu, "*Kemal Atatürk; Leader de la Libération Nationale et du Développement dans la Paix*", Paris'te Académie Diplomatique Internationale'de ve Brüksel Üniversitesinde 20 ve 21 Ekim 1981 tarihlerinde verilen iki konferansın metni (Académie Diplomatique İnternationale yayınları arasında basılmıştır, Paris 1982; ayrıca Türk Dışişleri Bakanlığınca yayınlanmıştır, Ankara 1982).

Levent Şahverdi Arşivi

üzere, kalıcı, demokratik kurumlar kurmuştur. Bu sayede, eseri, kendisinden sonra da, gelişerek yaşamağa devam etmiştir. [68]

Atatürk, hem bütün kalbiyle sevdiği ve mensup olmaktan sonsuz gurur duyduğu Türk Milleti'nin, hem de bütün insanlığın mutluluğu için çalışmıştır.

Atatürk, kinlerden, düşmanlıklardan, açlıktan, yoksulluktan kurtulmuş; insanların ırk, renk, cinsiyet, din esasına dayalı ayrımcılıklarla ezilmediği bir dünyanın kurulmasını istemiş; bu yolda çaba harcamıştır.

Türk milletinin olduğu kadar insanlığın gelecek kuşakları için de bir ilham kaynağı olmağa devam edecek olan bu çok büyük insanın yüce özlem ve ülkülerini gerçekleştirme yolunda bütün gücümüzle çalışmak, Atatürk'ün anısına dikilebilecek anıtların en güzelidir. Türk Bağımsızlık Savaşının hem milletimiz, hem de ilham verdiği başka milletler açısından taşıdığı büyük önemi hiç unutmamalı; zaferi mümkün kılan bağımsızlık aşkına, millî bilince, milliyetçi ruha, özveriye, akılcı ve gerçekçi tutuma sâdık kalmalıyız.

[68] Dankwart A. Rustow, "*Atatürk as an institution-builder*", (*Atatürk: Founder of a Modern-State* başlığı ile A. Kazancıgil ve E. Özbudun'un editörlüğünde yayınlanan ortak eserdeki incelemesi, London 1981, s. 57-77.); Ahmet Mumcu, Ergun Özbudun, Turhan Feyzioğlu, Yüksel Ülken, Agâh Çubukçu, *Atatürk İlkeleri ve Inkılâp Tarihi II, Atatürkçü Düşünce Sisteminin Temelleri* başlıklı ortak eser, Ankara 1986, s. 82-84.

Levent Şahverdi Arşivi

SAMSUN'DA BAŞLAYAN VE İZMİR'DE BİTEN YOLCULUK (1919-1922)

Prof. Dr. İSMET GİRİTLİ

Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'dan başlayıp, Amasya'ya, Erzurum'a, Sivas'a yönelen, daha sonra Ankara'ya, ve 9 Eylül 1922'de İzmir'e ulaşan yolculuğundan Millî Mücadele tarihimiz oluşmuştur.

Mustafa Kemal'in Samsun'da misafir kaldığı "Mıntıka Palas Oteli", bugün Mustafa Kemal Müzesi'dir. Anadolu toprağına "iskele dilinde" 19 Mayıs 1919 sabahı ayak basan Mustafa Kemal, o sırada 38 yaşında idi. İngilizlerin 200 kişilik bir işgal kuvvetinin ve Pontus eşkıyasının sokaklarda kol gezdiği Samsun'da, 19-25 Mayıs arasında geçen günler, Mustafa Kemal için rahat ve güvenlikli günler değildir. Bu sıralarda Ege'de Yunan kuvvetleri, İzmir'den sonra Manisa, Kasaba, Urla, Aydın, Bayındır, Tire taraflarını mukavemetsiz işgal etmişler, fakat 28 Mayıs'ta Ayvalık ve Ödemiş'te düşmana karşı ilk silâhlar patlamıştır. İşte Ege'de ilk mukavemet ateşinin açıldığı 25 Mayıs 1919 günü Mustafa Kemal, daha rahat çalışabilmek ümidiyle, Samsun'dan hareket ederek ve arkadaşlarıyla daha sonra Millî Mücadele marşı haline gelen "Gençlik Marşı"nı söyleyerek, 80 km içerdeki küçük, şirin bir kaplıca kasabası olan Havza'ya varır; maiyeti ile birlikte basit bir otele, "Mesudiye Oteli"ne, yerleşir. Bu küçük kasabanın ve otelin Mustafa Kemal'in yolculuğundaki önemi, ilk defa Havza'da halkın içine karışmasıdır. Yörgüç Paşa Camii'nde 30 Mayıs 1919'da cuma namazı vakti, halkla karşı karşıyadır. Mustafa Kemal, daha Havza'da anlamıştır ki Çanakkale'deki Mustafa Kemal'in ün ve itibarı, Anadolu'da da kendisi ile beraber yürüyecektir; bu ise önemli bir şeydir. Yörgüç Paşa Camii'nde Mustafa Kemal, her şeyi anlatır. Sözleri özetle şöyledir: "Evvelâ Allah'a, ama asıl kendimize güvenmekten başka çaremiz yoktur." Mustafa Kemal'e göre, eğer dava bir milletin kurtuluş mücadelesi ise, o zaman milletle, milletin dili ile konuşmak lâzımdır. İşte Mustafa Kemal ilk temaslarını Havza'da yaptı ve ilk genelgesini 28-29 Mayıs 1919 günü Mesudiye Oteli'nde

Levent Şahverdi Arşivi

yazarak, Havza telgrafhanesinden çekti. Bu genelgede, İzmir ve Ege'deki Yunan işgalinin uyandırdığı tehlikeye dikkatler çekilerek, millî protesto hareketlerinin ve mitinglerin başlaması isteniyordu. Havza'daki çalışmaları 12 Hazirana kadar süren Mustafa Kemal'in, karargâhı ile Amasya'ya hareket ettiğini görüyoruz. Aynı gün Amasya'ya varan Mustafa Kemal'i halk, şehrin giriş tarafında, gezilikte karşıladı ve belediye'ye gidildi. Mustafa Kemal, balkondan halka ilk açık konuşmasını yaptı. Sözlerinin özeti şudur: "Amasyalılar, padişah ve hükûmet düşman elinde esirdir. Memleket elden gitmek üzeredir. Bu kötü vaziyete çare bulmak için sizlerle işbirliği yapmaya geldim." İlk hareket Amasya'da başlıyordu. Abdurrahman Kâmil Hoca, cami minberinden halkı savaşa ve hakkını eline almaya davet ederken, biriktirdiği beş altınını, Millî Mücadele'ye ilk yardım olarak, Mustafa Kemal'e sunar. Amasya Müftüsü Hacı Tevfik Efendi ise, kurulan Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı'nın başına geçer. 21-22 Haziran 1919'da, Mustafa Kemal'in, mukavemet esaslarını yaveri Cevat Abbas'a dikte ederek yazılı bir belgeye dönüştürdüğü 8 maddelik "Amasya Tamimi"nin özü şudur: "Milletin istiklâlini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Bir 'Millî Heyet'in Anadolu'da oluşturulması gereklidir." Bu ifade ise, millî egemenliğin yazılı belgede ilk defa yer almasıdır.

—II—

19 Mayıs 1919'da Millî Mücadele'yi başlatmak için Samsun'a çıkan Mustafa Kemal'in, bu hareketi örgütlendirmek üzere, Havza üzerinden Amasya'ya geldiğini ve 21-22 Haziran 1919'da, tarihimize "Amasya Tamimi" olarak geçen belgeyi hazırlayarak, millî egemenliğe dayalı yeni bir devleti kurma işini başlattığını biliyoruz. "Amasya Tamimi"nin 67. yıldönümü dolayısıyla, "19 Mayıs Üniversitesi" ile "Amasya Valiliği"nin ortaklaşa düzenledikleri "Millî Mücadele'de Amasya" sempozyumuna bir bildiri ile katılmak ve bu güzel ve tarihî ilimizi, mülkî, askerî erkânı ile sakinlerini yakından tanımak, benim için gerçekten bahtiyarlık olmuştur.

Bilinen tarihi MÖ 2500 yıllarına kadar uzanan Amasya ve civarında, eski Tunç çağına, Hitit, Frig ve İskit medeniyetlerine ait birçok kalıntı vardır. Pontus krallarının ve Roma eyaletlerinden birinin de merkezi olan Amasya, 8. yüzyıldan itibaren Bizans eyaletlerinden birinin kaleleri arasında yer almış, daha sonra Selçuk-

Levent Şahverdi Arşivi

luların hâkim olması ile Bizans İmparatorluğu'ndan ayrılmıştır. Danişmentlerin ve İlhanlıların egemenliğine de tâbi olan Amasya, 1386'da Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılmış; 1402 Ankara Savaşı'nda Yıldırım Beyazıt'ın Timur'a esir düşmesi üzerine, oğlu Çelebi Mehmet, veziri Azam Paşa ile birlikte Amasya Kalesi'ne sığınmış; böylece, Amasya, Anadolu'da Türk birliğinin yeniden kurulmasında da önemli rol oynamıştır. Osmanlı döneminde, doğal güzellik ve güvenliğinden dolayı padişahlar ve şehzadeler şehre özel ilgi göstermişlerdir. Murat II, Yavuz Selim Amasya'da doğmuş; Beyazıt II veliaht iken burada valilik etmiş; Kanunî Süleyman ise sık sık Amasya'da oturmuştur. 1861'de Fransız G. Perrat: "Amasya Anadolu'nun Oxford'udur. 25.000 kişilik nüfusunun 2000'i öğrenci olup, 18 medresede eğitim görmektedir" diye yazmıştır. 12 Haziran 1919'da Amasya'ya gelen Mustafa Kemal'in kaleme aldığı, Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Cemal Paşa'nın onayladığı ve katıldığı 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Tamimi ile bu ilimiz, Millî Mücadele tarihinde de müstesna yerini almıştır. Amasya Tamimi'nin önemi, "milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararının kurtaracağını" ilân etmesi ve bu suretle Millî Mücadele'nin ve Cumhuriyet'in temeli olan "millî egemenlik" ilkesini ilk defa vurgulamasıdır.

12-22 Haziran 1919'da Amasya'da geçen tarihî olayları ve Millî Mücadele'de Amasya'nın yer ve önemini simgeleyen, temeli 12 Haziran 1981'de Cumhurbaşkanı Sayın Kenan Evren tarafından atılan ve heykeltıraş Tankut Öktem tarafından bitirilen "Atatürk Anıtı", insana gerçekten heyecan vermektedir. Anıtta, Mustafa Kemal'in sağında ve solunda, Amasya'da 13 Haziran 1919'da Yıldırım Beyazıt Camii'nde "Yegâne çare-i halâs, halkımızın doğrudan doğruya hâkimiyetini eline alması ve iradesini kullanmasıdır" diye haykıran Vaiz Abdurrahman Kâmil Efendi'nin ve Müdafaa-i Hukuk Derneği'nin ilk başkanı Müftü Hacı Hafız Efendi'nin yer alması ise, çok güzel ve isabetli bir kadirbilirlik örneğidir.

—III—

Millî Mücadele'mizin önemli aşaması olan Erzurum Kongresi, 23 Temmuz 1919'da mütevazi bir mektep salonunda toplanarak, Mustafa Kemal'i başkanlığa getirdi. Mustafa Kemal, Kongre'de yaptığı konuşmada özetle: "Tarih bir milletin kanununu, hakkını,

Levent Şahverdi Arşivi

varlığını hiçbir zaman inkâr edemez. Bu itibarla vatanımız ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, muhakkak iflâsa mahkûmdur. Her halde mukadderata hâkim bir irade-i milliyenin müdahaleden yoksun bir surette zuhuru, ancak Anadolu'dan beklenebilir. Tarihimize karşı reva görülen haksızlıklardan müteessir olan millî vicdan, Müdafaa-i Hukuk-u Milliye, Redd-i İlhak gibi çeşitli adlarla beliren millî cereyan, bütün vatanımızda artık bir elektrik şebekesi haline gelmiş bulunuyor" dedi. 14 gün devam eden Erzurum Kongresi, Mustafa Kemal'in verdiği direktiflerden esinlenerek çalışmasını, saptadığı bir nizamname ile bu nizamnamenin içeriğini ilân eden beyannamede özetledi. 7 Ağustos 1919 günü, Kongre sona ererken ilân edilen bu beyannamede: "Vatan bir küldür. Ayrılık ve bölünme kabul etmez. Her türlü ecnebi işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı hükûmetinin inhilâli halinde, millet birlikte müdafaa ve mukavemet edecektir. Kuva-yı Milliye'yi âmil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak esastır. Manda ve himaye kabul olunamaz. Millî Meclis'in derhal toplanmasını ve hükûmet icraatının meclisin denetimine tabi olmasını sağlamak için çalışacaktır" şeklinde özetlenebilecek çok önemli kararlar alındı. Ayrıca, Kongre tarafından Mustafa Kemal başkanlığında 9 kişilik bir "Heyet-i Temsiliye" oluşturularak, Erzurum'da toplanan ve "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleşen bütün millî cemiyetlerin ortak yürütme organı gerçekleştirildi. Kongre Başkanı Mustafa Kemal, Kongre'nin bitiminde yaptığı kısa konuşmada ise, Erzurum'da toplanan Kongre'nin bütün dünyaya karşı milletimizin mevcudiyet ve birliğini gösterdiğini ve tarihin, Kongre'yi büyük bir eser olarak kaydedeceğini vurguladı.

4-11 Eylül 1919'da Sivas'ta, yine Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanan Kongre'nin ise Erzurum Kongresi Nizamnamesi'ni değiştirerek, "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adını, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ne çevirdiğini ve "Heyet-i Temsiliye, Şarkî Anadolu'nun heyeti umumiyesini temsil eder" kaydı yerine, "Heyet-i Temsiliye, vatanın heyeti umumiyesini temsil eder" denilerek 9 kişilik bu heyetin 6 kişi eklenmek sureti ile, 15 üyeye çıkarıldığını görüyoruz. Bu suretle Millî Mücadele hareketi, bölgesellikten kurtarılarak "millî-ulusal" nitelik almıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

—IV—

Atatürk'ün, "Büyük Nutuk"un Sivas Kongresi ile ilgili bölümünde, kısaca, Sivas'a gelmiş Amerikalı Mister Brown ile yaptığı görüşmeyi zikrettiğini görüyoruz. Bu Amerikalı gazeteci hakkındaki daha etraflı bilgiyi ise, "Orta Doğu Uygarlığı Etütleri Amerikan Enstitüsü"nün Atatürk'ün 100. doğum yıldönümü dolayısıyla çıkarılan sonbahar-kış 1980-1981 sayısında, tarihçi Amerikalı Prof. Howard A. Read'ın yayımladığı makalede buluyoruz. Bu makalede verilen bilgiden öğrendiğimize göre, "Chicago Daily News" gazetesinin Amerikalı muhabiri Louis Edgar Brown, Sivas Kongresi'nin bazı toplantılarına katılmış; başta Mustafa Kemal ve Hüseyin Rauf (Orbay) ve diğer Heyet-i Temsiliye üyeleri ile önemli mülâkatlar yapmıştır. Louis E. Brown'un Anadolu'daki milliyetçiler ve Sivas Kongresi dolayısıyla kaleme aldığı seri yazıların ise, Chicago Daily News'un 13 Ekim 1919 tarihli sayısından başlayarak, iki hafta süre ile yayımlandığını ve bu suretle bu Amerikalı gazetecinin Mustafa Kemal ve Millî Kurtuluş Hareketi hakkındaki etraflı bilgileri, daha 1919 yılının yaz ve sonbaharında, Amerikan komuoyunun ilk defa dikkatine sunmak şerefini kazandığını görüyoruz. Başta Brown olmak üzere, diğer birkaç Amerikalının, Amerikalı müttefiklerin İstanbul'daki sıkı sansürüne rağmen, bu bilgileri ABD'nin geniş kitlelerine ulaştırmadaki hizmetleri takdire değer. Ayrıca Prof. Howard A. Read'e göre Brown ve diğerleri, devrin Türkiye'si hakkındaki üç önemli raporu, ilk defa ABD kamuoyuna duyurmak görevini de başarmışlardır. Birinci rapor, Amerikan kamuoyuna ancak 1922'de duyurulan King-Grane Komisyonu'nun raporu; ikincisi, Ermenistan ve Ermeniler hakkında yapılan araştırmaları yürüten General James G. Harbord'un başkanlığındaki Harbord Raporu; üçüncüsü ise, Sivas Kongre'sinin Anadolu'daki gerçek durumu anlamaları için ABD Senatosu'ndan bir heyetin gönderilmesini isteyen kararıdır. Bütün bu rapor ve yazılarda, Ermenilerin hiçbir zaman, Anadolu'nun hiçbir yerinde çoğunluk oluşturmadıkları vurgulandığı gibi, Yunanlıların Anadolu'yu işgalinin tehlikesi anlatılmış ve Türk Kurtuluş Hareketi ile Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Anadolu halkının çoğunluğunun iradesini temsil ettiği ve bu nedenle hem ciddiye alınmaları hem de desteklenmeleri gerektiği anlatılmıştır. Ne var ki, Müttefiklerin baskısı, ABD'de iç politika oyunları ve Başkan Wilson'un (1856-1924) bozulan sağlığı,

Levent Şahverdi Arşivi

bu uyarılara zamanında kulak verilmesini önlemiş; ABD'nin 28. başkanı Woodrow Wilson, 8 ocak 1918'de Kongre önünde okuyarak ilân ettiği ondört ilkenin (nokta) Osmanlı Devleti ile ilgili 12'nci-sinden saparak, Yunanlıların İzmir'i işgalini ve Ermenistan üzerinde Amerikan mandasını savunurken, Müttefiklerin ve özellikle Yunanistan'ın tam hezimeti ile sonuçlanan 1919-1922 Millî Kurtuluş Savaşı'mızın manevî sorumluluğunu, Müttefiklere paylaştırmıştır.

—V—

Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları, Türk Millî Kurtuluş Savaşı'nın acı ve tatlı ve fakat her biri önemli birçok olayı ile doludur. Türk milletinin bir imha fermanı olarak hazırlanan Sèvres Antlaşmasının 10 Ağustos 1920'de imzalandığını, fakat bu 433 maddelik belgenin, kazandığımız Millî Mücadele sonucunda, hiçbir zaman uygulanmadığını biliyoruz. Mustafa Kemal liderliğindeki millî hareketin, Yunan istilâsına karşı koyma kararı üzerine, 15 Mayıs 1919'da Müttefiklerin desteği ile İzmir'e çıkan ve Ege ve Marmara bölgelerini işgal eden Yunanlıların, tekrar harekete geçtiğini ve fakat 11 Ocak 1921 ve 1 Nisan 1921 günlerinde Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın kazandığı I. ve II. İnönü Zaferleri ile durdurulduğunu tarih kitapları yazmaktadır.

II. İnönü yenilgisinden sonra kendini toparlamaya çalışan Yunan ordusu, 10 Temmuz 1921'de yeniden taarruza geçince, Mustafa Kemal, düşman ordusu ile Türk ordusu arasında büyük bir mesafe koyarak ordumuzun hazırlanmasını sağlamak için, Eskişehir gibi önemli bir merkezimizin ve geniş topraklarımızın düşmana terk edilmesi pahasına, Sakarya Irmağı'nın doğusuna kadar çekilme emri vermiş; bu stratejiyi anlamayan Meclis'teki muhalifler: "Ordu nereye gidiyor, millet nereye götürülüyor? Bu harekâtın mesûlü nerededir? Onu göremiyoruz. Onu ordunun başında görmek isterdik" sözleri ile ortaya çıkınca Mustafa Kemal, TBMM'nin yetkilerinin kendisine üç ay süre ile verilmesi kaydı ile, başkomutanlığı 5 Ağustos 1921 tarihli kanun ile kabul etmiş; 7-8 Ağustos 1921 tarihinde çıkardığı emirlerle, savaşın kazanılması için gerekli araç ve gereçlerin sağlanmasını öngören tedbirler almış ve düşman ordusunun 23 Ağustos 1921'de yeni bir saldırıya geçmesi üzerine, verdiği emirde: "Hattı müdafaa yoktur; sathı müdafaa vardır. O satıh bütün

Levent Şahverdi Arşivi

vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanı ile ıslanmadıkça terk olunamaz" demiş, 23 Ağustos'tan 13 Eylül'e kadar 22 gün 22 gece kesintisiz devam eden Sakarya Meydan Savaşı sonucunda, Sakarya Nehri'nin doğusunda düşman kalmamıştır. Sakarya Zaferi' nden sonra, 20 Ekim 1921'de Fransa'yla Ankara Antlaşması'nın imzalandığı; ihtiyaç ve noksanlarını tamamlayan ordumuzun, Afyon Karahisar-Dumlupınar arasında ve Eskişehir mıntıkasında, kısaca Marmara'dan Menderes'e kadar uzanan cephede kuvvetle yerleşmiş bulunan Yunanistan işgal ordusunu kesin yegilgiye uğratmak ve yurdumuzdan kovmak için bir harekât ve hücum plânı hazırladığını görüyoruz. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ile hazırlanan bu plân, 26 Ağustos 1922 sabahı saat 5.30'da Kocatepe'den verilen bir emir ve topçu ateşimizle uygulanmaya başlamış; 30 Ağustos 1922 (Başkomutanlık Savaşı) ile kazanılarak düşmanın aslî kuvveti imha edilmiş; başta Yunan Ordusu Başkomutanı Trikopis olmak üzere, binlerce subay ve Yunan eri esir alınmıştır. Başkumandan Mustafa Kemal'in "Ordular, ilk hedefiniz Akdenizdir, ileri!" emri, ordularımızın 9 Eylül 1922'de İzmir'e varması ile yerine getirilmiş; 23 Eylül 1922'de İtilâf Devletleri Dışişleri Bakanları'nın askerî harekâtın durdurulması ve barış konferansının toplanması ile ilgili notaları üzerine, 4-11 Ekim 1922'de, İsmet Paşa'nın başkanlığında, İngiltere delegesi General Harrington, Fransız General Charpy, İtalyan General Monbelli'den oluşan Mudanya Konferansı sonucunda ateşkes imzalanmış; Lausanne'da toplanacak olan barış konferansına, Hariciye Bakanlığına ve delegasyon başkanlığına getirilen İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hasan (Saka) Beyler gönderilmiştir. 21 Kasım 1922'de toplanan Laussanne Konferansı, Müttefiklerin kapitülâsyonlar üzerinde israr etmesi üzerine, 4 Şubat 1923'te kesintiye uğramış ve İsmet Paşa Türkiye'ye dönmüş; 23 Nisan 1923'te yeniden başlayan Konferans'ta, 24 Temmuz 1923 günü barış antlaşması imzalanmış; bu antlaşma 24 Ağustos 1923'te TBMM tarafından onaylanmıştır. "Büyük Nutuk"ta, Sèvres ile Lausanne'i karşılaştıran Mustafa Kemal'in verdiği sonuç şudur: "Bu antlaşma, Türk milleti aleyhine yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sèvres Antlaşması ile tamamlandığı zannedilmiş büyük bir suikastın yıkılışını ifade eden bir vesikadır. Osmanlı tarihinde eşi olmayan bir siyasal zafer eseridir."

Levent Şahverdi Arşivi

—VI—

Başkomutan Mustafa Kemal'in hayatının en çetin dönemlerinden birini, Sakarya Savaşı'nı Eylül 1921'de kazandıktan ve "gazi", "müşir-mareşal" gibi ünvanlar elde ettikten sonra yaşadığına şüphe yoktur. Zira Mustafa Kemal, Yunan ordusuna nihaî darbeyi vurmak için hazırlanırken, Meclis'te bile "Niçin taarruz etmiyoruz" diye sorular soruluyor ve muhalifler ordumuzun taarruz gücünü elde edemeyeceği fikrini savunuyorlardı. Merhum General Fahri Belen, "Büyük Türk Taarruzu" adlı eserinde, Sakarya Savaşı'ndan sonra tahrikler yapan ve fakat durumu bilmeyen bu insanlara değinir: "Sakarya Savaşı'nın nasıl yapıldığını, nasıl kazanıldığını, taarruz için yeterli kuvvet ve vasıta bulunmadığını takdir edemeyen politikacıların, taarruz için Başkumandan'ı sıkıştırdıklarını kendi beyanlarından anlıyoruz "diye yazar. Oysa Gazi Mustafa Kemal Sakarya Zaferi'nden başlayarak, cephedeki durumu taarruz imkânları bakımından hazırlanmış ve 13 Eylül 1921-26 Ağustos 1922 arasında geçen dönemde, özellikle eğitim alanında çok şeyler yapmıştı. Nitekim Fahri Belen, aynı eserinde, Büyük Taarruz'dan önce Türk ve Yunan insan ve silâh mevcutları bakımından şu rakamları vermektedir: "Türk ordusunda 186.000 insan, 99.000 tüfek, 2000'i hafif, 839'u ağır olmak üzere 2839 makineli tüfek, 323 top; Yunan ordusunda ise 195.000 insan, 130.000 tüfek, 3000 hafif ve 1000'i ağır olmak üzere 4000 makineli tüfek, 380 top." Gazi, Ağustostan itibaren yoğunlaştırdığı taarruz hazırlıklarını baştan itibaren çok gizli tutmuş; kendisi ile görüşmek isteyen İngiliz Generali Tawn-Shend ile buluşmak gibi sebeplerle Ankara'dan ayrılmış; bir futbol maçını bahane ederek ordu ve bazı kolordu kumandanları ile Akşehir'de toplantı yapmıştır. 6 Ağustos 1922'de ordulara taarruza hazır olunması gizli emri verildikten sonra da Gazi'nin hareketleri gizli tutulmuş; Mustafa Kemal, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve diğer komutanlarla 26 Ağustos 1922 sabahı düşmana taarruz emrini verirken bile gazetelerde kendisinin Çankaya'da bir çay ziyafeti verdiği haberi çıkmıştır. 25-26 Ağustos akşamı hazırlıklar tamamlanmış; Başkomutan Mustafa Kemal, Kocatepe'den 26 Ağustos 1922 sabahı çektiği telgrafta bütün cephede taarruzun başladığını müjdelemiştir. Sonuç getiren 30 Ağustos Savaşı ile Dumlupınar Meydan Muharebesi'ne yol açan durumu, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Cephe Kumandanı

Levent Şahverdi Arşivi

İsmet Paşa'nın kendisine yolladığı Garp Cephesi Hareket Şube Müdürü Teyfik Bey'in haritasından 29 Ağustos gecesi anlayıp, ordularımızın düşmanın ana kuvvetlerini kuzeyden, güneyden ve batıdan çevirmeye müsait bir durum almış bulunduğunu görünce, İsmet ve Fevzi Paşalarla yaptığı inceleme sonucunda verdiği emir ile, 30 Ağustos 1922 günü, Türk'ün hakikî kurtuluş güneşi olmaya aday Başkumandanlık Savaşı'nı başlatmış; 31 Ağustos sabahı ise düşman, meydanı muzaffer Türk ordusuna ve silâhlarına bırakmıştır. Bunun sonucunda Başkomutan, Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularına: "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" tarihî emrini vermiş; bu savaşa, Garp Cephesi Orduları adına İsmet Paşa'nın önerisi ile ve bizzat Başkumandan tarafından idare edildiği için, "Başkomutanlık Meydan Savaşı" adı verilmiştir. Türk ordusunun perişan ettiği Yunan ordusu, Anadolu yaylasından Akdeniz'e kaçarken köy, kasaba ve şehirleri ateşe veriyor; masum Türk halkının kanlarını akıtıyordu. Nitekim, Dumlupınar tuzağından sıyrılabilen Yunan Başkomutanı General Trikopis ve General Diyanis, Uşak önlerinde esir düştüğünde, Uşak hâlâ yanıyor ve bunların Gazi'nin huzuruna halk tarafından parçalanmadan çıkarılması ancak büyük koruma tedbirleri ile mümkün oluyordu.

Bu savaşın sonunda Birinci Ferik (Orgeneral) Fevzi Paşa'nın mareşalliğe, Tuğgeneral İsmet Paşa ile diğer komutanların da bir üst dereceye yükseltildiğini; ordumuzun 9 Eylül'de İzmir'i, 10 Eylül 1922'de de Bursa'yı kurtardığını ve böylece 19 Mayıs 1919'da Samsun'da başlayan yolculuğun, yani İstiklâl Savaşı'nın, zaferle noktalandığını biliyoruz. Gazi Mustafa Kemal, 40 yaşını henüz tamamlamıştır. Söz artık O'nundur. O'nun ise, hem milletine hem de çağına söyleyeceği anlamlı ve yönlendirici birçok sözü vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA VE ATATÜRK DÖNEMİNDE FİYATLAR VE GELİRLER

Prof. Dr. FERİDUN ERGİN

1–BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN ÖNCE

a) Para değeri ve kambiyo kurları:

Kuruş, hesap birimiydi. 40 para, 1 kuruş ederdi. 1 Osmanlı lirası, 100 kuruştu.

Osmanlı lirasının değeri, 6.615 gram saf altındı.

İstanbul Borsasında sterlin 110 kuruşa, dolar 22.5 kuruşa ve frank 4.37 kuruşa işlem görürdü.[1]

b) Millî gelir:

Vedat Eldem, istatistiklerin eksiklik ve yetersizliğine rağmen yarım yüzyıl geriye inen bir araştırma yapmıştır.[2] Bu araştırma sonucuna göre, 1914'de kişi başına millî gelirden düşen pay 1 072 kuruştur.

Gayri safi millî hâsılanın % 54.18'i tarımdan, % 10.13'ü imalâttan ve % 7.85'i ticaretten elde ediliyordu.

Amerika Birleşik Devletlerinde, aynı tarihte, kişi başına millî gelirden düşen pay, Osmanlı İmparatorluğundakinin yaklaşık beş katı idi.

c) Türkiye'de hazırlanan ilk geçinme indeksi:

İlk geçinme indeksi, Düyunu Umumiye idaresinin teşebbüsüyle 1914 Temmuzunda hazırlanmıştır. Orta dereceli bir memurun aylık giderleri, geçinme indeksine esas tutulmuştur.

O zamanlar, orta dereceli bir memurun sıkıntısız geçinebileceği düşünülürdü. Yaşlılar çok defa yetişkin çocukları, gelinleri, damatları ve torunları ile aynı çatı altında oturduklarından, konut ön planda bir sorun değildi. Bir gencin devlet hizmetine girmesi,

[1] Fransız, İsviçre ve Belçika frankı ile liret, drahmi ve ley 1914'de eşit değerde idi. Fransız frankının saf altın karşılığı 0.290 gramdı.

[2] D.I.E., Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı.

Levent Şahverdi Arşivi

aile kurmasına yeterli bir malî güvence sayılırdı. Anneler ve dadılar, erkek bebeklerin beşiklerini bir gün memur olacaklarını hayâl ederek sallarlardı. Kâtibim, çağın popüler bir şarkısıydı.

İndekse göre, orta dereceli bir memur İstanbul'da 235 kuruş 10 para aylıkla geçinebilirdi. Ancak kiralar, diş tozu veya diş suyu, jilet ve tıraş sabunu, kozmetikler, ilâç ve doktor giderleri, yol masrafı, eğlence, sigara ve içki, kültürel ihtiyaçlar indekste hesaba katılmamıştır. Düyunu Umumiye İdaresi, kemerini sıkan bir kâtip imajı ortaya koymuştu. Meyve ve balık bile yemeyen perhizkâr memur...

d) İstanbul'da fiyatlar :

Su, ucuzluğun simgesiydi. Fiyatı normalin altında görünen bir mala "sudan ucuz" denilirdi. Terkos şebekesine bağlı konutlar azdı. Su ihtiyacı ev sarnıcından, evin kuyusundan ve mahalle çeşmesinden temin edilirdi.

1914 Temmuzunda perakende fiyatlar:

	1 kilo[3]	
Ekmek	1.46	kuruş
Pirinç ve makarna	2.34	"
Patates	0.78	"
Kuru fasulye ve nohut	3.12	"
Süt	1.59	"
Kaşar peyniri	9.35	"
Koyun eti	5.79	"
Yumurta	0.50	"
Şeker	2.34	"
Sabun	5.45	"
Gazyağı	1.17	"

Kahvenin kalitesi iyi ve fiyatı 9.35 kuruştu. "Bir fincan kahvenin kırk yıllık hatırı vardı." Yemen kahvesi, beğenilirdi. Türk kahvesi veya Türk usulü kahve, Avrupa'da da meşhurdu.

Zeytinyağının kilosu 6.24 kuruştu. Yemeklerde, zeytinyağı idareli kullanılırdı. Bol zeytinyağı kullanılmasını gerektiren patlıcan ve kabak türlerine "bayıldı" veya "imam bayıldı" adı verilmişti.

Odunun çekisi 45 kuruş ve mangal kömürünün kilosu 0.39 kuruştu. "Ateş pahası", fiyatı yadırganan malları belirten bir deyimdi.

[3] Merkezî İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, İhsaî Yıllık, Birinci Cilt, 1928.

Levent Şahverdi Arşivi

Fiyatlar, 1909'dan beri ağır bir tırmanış halindeydi. Pahalılıktan şikâyet edenlere rastlanıyordu. Ancak Birinci Dünya Savaşı enflasyonunu yaşayanlar, eski günleri anarken "zaman olur ki, hayâli cihan değer!" diyeceklerdi.

e) Anadolu'da ve Trakya'da hayat pahalılığı:

Merkezî İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi de, 20 il merkezinde 26 "kalem" gıda maddesinin 1914 perakende fiyat indekslerini Cumhuriyetin ilk yıllarında hesaplamıştır. Yapılan fiyat araştırması, hayat pahalılığının bir şehirden öbürüne çok değişik olduğunu göstermiştir. Fiyat farklarının başlıca nedenleri nakliye masrafları, "ihtikâr" ve tespit hatâlarıdır.

İndekslerde, 20 il merkezinin ortalaması 100 olarak kabul edilmektedir. 6 il merkezinde hayat pahalılığı göstergeleri ortalamanın üstünde, 14 il merkezinde ise altındadır.

En pahalı şehirler Mersin, Elâziz, Konya, Kastamonu, Ankara ve Giresun'dur.

	1914 Hayat pahalılığı indeksleri[4]
20 il merkezi ortalaması	100
Mersin	187
Elâziz	143
Konya	132
Kastamonu	137
Ankara	129
Giresun	121

Adana ile Mersin ve Trabzon ile Giresun, aynı coğrafî bölgelerin şehirleridir. En ucuz şehir olan Trabzon'da, fiyatlar Giresun'a kıyasla yarının da altındadır. Mersin'de hayat pahalılığı, Adana'nın iki katına yakındır. Yirminci yüzyıl başlangıcı Osmanlı Devleti ekonomisini inceleyen yabancı uzmanlar, Tarsus'tan Mersin'e taşıma maliyetinin Mersin'den İskendinavya limanlarına ödenen navlunla kıyaslanabileceğine işaret etmişlerdir.

[4] Merkezî İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, adı geçen kaynak.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul, İzmir, Adana, Antalya, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Sivas, Denizli, Diyarbakır, Zonguldak, Samsun, Trabzon ve Kayseri, hayat pahalılığı Türkiye ortalaması altında olan il merkezleridir.

20 il merkezi ortalaması	1914 Hayat pahalılığı indeksleri[5]
	100
Trabzon	59
Denizli	65
İzmir	69
Sivas	78
Edirne	79
Samsun	81
Eskişehir	85
İstanbul	86
Antalya	87
Erzurum	89
Kayseri ve Zonguldak	92
Adana ve Diyarbakır	95

2–1915/1918 ENFLÂSYONU

a) Seferberliğin maliveti:

Amerika Savunma Bakanlığı istatistiklerine göre, Birinci Dünya Savaşı'nda 65 milyon kişi silâh altına alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde, dört yılda askere çağırılanların sayısı 2 850 000 dir.

	Birinci Dünya Savaşı'nda silâh altına alınanlar
Merkezî Devletler	22 850 000
İtilâf Devletleri	42 188 810
Toplam	65 038 810

Columbia Üniversitesinden Edwin R.A. Seligman, seferberlik giderleri toplamının 211 milyar (altın) dolar tuttuğunu tahmin etmiştir.[6]

[5] Merkezî İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, adı geçen kaynak.
[6] Edwin R.A. Seligman, Essays in Taxation.

Levent Şahverdi Arşivi

1914'te, 10 dolarlık Eagle'in saf altın karşılığı 15.04632 gramdı. Altın ölçü tutulursa, Birinci Dünya Savaşı giderleri 317 373 ton kıymetli metaldir.

Osmanlı Devleti'nin seferberlik giderleri, 1 milyar 802 milyon doları bulmuştur. Cephelerdeki askerlerin % 4.38'i Türk olduğu halde, Osmanlı Ordusunun malî imkânları % 0.85'den ibaret kalmıştır.

	Birinci Dünya Savaşı'nda seferberlik giderleri
Merkezî Devletler	$ 76 milyar 008 milyon
İtilâf Devletleri	$ 156 " 150 "

b) Kaime emisyonu:

Yabancı ülkelerde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de seferberlik giderleri kısmen emisyonla karşılanmıştır.

Hazine piyasaya kâğıt para sürmeye başlayınca, altın ve gümüş sikkeler ortalıktan çekilmiştir. Madenî ufaklıklar da bulunmaz olmuştur. Kâğıt para dolaşım hacmi büyürken madenî sikkelerin gömülenmesi, bir süre enflasyonu frenlemiştir.

Enflasyon, 1916'da hızlanmıştır.

	Düyunu Umumiye geçinme indeksi[7]
1914	100
...	...
1918	1897

Harp sonuna kadar, 161 milyon liralık kaime basılmıştır.

c) Harp ekonomisi:

Köylünün cepheye gitmesi ve çift hayvanlarına savunma ihtiyaçları için el konulması üretimi düşürdüğü gibi, pazar yerlerine ürün sevkiyatını da aksatmıştır. İthalât tıkanmıştır. Fiyat kontrol makanizması işe yaramamıştır. İhtiyaç maddelerinin çoğu karaborsaya geçmiştir.

Mal darlığını önlemek amacıyla vesika sistemine başvurulmuştur. Ancak tüketicilere kuponlarla öngörülen miktarlar tevzi edile-

[7] Merkezî İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, adı geçen kaynak.

Levent Şahverdi Arşivi

memiştir. Subay ailelerine ve memurlara aynî yardım yapmaya çalışılmışsa da, dağıtım düzenli bir şekilde yürütülememiştir.

İstanbul'da açlık başlamıştır. Gıdasızlıkla ilgili hastalıklar çoğalmıştır. Galata ve Beyoğlu'nun eğlence yerlerinde, kulüplerinde ve batakhanelerinde avuç dolusu para harcayan harp zenginleri türemiştir. Gün gördükleri hallerinden belli yaşlı erkekler ve çarşaflı kadınlar geç saatlarde çalgılı gazinoların arka kapılarına, duvar diplerinden sokularak garson yamaklarından artık yiyecekleri ucuza satın almaya çalışmışlardır. Şehitlerin yüreklerde bıraktıkları boşluk, küçük çocuklara sevgiye dönüşmüştür. Nineler ve anneler, boğazlarından kestiklerini yavrularına ayırmışlardır. Müslüman mahalleleri, sessizliğe gömülmüştür.

3–MÜTAREKE VE MİLLÎ MÜCADELE

a) Enflasyonsuz başarılan topyekûn savaş:

Millî Mücadele yıllarında, Anadolu'da kullanılan para, Osmanlı kaimeleridir.

Mustafa Kemal, enflasyon istemiyordu. Birinci Dünya Savaşı'nda enflasyonun sebep olduğu sıkıntıları ve halkın moralini nasıl tahrip ettiğini görmüştü. T.B.M.M. kürsüsünde, malî zorluklara rağmen, bütçe dengesini titizlikle koruduğunu belirtecekti.[8]

Psikolojik ortam da, Ankara hükümeti adına emisyon yapılmasına uygun değildi. Paranın "sahibi mülk" olan Padişaha "aidiyeti" yüzyıllardan beri kökleşmiş bir inançtı. Pullara "Anadolu Postaları" sürşarjının bastırılmasını bile yadırgayanlar olacaktı. Kuvayı Milliye'nin kaime çıkartmasını öngörecek bir tasarıyı 1920 ve 1921 yıllarında milletvekillerine kabul ettirmek zordu. İsviçre veya İtalya'da banknot bastırmak kolay olmayabilirdi. T.B.M.M. alâmetleriyle dolaşıma sürülecek yeni bir parayı halkın benimseyeceği de şüpheliydi.

Millî Mücadele'yi, Ankara yürütüyordu. Emisyonun anahtarı, İstanbul'daydı.

Aynı paranın iki ayrı egemenlik alanında kullanıldığı durumlarda, emisyonu kontrol eden rejimin tartışılmaz bir avantajı vardır. Yeniden başlatılacak emisyon, satın alma gücünü İstanbul

[8] Mustafa Kemal Paşa, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1 Mart 1921.

Levent Şahveroğlu Arşivi

yöresinde yoğunlaştırır ve yükselen fiyatlar Kuva-yı Milliye'nin finansmanını felce uğratabilirdi. Ankara, enflasyon ve emisyon tehlikesi karşısında savunmazdı.

Bu tehlike, gerçekleşmedi.

Milli Mücadele, enflasyonsuz başarılmış bir topyekûn savaştır.

b) Altın piyasası ve kambiyo kurları:

Reşat altını, Birinci Dünya Savaşı sonunda 472 kuruştu. Dolar da, 107 kuruşa çıkmış bulunuyordu. Altın piyasasının ve döviz kurlarının yükseliş oranı, fiyatların çok gerisindeydi.

Mütarekenin başlangıcında, altın ve döviz fiyatları gerilemiştir. Bu gerileme Anadolu'da düşmana mukavemet şiddetlenince yükselişe dönüşmüştür. Yabancı sermaye girişleri durmuştur.

Para ve sermaye piyasaları, politika konjonktürlerine ve psikolojik faktörlere duyarlıdır. Güven veya güvensizlik, daima para ve sermaye piyasalarına yansır.

	Birinci Dünya Savaşı sonunda ve Mütarekede kurulan yabancı şirketler	
Şirketlerin uyrukluğu	Şirketlerin tescil ettirdikleri sermaye	Tescil tarihi
Almanya	12 000 000 mark	1918
Birleşik Devletler	11 275 000 dolar	1918
İsviçre	125 000 000 frank	1919

İstanbul ve İzmir'de, para ve sermaye piyasaları azınlıklar, Levantenler ve yabancılar elindeydi. Onlar, işgal kuvvetlerinin bayrakları gölgesinde güven duymaktaydılar. Millî Mücadele boyunca, askerî ve siyasî durumlara göre, özellikle sterlin kurlarında iniş çıkışlar olmuştur. Kuva-yı Milliye'nin zaferleri, memleketten döviz çıkışlarını yoğunlaştırmıştır. Düşmanın ümitli olduğu günlerde ise, kambiyo piyasasında Türk lirası değer kazanmıştır. Arz ve talep mekanizması tersine işlemiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Olaylar	Sterlin kuru				
	Mart	1920 sonu	....	416	kuruş
T.B.M.M.'nin 23 Nisanda Ankara'da toplanması	Nisan	1923 sonu	...	472	kuruş
Yunanlıların Bursa, Akşehir ve Edirne'ye yürümeleri (22 Haziran - 25 Temmuz)	Temmuz	1920 sonu	....	410	kuruş
Kâzım Karabekir'in Kars'ı kurtarması (2 Kasım)	Kasım	1920 sonu	....	470	kuruş
Birinci İnönü zaferi (9-10 Ocak) ve Londra Konferansının toplanması (23 Şubat)	Şubat	1921 sonu	....	581	kuruş
Yunanlıların yeniden ilerlemek üzere Anadolu'ya kuvvet göndermeleri	Mayıs	1921 sonu	....	501	kuruş
Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül)	Ekim	1921 sonu	....	738	kuruş
Türk Ordusunun taarruz gücünün olmadığını, düşman propagandasının yaması, Ankara'da gerginlik ve eleştiriler(1922 İlkbaharı beklentileri)	Mayıs	1922 sonu	....	660	kuruş
Lozan Konferansı toplanırken..	Kasım	1922 sonu	....	882	kuruş

4–1923'DE TÜRKİYE EKONOMİSİ

a) Altın piyasası ve döviz kurları:

Hazinenin elinde kayda değer bir altın ve döviz stoku bulunmuyordu. Türk lirası, kambiyo piyasalarında desteksizdi.

Para dolaşım hacmi, Mütarekeden beri değişmemişti. Bütçe az çok denkti. Türk lirası, konvertibl idi ve zaferin kazandırdığı prestije dayanıyordu.

İhracatımız 84 651 094 lira, ithalâtımız 144 688 741 lira idi. Görünmeyen kalemlerden ve sermaye hareketlerinden memlekete

Levent Şahverdi Arşivi

girmeye başlayan döviz, dış ticaret açığını karşılamaya yararlı oluyordu.

1923'de kurulan yabancı şirketler

Şirketlerin uyrukluğu	Şirketlerin tescil ettirdikleri sermaye	Döviz kurları	
Amerika	11 225 000 dolar	152.5	kuruş
İngiltere	2 366 000 sterlin	759	"
İtalya	505 800 000 liret	7.61	"
Fransa	279 000 000 frank	10.05	"
Hollanda	251 000 000 florin	77.94	"
Romanya	125 000 000 ley	0.94	"
Belçika	4 000 000 frank	8.58	"
Rusya	25 000 000 frank	10.05	"

Bir Reşat altını, 707 kuruştu.

b) Fiyatlar:

Merkezî İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, 20 il merkezinde 26 kalem gıda maddesinin 1914 yılına göre indekslerini çıkartmıştır. İndeksler, Türkiye genelinde fiyatların 13 katına yakın artmış olduğunu göstermektedir.

İndekslere esas tutulan 26 madde şunlardır : sadeyağ, yumurta, zeytinyağı, kaşar peyniri, beyaz peynir, siyah zeytin, çay, kahve, şeker, ekmek, buğday unu, pirinç, makarna, patates, fasulye, nohut, mercimek, bulgur, soğan, koyun eti, sığır eti, tavuk ve dört kalem daha..

	20 il merkezinin ortalama hayat pahalılığı indeksi	1923 enflasyon hızı
1914	100	—
1922	1 256	—
1923	1 279	% 2

1914 ortalaması 100 esasına göre, en ucuz 9 il merkezi Eskişehir, Erzurum, Antalya, Denizli, Adana, Trabzon, Edirne, İstanbul ve Kayseri idi. Bu şehirlerde, hayat pahalılığı Türkiye ortalamasının altındaydı.

Levent Şahverdi Arşivi

	1923 hayat pahalılığı indeksi (20 il merkezi 1914 ortalaması=100)
Eskişehir	925
Erzurum	1 000
Adana	1 114
İstanbul	1 163

1914 ortalaması 100 esasına göre 1923 hayat pahalılığı indeksi 1279'un üstünde olan 11 il merkezi Elâziz, Zonguldak, Mersin, Kastamonu, Kayseri, Konya, Ankara, Diyarbakır, İzmir, Trabzon ve Giresun idi. Bu şehirlerde, hayat pahalılığı Türkiye ortalamasının üstündeydi.

	1923 hayat pahalılığı indeksi (20 il merkezi 1914 ortalaması=)
Elâziz	1 688
Zonguldak	1 666
Mersin	1 587
Ankara	1 315
İzmir	1 331

c) Millî gelir:

1923'ün bir bekleyiş yılı olduğu söylenebilir.

İstanbul, 1588 yıllık başkentti. Surlarında 470 yıl Türk bayrağı dalgalanmıştı. Silâhlar sustuktan sonra, işgal kuvvetleri çekilmişti. Hilâfet İstanbul'da, siyasî iktidar Ankara'da idi. Lozan Konferansı'nın uzaması, İstanbul'da yorumlara yol açıyordu. Ordu, görevi başındaydı. Ancak kışa doğru terhis edilenler tarlalarına döneceklerdi.

Ermeniler, 1915'de ve daha sonra, terkettikleri her yeri ateşe vermişlerdir. Şehir ve kasabalarda, birçok mahalleden geriye yangın yerleri kalmıştı. Şark mültecileri, henüz yurtlarına dönmüş değillerdi. Yunanlılar da, kaçarken on binlerce konutu yakmış ve yıkmışlar, hayvan sürülerini süngülemiş, kurşunlamış yahut önlerine katıp götürmüşlerdi.

İzmir İktisat Kongresi'nde, memleket sorunları dile getirilmişti. Ancak iktisat politikasının izleyeceği rota henüz belirmemişti. Devlet maliyesi, büyük sıkıntı içindeydi. Yabancılar, (Lord Curzon'

Levent Şahverdi Arşivi

la birlikte) iktisadî zorlukların Ankara'yı birkaç yıla kalmadan dize getireceğini tahmin ediyorlardı.

1923'de, üretimin fazla bir artış göstermesi beklenemezdi.

	1923'de gayri safi yurt içi hâsıla[9]
Carî fiyatlarla	964.2 milyon lira
1914 sabit fiyatlarıyla	75.4 " "
Altın giderlerine göre	136.4 " "
Döviz hesabıyla	634.3 milyon dolar

d) Kişi başına reel millî gelir:

1927'de yapılan ilk nüfus sayımında yazılanlar 13 648 270 kişidir. Birkaç yüz bin kişinin yazılmamış olduğunu ileri sürenler vardır.

İlk sayımın ortaya koyduğu rakamdan geriye doğru yıllık artışı düşerek 1923 nüfusunu 12 582 000 olarak gösteren kaynaklara rastlanmaktadır.

Oysa, Karma Mübadele komisyonundan önce ayrılan Rumların sayısı 1.1 milyon ile 1.5 milyon arasında tahmin edilmektedir. Yunanistan ve diğer Balkan ülkeleri ile Suriye-Irak-Rusya'dan göçmenler 1924-1930 arasında gelmişlerdir. Karma Mübadele Komisyonu gözetiminde, 1923'den sonra ayrılan Rumların sayısı sadece 189 916'dır, anavatana gelen Türklerin sayısı ise 355 635'dir. İstatistiklerde gösterilmemiş Türk göçmenler de çoktur.

Türk göçmenleri çoğunluğunun 1923'den sonra geldiğini dikkate alarak Cumhuriyet'in ilân edildiği yıl sonuna doğru nüfusun 11.5 milyonu aşmadığını kabul etmek, gerçeğe daha yakın bir tahmin olabilir.

	1923'de kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla
Carî fiyatlarla	83 lira 84 kuruş
1914 sabit fiyatlarıyla	6 " 55 "
1923 altın fiyatlarıyla	11 " 85 "
1923 döviz fiyatlarıyla	55 dolar 15 sent.

[9] Tuncay Bulutay, Yahya S. Tezel, Nuri Yıldırım, Türkiye Millî Geliri (1923-1948).

Levent Şahverdi Arşivi

Kişi başına millî gelir, Birinci Dünya Savaşı başlangıcından beri 1914 sabit fiyatlarıyla % 39 azalmış görünmektedir. Altın ve dolar kurlarındaki yükseliş, mal fiyatlarını çok geriden izlediği için, kişi başına reel millî gelir kıymetli maden ve dövizle ölçüldüğünde, farklı bir rakam ortaya çıkmaktadır.

5–CUMHURİYET'İN İLK BEŞ YILINDA FİYATLAR VE GELİRLER:

a) Ödemeler dengesi:

Cumhuriyet'in ilk beş yılında, dış ticaret açıkları devam etmiştir.[10]

	İthalât	İhracat	Dış ticaret açığı
1924	−193 611 048 lira	158 867 958 lira	−34 743 094 lira
1925	−241 618 652 "	192 428 196 "	−49 190 456 "
1926	−234 699 735 "	186 422 755 "	−48 276 980 "
1927	−211 398 184 "	158 420 988 "	−52 977 186 "
1928	−223 531 775 "	173 537 489 "	−49 994 286 "
Toplam			−235 182 002 lira

İthalâtta, en büyük kalem pamuklulardı. 1925'te, 74 milyon liralık pamuklu, 17 milyon liralık yünlü, 22 milyon liralık zahire ve 21 milyon liralık müstemleke erzakı ithal edilmişti. Müstemleke erzakı, Napolyon Savaşlarının mirası bir terimdi. Henüz bağımsızlıklarını kazanmamış deniz aşırı bölgelerden ithal edilen şeker, kahve, çay ve diğer maddelere, Avrupalılar müstemleke erzakı demişlerdi.

Dış ticaret açığı, görünmeyen kalemlerin geliri ve sermaye hareketleriyle karşılanmıştır. Faiz farkı, kısa vadeli sermaye çekmeye yararlı olmuştur. Yabancı şahıslar ve şirketler, direkt yatırımlara girişmişlerdir. Her yıl transfer edilen faiz ve temettü miktarı 7 veya 8 milyon lirayı bulmuştur.

Elimizde yalnız 1924-1927 arasında kurulan yabancı şirketlerin tescil ettirdikleri sermayeye ait bilgiler bulunmaktadır. Bu dönemde Amerikalılar 3, İngilizler 17, İtalyanlar 6, Almanlar 7, Fransızlar 10, Romenler 1, Mısırlılar 1, Macarlar 1, Yunanlılar 1, Belçikalılar 5, Hollandalılar 4, İsviçreliler 2, Ruslar 3, Çekler 1, İsveçliler 1 şirket kurmuşlardır.

[10] Ticaret Bakanlığı, Konjonktür Dergisi. Başbakanlık İstatistik G.D. (Office Central de Statistique).

Levent Şahverdi Arşivi

1924-1927 arasında kurulan yabancı şirketler

Şirketlerin uyrukluğu	Tescil ettirilen sermayeleri	Döviz kurları
A.B.D.	250 030 000 dolar	187.4 kuruş –194.7 kuruş
İngiltere	54 499 500 sterlin	855 " –956 "
Fransa	190 150 000 frank	9.5 " – 7.7 "
İtalya	240 000 000 liret	8.24 " – 10.33 "
Romanya	200 000 000 ley	0.94 " – ...
Mısır	12 000 lira	917 " – ...
Macaristan	75 000 000 kuron	36 " – ...
Yunanistan	17 100 000 frank	9.5 " – ...
Belçika	52 600 000 frank	8. 71 " – 27.42 "
Hollanda	261 550 000 florin	72 " – 79.19 "
İsviçre	3 450 000 frank	34.46 " – 37.95 "
Rusya	400 000 ruble	1 064 " –
Çekoslovakya	12 000 000 kuron	6.17 " –
İsveç	7 500 000 kuron	50.96 " – 53.36

Bazı yabancı şirketlerin millileştirilmesi, Avrupa ülkelerinin paralarını yeniden altına bağlamaları ve Birleşik Devletler piyasasında sıkıntılar belirmesi, 1928'de yabancı sermaye girişlerini azaltmıştır.

b) Altın piyasası ve döviz kurları:

Almanya 1924'te, İngiltere 1925'te ve Fransa 1928'de altın para sistemine dönmüşlerdir. Diğer sanayi ekonomileri de, büyük devletleri izlemişlerdir. Türk lirası, altına dayanmayan ve değeri arz-talep dalgalanmalarına bırakılmış bir serbest döviz durumunda kalmıştır. Kuvvetli para durumuna geçen dövizler karşısında Türk lirası değer kaybetmiştir. Dış ticareti açık veren, borçlu durumda olan ve rezervleri bulunmayan bir ülke parasının konvertibilite rejiminde beş yıl boyunca birkaç puandan fazla değer kaybetmemesi her zaman rastlanmayacak bir durumdur.

Levent Şahverdi Arşivi

	Altın fiyatları	İndeks (1923=100)
1924	815 kuruş	115.3
1925	813 "	114.9
1926	809 "	114.4
1927	826 "	116.8
1928	830 "	117.4

İndeks'te görüleceği gibi, 1924-1928 arasında, altın fiyatları çok az değişmiştir. En iyi ürün alınan 1926'da, fiyatların yükseleceği yerde hafifçe gerilemiş olması, altın fiyatlarının kırsal kesim talebine bağlı bulunmadığını göstermektedir.

c) Fiyatlar:

Cumhuriyet'in ilk beş yılında ortalama enflasyon hızı % 2.9'dur.

Fiyatlar genel düzeyinin bir yıldan öbürüne hafif yükselişler kaydetmesi, creeping inflation'dur. Bu hafif enflasyon, başlıca üç sebepten ileri gelmiştir:

i) Banknot dolaşım hacmi 158 milyon lirada sabit tutulmakla beraber, bankalarda mevduat artmıştır. Mevduat, kaydî paradır. M1 ve M2 para arzı, mevduat artışları dolayısıyla genişlemiştir.

ii) Dünya ekonomisinin yüksek konjonktür koşulları ve kambiyo dalgalanmaları ithalât maliyetine yansımıştır.

iii) Millî gelirin ve bütçe harcamalarının paralelinde mal ve hizmet talebi artmıştır.

	Hayat pahalılığı indeksi 20 il merkezi ortalaması (1923=100)	
	İndeks	Enflasyon hızı
1924	105.0	% 5.0
1925	110.6	% 5.4
1926	114.6	% 3.6
1927	113.5	% −1.0
1928	115.2	% 1.5
Beş yılın ortalaması:		% 2.9

Levent Şahverdi Arşivi

1924-1928 yıllarının bir özelliği, enflasyon hızının yörelere göre çok değişik olmasıdır. Ankara ve İstanbul hayat pahalılığı indeksleri de, 20 il merkezi ortalamasından farklıdır. İstanbul'da 1924 ve 1925'te hızla yükselen fiyatlar, ertesi yıl duraklamış ve sonra ucuzlamıştır. Enflasyon hızının İstanbul'da negatif bir rakama dönüştüğü 1927, Ankara'da pahalılığın en çok arttığı yıldır.

İstanbul ve Ankara hayat pahalılığı indeksleri

(1923=100)

	İstanbul		Ankara	
	indeks	Enflasyon hızı	İndeks	Enflasyon hızı
1924	116.4	16.4	102.4	% 2.4
1925	125.6	% 7.8	111.8	% 8.3
1926	127.7	% 1.6	112.7	% 1.0
1927	112.1	%-12.3	123.5	%10.1
1928	111.7	%- 0.4	124.0	% 0.04

d) Gelirler:

Carî piyasa fiyatlarıyla gayri safi millî hâsıla, Cumhuriyet'in ilk üç yılında arttıktan sonra, 1927'de gerilemiştir. En yüksek kalkınma hızı, 1924'te gerçekleşmiştir. 1927'de millî gelirin azalması, mahsulün bereketsizliğinden ileri gelmiştir. 1925 ve 1928 yıllarının kalkınma hızı da yüksektir.

	Carî piyasa fiyatlarıyla gayri safi yurt içi hâsıla	Kalkınma hızı
1924	1 215 400 000 lira	% 19
1925	1 537 200 000 "	% 12
1926	1 662 100 000 "	% 3.7
1927	1 481 700 000 "	%-9
1928	1 640 000 000 "	% 9

6-KONJONKTÜRÜN DÖNÜM YILI: 1929

a) Gayri safi yurt içi hâsıla:

Levent Şahverdi Arşivi

1929, Türkiye'de ve dünya'da, Büyük Depresyon'dan önceki son refah yılıdır. Gayri safi millî hâsıla, 1929'da doruğuna erişmiştir. Yılın kalkınma hızı yaklaşık % 22'dir.

	1928	1929
Gayri safi millî hâsıla	1 632 500 000 lira	2 073 100 000 lira
Kalkınma hızı	% 9	% 21.9
Kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla	118 lira	146 lira
Altın hesabıyla kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla	14.2 Reşat lirası veya 93.93 gram saf altın	16.4 Reşat lirası veya 108.98 gram saf altın
Dolar hesabıyla kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla	60 dolar	71 dolar
1914 sabit fiyatlarıyla kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla	800 kuruş	939 kuruş

1929'da, Amerika Birleşik Devletlerinde, kişi başına gayri safi millî hâsıla 852 dolardı. Türkiye'de ise, 71 dolar. Kişi başına ortalama gelir, Amerika'da 12 kat fazla idi.

b) Fiyatlar:

1929'da, 20 il merkezinde 26 ihtiyaç maddesinin perakende fiyatları artarken iç piyasada tüketilen malların toptan fiyatları ucuzlamıştır. İhracat maddelerinin fiyatları değişmemiştir. Döviz kurlarının etkisiyle, ithal malları yükselmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

1929 Fiyat indeksleri

	1914=100	1928=100
20 il merkezinde hayat pahalılığı	1 533	104
Toptan eşya fiyatları	1 317	101.3
İç piyasa tüketim maddeleri toptan fiyatları	1 511	98.5
İhracat maddeleri	1 091	100.6
İthalât maddeleri	1 587	106.1
Gıda maddeleri toptan fiyatları	1 443	97.9

Yıl içinde, hayat pahalılığı Ankara ve İstanbul'da % 7 artmıştır.

c) "Millî Para Buhranı":

Millî Para Buhranı ifadesini kullanan Gazi Mustafa Kemal'dir.[11] 1929'da, dört ayrı olay, ödemeler dengesini sarsmıştır.

i) Kambiyo ve menkul değerler borsasını düzenlemeyi ve spekülasyonu önlemeyi hedef tutan bir kanun çıkartılmıştır. Borsacılık tekniğine yabancı olan bazı bürokratların hazırladıkları bu kanun, ödemeler dengesinin bozulacağına bir işaret olarak yorumlanmıştır. Direkt yabancı sermaye akımı zaten duraklamıştı. Kısa vadeli döviz girişleri de, kanunun yürürlüğe girmesiyle büyük ölçüde azalmıştır.

ii) Yeni Gümrük Tarife Kanunu hazırlanırken "loi du cadenas" unutulmuştur. Gümrük vergilerinin arttırılacağı duyulduğundan, kanun yürürlüğe girinceye kadar geçen zamanda, ithalât yoğunlaşmıştır. Dış ticaret açığı 101 082 308 liraya çıkmıştır.

iii) Millileştirilmiş yabancı şirketlerin birinci taksit vadesi gelmiştir.

iv) Osmanlı Borçları da, dış ödeme sorunlarının gündemine girmiştir.

Türk lirasının değerini koruyacağını düşünenler paralarını dövize çevirerek yurt dışına çıkartmaya başlamışlardır.

Ödemeler dengesinin bozulmasıyla birkaç haftada dolar 208 kuruşa, sterlin 1125 kuruşa, Fransız frankı 8.1 kuruşa ve İsviçre fran-

[11] Gazi Mustafa Kemal, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1 Kasım 1930.

Levent Şahverdi Arşivi

kı 40 kuruşa yükselmiştir. İstikrarsızlık sathı mailinde para değerinin kontrolsüz kaymasına karşı hükümet bir "tedbirler paketi" hazırlamıştır. Resmî döviz alımları durdurulmuştur. Bütçeden tasarruf yapılmıştır. Kadro tensikatına gidilmiştir. Maliye Bakanlığı ile yabancı bakanlar, open market işlemeleriyle kambiyo borsasına müdahale edecek bir consurtium kurmuşlardır. 20 Şubat 1930'da, Türk Parasını Koruma Kanunu çıkartılmıştır. Transfer serbestliğine son verilmiştir. Döviz alım satımları, Maliye Bakanlığı'nın kontrolüne bağlanmıştır. İthalât kısıtlanmıştır. Döviz fiyatlarına narh konulmuştur.[12] Dış borç ödemeleri durdurulmuştur.

Gazi Mustafa Kemal, 1 Kasım 1930'da T.B.M.M.'nin çalışma yılını açarken Türk Parasını Koruma Kanununu zorunlu kılan koşulları "Millî Para Buhranı", "geçen yıl uğraşmaya mecbur kaldığımız büyük olay" ve "milletin yaşama hakkına inancını ortaya koyan sorun" sözleriyle ifade etmiştir.

d) Dünya Ekonomi Krizi:

Dünya iktisadî krizi, Birleşik Devletlerde başlamıştır.

Birleşik Devletlerde, kişisel gelirlerin üçte biri, nüfusun yalnız % 5'inde toplanıyordu. Şirket kârlarının önemli bir kısmı, Amerika dışına yatırılıyordu. Birleşik Devletlerden dünya ülkelerine kredi ve sermaye akıyordu. Çok sayıda ülkenin refahı, Birleşik Devletlerin iktisadî koşullarına bağlıydı. Yalnız Almanya'daki dolar plasmanları, 6 milyarı buluyordu.

Amerika'nın iktisadî ufkunda ilk karanlık bulutlar 1928'de konut inşaatının duraklamasıyla belirmiştir. Sanayi kesiminde de, yatırımlar azalmıştır. Konjonktürün yön değiştireceğini gösteren işaretlere rağmen, borsa değerleri giderek hızlanan bir tempoyla yükselişini sürdürmüştür. Orta halli halk da, borsaya para yatırmıştır. Bull Market, 7 Eylül 1929'da son bulmuştur. Black Thursday denilen 24 Ekim 1929'da, New York Borsasında çıkan panik, iktisadî bunalıma dönüşmüştür.

Hisse senetleri, değerlerinin üçte ikisini kaybetmiştir. Borçlar ödenememiştir. Amerikan bankaları, yabancı ülkelere açtıkları

[12] Feridun Ergin, Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi.

Levent Şahverdi Arşivi

kredileri vadesinde tahsil edememişlerdir. Bakanlar ve firmalar iflâs tehlikesiyle karşılaşmışlardır.

Kriz çok geçmeden Güney Amerika'ya ve Avrupa'yası çramıştır.

8–BÜYÜK DEPRESYON: 1930-1933

a) Dünya ekonomisine kısa bir bakış:

Büyük Depresyonda, dünya ticareti gerilemiştir. Bütün ülkelerde, ithâlat kısıtlanmıştır. Üretim ve tüketim daralmıştır. Fiyatlar düşmüştür. Millî gelir azalmıştır. İşsizlik yayılmıştır. Yatırımlar durmuştur.

Almanya ve Birleşik Devletler, Büyük Depresyon'da en çok sarsılan ülkelerdir. İşsiz sayısı Almanya'da 6 milyonu ve Amerika'da 13 milyonu aşmıştır. Amerika'da gayri safi millî hâsıla % 28.4, kişisel gelir % 49.7, tüketici fiyatları % 26.5 düşmüştür.

b) Dış ticaret:

Depresyon yıllarında Türkiye'nin ihracat miktarı büyük artış gösterirken, ihracat geliri azalmıştır. İthalât kısıtlandığından, dış ticaret hesapları ihracat fazlasıyla kapanmıştır. İthalâtın azalmasına rağmen, memlekette mal darlığı olmamış ve fiyatlar ucuzlamıştır.

Türkiye'nin ve bazı Avrupa ülkelerinin dış ticareti

(İlgili ülke parasıyla-milyon)

	İthalât		İhracat	
	1929	1933	1929	1933
Türkiye	256.3	74.7	155.2	96.2
Almanya	13 447	4 203	13 483	4 871
Belçika	35 531	14 822	31 784	14 031
Fransa	58 221	28 431	50 139	18 474
Hollanda	2 752	1 208	1 989	725
İngiltere	1 111	626	729	368
İtalya	21 665	7 432	15 236	5 990

Türkiye'nin ithalâta harcadığı döviz % 70.8 azalmıştır. İthal malları da % 25.5 ucuzlamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

İhracatımızın miktarı 669 bin ton ve 638 bin baş'tan 1 milyon 215 bin ton ve 896 bin başa çıkmış, ancak elde edilen döviz % 38 azalmıştır. İhracat maddelerimizin fiyatlarındaki düşüş oranı % 56'dır.

Türkiye, ihracat geliri en az düşen ülkelerden biridir. Bu sonuç fiyatlardan fedakârlığa katlanarak elde edilmiştir.

c) Altın piyasası ve döviz kurları:

Türkiye'de, altın fiyatları yükselmiştir.

	Altın fiyatları
1928	830 kuruş
1929	874 "
1930	917 "
1931	919 "
1932	929 "
1933	927 "

İhracat zorluklarına iktisat politikalarının tepkileri üç gruba ayrılabilir.

i) A.B.D., İngiltere, İspanya, Yunanistan, İsveç ve Japonya ithalât kısıtlamalarıyla yetinmeyerek devalüasyon yapan ülkeler arasında sayılabilir.

İlk devalüasyon yapan ülkeler, Brezilya ve Arjantin'dir. Cruzeiro 1929'da ve peso 1930'da düşürülmüştür. 1931'de sterlin'in düşürülmesi üzerine dominyonlar, sömürgeler ve Britanya ekonomisinin etkisi altında bulunan memleketler, paralarını ayarlamışlardır.

Dolar, 1933'de arz ve talebe göre dalgalanmaya bırakılınca düşmüştür. Ertesi yıl, kambiyo piyasalarındaki fiilî değeri üzerinden sabit kur sistemine geçilmiştir.

Devalüasyon yapan ülkeler, altın para sisteminden ayrılmışlardır.

	Kambiyo kurları (Yıllık ortalamalar)	
	1930	1934
Sterlin	1 032 kuruş	637 kuruş
Dolar	212 "	126 "
İsviçre kuronu	57 "	33 "
Drahmi	2.7 "	1.9 "

Levent Şahverdi Arşivi

ii) Fransa, Hollanda, Belçika, İsviçre 1929-1933 arasında paralarının değerini değiştirmemişler, altın esasına bağlı kalmışlardır. Bu ülkeler, ekonomilerini gümrük vergileri ve ithalât kısıtlamalarıyla korumaya çalışmışlardır.

iii) Türkiye, Almanya, İtalya ve Rusya devalüasyon yapmamışlar ve kambiyo kontrolüne dayanarak paralarının kurunu sabit tutmuşlardır.

Gelişme halindeki ekonomilerden çoğu kambiyo kontrolü rejimine geçmekle beraber, devalüasyon da yapmışlardır. Büyük Depresyonda tarımsal ürün ve hammadde fiyatlarının düşüş oranı, sanayi mamullerinden çok daha yüksek olduğundan ve kısıtlamalar sürümü engellediğinden, devalüasyonlar gelişme halinde olan ekonomilerde zorluklara çözüm getirmemiştir.

Türk lirası değerini korurken döviz kurlarının düşmesi, dış borç yükünü hafifletmiştir.

d) Geçinme indeksleri:

Kriz ve depresyon yıllarında fiyatlar ucuzlamıştır. 20 il merkezinde 26 kalemlik genel indeks % 40 oranında düşmüştür. 1933 perakende fiyatları, 1914'ün yaklaşık dokuz katı idi.

	1933'de hayat pahalılığı (İndeksler)		
	1914=100	1923=100	1929=100
20 il merkezi ortalaması	912	71.30	59.49
Ankara	879	86.23	64.72
İstanbul	1 174	75.88	59.69

e) Türkiye'de ve yabancı ülkelerde toptan eşya fiyatları:

Toptan eşya fiyatları her yerde perakende fiyatlarından daha büyük düşüşler kaydetmiştir. Türkiye, ucuzlukta ön sırayı alan ülkeler arasındadır. Gıda maddeleri toptan fiyatlarının düşüş oranı 1933'de % 61'i bulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

	1933'de toptan eşya fiyatları (1929=100)
Türkiye genel indeksi (52 madde)	49.6
" gıda maddeleri indeksi	38.6
" hammaddeler "	42.9
" tekstil fiyatları "	69.1
Almanya genel indeksi	68.0
Belçika	58.9
Fransa	63.6
İngiltere	68.2
Japonya	81.6

f) Gayri safi yurt içi hâsıla:

Alıcı fiyatlarıyla, yurt içi gayri safi hâsıla, 1929'dan sonra gerilemiştir. Kişi başına nominal gelir ortalaması, azalmıştır. Ancak gelir azalışı, fiyatlardaki düşüşün altında kalmıştır. Depresyonun ilk yıllarında gerileyen sabit fiyatlarla kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla, 1931'de depresyon öncesi düzeyin üstüne çıkmıştır.

	Gayri safi nominal yurt içi hâsıla	Kişi başına yurt içi nominal hâsıla	Kişi başına reel hâsıla indeksi
1929	2 081 900 000 lira	146.21 lira	100
1930	1 591 100 000 "	109.43 "	87
1931	1 394 500 000 "	93.90 "	86
1932	1 174 600 000 "	77.44 "	106
1933	1 141 600 000 "	73.69 "	118
1914 fiyatlarıyla kişi başına 1933 yılında gayri safi yurt içi hâsıla:			808 kuruş
1933, kişi başına gayrî safi yurt içi hâsılanın saf altın karşılığı:			52.52 gram
1933, kişi başına gayri safi yurt içi hâsılanın Cumhuriyet altını karşılığı:			7.94
1933, kişi başına gayri safi yurt içi hâsılanın döviz karşılığı:			58.48 dolar

1933'de, Birleşik Devletlerde gayri safi millî hâsıladan kişi başına 455 dolar düşmekteydi. Bu miktar, Türkiye'dekinin yaklaşık sekiz katıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

9-DEPRESYONDAN KALKINMAYA GEÇİŞ : 1934-1938

a) Dış ticaret:

Depresyonu yenerek tam istihdama ulaşan ilk sanayi ülkesi, Almanya'dır. Almanya, enflasyonsuz orijinal finansman yöntemleriyle iç piyasayı canlandırmayı başarmıştır. Ancak dünya pazarları, Almanya'nın ihracatına açık değildi. Alman fabrikalarına sürüm alanları temin etmek ve hammadde bulmak gerekiyordu. Güney Amerika, Orta Avrupa, Balkanlar ve Türkiye, serbest dövizle mal almakta ve satmakta zorluk çekiyorlardı. Almanya, direkt serbest döviz transferi olmaksızın malın malla mübadelesini gerçekleştirmek imkânını sağlayan bir counter-trading modelini benimsedi. Serbest döviz piyasalarında ihracat mallarına uygun fiyatla alıcı bulamayan memleketlerin müşterisi durumuna geçti. Tarım ekonomilerinin ihracat mallarını yüksek bedelle satın aldı ve onlara kendi sanayi ürünlerini sattı.

Türkiye, diğer ülkelerle de ikili counter-trading anlaşmaları imzaladı. Almanya'ya ihracatını % 353 artırdı. 1938'de, ihracatımızın % 68 i, yalnız Almanya'ya yapıldı.

	İthalât	İhracat	Bakiye
1934 –	86 milyon lira	92 milyon lira	4 milyon lira
1935 –	88 " "	95 " "	7 " "
1936 –	92 " "	117 " "	25 " "
1937 –	114 " "	138 " "	24 " "
1938 –	150 " "	145 " "	–5 " "

İhracat fiyatlarında Türk lirası olarak artış oldukça yüksekti. Koyun % 40, tiftik % 94, buğday % 15, arpa % 7, kuru fasulye % 70, kuru üzüm % 13, iç fındık % 38, keten tohumu % 60, zeytinyağı % 36 ve tütün % 57 pahalıya satıldı. İthal malları fiyatlarında da, yükselişler kaydedildi.

Almanya, ihtiyacından fazlasını satın alarak serbest döviz piyasalarına reexport dahi yaptı.

Türkiye'nin döviz geliri artarken, ihracatında tonaj ve baş hesabıyla bir azalma oldu. Dışarıya satılan miktarlar 1 milyon 665 bin tondan, 1 milyon 447 bin tona ve 1 milyon 80 bin baştan 398 bin başa indi.

Levent Şahverdi Arşivi

b) Altın piyasası ve döviz kurları ve fiyat indeksleri:

Altın yükselmeye devam etmiştir. Reşat ve Cumhuriyet altınları genellikle eşit fiyata alınıp satılmıştır.

Büyük Depresyon'da devalüasyon yapmayan serbest döviz ülkeleri, paralarını düşürmek zorunda kalmışlardır. Fransız, İsviçre ve Belçika frankları ile florin değerleri düşürülmüştür.

Kambiyo kontrolünü uygulayan ülkelerden İtalya, Macaristan ve Romanya da döviz kurlarını ayarlamışlardır.

Altın fiyatı ve kambiyo kurları

	1930	1934	1938
Altın	917 kuruş	925 kuruş	1 115 kuruş
Dolar	212.2 "	126.2 "	126.0 "
Sterlin	1 032 "	637 "	616 "
Fr. frankı	8.34 "	8.3 "	3.63 "
İs. frankı	41.15 "	40.88 "	28.82 "
Bel. frankı	29.7 "	29.52 "	21.29 "
Florin	85.5 "	85.13 "	69.32 "
Liret	11.12 "	10.82 "	6.63 "

Osmanlı borçlarının % 61'i, Fransız frankıyla aktedilmişti. İsviçre frankıyla ödenecek borçlar da, önemli miktardaydı. Belçika, İsviçre ve Fransız franklarının devalüasyonları, borç yükünün erimesini sağlamıştır. Türk lirası değerinin değiştirilmemesi, malî bakımdan faydalı olmuştur. 1934-1938 arasında, memlekette ithalât sıkıntısı ve mal darlığı söz konusu olmamıştır. İthal mallarının ucuzlaması, tüketici refahına bir ölçüde etki yapmıştır.

1938 fiyat indeksleri

	1923=100	1929=100	1934=100
20 il merkezinde hayat pahalılığı	83	69	112
Toptan eşya fiyatları	—	70	120

1914=100 esasına göre, 1938 geçinme indeksleri 1064'dür. Tüketici açısından, 24 yılda hayat 10 kat pahalılaşmıştır. Ancak Cumhuriyet'in başlangıcıyla yapılan karşılaştırma, fiyatların 15 yılda % 17 ucuzladığını ortaya koymaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

c) İstanbul'dan fiyat örnekleri:

	Kilogram fiyatı		
	1914 Temmuz	1927 Aralık	1938 yıl ortalaması
Ekmek	1.46 kuruş	15.46 kuruş	10.0 "
Pirinç	2.34 "	42.86 "	27.8
Makarna	2.34 "	42.86 "	28.6 "
Patates	0.78 "	12.47 "	8.5 "
Kuru fasulye	3.12 "	38.97 "	19.0 "
Kaşar peyniri	9.35 "	187.06 "	— "
Beyaz peynir	— "	— "	49.6 "
Koyun eti	5.79 "	89.55 "	46.9 "
Yumurta	0.50 "	6.00 "	1.75 "
Şeker	2.34 "	44.42 "	30.0 "
Kahve	9.35 "	171.47 "	148.1 "
Çay	— "	— "	425.3 "
Zeytinyağı	6.24 "	93.53 "	49.3 "
Kuru soğan	0.38 "	10.10 "	6.9 "
Sadeyağ	7.79 "	155.88 "	94.4 "

d) Gelirler:

Nominal gayri safi yurt içi hâsılanın gerilemesi, 1933 sonlarına doğru durmuştur. 1934-1938 arasında kaydedilen gelişmeler, nominal gelirleri 1929 düzeyine yaklaştırmıştır.

	Gayri safi nominal yurt içi hâsıla	Kişi başına nominal yurt içi hâsıla
1934	1 219 200 000 lira	77.06 lira
1935	1 313 600 000 "	81.29 "
1936	1 698 400 000 "	103.31 "
1937	1 809 500 000 "	108.19 "
1938	1 898 400 000 "	111.56 "

Cumhuriyetin başlangıcından 1938 yılına kadar reel gayri safi yurt içi hâsıla sabit fiyatlarla % 116 artmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Nüfus 1938'de 16 milyon 916 bine yükselmiş bulunuyordu. On beş yılda, kişi başına reel gayri safi hâsıla artışı % 39'dur.

	Kişi başına 1938 yurt içi hâsıla
1938 altın fiyatlarıyla	10 Cumhuriyet altını
1938 döviz kurlarıyla	88.54 dolar

1939'da, kişi başına gayri safi millî hâsıla Birleşik Devletlerde 700 dolar, Türkiye'de 118 lira 78 kuruştu. 118 lira 78 kuruşun döviz karşılığı, 1938 kuru, yıl ortalamasına göre 92 dolar 94 senttir. Amerika'da kişi başına gayri safi millî hâsıla, Türkiye'nin yaklaşık 7.5 katı'dır.

10–ON BEŞ YILIN BİLÂNÇO ÖZETİ

a) Fiyatlar:

Türkiye'de fiyatlar 1923-1938 arasında % 17 ucuzlamıştır.

b) Döviz kurları:

Türk lirası 1931'den sonra dolar, sterlin, frank, florin ve diğer serbest dövizler karşısında değer kazanmıştır. Kambiyo kontrolüne geçildikten sonra da ithalât sıkıntısı ve mal darlığı çekilmemiştir.

c) Gelirler:

1923'de, kişi başına gayri safi millî hâsıla Birleşik Devletlerde 695 dolardı. Türkiye'de kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla 83 lira 84 kuruştu. Dış âleme ödediğimiz faiz ve temettü çıkartılınca, kişi başına gayri safi millî hâsıla 82 lira 83 kuruşa düşüyordu. Yılın ortalama dolar kuru 152 kuruş olduğuna göre, Birleşik Devletlerde kişi başına düşen gelir memleketimizdekinin 12 katını aşıyordu.

1939'da ise, dolar 126 kuruşa düşmüş ve kişi başına gayri safi millî hâsıla 118 lira 78 kuruşa yükselmiş bulunuyordu. Bu miktarın döviz karşılığı 94 dolar 27 sent idi. Birleşik Devletlerde kişi başına gayri safi millî hâsıla 700 dolar tuttuğundan, fark 1/7 ye inmiş bulunuyordu. Sağlam paralı ve denk bütçeli bir ülke olan Türkiye, 1930'dan sonra mesafeyi azımsanmayacak ölçüde kapatmayı başarmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ BİRLİK VE BERABERLİK

Prof. Dr. HAMZA EROĞLU

I. Genel Olarak Millî Birlik ve Beraberliğin Anlamı

"Millî birlik ve beraberlik", Türk İnkılâbı'nın temel ilkelerinden biridir. Milliyetçilikle, millî egemenlikle ve millî bağımsızlıkla çok yakından ilgilidir.

Atatürk'ün toplayıcı ve birleştirici, kaynaştırıcı milliyetçilik anlayışı, millî birlik ve beraberlik olarak ifadesini bulur.

Millî birlik ve beraberlik, milletçe birliği, bir arada yaşamayı ve bütünlüğü belirtir. Millî birlik ve beraberlik, bir arada yaşayan millet fertlerini, birbirine sımsıkı bağlar. Milletçe birlik, milleti oluşturan unsurlarda birlik, beraberlik ve bütünlük demektir.

Millî birlik ve beraberlik milliyetçilik ilkesinin doğal bir sonucu olarak ortak amaçlarda da, idealde de birliği ifade eder.

Millî birlik ve beraberlik aynı zamanda millî devletin gerçekleşme vasıtasıdır.

Millî birlik ve beraberlik, önce milleti teşkil eden unsurlarda birlik ve beraberlik demektir. Millet ise tarihin bir ürünü ve bir sonucu olarak en gelişmiş toplum düzenidir.

Millet, tarihî ve sosyolojik bakımdan belirli bir aşamaya ulaşmış, belirli nitelik ve şartları, özellikleri olan bir topluluktur. Millet her şeyden önce, sınırları tarihte hazırlanmış ve mücadelelerle çizilmiş bir vatana dayanır. Milletle vatan arasındaki ilişki, vatanın millî varlığın heyecan kaynağı olmasından, toplumsal varlığımızın devamını ve düzenini toprağa-ülkeye-bağlı olarak sağlamış olmasındandır. Vatan, millet denilen insan topluluğunun, müşterek hatıralarını, iftiharlarını, gururlarını, müşterek acılarını ve isteklerini bünyesinde taşır. Vatan, geçmişin kültür mirasını ve zenginliğini içinde saklar.

Millet, bu sözünü ettiğimiz vatan üzerinde aynı dille, aynı duyguyla kültür birliği kuran bir bütün haline gelmiş, şuurlu insan topluluğudur.

Levent Şahverdi Arşivi

Milletin oluşmasında, vatan (yurt) birliği yanı sıra dil, kültür ve ideal birliğinin de önemli rolü ve yeri vardır.

Dil, birlikte, bir arada yaşayan insanların karşılıklı anlaşma vasıtasıdır. Anlaşan insanlar bir arada yaşarlar. Ortak anlaşma vasıtası olarak dil, millet varlığına en kuvvetli bir basamak teşkil eder.

Milleti oluşturan insanların arasında dil birliği kadar, kültür birliğinin de değeri ve rolü vardır.

Kültür, bir toplumun sahip olduğu maddî ve manevî kıymetlerden oluşan bir bütündür. Kültür, bir toplumu diğer bir toplumdan ayırdeden özel bir hayat tarzını da belirler. İnsanoğlunun tabiat ile etkileşiminden doğan kültür, insan tabiatının bir eseridir. Kültür, varlığını ve sürekliliğini toplum yaşamına borçludur.

Kültürün, millet dediğimiz varlığın oluşmasında büyük rolü vardır. Kültür gücü olmayan millet, tarihte varlığını ispatlayamaz.

İdeal birliği ise, insanları birbirine yaklaştırır, onlarda kader birliğinin hislerini uyandırır, ortak idealler, toplumda dayanışma duygusunun da canlanmasına vesile olur. Ortak ideallerle, insan toplumu birleştirici bir yapıya kavuşur. Ortak idealler sayesinde insanlarda her türlü ahlâkî hareketlere ve fedakârlıklara karşı müsait bir amaç uyanır ve toplumu oluşturan kişiler perçinlenmiş bir bütün olarak güçlü bir hale gelir. Yüksek ve ortak ideallere dayanan, ona sahip olan milletler devamlı ve güçlü devlet kurarak varlıklarını devam ettirirler.

Modern milletlerin, millî devlet kurmaları, bu milletlerin ortak amaçlarıdır. Milliyetçilik, çağımızda insan topluluklarının modern bir devlet haline gelmelerini sağlamaktadır. Devlet, milletin hukukî ve siyasî yönden kişilik kazanması ile oluşur.

Milletlerarası planda hukukî ve siyasî kişiliği olan devlet, bağımsız devlettir. Bağımsız devlet, diğer devletlerin ve milletlerarası kuruluşların etkisi altında kalmadan, devlet olarak iradesini açıkça kullanan devlettir. Bağımsız devlet vatandaşına, hürriyet sağlar, barış ve güvenlik sağlar. Bağımsız devlet, vatandaşlarının serbestçe iradelerine tâbi olur. Bağımsız devlette, millet iradesi, kayıtsız ve şartsız egemenliğine kavuşur. Ancak, bağımsız devlette, gerçek anlamda millî birlik ve beraberlik sağlanır. Millî birlik ve beraberlik, bir yandan, devletin bağımsızlığı için, gerekli ve zorunludur.

Levent Şahverdi Arşivi

Devlet, gücünü millî birlik ve beraberlikle sağlar. Diğer taraftan da, devlet bağımsız olursa, gördüğü hizmetlerle, sağladığı huzur ve güvenle millî birlik ve beraberliği sağlar. Öyleyse millî birlik ve beraberlik bağımsız devletin oluşması, teşekkülü için zorunlu bir unsurdur. Ayrıca oluşan, teşekkül eden bağımsız devletin, varlığını devam ettirmesi, amacına uygun hizmet görmesi için de şarttır.

Millî birlik ve beraberlik devletin varlığı için, devamı için hem iç politika, hem dış politikada gereklidir. Önce dışa karşı devletin varlığı için gereklidir. Bu yönüyle millî birlik ve beraberlik bir millî savunma sorunudur. Millî birlik ve beraberlik içinde bulunan ülkelerin savunmaları, manevî ve ahlâkî bakımdan büyük güç ifade eder. Manevî değerleri yüksek, ahlâkî değerleri sağlam bir toplum, yüksek karekteri gereği, dışa karşı tam bir savunma gücünü oluşturur.

Millî birlik ve beraberlik ülke içinde de huzur ve güvenlik sağlar. Millî birlik ve beraberliğin ülke içinde sağladığı huzur ve güvenlik, ahlâkî ve manevî değerlerle de güçlenir. Ülke içinde sağlanan bu millî birlik ve beraberlik, yıkıcı ve bölücü zararlı akımlarla tam bir mücadele potansiyelini temin eder.

Türk milletini ırk, mezhep ve sınıf kavgalarıyla bölmeğe kalkışacak olanlara karşı en sağlam savunma aracı, millî birlik ve beraberliktir.

İçerde sağlanan millî birlik ve beraberlik, aynı zamanda dışa karşı da devletin gücünü gösterir. İç politika, dış politikanın temelini oluşturduğundan, içte sağlanan millî birlik ve beraberlik dışta da etkilerini gösterir.

Millî birlik ve beraberliğin ülke yönünden de önemi vardır. Sınırları belirli toprak parçasının bütünlüğü, birliği ve bölünmezliği, ülkenin millî birlik ve beraberlik içindeki rolünü de belirler.

Anayasamızın 3 üncü maddesinin, "Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür" hükmü, millî birlik ve beraberliği, hem beşerî unsur (insan topluluğu) hem de fizikî unsur (ülke) bakımından ifade etmektedir. Bir anayasa kuralı olarak millî birlik, devletin (Türk Devletinin) varlığı ve devamı için zorunlu olmaktadır. Anayasalar devletin esas kuruluşunu, temel yapısını hazırlayan kurallar olduğuna göre, Türk Devleti, Anayasa'nın öngördüğü gibi varlığını ve varlığının devamını millî birlik ve beraberlikte bulmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

II – Bağımsızlık Savaşı ve Millî Birlik ve Beraberlik

Atatürk Türk milletinin üstün gücünü tarihte keşfeden ve onu politikasında en başarılı şekilde uygulayan insandır. Atatürk herşeyden önce, Türk milletini, millî birlik ruhu içinde harekete getirmiştir.

Atatürk, Millî Mücadele'nin temeline sağlam ve geçerli fikirleri yerleştirmekle başarı sağlamış, Millî Mücadele'yi zafere ulaştırmıştır. Çağın akışı içinde geçerli olan, siyaset bilimi açısından da değerlendirilen güçlü fikir, milliyetçilik ve milliyetçiliğe dayanan millî egemenlik ve millî bağımsızlıktır.

Atatürk, yeni bir dünya ortaya koyan Millî Mücadele'nin fikrî temeline milliyetçiliği, millî egemenliği ve millî bağımsızlığı yerleştirmekle, hem Türk milletinin birliğini ve beraberliğini sağlamış, hem de Millî Mücadele'yi zafere ulaştırmıştır. Atatürk, bu temel ilkeleri, siyaset biliminin verileri ile değerlendirerek, Türk milletinin bağımsız ve özgür yaşama kararını tek hedefte toplamış, böylece millî birlik ve beraberliği temin etmiştir.

21/22 Haziran 1919'da yayınlanan Amasya Genelgesi'nde (Tamiminde), "Yurdun bütünlüğü, milletin istiklâli tehlikededir", "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır"[1] parolası, kurtuluşun yolunu milletin azim ve kararında buluyordu. Amasya Genelgesi, Anadolu kurtuluş hareketini tek elden düzenlemek yolunda millî bir birliğe yol açmış ve bu amaçla da Sivas'da millî bir kongrenin de toplanmasını öngörmüştür.[2]

Mustafa Kemal Paşa, daha o günlerde vatanın kurtuluşunu bir kül (bütün) olarak görüyor ve bu amaçla Sivas Kongresi'nin toplanması gereğini, Amasya Genelgesi ile kamuoyuna duyuruyordu.

Milliyetçilik, millî egemenlik ve millî bağımsızlığa yer veren Amasya Genelgesi ile bu ilkeler, Millî Mücadele'nin esasını, özünü, temel yapısını oluşturmuş, millî şuur (bilinç) ve vicdanın sesini duyuran politik tutumun hedeflerini göstermiştir.

23 Ağustos 1919'da toplanan Erzurum Kongresi kararlarında, "Millî hudutlar içindeki vatan bir bütündür. Ayrılık kabul etmez", "Yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükûmeti'nin

[1] Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Türk İnkılâp Tarihi, s. 178.
[2] a.g.e., s. 180-182.

Levent Şahverdi Arşivi

dağılışı halinde, millet hep birlikte savunma yapacak ve direnecektir" sözleri açıkça vatan ve millet bütünlüğünü ifade etmektedir.

Erzurum Kongresi, Doğu illerinin delegelerinden oluşmuştur. Ancak alınan kararlar ülke çapında, milletçe kurtuluşu öngören kararlardır.

Kongre kararında, doğu, batı, kuzey, güney ayırımı yapmadan "Vatan bir küldür, bütündür, ayrılık kabul etmez" diyerek, ülkenin birliğini ve bütünlüğünü savunmuştur. Erzurum Kongresi'nin toplandığı dönemlerde, İstanbul'da bulunan Kürdistan Teâli Cemiyeti, Kürdistan'ın muhtariyeti ile ilgili olarak İngiliz ve Amerikalılar ile temas halinde idi.[3] Vatanı bölmeye ve Türklüğü parçalamaya çalışan bu cemiyete karşı, bütün Doğu illerinin temsilcileri, "Vatan bir bütündür, ayrılık kabul etmez" diyerek cevap vermişlerdir. Her şeyden önce Doğu illerinin delegeleri, vatanın birliğini ve bütünlüğünü ve Türk milletinin bölünmezliğini ve parçalanamayacağını savunmuşlardır.

Millî birlik ve beraberlikle, birlikte, bir arada yaşamanın huzuru, güveni ve mutluluğu bütün Doğu illerinin de delegelerinin bu tarihî kararları almalarına sebep olmuştur.

Bu tarihî karar daha sonra 4 Eylül 1919'da toplanacak Sivas Kongresi'nde bütün ülkeyi içine alacak, kapsayacak bir hüviyete dönüşecektir.

Erzurum ve Sivas Kongrelerinden sonra, İstanbul'da toplanan Meclisi Mebusan'ın kabul ettiği Misâk-ı Millî, milletin amacına uygun olarak millî ve bölünmez bir Türk vatanının sınırlarını çizmiştir.[4] Misâk-ı Millî ile Türkler tam bağımsızlık şuuruna erişmişlerdir.[5]

23 Nisan 1920'de açılan T.B.M.M., Misâk-ı Millî esaslarını kabul etmekle Erzurum Kongresi'nden itibaren gelişmeye başlayan millî harekâtı millet iradesine dayandırmakta, belirlenen millî sınırlar içinde vatanın birliğini ve bütünlüğünü açıkça ilân etmekte idi. Millet iradesi ile seçilen Meclis, milleti bir bütün olarak temsil

[3] Cevat Dursunoğlu, Millî Mücadelede Erzurum, Ankara, 1946, s. 18-19.
[4] Prof. Dr. Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 200-201.
[5] Tarık Zafer Tunaya, 50. Yılında Misâk-ı Millî Beyannamesi, Milliyet, 28 Ocak 1970.

Levent Şahverdi Arşivi

etmekte idi. T.B.M.M., millet iradesi ile seçildiğinden milletin birliğini ve bütünlüğünü de temsil etmekte idi. Adından da anlaşılacağı üzere bu meclis, millet meclisidir, millet iradesi ile seçilen ve işbaşına gelen meclistir.

Millî Mücadele'de ve gerçekleşen inkılâplarda başarının sırrı, milletçe sağlanan birlik ve beraberlikte idi. Atatürk, milliyetçilik, millî egemenlik ve millî bağımsızlık ilkelerini Türk İnkılâbı'nın temeline oturtmakla, hem millî birlik ve beraberliğini sağlamış hem de Milli Mücadele'yi başarıya ulaştırmıştır.

Atatürk, herşeyden önce Millî Mücadele'yi gerçekleştirmek için birleştirici ve toplayıcı lider olmuştur. Atatürk'ün birleştirici ve toplayıcı gücü, kişisel özelliğinden ve karakterinden gelmektedir.

Atatürk'ün birleştirici ve toplayıcı gücü, millî birlik ve beraberliği sağlamada da başlıca etken, faktör olmuştur. Nitekim bu konu siyasî hayatta kendisine karşı olanlar tarafından da dile getirilmiştir.

Rauf Orbay, Atatürk'ün birleştirici liderliği konusunda şöyle diyor:

"Mustafa Kemal olmasaydı da Millî Mücadele olurdu. Nitekim yer yer mukavamet hareketleri daha önce başlamıştı. Ancak Mustafa Kemal'siz Millî Mücadele'nin sonucu, Anadolu'da Tavaif-i Mülûk devrinin ihyası, parçalanmış bazı küçük beyliklerin kurulması olurdu." [6]

Rauf Orbay, bir diğer konuşmasında da

"Mustafa Kemal Paşa mücadeleye atılmasaydı bu memleket kurtulamazdı. Anadolu'nun tehlikeye düşen yerlerinde, batıda, doğuda ve güneyde başlayan ve bir yurtsever düşüncenin mahsulü olan zayıf millî mukavemet hareketleri Mustafa Kemal Paşa tarafından birleştirilmeseydi her biri ayrı ayrı kolayca bastırılabilirdi." [7]

Kısaca ve özlüce, Atatürk, üstün kişiliği ve gücü ile milletçe birlik ve beraberliği sağlayarak Türk İnkılâbı'nın başarıya ulaşmasını sağlamıştır.

[6] Yavuz Abadan, Mustafa Kemal ve Çetecilik, Varlık Yayınları, İstanbul, 1964 s. 10 m. 13'de.

[7] Tevfik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da, Önsöz, s. IX; Sabahattin Selek, Millî Mücadele I, Anadolu İhtilâli, İstanbul, 1963, s. 120.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Mücadele ve bütünü ile Türk İnkılâbı millî birlik ve beraberliğin sağlanması ile güçlenmiş ve başarıya ulaşmıştır.

III. Atatürk'e Göre Millî Birlik ve Beraberlik

Şef ve lider olarak Atatürk millî birliği en iyi değerlendiren, en faydalı şekilde ondan sonuçlar çıkaran kişidir. Millî birlik ve beraberliği fiilen, gerçekte sağlaması ile millî kurtuluşu zafere ve Türk İnkılâbı'nı da yüksek hedeflere ulaştırmıştır.

Atatürk'ün millî birlik ve beraberliği sağlamada gücü, fikir ve düşüncelerindeki sağlam ve kuvvetli temellere dayanmasındandır. Atatürk, ayrıcalığı ve bölücülüğü reddetmiştir. Vatandaşın kanun önünde eşitliğini savunmuştur.

a) Türk Millî Mücadelesi, millî birliğe dayanmaktadır. Millî birlik ve beraberlik Millî Mücadele'ye tam bir millî hüviyet vermiştir.

Atatürk, millî bağımsızlığın sağlanması için millî birliğin gerekliliğini, daha 1919 yılında, düşman işgali altında ülkenin millî birliğe kavuşamayacağını, "Düşman süngüsü altında millî birlik olmaz" sözleri ile ifade etmiştir. [8]

Atatürk'ün, henüz Millî Mücadele'nin çetin ve zorlu geçen günlerinde, 1920'li yıllarda, "Vatanın bahtsız gününde yapılmakta olan kurtulma çabalarında en mühim başarı toptan millet fertlerinin varlık ve ruhuyla bütün kuvvetlerinin birleştirilmesidir. Bunun dışında herşey millî birliği bozan ve sonunda ayrılma ve parçalanmaya neden olacağından beğenilmez" [9] demiştir.

Atatürk, bir diğer konuşmasında da, "Toplu bir milleti istilâ etmek darmadağınık bir milleti istilâ etmek gibi kolay değildir" [10] diyerek saldırgan düşmana karşı birleşmenin gereğini dile getirmiştir.

b) Atatürk, Türk milletinin bir bütün olması, hiçbir ayırıcı, bölücü unsura yer verilmemesi gereğini de önemle vurgulamıştır:

"Bugünkü Türk milleti siyasî ve sosyal topluluğu içinde kendilerine Kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve milletdaşlarımız

[8] Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, 1 inci Kitap, Genelkurmay Başkanlığı yayını, Ankara, 1983, s. 72-73.

[9] a.g.e., s. 76-77.

[10] a.g.e., s. 72-73.

Levent Şahverdi Arşivi

vardır. Fakat geçmişin bu keyfî idare devirlerinin sonucu olan bu yanlış adlandırmalar, düşmana alet olmuş birkaç gerici, beyinsizden başka, hiçbir millet ferdi üzerinde kederlenmekten başka bir etki meydana getirmemiştir. Çünkü bu milletin fertleri de, genel Türk toplumu gibi aynı ortak geçmişe, tarihe, ahlâka, hukuka sahip bulunuyorlar...

Bugün içimizde bulunan Hıristiyan, Musevi vatandaşlar, kader ve talihlerini Türk milletine vicdanî arzularıyla bağladıktan sonra kendilerine yan gözle, yabancı göz ile bakmak, medenî Türk Milletinin asil ahlâkından beklenebilir mi? [11].

Atatürk 1932'de Diyarbakırlılarla Dolmabahçe Sarayı'nda yaptığı bir konuşmada, Türklüğü dile getirerek, Türklüğün birliğinden ve derinliğinden bahsetmiştir:

"Türkeli büyüktür ve yeryüzünde yalnız o büyüktür. Her yeri dolduran Türktür ve her yanı aydınlatan Türkün yüzüdür.

Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı hep bir ırkın evlâtları, hep aynı cevherin damarlarıdır. Bizim yeni işimiz budur.

Bu damarlar birbirini tanısın. Bu dediğim şey olduğu zaman başka bir âlem görülecek ve âlem dünyaya hayret verecektir. Türkün varlığı bu köhne âleme yeni ufuklar açacak güneş ne demek, o zaman görülecek.

Bu karmaşık işlerin içinden yükselebilmek için bize dirilik gerekir. Birlik onunla beraber yürür. Diri yalnız Türk milletidir, birliği ortaya koyan da Türktür, dilediğine ne olduğunu anlatan da Türktür, çalışalım". [12]

Atatürk, Türk milletinin huzurunu, düzenini bozmaya çalışanlara karşı da şöyle haykırmıştır:

"Türk milletinin toplumsal düzenini bozmaya yönelen didinmeler boğulmaya mahkûmdur. Türk milleti kendini ve memleketin yüksek menfaatleri aleyhine çalışmak isteyen bozguncu, alçak, vatansız ve milliyetsiz beyinsizlerin saçmalamalarındaki gizli ve kirli emelleri anlayamayacak ve onlara hoşgörü gösterecek bir topluluk değildir". [13]

[11] a.g.e., s. 72-73.

[12] Diyarbakır Gazetesi, 26 Eylül 1932 ve Atatürk Diyarbakır'da, Kadri Kemal Kop, 1932, s. 4.

[13] Atatürkçülük, I. Kitap, s. 74-75.

Levent Şahverdi Arşivi

c) Atatürk, 1935'te milletvekili seçimi dolayısıyla yaptığı açıklamada millî birlik, millî duygu ve millî kültür üzerinde durarak, bu kavramların Türk milletinin idaresinde ve korunmasında en yüksek ideal olduğunu belirtmiştir.

"Bir yurdun en değerli varlığı, yurttaşlar arasında millî birlik, iyi geçinme ve çalışkanlık duygu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur. Ulus varlığını ve yurt erginliğini korumak için bütün yurttaşların canını ve her şeyini derhal ortaya koymaya karar vermiş olması, bir ulusun en yenilmez silâhı ve korunma vasıtasıdır. Bu sebeple Türk ulusunun idaresinde ve korunmasında millî birlik, millî duygu, millî kültürün en yüksekte göz diktiğimiz idealidir." [14]

d) Atatürk, Türk milletinin başarısını da millî birlikte aramıştır.

"Bir milletin başarısı, mutlaka bütün millî güçlerin bir istikamette oluşması ile mümkündür. Bu nedenle bilelim ki, elde ettiğimiz başarı, milletin güç birliği etmesinden, ortak hareket etmesinden ileri gelmiştir. Eğer aynı başarı ve zaferleri gelecekte de tekrarlamak istiyorsak, aynı esasa dayanalım ve aynı şekilde yürüyelim." [15]

Millî birlik ve beraberlik, memleketin huzuru için de gereklidir.

"Memleketin huzuru, milletin kurtuluş amacı noktasında, birlik ve dayanışması sağlanmadıkça, ne dış düşman istilâlarının köklerini kurutmaya çalışmak mümkündür ve ne de bundan esaslı bir fayda ve sonuç beklenmelidir..." [16]

"Atatürk, millî varlığın temelini millî şuurda ve millî birlikte görmüştür." [17]

Atatürk, milletçe başarının sırrını bir diğer konuşmasında da şöyle ifade etmiştir.

"Millet ve biz yok, birlik halinde millet var. Biz ve millet ayrı ayrı şeyler değiliz. Ve şunu kesin olarak söyleyelim ki, bir millet, varlığı ve bağımsızlığı için her şeye girişir ve bu gaye uğrunda her fedakârlığı yaparsa, başarılı olmaması mümkün değildir. Elbette başarılı olur. Başarılı olamaz ise o millet ölmüş demektir. Şu halde

[14] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Ankara, 1964, s. 574.
[15] Atatürkçülük, I. Kitap, s. 76-77.
[16] a.g.e., s. 76-77.
[17] a.g.e., s. 78-79.

Levent Şahverdi Arşivi

millet yaşadıkça ve her türlü fedakârlıkta bulundukça başarılı olmaması hatıra gelmez ve böyle bir şey söz konusu olamaz".[18]

Atatürk, Türk milletinin bağımsızlığının sağlanmasında, yeni Türk devletinin kurulmasında ve devamında, vatandaş için iyi yönetimin başarılı olmasında millî birlik ve beraberliğe gerek görmüş, milletçe varlığımızın devamını buna bağlamıştır.

IV – Anayasamız ve Millî Birlik ve Beraberlik

Millî birlik ve beraberlik, Türk İnkılâbı'nın bir ilkesi olduğu kadar, Anayasalarımızda yer alması bakımından da bir üstün hukuk kuralıdır.

1921 ve 1924 Anayasalarında millî birlik ve beraberlikle doğrudan doğruya ilgili hükümler mevcut değildir. Ancak 1924 Anayasa'sının 1937 yılında yapılan değişikliği ile devletin niteliklerini öngören ikinci maddede yer alan milliyetçilik ilkesi sonuç olarak millî birlik ve beraberliği gerekli kılmaktadır.

1961 Anayasası ise, Başlangıcın üçüncü fıkrasında, devletin niteliklerini belirten ikinci maddesinde ve devletin bütünlüğü ile ilgili üçüncü maddesinde millî birlik ve beraberlik ilkesine yer vermektedir.

1961 Anayasası Başlangıç'ının üçüncü fıkrasında, "Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak", denilmekle Başlangıç'ın bu fıkrası, Türk milliyetçiliğinin dayanağı olan unsurları belirtmekte ve milliyetçiliğin bir tarifini de yapmaktadır. Bu tarifte yer alan ibareler, Türk milliyetçiliğinin temel yapısında millî birlik ve beraberliğin yer aldığını göstermektedir.

Cumhuriyetin niteliklerini belirten ikinci maddede yer alan "Millî Devlet" deyimi de, millî birlik ve beraberliği, devletin unsurları ve amaçları bakımından gerekli kılmaktadır.

"Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür" hükmünü öngören 3 üncü madde, Türk milletinin ve Türk ülkesinin

[18] a.g.e., s. 72-73.

Levent Şahverdi Arşivi

bölünmezliğinin ve bütünlüğünün tarihî bir vakıa ve hukukî temel olduğunu ifade etmektedir.

1982 Anayasası ise, Başlangıç kısmında, cumhuriyetin niteliklerini belirten ikinci maddesinde, devletin bütünlüğünü öngören üçüncü maddesinde ve devletin temel amaç ve görevini öngören 5 inci maddesinde millî birlik ve beraberliğe doğrudan doğruya yer vermektedir.

1982 Anayasası'nın Başlangıç kısmının 1 inci fıkrası, "Ebedî Türk vatan ve milletinin bütünlüğüne ve kutsal Türk devletinin varlığına" diye başlayan hükme yer vermekle, ülke ve millet bütünlüğünü ifade etmiştir. Başlangıç kısmının 7 inci fıkrası da, "Hiçbir düşünce ve mülâhazanın Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının" hükmünü öngörmekle devlet ve ülke bölünmezliğini dile getirmiştir. Ayrıca Başlangıç'ın 9 uncu fıkrasında Türk vatandaşlarının millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olduğu belirtilmekle, millî birlik ve beraberlik ilkesi bu hükümle de öngörülmüştür.

Anayasa'nın cumhuriyetin niteliklerini belirleyen 2 inci maddesinde, "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir" hükmü yer almaktadır.

Bu maddede, toplumun huzuru, millî dayanışma gibi ilkeler, millî birlik ve beraberliği ifade etmektedir. İlk defa 1982 Anayasası'nda yer alan toplumun huzuru kavramı, millî birlik ve beraberliğin temelinde yer eden gücü belirlemektedir. Toplumun huzuru ve millî dayanışma olmadan, bir ülkede millî birlik ve beraberlik sağlanamaz. Söz konusu olan 2 inci madde, Türkiye Cumhuriyeti'nin niteliklerini belirtirken, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde huzurlu bir toplumu öngörmektedir. Türkiye Cumhuriyeti özellikleri ile millî birlik ve beraberliği öngörmektedir.

1982 Anayasası'nın 3 üncü maddesi, 1961 Anayasası'ndan aynen alınmıştır. Türk milletinin ve Türk ülkesinin bölünmezliği ve bütünlüğü, öneminden ötürü ayrı bir madde halinde ifade edilmektedir.

1921, 1924 ve 1961 Anayasalarında mevcut olmayan, devletin temel amaç ve görevlerini öngören 5 inci madde, millî birlik ve beraberliği, devletin amaç ve görevleri arasında saymaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Gerekçede de açıkça belirtildiği gibi, "Devletin nüfus unsurunu teşkil eden Türk milleti bir bütündür, parçalanamaz. Parçalanamaz bir bütün olan Türk milleti bağımsız bir devlet kurmuştur. Bu devletin ülkesi hiçbir şekilde bölünemez." [19]

Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini korumak, 5 inci maddenin hükmünün ışığı altında devletin temel amaç ve görevleri arasındadır. Türk devletinin varlığı ancak milletin bağımsızlığını ve bütünlüğünü ve ülkenin bölünmezliğini korumakla mümkündür.

1982 Anayasası'nın hükümlerinin ışığı altında millî birlik ve beraberlik ilkesini değerlendirdiğimizde, bu ilkeye en geniş şekilde yer verildiğini, en geniş şekilde uygulandığını görmekteyiz. Meselâ, temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması ile ilgili 13 üncü madde, temel hak ve hürriyetlerin genel olarak sınırlanmasında, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, genel nitelikte bir sınırlama olduğu görülmektedir. Başka bir deyimle, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, belli bir hak ve hürriyetin sınırlanmasına meşru bir gerekçe teşkil etmektedir.

Keza temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması başlığını taşıyan 14 üncü madde, "Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirinin, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak" amacıyla kullanılamayacağını da öngörmektedir.

Anayasamızın, millî birlik ve beraberliği ilgilendiren önemli hükümleri arasında, Cumhurbaşkanının andiçmesi, görev ve yetkileri ile milletvekillerinin andiçmesini öngören hükümler de yer alır.

Anayasamızın 103 üncü maddesi, Cumhurbaşkanının görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde andiçmesini öngörmektedir. Cumhurbaşkanı sıfatıyla yapılan bu and sadece bir şekil ve merasimden ötede, büyük Türk milleti ve tarih önünde namus ve şeref sözü vermenin anlamını değerlendirmektedir. Muhteva itibariyle and öncelikle devletin varlığını ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini korumayı öngörmektedir. Cumhurbaşkanı andı ayrıca, Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılâplarına ve lâik cumhuriyet ilkesine bağlı kalmayı da öngörmektedir. Vatanın

[19] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Komisyon Raporları ve Madde Gerekçeleri, Ankara, 1982, s. 8.

Levent Şahverdi Arşivi

ve milletin bölünmez bütünlüğü diğer deyimle millî birlik ve beraberlikde, Cumhurbaşkanının korumakla görevli olduğu hususlardır. Anayasanın 104 üncü maddesinde Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri arasında da, devletin başı sıfatıyla, "Türkiye Cumhuriyetini ve Türk milletinin birliğini temsil etmesi," Cumhurbaşkanı andında belirtilen hususların bir bakımdan teyidi, tekrarı, diğer bakımdan da, Anayasanın, Devletin başı olarak Cumhurbaşkanına önemli bir görev ve yetki verildiğinin belirtisidir.

Cumhurbaşkanının devletin başı olarak Türk milletinin birliğini temsil etmesi yani millî birlik ve beraberliği gerçekleştirme yükümlülüğünü üstlenmesi, O'nun sıfatından doğan çok önemli bir görevdir.

Anayasada madde 103 ve madde 107'de belirtilen bu hususlar, millî birlik ve beraberliği sağlamada Cumhurbaşkanının rolünü, görev ve yetkisini ve sonuç olarak da yükümlülüğünü ve sorumluluğunu bir anayasa kuralı olarak öngörmektedir.

Anayasanın 81 inci maddesi de, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin, "vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü..." koruyacağına dair andiçmesini öngörmektedir. Yasama görevi gören milletvekillerinin millî birlik ve beraberlik sağlamada üstlendikleri yükümlülük de bir anayasa kuralı olarak yer almaktadır.

1982 Anayasası bu maddelerin dışında, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" hükmüne, madde 28, madde 33, madde 58, madde 68, madde 69, madde 118, madde 122, madde 133, madde 135 ve madde 143'te de yer vermektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse 1982 Anayasası devletin varlığını, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, başka bir deyimle millî birlik ve beraberliğini bir temel ilke olarak ele almakta, üstün bir hukuk kuralı olarak değerlendirmektedir.

Sonuç :

1. Millî birlik ve beraberlik, Türk İnkılâbı'nın başka bir deyimle Atatürkçülüğün milliyetçilikle, millî egemenlikle ve millî bağımsızlıkla bütünleşen bir temel ilkesidir.

Millî birlik ve beraberlik sağlanmadan, milliyetçilik, millî egemenlik ve millî bağımsızlık başarıya ulaşamaz.

Levent Şahverdi Arşivi

2. Özgür ve bağımsız yeni bir devlet, millî bir devlet kurmayı amaçlayan Türk İnkılâbı başarıya ulaşmak için, bir taraftan işgalcilere, diğer taraftan İstanbul'daki Sultan-Halife iktidarına karşı mücadele etmek ve zafer kazanmak için, millî birlik ve beraberliğe dayanmak zorundaydı.

Millî birlik ve beraberlik, milletçe bilinçlenme olayına imkân vermiş, millî egemenliği, millet iktidarının gücü olarak ortaya koymuştur. Millî birlik ve beraberlik, öncelikle Millî Mücadele'de hedefe ulaşmak için şarttı ve zorunlu idi. Atatürk'ün 1919'da belirttiği gibi, "Toplu bir milleti istilâ etmek darmadağınık bir milleti istilâ etmek gibi kolay değildir". [20]

Atatürk bir diğer konuşmasında da, "Birlik ve emelde kararlı olan ve ısrar eden millet, kendini beğenmiş ve saldırgan her düşmanı, eninde sonunda gurur ve saldırganlığına pişman edebilir". [21]

3. Millî birlik ve beraberlik, millî irade yolu ile millî hedeflere ulaşma imkânını sağlamıştır.

Türk İnkılâbı'nın gelişme evresinde, toplumda ve devlet hayatında yapılan değişmeler, medenî toplum olma yolunda üstün çabalar, millet iradesi ile milletin emellerinin birleşmesi ile gerçekleşmiştir.

Başka bir deyimle, inkılâplar, devlet ve toplum hayatında kökten değişmeler, millî birlik ve beraberlikle sağlanmıştır. Millet iradesi karşısında olan inkılâplar, baskı ve zorla ayakta kalsa dahi, sonunda yıkılmağa mahkûmdur.

Türk İnkılâbı millet iradesine dayanarak, millî birlik ve beraberlikle tam başarıya ulaşmıştır.

4. Türk İnkılâbı'nın bir özelliği de, devlet ve toplum hayatında yapılan değişikliklerle, modern bir devlet, ileri ve medenî bir toplum olma amacına yönelmiş olmasıdır. Modern bir devlet, ileri ve medenî bir toplum, millî birlik ve beraberliği sağlamış ve bunu güçlendirmiştir.

Türk inkılâbı lâikliğin sağladığı din ve vicdan hürriyeti ile mezhep ayrılığına ve kışkırtmacılığına son vermiştir. Böylece Türk insanı ayrı mezhepten olanlara kin ve husumetle karşı olacaklarına, Türk inkılâbının sağladığı din ve vicdan hürriyeti ile birbirine

[20-21] Atatürkçülük, I. Kitap, s. 72-73.

Levent Şahverdi Arşivi

sevgi ve saygı ile bağlanan topluluk olmuştur. Mezhep ayırıcılığının ve kışkırtıcılığının ortadan kalkması ile millî birlik ve beraberlik tam başarıya ulaşmıştır. Böylece lâiklik, Türk milliyetçiliğinin gücü olmuştur.

5. Millî birlik ve beraberlik, Türk inkılâbının bir temel ilkesi olduğu gibi, en üstün bir hukuk kuralı olarak toplumda düzen ve huzur sağlamıştır. Özellikle 1982 Anayasası'nın, devletin temel amaç ve görevlerini belirten 5 inci maddesinde "Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini korumak, devletin temel amaç ve görevleri" arasında birinci planda yer almıştır. Devletin varlığı, milletin bağımsızlığını, bütünlüğünü ve ülkenin bölünmezliğini korumaya bağlıdır. Devletin varlığı, millî birlik ve beraberlikle bir arada mütalâa edilmiştir.

6. Millî birlik ve beraberlik, milletçe birliği ve ortak amaçlara yönelmede de birliği ifade eder. Atatürk'ün dediği gibi, "Millî hedefler, millî irade yalnız bir kişinin düşünmesinden değil, bütün milletin arzularının, emellerinin birleşmesinden ibarettir".[22] Gerçek anlamda ideal birliği, millî birlik ve beraberlikle sağlanır.

[22] a.g.e., s. 74-75.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'S CONCEPT OF "YOUTH" AND THE CHARACTERISTICS OF THE ATATÜRKIST YOUTH

Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK

One important factor which made Atatürk great is the importance he attached to the youth in our society. The idea of "youth" which the future of the country was most beautifully expressed by Atatürk, he gave the idea its highest meaning. The Great Man felt that the only way to fight against the ideas which had become outdated at the onset of the National Struggle and against those who whished to drag the nation backwards lay with the youth and the young ideas and with the new generations which would grow up with modern ideas; they would develop his work even more in the future and by protecting it from all dangers would they make his work live on for ever. Therefore, after Atatürk had established the Turkish Republic and had successfully achieved the radical changes, he presented to the youth of Turkey May 19th, the day on which he set foot on Anatolian soil in Samsun, as the day of "The Festival of Youth and Sport".

The concept of youth, when used in the biological sense, undoubtedly refers to a certain age span. This period is generally a very valuable phase in which youth and the period of growing up are closely entwined. Atatürk also attached great importance to this period during which the youth reaches maturity and he insisted that the youth of Turkey should do well in their profession in a spirit which would make the Republic prosper. However, we should add that Atatürk's concept of youth in the general sense comprises this biological period but also, from time to time surpasses the age limit and gains an ideological meaning, in other words it goes hand in hand with the renewing of ideas. The words of Atatürk : "Having young ideas means seeing and understanding the truth and having realistic ideas", were used in this sense.

The Great Atatürk, who at the age of 42 proclaimed the Republic, at the age of 44 accomplished the radical change of headgear and costume and at 48 replaced the Arabic script with the new

Levent Şahverdi Arşivi

Turkish alphabet was young at every stage of his life because of the novelty of his ideas and the youthful energy of his soul. According to Atatürk the criterium of being young was not only age but also believe in and dedication to the principles which had been laid down and the radical changes which had been accomplished. For this reason he himself said : "I mean by youth those who identify themselves with the ideas and ideology of the revolution and who carry these over to future generations. In my view, a twenty-year– old religious fanatic is old, a seventy-year old idealist, however, is an active youth". Therefore in Atatürk's address : "Oh, Youth of Turkey" we have to look for a youth of ideas, an ideal youth which surpasses age limits, this is the youth we have to see, we have to think of. Because according to Atatürk the established regime can only be entrusted to a youth which is dedicated to his principles and his radical changes.

The ideal of Atatürk was a youth which is dedicated to his principles, industrious and patriotic. "Young ones! Young ones, you who in the future will take on the realization of my ambitions! I am very pleased and fortunate because one day I shall leave this country to a youth like you which has understood me." Speaking thus he referred to the unshakeable faith he had in the youth of Turkey. Therefore our young people should understand the true meaning of the words of Atatürk and they should try to be what he wanted them to be: children worthy of him. Essentially he said: "Seeing me doesn't necessarily mean seeing my face. It is enough if you feel and understand my ideas and emotions". Therefore it is possible for the young people to know Atatürk, to really know him and to identify themselves with his ideas, thoughts and emotions.

Atatürk left us a realistic ideology which originated from the realities of the country and, without being carried away by dogmas, accepted the guidance of reason and science. We named this ideology Atatürkism and we should embrace it, as the youth of Turkey we should bring it from words to deeds. The Atatürkism he left to the youth is a sensible universal concept which was cleansed of every element of dogmatism. This realistic concept which opens the road to logic and reason to the young generations, and which will answer the needs of tomorrow as it does those of today, symbolizes a contemporary concept which always renews itself.

Levent Şahverdi Arşivi

In the Atatürkist point of view, the principles and radical changes of Atatürk are the roads shown by reason and logic which will enable Turkey to reach the level of contemporary civilization in the shortest possible space of time. In this sense, the Atatürkism which is presented to the Turkish youth and which is always directed towards the right, the useful, and the future, is in constant progress and development in the race towards attaining the level of contemporary civilization. But this progress will not move away from its source, it will not lose this Atatürkist idea which gives this development direction, it will not waver from the Atatürkist point of view.

The young people should not forget that the Turkey of the Republic was founded on the concepts of Atatürk. The ideal of a prosperous and powerful Turkey was bound to the youth of Turkey which was shaped by the Atatürkist thought and which believed in the passing on of this concept from generation to generation. He himself said: "There are two Mustafa Kemals. One is me, the perishable Mustafa Kemal. The other is the ideal of Mustafa Kemal which lives inside the people". The duty and responsibility of the youth of today lies in the realization of this ideal, to be bound to the Atatürkist way of thinking with an unshakeable believe, to claim complete ownership of the principles and radical changes advocated by Atatürk and to make them live on eternally. For the youth of Turkey this should be Atatürkism, this should be the true love for Atatürk.

According to Atatürk the youth should be brought up, possessing national consciousness and contemporary culture. It is particularly important that the youth possess a sound and positive character. According to Atatürk the youth, with the education and culture they are recieving, with their human virtue and patriotism, will be the most valuable of symbol the freedom of ideas. The young people shall be given a contemporary education, they shall be illuminated by the lights of positive science.

In Atatürkism all the hope and the future of the nation are bound to the understanding and energy of the young people. It is therefore the youth which has to bring the Republic to higher levels and ensure its continuation It is for this reason that the duty of protecting the Turkish independence and the Turkish Republic for ever has been entrusted to them.

Levent Şahverdi Arşivi

The youth which Atatürk described and longed for is not a youth which is split and divided and which keeps running after different ideals. On the contrary, it is a youth which represents the common tendencies of the Turkish people in their totality and which, apart from Atatürkism, is not captivated by any foreign trends or foreign ideologies whatsoever. That youth determines the future of the country and will fortify the foundations of the Turkish society of tomorrow even more. For this reason the Turkish youth should create a youth of ideas, a youth of believe, an youth of ideals.

Atatürk left the honour of fulfilling the sacred duty of bringing up the youth possessing these qualities and emotions especially to the teachers of the Republic. In this respect, the following words carry great value: "We have to bring the fields of science, culture, economics and public works in the country to higher levels, we have to develop the very positive abilities which our people possess in every respect and it is necessary to give the future generations a sound, unchanging and positive character. Amongst the intellectual forces which are fighting to reach these sacred goals, the teachers hold the most important and delicate position".

The Great Man, again in the year 1937, while opening the Turkish Grand National Assembly, showed us the necessary roads towards reaching the levels of contemporary civilization. He insisted that foundations be created which would be kept alive from generation to generation and which would understand and explain the ideology of the basic principles of the country; he finished his words with the following sentence: "The first duty of our universities and schools for higher education is to keep the principles of which I spoke before, alive in the mind and consciousness of the youth of Turkey".

We should never forget these words of Atatürk. For the sake of our own existence should we strive to fiercely defend and carry out his ideals. Our youth and every future generation should know that this sacred motherland, the Republic which was established in this motherland, was created through great sacrifice. We should not forget the fact that this great accomplishment, which today gives us room to breathe, has cost the lives of thousands of martyrs, thousands of ghazis. Within the bounderies drawn round this terri-

Levent Şahverdi Arşivi

tory by Atatürk and the Atatürkists, no trend whatsoever, which disagrees with their ideals should find the chance to bloom. The truth of the matter is that Atatürk planted the seeds which are to bloom on this soil, he left their growth and protection to us. Therefore he asked time and time again of the Turkish teachers who had been charged with the task of educating the young: "You are a teacher, a professor! I want you to continually inspire the young people with my ideals and continually strive to protect those ideals". And he told Prof. Şemsettin Günaltay during one of their studies that these words should be accepted by every Turkish teacher –when educating the young– as the will and testament of Atatürk.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK AND THE BUILDING OF A MODERN NATION STATE

Prof. Dr. YILMAZ ALTUĞ

Turkish Revolution is realized by the peerless genius of Ataturk the greatest Turk of modern times and with the understanding and sacrifice of the Turkish nation.

Turkey was according the Western historians "the greatest World power in the Seventeen century". Out of the original Osmanli empire which had been born between the lands of Eskişehir and Bursa, there had emerged a great power in the European style."[1] But later Ottoman Empire which could not follow the political, economic, cultural and technical developments in Europe started to decline. According to an European author "the state had reached its zenith and the dynamic expansive epoch of its development was over."[2]

Many ideas to catch up with Europe were advanced. Some wise sultans such as Osman the Second, Selim the Third and Mahmud the Second tried to introduce some reforms. The two former sultans paid with their lives for their ingenuity. Mahmut the Second was able to destroy the Janissaries who in the last two centuries of the empire allying themselves to religious recationaries were mainly responsible for the delaying all reforms in Turkish life.

Sultan Abdulmejid brought the political reforms (Tanzimat) with the support of Mustafa Reşit Pasha. But Tanzimat movement was not strong enough to undertake essential reforms to catch-up with the World's developments. Tanzimat brought some modernization as the establishment of some new schools, the adoption of some legislation from Europe such as penal, commercial and procedural codes, founding some new courts on European model but in the same time the old schools, old legislation based on Islamic law and old courts

[1] Richard Peters, The Story of the Turks from Empire to Democracy, New York, 1959, p. 93.

[2] ibid. p. 94.

Levent Şahverdi Arşivi

were left intact. There was a duality of old and new until Ataturk pushed his reforms in 1920's and 1930's.

Atatürk was able to save the Sick Man of Europe hopelessly bedstricken and whose estates were divided before even his death, with an incredible effort and after some salvage operations which were given up the Empire and build a modern nation state the new Turkish Republic on a limited but well defined territory. This territory was defined in the National Pact which had adopted six principles which represent according to the National Pact "the maximum of sacrifice which can be undertaken in order to achieve a just and lasting peace and that the continued existence of a stable Ottoman Sultanate and society is impossible outside of the said principles."[3] The National Pact was in the words of Historian Toynbee"in reality, a Declaration of Independence of the Turkish Nation."[4]

The principles upon which the nation state was going to be based were:

Article l. In as much as it is necessary that the destinies of the portions of the Turkish Empire which are populated exclusively by an Arab majority and which on the conclusion of the Armistice of the 30th October, 1918, were in the occupation of enemy forces, should be determined in accordance with the votes which shall be freely given by the inhabitants the whole of those parts, whether within or outside the said Armistice line, which are inhabited by an Ottoman Muslim majority, united in religion in race and in aim, imbued with sentiments of matual respect for each other's racial and social rights and surrounding conditions, form a whole which does not admit of division for any reason in truth or in ordinance.

Article II. We accept that, in case of three sanjaks which are united themselves by a general vote to the mother country when they first were free, recourse should again be had, if necessary, to a free popular vote.

Article III. The determination of juridical status of Western Thrace also, which has been made dependent on the Turkish peace, must be effected in accordance with the votes which shall be given by the inhabitants in complete freedom.

[3] Arnold J. Toynbee and Kenneth P. Kirkwood, *Turkey*, New York, 1927, p. 85.
[4] ibid.

Levent Şahverdi Arşivi

Article IV. The security of the city of Istanbul which is the seat of the Caliphate of Islam, the capital of the sultanate and the headquarters of the Ottoman Government and of the Sea of Marmara must be protected from every danger. Provided this Pinciple is maintained, whatever decision may be arrived at jointly by us and all other governments concerned, regarding the opening of the Bosphorus to the commerce and traffic of the world, is valid.

Article V. The rights of minorities, as defined in the treaties concluded between the Entente Powers and their enemies and certains of their associates shall be confirmed and assured by us in reliance on the belief that the Muslim minorities in neighboring countries also will have the benefit of the same rights.

Article VI. It is a fundamental condition of our life and continued existence that we, like every country should enjoy complete independence and liberty in the matter of assuring the means of our development, in order that our national and economic development should be rendered possible and that its should possible to conduct affairs in the form of a more up-to date regular administration.

For this reason we are opposed to restrictions inimical to our development in political, judical, financial and other matters.

The conditions of settlement of our proved debts shall likewise not be contrary to these principles." [5]

Upon this laconic declaration of the rights and demands of an oppressed people it has been built the superstracture of a virile and strong Turkish State on a Western pattern. [6]

The first and a very important reform of Atatürk was the introduction of National will and sovereignty instead of the Sultan's and Caliph's will. This was done by the adoption of 1921 Constitution by the Grand National Assembly on January 20, 1921. Before "the Ottoman Sultans were for centuries the representatives of a rigid tradition whereby the ruler was considered the sole master of the country." [7] The 1921 Constitution gave sovereignty to nation without reservation and condition but really this was on paper because most

[5] ibid. p. 85-86.

[6] ibid. p. 85.

[7] Yaşar Nabi Nayir, "Atatürkism and Secularism" *Political and Social Thought in the Contemporary Middle East*, Edited by Kemal H. Karpat, New York. 1968 p. 323.

Levent Şahverdi Arşivi

of the fatherland was burned and under enemy occupation. So I fully agree with author Thomas in his following statement: "The best term for this Turkish –Greek war is not the Turkish Revolution, although this is often used, it is the Turkish War for Independence or better still, the Turkish War for Sovereignty". Full sovereignty in a nation state was exactly what the Turks gained." [8]

After Turkish victory over Greeks a second important political reform was achived. The Sultanate was abolished on November 1, 1922. This step was taken when after the Mudanya Armistice the Allied Powers had by an ill considered action invited both the G.N.A. [9] and Istanbul Governments for the talks of the Peace Conference at Lausanne. The last Sultan's treacherous actions and attitudes did not leave almost no deputies in the G.N.A. to defend him. His deposition was imperative but the hodjas insisted that the Sultanate could not be separated from the caliphate. Ataturk was present when discussions and debates on the subject lasted hours; Then he spoke: "Sovereignty and sultanate are not given to anyone by anyone because scholarship says so; because of debate or discussion. They are taken by strenght, by power, by force. By force the Ottoman dynasty seized the sovereignty and the Sultanate of the Turkish nation they maintained..... The question is not whether or not we are going to leave the sovereignty to nation, the question is merely how to give expression to accomplished reality." [10]

This speech convinced the opposing members and onNovember 1, 1922. The Sultanate was abolished. On November 17 Sultan Mehmed VI, Vahdettin took refuge with the British fleet. On November 18 the G.N.A. deposited Vahdettin as Caliph and chose Abdulmecid, his cousin as the new Caliph. Ataturk had to wait two more years for the abolition of the Caliphate, one more year for the proclamation of the republic.

Turkey after winning the war of independence did not stop. "Her leaders now had the energy and the vision not to relax, not to

[8] Lewis V. Thomas and Richard N. Frye. *The United States and Turkey and Iran*, 1951 p. 67.

[9] G.N.A stands for Grand National Assembly.

[10] Thomas, *op. cit.* p. 72.

Levent Şahverdi Arşivi

regard their success as and end in itself but only as an essential step towards the real end." [11]

Turkey's great good fortune was to possess Ataturk when she needed him most. Before the winning the war of independence Ataturk said in one speech: "After liberation we have very important national duties. We have to prove that we can improve our internal affairs and be an active and useful member among civilized nations. To succeed in this work it is necessary to accomplish social work rather than political work".

80 years after Tanzimat we were at the 20th Century at Bâb-ı âli where the Prime Ministry was situated and we were at Seventh century at Suleymaniye where Seyhulislam's Office and religious courts were situated. [12]

Atatürk had seen well all obstructions to the advancement of the nation but had realized also that these obstructions had become traditions and habits centuries old and their dismanteling would bring some resistance: Mustafa Kemal was good planner, one reform at the time the methodical genius was never taken chances. He would divide "applications" in several stages and in his words "using events and facts to form national public opinion and feelings and advancing step by step to reach the objective".

Atatürk had set his general objective: to create a nation state on European style. For this his tools were nationalism and secularization: his nationalism was not imperialistic but rather Turkey for Turks: Also in his nationalism was the attainment of self sufficiency with regard to economy. He was for complete independence and he knew that without economic independence there is no complete independence.

Atatürk was methodical. "Mustafa Kemal seldom ventured to rouse serious opposition until the need for action was fully at hand and he regularly took care to see one major move through to success before opening another one :" [13]

Atatürk was for the Westernization. But his westernization is unconditional and radical, not reconciliatory and conpensatory

[11] ibid. p. 71.
[12] Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Istanbul, 1968, p. 445.
[13] ibid p. 73.

Levent Şahverdi Arşivi

as were the Westernization of the Tanzimat and of the Constitutional periods[14]. Atatürk wanted to leave the civilization concept of the East which was rather preoccupied with the next life and turn towards West and adopt Western civilization which was motivated with reason, logic and intelligence. The ideal of Atatürk was that Turkey "was to be a country that lived according to the Western yardstick and was an insperable part of the West"[15].

The Lausanne Treaty shows the diplomatic farsightness of Atatürk: He chose well the head negotiator Ismet Pasha who "argued every point until everyone's patience but his own was at end."[16] The Lausanne Treaty was the final victory of Turkey in the war of independence.

On October 29, 1923 the Republic was proclaimed. Atatürk used a cabinet crisis created by himself for the proclamation of the Republic. Anyhow the political regime of Ankara since the establishment of the G.N.A. was republic, on October 29, 1923 this was formally recognized.

Inspite the proclamation of the Republic the State was paying the salaries to Sultan family and to sons-in-laws: Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) objected to this in his newspaper "Akşam". The hodjas and conservatives of the G.N.A. were gathered in the front raw desks when Y. Kadri was called to account for his article from the tribune of the G.N.A. One of the hodjas streching out his pencil was screaming "We will carve your two eyes." Yakup was not able to finish any of his sentences: The deputy journalist who had dared to write only may be one percent of the great reform that Mustafa Kemal was going to accomplish just 15 days later was only saved from a severe beating by some young muscular reformers.

Inspite of the republic theocratic state was standing with all its working mechanisms: Medreses (religious schools) which were not allowing even the shadow of positive sciences inside of their doors were training elements three four times more than civil schools, these elements would be enemy of western civilization: The Ministry

[14] Huseyin Nail Kubali, Türk Devrim (inkılap) Tarihi, 1973, p. 107-108.
[15] Nayir, op. cit. p. 326.
[16] Lewis, op. cit. p. 75.

Levent Şahverdi Arşivi

of Şeriye and Evkaf[17] was working for the Caliphate. Atatürk had sent a coded telegram to the Caliph asking him to praise Turkish G.N.A. and Turkish Constitution, to condemn the conduct of Vahdettin, to prepare a non political manisfesto to the Moslem world and to use only the title of Caliph of all Moslems. In his reply Abdulmecit said he would write nothing about Vahdettin and asked the permission to wear Sultan Fatih Mehmet's cloak and turban at public procession to a mosque at noon on Fridays. This was a strange demand because Sultan Fatih Mehmed was never Caliph, there were some nice formal dresses such as Istanbulin (a kind of frock-coat) and redingote.

Even in the G.N.A. some members were seing the caliphate as a Sultanate, some part of the press shared this view. Some irresponsible high officials visited the caliph as if he were the head of state. And the caliph himself all of a sudden begun to see himself above the government either by implication or clearly as in charge of the future of Turkey. The Caliph belonging to the Ottoman lineage was acting as actual sultan: But Atatürk was very firm, he said: "The nation took sovereignty and took it rebelling. Taken sovereignty can not be left or rendered for any reason or in any form. It is necessary to use the same means employed to gain it if it is wanted to take it back".

A deputy of Afyonkarahisar Hodja Şükrü as the leader of a reactionary group published a booklet called "Caliphate of Islam and the G.N.A." on January 15, 1923; this was a day later then Atatürk had left Ankara for a long Western Anatolia tour. The booklet was distributed to all members of the G.N.A. Şükrü Hodja was enuncing a strange principle as "The Assembly belongs to Caliph and the Caliph belongs to Assembly". In the booklet the G.N.A. was shown as the special consultative body of the caliph who was considered as head of the G.N.A. and of the State.

Şükrü Hodja and his reactionaries were putting instead of the Sultan another ruler called Caliph who was not going to rule a nation; a state but all moslem lands. In fact according to the reactionaries the caliph had to distribute justice among

[17] Ministry of Şeriye and Evkaf is the Ministry for Religious Affairs and Foundations

Levent Şahverdi Arşivi

the 300.000.000 moslems of that day to secure and maintain security, order and harmony, to defend moslems from the attack of non moslems; to look after the civil liberties; to make certain the happiness and welfare of the society. For all these activities fifteen million Turks would be employed. Atatürk answered to this booklet as following: "Unfortunately to day as for centuries, the presence in the interior and in the exterior of those who take steps to use the religion as a mean and as a tool to assure thousand sorts of political and personal purpose and interests profiting from the ignorance and bigotry of the peoples obliges us to speak an this subject matter.

As it is seen those inspite of the clear truth wanted to make the caliph a ruler. They wanted to interfere the Caliph with the affairs of Moslems living in China, India, Afganistan, Iran, Irak, Syria, Palestine, Hedjaz, Yemen, Asir, Egypt, Tripoli in Africa, Algeria, Morocco, Sudan in short Moslems everywhere in the world and to put all Moslem countries under the caliph-ruler's administration. Thus was never realized in history. Moslem communities were at the same time separated from each other for many different reasons. Omayyads had in Spain in Andalusia, Shiite in Morocco (Magrip), Fatimids in Egypt and Abbassides in Bagdad a caliph, in other words had de dominion. Even it is well known that in Andalusia every thousand men had a caliph and a pulpit in a mosque. This was historical truth.

Atatürk conferred with army commanders at the beginning of January 1924 at Izmir where army manoeuvres were taking place. On Febriuary 23 he returned to Ankara. The G.N.A. was discussing the budget. On March 2, 1924 at the party meeting Atatürk declared that "It has now become plainly evident truth that it is necessary to liberate and elevate the Islamic religion from its position of being a tool of politics, in the way that has been traditional for centuries. In order to secure the revival of Islamic Faith, religion must cease to be a political instrument". [18]

Beside this internal development an ill judged foreign intervention made easier for Atatürk the abolition of the caliphate. On November 24, 1923 the Agha Khan and Mr. Ameer Ali A Privy Council wrote to Ismet Pasha pointing out that the separation of the

[18] Lord Kinross, *Atatürk. The Rebirth of a Nation, 1964*, p. 385.

Levent Şahverdi Arşivi

caliphate from the sultanate had increased its significance for Moslems in general respectfully urging "the imminent necessity for maintaining the religious and moral solidarity of Islam by placing the Caliph - Imamate one basis which would command the confidence and esteem of the Muslim nations, and thus impart to the Turkish state unique strenght and dignity". [19]

Turks believed that Agha Khan's prestige in India had been largeley manufactured by the British so this foreign intervention made a negative effect.

For Atatürk Islam was a' natural religion' in harmony with reason, science, knowledge and logic. Atatürk opposed to fanaticism, Atatürk said also: "Caliphate means administration or government, with the existence of another administration and government (Republican). Caliphate became redundant. The caliphate never enjoyed universal jurisdiction over the Moslem world. "During the World war Catholic unity failed as had the Holy War proclaimed by the Sultan and of which neither the Arabs nor the Moslem Indians took any notice". [20]

Kazım Karabekir said "In spite of the Fetva of Great War (cihad-i ekber) I fought at Çanakkale and Irak with Moslem soldiers". [21]

On March 3, 1924 the G.N.A. abolished the caliphate and voted also the banishment from Turkey of all members of Ottoman dynasty who were forbidden forever to enter an and to reside within the frontiers of Turkish Republic. The Ministry of Şeriye and Evkaf was abolished, the General Staff was taken out of Cabinet. Another very important reform was unification of all instructions under the Ministry of National Education. In the course of debate a deputy who had visited India and Egypt on behalf of the Turkish Red Crescent organization claimed that a number of representative Moslem bodies in both these countries had asked him to represent them and authorized him to offer: the caliphate to Mustafa Kemal who refused pointing out realistically that the various Moslem sovereigns

[19] Arnold J. Toynbee, *Survey of International Affairs*, 1925, p. 571; Lewis, *op. cit.* p. 83; Kinross, op. cit. p. 384.

[20] Count Carlo Sforza, *Makers of Modern Europe*, Indianapolis, 1930, p. 130.

[21] Tarik Z. Tunaya, *Atatürk ve Atatürkçülük*, p. 83.

Levent Şahverdi Arşivi

would be unlikely to execute his orders a Caliph, hence the role would be illusory."[22] Thanking those concerned for their good will towards him he said :

> "You know that the Caliph is a political leader. How can I accept? Those who made this offer are subjects of a King, an Emperor. If I accept, will their rulers consent?..... Have those who wish to make me Caliph the power to execute my orders? Would it not there fore be ridiculous to assume an empty title with no reality behind it."[23]

Reforms were nothing but breaking the chains which were preventing the nation to advance in the path of survival and prosperity. The sultanate and the caliphate were abolished the republic was proclaimed but still old time and old order were living within the society with its customs, traditions and superstitious believes. It was necessary with a large mobilization of education to make adopt as their own to the masses the reforms which were the truths of new times and new order: For speedy westernization it was necessary to combat ignorance. For this Atatürk in 1928 adopted Latin alphabet: Turks had three alphabets before Latin script: Uygur, the Gök Türk and Arabic. It is noteworthy that in 1924 a conference of representatives of the Turkish peoples of the Soviet Union had decided to introduce Latin letters instead of Arabic.[24] In Turkey a special commission was appointed at the winter of 1928 to study the problem Arabic script was ill suited to the writing of Turkish particularly because Turkish has eight short vowels while Arabic distinguishes only three.[25]

Ibrahim Müteferrika had introduced the first printing machine to Turkey in 1729 the G.N.A. adopted by a law on November 3, 1928 Latin alphabet instead of Arabic script, In 199 years when priting in arabic letter was possible in Turkey only 30.000 books were printed. So there is not really a great risk of "cutting the younger generations from all the vast heritage of Ottoman litterature":

[22] Kinross, *op. cit*, p. 386 footnote 1.
[23] Lewis, op. cit. p. 84.
[24] ibid. 97.
[25] ibid.

Levent Şahverdi Arşivi

Later the special commission was transformed into Türk Dil Kurumu. Atatürk wanted to eradicate all Arabic and Persian words from the language. Ottoman Türkish has became an artifical and difficult language. The peasants forming the bulk and great majority of the population did not know the Ottoman Turkish : Türk Dil Kurumu was efficient and sometimes overzaelous, but Turkish of today is a purified language. Before republic, the history taught, had been mainly Ottoman history so that Turkish history began at 1299. Turkish intellectuals who studied in Europe insisted to have a general history of the Turks. Atatürk who was a remarkable student of history said: "National history will form moral front of our War of independence because like our land, the past, civil identity and the human values of the Turkish nation were also invaded".

Europe had fabricated lot of forgery and slanders about the Turks who twice besieged Vienna and Europeans said that Turks were barbarian, destructive, backwards that they had never created a civilization of their own. We can answer them saying that which barbarian nation had established more than hundred states in history. The last empire had lasted from 1299 to 1920. In 1928 Atatürk saw a history book used in French schools in which Turks were said belonging to yellow race and a very back ward people: Upon this Atatürk ordered to make studies on the following questions: "Who are the oldest peoples of Turkey? Who have created the first civilization in Turkey and how? What is the place and service of the Turks in World History and World civilization? As it is impossible for the Turks to establish a state from a tribe in Anatolia what is the realexplanation of this fact? What is the true identity of History of Islam and what are the place and role of the Turks in History of Islam?

At the start a library was established. All Turkish historians studied books related to Turkish history and gave their reports to Atatürk : Their summary was published in 1930 under the name (The Guidelines of Turkish History). In 1931 Research Board of Turkish History (Türk Tarihi Tetkik Heyeti) was founded at the end there were four volumes of World History puplished for schools. At the 1932 in Ankara the First Congress of Turkish History met. Later Atatürk in his will left huge amounts to Türk Tarih Kurumu and Türk Dil Kurumu. Atatürk had initiated the great cultural

Levent Şahverdi Arşivi

upsurge with adoption of alphabet closing of medreses thus unifying the instruction creating Türk Tarih Kurumu to foster to study of Turkish and world history, creating Türk Dil Kurumu to render Turkish purified from foreign words. Compulsory free education in elementary schools was accepted.

One of the most important reforms of Atatürk is women franchise thus Turkish women took the place she deserved in the community. In the War of İndependence Turkish women showed patriotism with endless sacrifices; they not only transported arms and wepons to front line but in many instances they were armed against the enemy. Before Islam there was equality between men and women amongs Turks. In the ceremonies han and hatun sit together. Timur in the feast he gave to Spanish delegation had his wife sitting at his right. When Seljuk Sultan Sancar was taken prisoner his wife Türkân Hatun ruled the Empire; At Kutluk State, Turkish Indian States, and Ilhanlılar there were women rulers and women viziers. Later by adoption of Islam women lost her equal position. Atatürk saw this and said: "A society of nation consists of two kinds of people, called men and women. Can we shut our eyes to one portion of a group, while advancing the other, and still bring progress to the whole group? Can half a community ascend to skies while the other half remains chained in the dust? The road of progress must be trodden by both sexes together marching arm in arm as comrades." [26] At first in April 16, 1930 first time women were given by a law vote and right to be elected in local, municipal elections later by a law adopted on November 5, 1934 women were given national franchise they could vote in the election of the deputies and they were elected to the G.N.A. In Western democracies the women franchise was recognized in England on 1928, in France on 1944 and in Switzerland on 1969.

Mustafa Kemal was for entire adoption of Western civilization which was commun to all mankind for this reason he wanted to adopt western cloths symbol of this civilization. [27] In Eastern countries there was no a general dress there were local and national dresses but in West beside local and national dresses there was a general dress:

[26] ibid. 93.
[27] Islam Ansiklopedisi, Atatürk, p. 783.

Levent Şahverdi Arşivi

fanatics who were creator of bigotry were linking the Western dress to the religion of West. Fez which was in reality a greek head gear was adopted by Mahmud the Second for the army instead of Kavuk (head gear of Yeniçeris). Civilian were putting all kinds of caps, bonnets and head gears, there were ridiculous head gears : One of the uncountable greatnesses and first reason of Atatürk's success was his understanding of the wants of his nation. He said: "Efendis it is necessary to throw out the fez which was at the top of the head of our nation as a symbol of ignorance, fanaticism, enemy of progress and civilization and to wear the hat which is accepted by the whole civilized world and thus to show to world that Turkish nation is sharing the civilized social life with its reasonning".

Atatürk had left on August 24, 1925 very early for Kastamonu. He wore a panama hat. He adressed the people: "We must be civilized men from every point of view: Our ideas, our reasoning will be civilized from head to toe. Nation must know clearly that the civilization is such a fire that burns and destroys those who are not interested in it. We will find our deserved place in the civilized family in which we are and we will keep it and will announce it. Welfare, happiness and humanity require this." [28] On another occasion Atatürk said the following: "Nations who insist to maintain the intellectual level of Middles Ages are condemned to annihilated from the world. Turkish nation is obliged to be a branch of international civilization. This fact must be shown clearly with external appearance of the Turk: Civilized and international dress is a deserving dress for our nation." [29]

Turban which was a symbol of religious knowledge and virtue by time had became a tool of swindlers to use the ignorants for their own benefits; turban was like the academic cap of western universities. Only those graduating from medresses were authorized to wear then Atatürk indicated this fradulent practice too. The G.N.A. enacted on October 25, 1925 a law by which it forbade wearing of the fez from November 28, 1925 on. The Cabinet had issued an ordinance on September 2, 1925 by which the only

[28] Altuğ, op. cit. p. 232.

[29] Dr. Ernest Jackh, *Yükselen Hilal, Dünkü, Bugünkü, Yarınki Türkiye*, Çeviren Perihan Kuturman, 1946, p. 213.

Levent Şahverdi Arşivi

authorized religious people were permitted to wear turban and cloak. The G.N.A. enacted a law on December 3, 1935 which forbade the wearing of religious garb for every men of religion outside mosques, churches andsynagogues.

Orders, Tarikats (ways) were in the beginning useful institutions to enlighten Moslem peoples: for example Mesnevi were propagating fine arts, Bektaşi the idea of tolerance. But later they deteriorated, separatism and enmity among them was well spread. This is against Islam which is a unifying force.

Atatürk spoke again: "The aim of the revolutionary measures we have been and are taking, is to bring the people of the Turkish Republic into a state of society which is entriely modern and civilized, in every sense and in every way it is essential that we bring about the utter rout of mentalities incapable of accepting this fact.

About the tarikats he said: "I take it that the aim of the orders can only be wellbeing of their followers, in worldy and spiritual life. I cannot accept the existence, in the civilized Turkish community, of people so primitive as to seek their material and spiritual wellbeing through the guidance of any old sheikh, today, when they stand in the radiant presence of learning and science of civilization and all that it means. Gentelmen, I want you and the whole nation to understand well that the Republic of Turkey can never be land of sheikhs, dervishes, disciples and lay –brothers. The straightest, truest Way (tarikat) is the Way of civilization. To be a man, it is enough to do what civilization dictates and demands. The heads of the orders will grasp this truth I have stated and will at once close their tekkes of their own accord. They will acknowlegde that their disciples have at last attained right guidance [30].

Elaborate tombs (türbe) were built to remember great Turks, and holy men but it ended up with an exaggerated veneration paid to them. Atatürk spoke again and said: "It is disgraceful for a civilized society to seek help from the dead."

The tekkes and zaviyes were closed by the Ordinance of September 2, 1925 and the law of November 30, 1925: All sheiks, disciples and dervishes were not going to use their title again and were for-

[30] Lewis. op. cit. p. 93.

Levent Şahverdi Arşivi

bidden to wear their respective dresses. On December 26, 1926 two laws were enacted abolishing Moslem calendar and Moslem system of telling time: On May 24, 1928 Moslem system of weights and measures were abolished by a law: The law of June 1, 1935 made sunday the weekend holiday instead of friday.

Among many qualities of Atatürk he was also an excellent orator. From 15th to 20 October he read his speech "not only one of the longest but also one of the more remarkable orations of modern times." [31]

The secularization and the westernization were only possible with the severence of Islamic law and adoption of Western law. The nature of legal reform was radical: the Swiss Civil Code which was newest amoung the European civil codes and also was open to interpretation according to the needs was adopted entirely with very minor changes on February 17, 1926. There was no debate and no dissenting vote in the adoption at the G.N.A. The equality of women was thus confirmed from the point of private rights, inheritance and family law. Polygamy was abolished Mustafa Kemal called the Turkish civil law in his Great Speech "the law which secured the freedom of woman and which rendered stronger the family law." [32] Jews and Christians were governed by their own old religious law. Art. 41 of the Lausanne Treaty had gauranteed this right. "The Turkish Government undertakes to take, as regards non-Moslem minorities in so far as concerns their family law or personal status, measures permitting the settlement of these questions in accordance with the customs of these minorities".

In October 1925 the leaders of the Jewish and Armenian communities formally renunced this privilege "in view of the forthcoming introduction of a Western Civil Code:" [33] In Jaunary 1926 the Greek community also renunciated the rights conferred in Art. 41.

The Code of Obligation was also translated from Swiss Code of Obligations: It was put in to force on May 8, 1928. The commercial Code was adopted from German Commercial Code it was put into effect on may 10, 1928: the penal code was based on Italian penal

[31] Thomas. op. cit. p. 78
[32] Atatürk, Nutuk, v. 2, p. 336.
[33] Lewis. op. cit. p. 95.

Levent Şahverdi Arşivi

Code, the civil procedural code of Code of Neuchatel Canton and the penal procedural Code on German Federal Code of Procedure. The western laws were adopted but The Constitution itself was not yet secularized. Its Second article read: "the religion of the Turkish State İslam". Its Twenty sixth article read: "The Religious affairs are run by the G.N.A." On April 5, 1928 these religious provisions were delated from the Constitutions by Constitutional amendment.

Atatürk was a peace lover during his time five international disputes were solved by peacful settlement of international disputes. Two of them relate to Turkish Greek Population Exchange, one is the famous SS Lotus Bozkurt collision, case, the fourth is Musul problem and the fifth is Hatay problem. The first three were decided at the Permanent Court of International Justice, the fourth was solved by the League of Nations, the fifth with the help of League of Nations. Atatürk was the builder of Balkan and Saadabad Pacts. Balkan Pacts allied Turkey, Greece, Rumania and Yugoslavia, while Saadabad Pact united Turkey, Iran, Irak.

Atatürk knew that economics were crucial for the welfare of Turkey. So he adopted statism or etatism as his guiding principle. Turkish etatism was not inspired by communist experiment in Russia. The communism was not chosen by Atatürk as an economic model neither the capitalism. Turks chose a mixed economy and Atatürk used the term etatism and explained it in his opening speeches of the G.N.A. as early as 1931. While the drafting of the Mixed economy theory by Lord Keynes in his chief work "The General Theory of Employment, Interest and Money" was done in 1936. Turks dread capitalism which meant economic dependence on foreign states. The etatism was explained as follows in 1931: "In order to further the welfare of the nation and the restoration of the country within the shortest span of time and to maintain at the same time private enterprise as a working basis, the state will intervene only when all-out and vital interests of the nation are at stake."[34] This norm was amanded in 1935 by the following statement: "to the same extent as the state has to intervene with the economy of the country in order to secure effective and con-

[34] Peters, p. 190.

Levent Şahverdi Arşivi

structive production, the state will encourage private initiative and will direct and control enterprises already in existance."[35] Etatism was explained as follows in the Program of the People's Republican Party:[36] "The thought of raising welfare level of the nation and reconstruction of the fatherland exposed the necessity of using the comprehensive and superior force of the state in the field of economy and development instead of limited activities of individual enterprises. The People's Republican Party who felt this necessity in the existence of the nation eventhough takes as essential the private and individual activities accepts as the principles that in the businesses where general and high interests are at stake especially in economic field the state must be put in action and this principle is included in the Party's program.

In the party program the necessity of etatism is formulated in two principles: The state will intervene in two ways in the national economy.

1. The state as a founder and as a builder

2. The state will organize and control those activities left to private enterprises. These two principles are stated in the program as follows: "The interest of the State with economic activities is not only its factual contribution to production but also is to give preference to private enterprises and to organize and control the activities going on".

"One point especially needs clarification, the etatism of the People's Republican Party is not related at all to collectivist and wholesale etatism which does not render possible private and individual initiatives and activities, does not recognize the property rights and concentrates all economic activities and all means of productions in the hands of the State."[37]

The six principles of the People's Republican Party were included into the Constitution. Second Article read: "The Turkish state is republican nationalist, populist, etatist, secular and reformist".

The existence of one party (two opposition parties were established but they had a short life because of the action of reactionaries)

[35] ibid. 191.
[36] Altuğ, p. 219.
[37] ibid. p. 220.

Levent Şahverdi Arşivi

would have led emergence of a dangerous totalitarianism. However it is a tribute to the traditional temperence and wisdom of the Turkish policy that the country was not led into that path. The instincts and the sentiments of the Turks tended throughout the ages towards the democratic way of life. It is noteworthy that the Turks never had a class system, never a nobility. The capable person always could reach the highest positions. [38]

The radicalism of the Kemalistic evolution limited itself to the abolition of the governmental methods of the sultanate while though the program of modernization the spirit of Western democracy penetrated country more and more: The disposition in Ankara was not "doctrinaire" at all, it was realistic to the point where it would be difficult to phrase and ideological definition of Kemalistic Revolution. The main aim was to build a Turkey fit to live and to survive, that vitality could be achieved only by modernization [39]:

On June 21, 1935 Atatürk said "I am happy because I succeeded." [40] He was right the Kemalist reforms were normative as well as far reaching; they were also capable of uniform application throughout the country. [41]

The western style modern nation state was built and Atatürk was its chief architect. Joseph C. Grew the US Ambassador to Turkey (1927-1932) observed in 1930 in his diary: "Modern Turkey is working out a problem which never before has been attempted in so short a space of time. Realizing that in the exacting demands of modern competition, parity with European nations could only be achieved though the adoption of western civilization and western culture, the new Turkish Republic has thrown off the retarding trammels of orientalism as practices under the regimes of Abdul Hamid and his predecessors. The Sultanate and the Caliphate have been abolished and with them has gone, too, the old time fez which was symbolic of the unproressive past. The Government has separated

[38] Peters, 190.

[39] ibid.

[40] A. Afetinan, Atatürkten Yazdıklarım, 1969, Ankara, p. 58.

[41] Oğuz Babüroğlu, Towards a Theory of Stalemated Social Systems : Turkish Case in *Dependence* and Inequality, Edited Van der Zoumer and Felix Geyer, 1982.

Levent Şahverdi Arşivi

itself from Islam; the old Moslem schools, where the youth of the country spent its formative years chanting the Koran and were largely hindred from acquiring a western education, have been suppressed; the women have been unveiled and will, according to present indications, eventually received the vote; polygamy has been abolished and western codes of civil, criminal and commercial law have been adapted to the Turkish needs; the Latin alphabet has supplanted the old Arabic script-and all this has been done not as a process of slow development, but in the very few years that have elapsed since the Republic was founded. One by one old branches dead and rotting, have been chopped off almost overnight, from the central tree-trunk where the sap is healthy and capable of contributing to new and healthy growth. This amazing revolution is due to a keen and forceful nationalistic spirit, much of the same intensity as that which inspired our own country in 1776, but it is due in greatest measure to one man, the father of this country, Mustafa Kemal who having driven the foreign invaders from this land, set about to cure "the Sick Man of Europe" and to make him permanently well and strong."[42] This is an eloquent summary of Atatürk's reforms.

And Atatürk as he said in 1935 has succeed to build his modern nation state: 48 year after his death Turkish nation defends his legacies and respectfully venerates his unforgettable memory.

[42] Joseph C. Grew, *Turbulent Era. A Diplomatic Record of Forty Years, 1904-1945.* Edited by Walter Johnson, Assisted by Nancy Harvison Hooker, Boston, 1952, vol 2, p. 707-708.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ÇOK YÖNLÜ TARİHÎ KİŞİLİĞİ İLE ATATÜRK

E. Korg. CEMAL ENGİNSOY

I. GİRİŞ

Genellikle benimsenmiş olan bir görüşe göre, "Büyük adamları büyük milletler yetiştirir". Tarihî gerçeklere dayanan bu görüşten hareket ettiği anlaşılan bir asker-diplomat, 1920'li yıllarda ülkemizde Amerika Birleşik Devletleri temsilcisi olarak bulunmuş olan General Sherrill (Charles H.), "Gazi Mustafa Kemal" adlı eserinde şöyle diyor: "... Bir milleti anlamak için, onun liderlerini incelemekten daha iyi bir yol yoktur. Türkler, Mustafa Kemal gibi, çağımızda henüz hiç kimsenin aşamadığı büyüklük ve yetenekte çok nadir bir insan yetiştirmiştir..."

General Sherrill, bu tanımlamasında "çok nadir" sıfatını kullanmak gereğini acaba niçin duymuştur? Atatürk'ün bu çok nadir, diğer bir deyişle "çok seçkin" kişiliği ile ilgili durum üzerinde, ben de, gerek uzun süreli aktif meslek hayatımda ve gerek daha sonraki yarı resmî diyebileceğim görev yaşantımda önemle durdum. Sonunda; hayranlık derecesine varan kendi gözlerimle birlikte, incelemek fırsatını bulduğum yerli ve yabancı otoritelerin görüşlerinden de etkilenerek, şu inanca vardım: Toplumları güçlü kılan çeşitli alanlarda parlak bir geçmişe dayanan ulusların, tarihî yaşamları boyunca, yüksek yetenekli siyaset ve devlet adamları ya da üstün nitelikli askerler yetiştirdikleri oldukça sık görülen bir olaydır. Türk milleti de, bu bakımdan, seçkin bir örnek oluşturur. Fakat; toplumların çok değişik alanları kapsayan yaşamlarında, asker ve devlet adamlığı nitelik ve yeteneklerini, hele köklü reformları gerçekleştirme başarısını, bir bütün olarak, kendi kişiliğinde toplamış bulunan çok yönlü liderlerin varlığına pek az rastlanır. Atatürk, dünya tarihinde, bu müstesna kişilerden biridir. Hele, ulusal tarihimizde, General Sherrill'in nitelediği gibi sadece çok nadir değil; özellikle "inkılâpçı" yanı ile "tek" insandır.

Bu nedenle yazımın başlığını, bir gerçeği dile getirmiş olmak için, "Çok Yönlü Tarihî Kişiliği ile Atatürk" olarak seçtim. Böy-

Levent Şahverdi Arşivi

lece; dünya literatüründe, bu büyük Türkün "asker, devlet adamı, devlet kurucu ve inkılâpçı" yönleri ile belirginleşen ulusal lider kişiliğini, "ulusal, çevresel ve evrensel etkileri"ne de değinerek, belirtmek istedim.

II. ULUSAL LİDER ATATÜRK

a. *Genel:*

"Lider" sözcüğü, çoğumuzun bildiği gibi, İngilizce kökenlidir. Genelde "yol gösteren, sevk eden, reis ya da baş" anlamına gelir. Fakat; toplumsal ve siyasal bir terim olarak, "liderlik" kavramına dayanan çok daha özel bir anlam taşır.

Liderlik, en geniş kapsamı ile, "toplumları sevk ve idare sanatı" olarak tanımlanabilir. Bu kavram, seçkin bir uygulama alanı bulduğu askerlikte, daha ziyade "askerî liderlik veya önderlik" ya da daha ihtisaslaşmış bir şekilde "komutanlık" terimine yerini bırakır. Askerlikte eğitim ve öğretim kural ve uygulamalarını kapsayan temel belgelere, yani asıl adı ile talimnamelere göre; "Liderlik, ortak bir amacın gerçekleşmesi için, işbirliği sağlayarak, bir topluluğu etkileme sanatıdır". Bunun sonucu olarak; "Lider, başkalarını yönetecek yetenek ve niteliklere sahip kimse" şeklinde tanımlanabilir.

Çağdaş dünya literatüründe, liderlik konusunda değişik ve ilginç tanımlamalara rastlıyoruz. Bunlar arasında dikkatimi çeken iki örnek vermek isterim. Amerika Birleşik Devletleri başkanlarından Truman (Harry S.), "Anılar" adlı eserinde, tarihle ilgili incelemeleri sonucu, şunu öğrendiğini yazıyor: "... Lider, diğer insanlara istemedikleri şeyi yaptırmak ve bunu sevdirmek yeteneği olan kişidir." İkinci örneği Feldmareşal Montgomery'den aldım. II. Dünya Savaşı'nın kaderini etkileyen komutanlardan biri olan Montgomery, Truman'ın yaptığı liderlik tanımlamasını kendi eserine alarak şöyle diyor: "... Liderlik, böyle kısa bir tanımlamaya sığdırılamayacak kadar karmaşık olabilir. Öte yandan; bu terim, tam anlamı ile kavranmadığı için de, yerinde kullanılmamaktadır. Bana göre; lider, erkek ve kadın herkesi, ortak bir amaç çevresinde toplamak yetenek ve iradesi olan ve inanç ilham edebilen kişidir. Liderin sadece yetenek sahibi olması yeterli değildir. Aynı zamanda, bu yeteneğini kullanmasını sağlayacak irade gücü

Levent Şahverdi Arşivi

de olmalıdır. O takdirde, liderin önderliği gerçeğe ve karaktere dayanmış olur. (Dolayısıyla), amaçta gerçek, karakterde ise irade gücü bulunmalıdır..."[1]

Bu görüşlerin ışığı altında, hemen belirtmeye değer bir gerçek olarak diyebilirim ki; Atatürk, çağdaş liderliği sembolleştiren bir örnek olarak, toplumda hâlâ etkisini hissettiriyor.

Atatürk'ün de liderlikle ilgili bu tanımlamalara benzer kesin görüşleri vardır. Ancak, bu görüşler, yukarıda belirttiğim tanımlamalardakinden çok daha önce söylenmiştir. Atatürk, lider terimi yerine, Fransızca kökenli "şef" sözcüğünü kullanarak, şöyle diyor: "... Şef, görüşünü ve düşüncesini en üstün kabul ettiren, işi yedendir. Şef, kalitesi ve kalibresi en yüksek olan adamdır..."[2] "... Büyük kararlar vermek kâfi değildir, bu kararları cesaret ve kesinlikle tatbik etmek de lâzımdır..."[3]

Bu bölümü bitirirken, ilginç bir hususa değinmek isterim. Atatürk, Avrupalıların, örneğin Alman kökenli yazar Hans Kohn'un dediği gibi, "doğuştan lider" midir yoksa, Amerikalıların genelde benimsediği gibi, "Liderlik, doğuştan var olmaz; eğitim sonucu sağlanır" şeklindeki ilkeye göre, "yetişmesi zamanla ve eğitimle mi olmuştur?"

Kanımca; Atatürk'ün liderliğinde, "Tanrı vergisi" yetenek ve niteliklerin, çağdaş terimi ile "karizma"nın büyük bir payı vardır. Nitekim; tanınmış Amerikalı siyasal bilim adamı Profesör Rustow (Dankwart A.) da, Atatürk'ün karizmatik liderliği üzerinde önemle durmaktadır. Ama, ne olursa olsun, şu hususu hemen belirtmeyi uygun buluyorum : Atatürk'ün gördüğü askerî eğitim ve yaşadığı çalkantılı ortam, hiç kuşkusuz, kendisinin askerî liderliğinin gelişmesinde büyük bir rol oynamış; bu kadarla da kalmayarak, siyaset alanında da kendisine olgunlaştırıcı tecrübeler kazandırmıştır. Bunun sonucu olarak; Türk milleti, tarihî yaşamının çok kritik bir dönemini Atatürk'ün liderliğinde aşacak ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti halinde dünya toplumları arasındaki gerçek yerini alacaktır. Dolayısıyla; mensubu olmakla daima övündüğü aziz milletinin varlığında, "asker, devlet adamı, devlet kurucu

[1] The Memoirs of Field-Marshal Montgomery, New York, 1958.
[2] Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, 1984, s. 335-336.
[3] a.g.e., s. 338.

Levent Şahverdi Arşivi

ve inkılâpçı gibi" çok yönlü tarihî kişiliği ile ulusal lider olarak anıtlaşacaktır.

b. Asker Atatürk:

"Ben asker olarak doğmuşum." Bu inanç, hayatının başlangıcından itibaren, Atatürk'ü yönlendirmiş; klasik eğitim aşamalarını başarı ile geçmesini ve 1905 yılında, Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal olarak, Osmanlı ordusu saflarına katılmasını sağlamıştır. Böylece; Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik bölgelerinde, çeşitli kıta ve karargâh hizmetlerinde bulunmuş; küçük rütbelerde de dikkati çeken bir subay olmakla beraber, askerî liderlik, diğer bir deyişle üstün komutanlık yetenek ve niteliklerini önce I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Harekâtı'nda (1915) ortaya koyarak ulusal bir ün kazanmış; daha sonraki yüksek komuta mevkilerinde de (1916-1918) başarılarını sürdürmüştür. O kadar ki; I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin yenik düşmesine rağmen; bazı Batılı otoritelerce "Savaşta yenilmemiş olan tek Türk generali" olarak nitelenmiştir. Bu arada; Atatürk hakkında, ülkenin içine düştüğü karanlık günler sırasında beslenen ulusal duygu, bir İngiliz yazar tarafından şöyle dile getirilir: "... Mustafa Kemal Paşa, Gelibolu ve Suriye'de İngilizlere karşı kazandığı askerî başarılar nedeni ile, bütün Türklerin gözünde büyük bir kahramandı. Ayrıca; o günlerin Türkiye'yi aşağılatıcı koşulları altında, Müttefiklerin esaret boyunduruğuna karşı direnmek isteyenler için de birleştirici bir ümit sembolü idi..."[4]

Atatürk, tanınmış Alman tarihçi ve Türk dostu Profesör Gotthard Jaeschke tarafından "doğuştan asker" olarak nitelenecek değerde büyük bir komutandır. Doğuştan asker terimi, bir bakıma, "askerî deha sahibi" anlamını taşır. Çünkü; genel olarak "deha", özellikle "askerî deha", kişinin özünde vardır. Atatürk de bu müstesna kişilerdendir. Bu görüşümüzü paylaşırcasına, dünya literatüründe birçok tarihçi ve yazarın benzer değerlendirmesine rastlıyoruz. Örneğin; "... (Atatürk), hiç kuşkusuz, askerî deha sahibi idi..."[5] veya "... askerî dehası ile teşkil ettiği ordu, istilâcıları

[4] Elain D. Smith, Turkey: Origins of the Kemalist Movement (1919-1923), Washington D.C., 1959, p. 9.

[5] Richard D. Robinson, The First Turkish Republic, Cambridge-Massachusetts, 1963, p. 29.

Levent Şahverdi Arşivi

denize döktü...",[6] vb. Bu arada, özel değer verdiğim şu örnek: II. Dünya Savaşı'nın sonucuna ve dolayısıyla insanlık dünyasının kaderine damgasını vurmuş devlet adamlarından biri olan Winston Churchill, Atatürk'ü "I. Dünya Savaşı ve sonrasının yetiştirdiği en büyük dört beş simasından biri, Türk milletinin lideri büyük bir asker, muharip prens"[7] sözleri ile anar. Tanınmış İngiliz yazar Lord Kinross'un dediği gibi, "... Gerçek de budur..."[8]

Atatürk, hiç kuşkusuz, bir askerî dâhiyi simgeleyen birçok üstün niteliğe sahiptir. "Uzağı görüş, gerçekçilik, kararlılık, inisiyatif, sorumluluğu benimseme, esneklik" ve daha birçok meziyetler...

Bazı otoritelerin görüşlerinden ve tarihî olaylardan da yararlanarak, Atatürk'ün askerî liderlik niteliklerini vurgulamak isterim. Bunlar, bir ölçüde, liderliğin diğer alanları için de geçerlidir denilebilir. Örneğin; İnönü'ye göre, "... (Atatürk'ün) askerlik vasıfları hakikaten yüksektir. Her millette, her devirde yüksek vasıfta komutan sayılır..."[9] Bir Amerikalı tarihçiye göre ise, "... Kemal'in meslek hayatının başlangıcına askerlik hâkimdi ve hiç kuşkusuz, kendisi askerî deha sahibi idi... Kemal kuvvetli inançlı, kesin kararlı ve kararsızlığa tahammülsüz bir adamdı..."[10]

Atatürk'ün tarih sahnesinde köklü bir yer alması, kuşkusuz, 1915 yılında Çanakkale Harekâtı sırasında olmuştur. İngiliz Harp Tarihi arşivindeki "Gelibolu Seferi" adlı eserinde General Oglander (C.F. Aspinall), Mustafa Kemal Paşa'yı "Mukadderat Adamı" olarak niteliyor ve özetle şöyle diyor: "... Şimdi (yıl 1932'dir) Türkiye'nin Cumhurbaşkanı bulunan Gazi Mustafa Kemal'in Çanakkale Muharebelerindeki büyük başarılarını gereğince övmeye ve takdire imkân yoktur; bu konuda ne söylense azdır... Bir tümen komutanının üç ayrı yerde kendi inisiyatifi ile giriştiği hareketlerle bir savaşın ve hatta bir ulusun kaderini değiştirecek yücelikte bir zafer kazandığı, tarihte pek az görülür..."[11]

[6] Lord Kinross, Gerçekçi Atatürk (10 Kasım 1968), Ankara, s. 10.
[7] a.g.e.
[8] a.g.e.
[9] Abdi İpekçi, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, İstanbul, 1968, s. 35.
[10] Robinson, p. 29-30.
[11] C. F. Aspinall Oglander, History of the Great War-Military Operations: Gallipoli, vol. II, London, 1932, p. 485-486.

Levent Şahverdi Arşivi

İngiliz generalinin bu görüşünü, Avustralyalı yazar Moorehead (Alan), "Gelibolu (Gallipoli)" adlı tanınmış eserinde bir bakıma, şöyle vurguluyor: "... Çanakkale Harekâtı'nın başlangıcı Müttefikler bakımından seferin en acı olayıdır. Çünkü; ilk çıkarma anında, bölgede, deha sahibi genç bir komutan hazır bulunuyordu. Bu komutan olmasa idi, Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar, pekâlâ Conk Bayırı'nı (Çanakkale Boğazı'na hâkim bölgedir) o sabah ele geçirebilirler ve muharebenin sonucunu daha o zaman ve o yerde tayin edebilirlerdi..." [12]

Bu noktada hemen bir değerlendirme yapmalıyım: Atatürk, o tarihî ana önalan dönemde, ortaya koyduğu ileri görüşlülük, o andaki inisiyatif ve sorumluluğu üzerine alma gibi üstün liderlik nitelikleri ile, hiç kuşkusuz, tarihî bir rol oynamıştır. Çünkü; bazı Batılı tarihçilere ve siyasî otoritelere göre, İttifak ülkelerinin Çanakkale Seferi başarıya ulaşsa idi, Türkiye'nin parçalanması ve Boğazlar yolu ile Rusya'ya yeterli ikmal ve ulaştırma hattı kurulması sonucu, I. Dünya Savaşı iki yıl kısaltılabilirdi.

Nihayet, çağımızın ünlü tarihçisi Toynbee (Arnold J.) de, Çanakkale ve sonrası ile ilgili olarak Atatürk'ün değerini şu sözlerle vurgular: "... Mustafa Kemal parlak bir asker, başına buyruk bir kişi idi... Çanakkale Seferi'nde Anafartalar'da İngiliz kuvvetlerini durdurunca; hem Almanya'da, hem de Türkiye'de askerî bir kahraman oldu. Bundan sonra da, Alman Yüksek Komutanlığı ile Türk Başkomutanı Enver Paşa tarafından sevilmesine rağmen, askerî ünü pekleşti..." [13]

Bununla beraber; Atatürk, askerî dehasını, bütün kapsam ve derinliği ile, hiç kuşkusuz, Türk Bağımsızlık Savaşı'nda ortaya koymak olanağını bulmuştur. Burada, en kritik bir dönemde Başkomutan sıfatı ile taşıdığı sorumluluğa ve sahip olduğu geniş yetkilere lâyık olduğunu kanıtlamış ve sonunda savaşı kesin sonuçlu bir zafere ulaştırmasını bilmiştir. Bu sonuca ulaşırken; çağdaş askerî literatürde sayısı 9-10 arasında değişen savaş prensiplerini de büyük bir başarı ile uygulamıştır. Bu noktada, izninizle, bu prensiplerden birkaçına değinmeyi, Atatürk'ün askerî, hatta siyasî, dehasını vurgulamak bakımından, yararlı görüyorum.

[12] Alan Moorehead, Gallipoli, Hong Kong, 1975, p. 97.
[13] Arnold J. Toynbee, Turkey, New York, 1972.

Levent Şahverdi Arşivi

Hedef: Ülkenin içinde bulunduğu o günkü koşullara göre, "Hedef Prensibi", en hassas bir sorun olarak karşımıza çıkar. Hiç kuşkusuz, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın askerî hedefi açıkça bellidir ve "istilâcıları, sınırları Misak-ı Millî (Ulusal And) ile belirlenmiş olan Türk yurdundan kovmak ve iç güveni sağlamak"tan ibarettir. Bu hedefe, kuşkusuz, kesin sonuçlu bir zafer kazanmakla ulaşılabilirdi. Böyle bir zaferin gerçekleştirilmesi için ise, özellikle o günkü sınırlı ulusal olanaklar ve kuvvet dengesi, daha doğrusu kuvvet dengesizliği, ile, çok çetin zorlukların aşılması zorunluluğu vardı. Türk milleti bu zorluklara katlanarak bütün engelleri aşmak ve zafere ulaşmak kararında birleşebilirdi; nitekim, birleşti de. Fakat; bu karar yeterli miydi? Artık, hepimiz biliyoruz: Atatürk, sadece askerî zaferle yetinecek bir lider değildir. Çünkü, O'na göre, "Hiçbir zafer amaç değildir. Zafer, ancak kendisinden daha büyük bir amacı elde etmek için gerekli en belli başlı vasıtadır... Her büyük meydan muharebesinden, her büyük zaferin kazanılmasından sonra, yeni bir âlem doğmalıdır; doğar. Yoksa, tek başına zafer, boşa gitmiş bir çaba olur..."[14] Atatürk'ün özlemini duyduğu ve kuşkusuz, gerçekleştirmek istediği bu "yeni âlem" ne olabilirdi? İşte burada Atatürk'ün "devlet adamlığı" ortaya çıkar; diğer bir deyişle, Atatürk, sadece bir asker değil; aynı zamanda, devlet adamıdır da; kısacası, asker-devlet adamıdır. "Yeni âlem" sorununun cevabını ise, bundan sonraki "Devlet Adamı Atatürk" bölümünde sunacağım.

Sıklet Merkezi: Türk Bağımsızlık Savaşı, çok uluslu ve çok cepheli bir harekât dizisinden oluşur. İstilâcı düşman kuvvetlerine karşı üç "dış cephe (Doğu Türkiye'de, Ermenilere karşı Doğu Cephesi; Güney Anadolu'da, Fransızlara ve onların yönetimindeki Ermenilere karşı Güney Cephesi; Batı Anadolu'da, özellikle Lyloyd George yönetimindeki İngiliz hükûmeti tarafından desteklenen Yunan ordusuna karşı Batı Cephesi)" ve bir de "iç cephe" vardır. Atatürk, dış düşman karşısındaki cepheleri "görünür cephe (eski terimi ile, zahirî cephe)" olarak tek bir isim altında topluyor ve şöyle bir değerlendirme yapıyor: "... asıl olan iç cephedir. Bu cephe bütün memleketin, bütün milletin vücuda getirdiği cephedir. Görünür cephe, doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki silahlı cephesidir. Bu cephe sarsılabilir, değişebilir, yenilgiye uğrayabilir. Fa-

[14] Ruşen Eşref Ünaydın, Atatürk'ü Özleyiş, İstanbul, 1939, s. 85.

Levent Şahverdi Arşivi

kat; bu hal, hiçbir vakit bir memleketi, bir milleti mahvedemez. Önemli olan, memleketi temelinde yıkan, milleti esir ettiren, iç cephenin çökmesidir. Bu gerçeği bizden iyi kavramış olan düşmanlar, bu cephemizi yıkmak için yüzyıllarca çalışmışlar ve çalışmaktadırlar; bugüne kadar başarmışlardır da. Gerçekten; kaleyi içinden almak, dışından zorlamaktan çok kolaydır...".[15]

Bu ana düşünce çerçevesinde; Atatürk, "çok cepheli harekâtı tek cepheli savaşa dönüştürmek" şeklinde özetlenebilecek askerî doktrinini uygularken; iç cephedeki gerici ve bozguncu hareketleri bastırmayı ön planda tutmuş; milletin ve Millet Meclisi'nin ulusal birlik içinde bulunmasına büyük önem vermiştir. "Görünür Cephe" lerden Doğu Cephesi'ndeki askerî durum, bölgede güçlü bir kolordunun (Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki 9. Kolordu) varlığı nedeni ile, her zaman Türk kontrolünde kalmıştır. Güney cephesinde, bazı dalgalanmalar olmakla beraber, genellikle dengeli bir durum sürmüştür. Dolayısıyla, bu iki cephe, stratejik yönden bir sıklet merkezi bölgesi olmamışlardır. Buna karşılık; başlangıçtaki yaygın ayaklanmalar yüzünden iç cephede ve 1919-1921 sırasında Yunanlılar karşısında Batı Cephesi'nde zaman zaman kritik durumlar meydana gelmiştir. Bu nedenle; Atatürk, duruma göre sağladığı "kuvvet tasarrufları" ve "lojistik önemler" ile, tehdit altındaki noktaları desteklemiş; bununla beraber, stratejik bakımdan sıklet merkezini en tehlikeli düşman harekâtını karşılamak maksadı ile, genel olarak Batı Cephesi'nde bulundurmuştur.

Manevra: Atatürk, teknolojik olanakların sınırlı olmasına rağmen; coğrafya ve mesafe faktörlerini en iyi şekilde değerlendirmek suretiyle, kuvvet tasarrufları sağlanması ve sıklet merkezi oluşturulması bakımından, stratejik alanda "iç hatlarda manevra" ilkesinden büyük ölçüde yararlanmıştır. Bu arada; özellikle "Büyük Taarruz, Kuşatma ve Takip Harekâtı" sırasında, o zamanın tek üstün manevra unsuru olan süvari birliklerini etkili bir biçimde kullanmıştır.

Baskın: Türk Bağımsızlık Savaşı, özellikle "gerilla savaşı" safhasında, birçok taktik baskın hareketleri ile doludur. Buna karşılık; kesin sonuç sağlayan Büyük Taarruz, hem stratejik ve hem de

[15] M. Kemal Atatürk, Nutuk, Cilt II, İstanbul, 1967, s. 639.

Levent Şahverdi Arşivi

taktik alanda örnek bir baskın hareketidir. Taktik alanda baskın gerçekleştirmek, özellikle inisiyatifi elinde bulunduran taraf için (bu, genelde, taarruz eden taraftır) az çok normal sayılabilir. Fakat; burada işin dikkate değer yanı, stratejik alanda da baskın etkisi sağlanmış olmasıdır. Büyük Taarruz'a önalan dönemde, dış politika alanında Atatürk tarafından yönlendirilen barışçıl girişimlerin ve bu arada Meclis tartışmalarının yarattığı hava, stratejik alanda baskın etkisi sağlanmasında başlıca etken olmuştur, denilebilir. Atatürk'ün direktifi ile, bütün kıta intikallerinin gece yapılması; yığınak bölgelerde çeşitli gizleme, örtü ve aldatma tedbirleri uygulanması; etkili propagandalar yapılması ve nihayet sıklet merkezi kuvvetlerinin beklenmedik ve riskli bir bölgede toplanması, baskın etkisini taktik alana da yaymıştır.

Böylece; Atatürk'ün stratejik anlayış ve uygulayış biçimine ana hatları ile değinmek fırsatını bulmuş oluyorum. Atatürk, strateji konusuna genç yaşından beri yakın bir ilgi duymuş; küçük rütbelerin kendine özgü sorumlulukları ile, çok ortamlarda, örneğin Suriye, Makedonya, Bingazi, Trablusgarp gibi cephelerde, duruma en uygun taktik uygulayıcısı olarak, kendisini stratejik konulara hazırlamış; bu aşamaya dayanarak, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı Harekâtı'nda strateji kavramına hâkim olduğunu ortaya koymuştur. Nihayet; Türk Bağımsızlık Savaşı'nda, biraz önce kısmen değindiğim gibi, sadece askerî alanda değil; bugünkü anlamda, siyasal, sosyal, ekonomik, vb., "ulusal güçleri jeopolitik koşullar çerçevesinde en uyumlu bir biçimde geliştirerek, yüksek strateji alanında da büyük bir strateji ve çok yönlü bir lider" olduğunu kanıtlamıştır.

Atatürk'ün stratejik uygulamalarında ön planda tuttuğu prensip "amaç-araç arasında dengeli bir durum sağlamak"tır. Kendisi, bu prensibi şu sözlerle dile getirir: ".. Alınan görev ve harcanacak askerî çaba arasında ciddî bir bağlantı vardır. Bu nedenle; görev verenlerin, görev alanların kullanacağı araçları ve askerî çabayı tayinde tereddüde düşmelerine yol açmamaları gerekir..." [16]

Atatürk, daha ziyade, stratejinin "savaş hedefini elde etmek için muharebeleri kazanmak sanatı" şeklinde göze çarpan Clausewitz tanımının hâkim bulunduğu bir dönemde yaşamış; fakat, bu

[16] Atatürk ve Strateji, İstanbul, 1976, s. 20.

Levent Şahverdi Arşivi

tanımlama sınırlarını aşarak, daha o zamandan bugünün stratejik anlayışına yönelmiştir. Stratejiyi bugünkü anlamı ile kavramak, bütün dünyaya karşı kullanmak ve amacına ulaşmak başarısı, pek az stratejde görülür; Atatürk bunlardan biridir. Bugünkü strateji anlamı şöyle özetlenebilir: "Ulusal amaçları gerçekleştirmek üzere, silahlı kuvvetlerle ilgili savaş hazırlıklarına ve savaşın güdümüne ilişkin (tüm ulusal kaynakları kapsayan) ana tedbirler düzeni..."[17] Buna göre; biraz önce açıklanılan hedef ve cephe ile ilgili düşünceleri, Atatürk'ün çağdaş strateji anlayışına yönelik ileri görüşlülüğünü de gözler önüne serer. Bu stratejik anlayış çerçevesinde; Atatürk'ün sözleri ile, "... Eldeki bütün kuvvetleri ve bütün vasıtaları en önemli hedef üzerinde toplamak, stratejide temel bir kuraldır. Buna göre, birinci derecede önemli olan hedefi meydana çıkarmak, ciddî ve esaslı bir incelemeye ve düşünmeye değer. En önemli hedef üzerinde kazanılacak başarı, ikinci ve üçüncü derecedeki hedefler bakımından başlangıçta göze alınacak fedakârlıkları daima haklı çıkarır..."[18] Diyebiliriz ki; bu görüş, uygulamada "çağdaş sıklet merkezi ve kuvvet tasarrufu prensiplerine" ışık tutar niteliktedir.

c. Devlet Adamı Atatürk:

Atatürk, hiç kuşkusuz, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın, askerî lideri olduğu kadar, siyasî lideridir ve sadece bizim gözümüzde değil, dünya kamuoyunca da "Çağdaş Türk Devleti'nin Kurucusu" dur. Bunda, kendisinin deha derecesine varan asker-devlet adamı kişiliği en önemli etkendir. Çünkü; Atatürk, genç yaşından beri, askerlik yönünden olduğu kadar, toplum yaşamının siyasal, sosyal, ekonomik, vb., koşulları bakımından da kendini bunalımlı bir ortamda bulmuş; İmparatorluğun hemen her köşesine uzanan askerlik hayatı, O'nu çökmekte olan bir devletin iç ve dış sorunları ile yüz yüze getirmiş; uyanık ve araştırıcı zekâsını, daha o zamanda, tüm ülke sorunlarına çözüm bulunması üzerinde toplamaya yöneltmiştir. Hatta, bir ara, kendisini aktif politikanın içinde bulmuş; fakat, kısa zamanda sıyrılmayı becermiştir. Bununla beraber, yüksek komuta kademelerinde bulunduğu dönemlerde, siyaset ve stratejinin iç içe oluşu nedeni ile, Osmanlı Hükûmeti'ni ve kamuoyunu uyarıcı düşünce ve önerilerini açıklamaktan da geri kalmamıştır. Özellikle

[17] Cemal Enginsoy, Çağdaş Stratejinin Yeni Boyutları, Ankara, 1980, s. 11.
[18] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, İstanbul, 1945, s. 169.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Kurtuluş Hareketimiz sırasında; Atatürk, hükûmetin ve ordunun yönetimi genellikle kendi elinde olduğu için, asker-devlet adamı kişiliğini bütün parlaklığı ile ortaya koymuştur. Bu hususu, şu iki örnekle vurgulamak isterim:

İlk örnek, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu ile ilgilidir. Bu konuda İnönü şöyle diyor: "... Millî Mücadele'nin askerî safhada idaresi kadar, siyasî idaresi de nazikti. Hatta, daha nazikti denilebilir. Atatürk, siyasî safhanın idaresinde de aynı derecede maharetli, daha maharetli olmuştur. Meselâ; benim kanaatimce, Millî Mücadele'nin bir Millet Meclisi kurularak onunla beraber yürütülmesi, son derece güç, fakat olağanüstü isabetli bir karar olmuştur. Padişah idaresi, saltanat idaresi, bütün tarihten gelen mekanizma, hayatî bir mücadelede karşı tarafta bulunuyordu. Bunun karşısında Millet Meclisi kurulabiliyor ve Millet Meclisi'nde ihtilalciler bir hükûmet teşkil ederek mücadeleyi devam ettirebiliyorlar. Askerî sahada, idarî sahada, iç ve dış siyaset sahasında; bu, olağanüstü bir buluştu. Emsali de hemen hemen yok gibidir. Zannederim, anlattığım niteliklerden sadece bir tanesi bile, bir insanın hayatını dolduracak kuvvette ve önemdedir..."[19] Şu örnek ise, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın kapanış safhasındaki önemli bir olaya ışık tutar niteliktedir, sanırım: Başkomutan Meydan Muharebesi (30 Ağustos 1922) kazanıldıktan sonra; Gazi Mustafa Kemal Paşa, muharebeye pek istekli görünmeyen İngilizler ile çarpışmayı göze alarak Boğazlar'a karşı sert bir tutum izleyebilirdi; bunu yapmadı. Sadece, gücünü göstermekle yetindi ve ilk uzlaşma eğilimini gördüğü zaman, ordularını durdurdu. Çünkü, asıl savaşı, Bağımsızlık Savaşı'nı kazanmıştı. Artık, amacı, yeni muharebeler peşinde koşmak değil; barışı, uygarlık ve kalkınma atılımlarına yol açacak barışı kazanmaktı; nitekim, kazandı da... Atatürk'ün bu davranışında, caydırıcı bir strateji kadar, belki daha fazla, ileri görüşlü bir devlet adamlığı, gerçekçi bir diplomasi de hâkimdir.

Görülüyor ki; Atatürk, gerçekleri kavrayış ve uzağı görüş yeteneğine dayanan idealist ve realist karakteri ile, bir hareketi başlatma ve sona erdirme anını, çoğunluğu şaşırtan bir isabetle daima kestirebilmiştir. Nitekim; genel kanıya göre, her şeyin bittiği sanılacak kadar umutsuz koşullar altında Millî Kurtuluş Hareketi'mizi

[19] İpekçi, s. 35-36.

Levent Şahverdi Arşivi

başlatarak yönlendirmesi; buna karşılık. ulusal umutlarla birlikte, muzaffer bir komutanın kişisel ihtiraslarını da kışkırtabilecek bir başarı anında, daha önce gerçekçi bir devlet adamı uyanıklığı ve uzak görüşlülüğü ile çizmiş olduğu Misak-ı Millî dışına, bazı baskılara rağmen, çıkmayarak durmasını bilmesi, olağanüstü denilebilecek bir devlet adamı yeteneğidir. Atatürk'ün bu seçkin niteliklerinin temelinde, sanırım, kendisinin şu felsefesi yatar: "... Muvaffakiyetlerde gururu yenmek, felâketlerde ümitsizliğe mukavemet etmek lâzımdır..." [20] Atatürk'ten yıllar sonra, 1950'de, Winston Churchill' in II. Dünya Savaşı ile ilgili altı ciltlik eserinde, başlangıç kısmındaki "yenilgi" ve "zafer" ile ilgili nitelemesi, Atamız'ın belirttiğim görüşü ile, bana göre, dikkate değer bir benzerlik taşır: "Savaşta: azim, yenilgide: meydan okuyuş, zaferde: âlicenaplık (soyluluk), barışta: iyi niyet". [21]

Atatürk'ün gerçekçi ve ileri görüşlü devlet adamı kişiliği, siyasal olayların gelişme yönlerini doğru olarak değerlendirmesinde ve siyaset adamlarını gerçek değerleri ile tanımlamasında çok belirgindir. Bu hususu, siyasî tarihte seçkin bir yer alması gerektiğine inandığım iki örnekle vurgulamak isterim: İlk örnek, II. Dünya Savaşı öncesi ile ilgilidir. Şöyle ki:

1932 yılında, o sırada Amerika Birleşik Devletleri'nin "Müşterek Kurmay Başkanları Başkanı (bir bakıma, bizdeki Genelkurmay Başkanı) "olan General Mac Arthur (ki, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'da "Savaş Kahramanı" olarak anılmıştır). Ankara'ya gelmiş ve Atatürk tarafından kabul edilmiştir. Bu kabul sırasındaki görüşme, yıllar sonra, 1951'de, Caucasus adlı bir Amerikan dergisi tarafından yayımlanmıştır. Bu görüşmeyi tarihî olarak nitelemek, kanımca, gerçeğin tam ifadesi olur. Çünkü; bu görüşme, Atatürk'ün gerçekten insanı şaşırtan sezişleri ve doğru tahminleri ile doludur. Nitekim; Amerikan dergisinin bu görüşmeyi yansıtan yazısına koyduğu başlık, "hayret verici siyasal kehanetler (gelecekten haber verişler)"dir. Bu görüşme sırasında, Atatürk şöyle diyor (tekrar ediyorum, yıl 1932'dir): "... Almanya, kısa sürede büyük bir ordu meydana getirebilecek ve İngiltere ile Rusya hariç, bütün Avrupa'yı işgal edebilecek kabiliyettedir... Fransa, büyük bir askerî güç

[20] Kocatürk, s. 339.
[21] Winston Churchill, The Gathering Storm Boston, 1950, p. viii.

Levent Şahverdi Arşivi

oluşturma yeteneğini kaybetmiştir. İngiltere, artık, Adalar'ın savunması bakımından Fransa'yı hesaba katamaz... İtalya, Mussolini'nin yönetiminde, kuşkusuz, önemli ölçüde yükselmiş ve ilerlemiştir. Mussolini, gelecek savaşa katılmaktan kaçınırsa, İtalya'nın dış görünümündeki büyüklüğün yarattığı tehditten yararlanarak, barış konferansı masasında ana rollerden birini oynayabilir. Ama, korkarım ki; İtalya'nın bugünkü şefi, bir Sezar rolü oynamanın cazibesine dayanamayacak ve İtalya'nın bir askerî güç olmaktan çok uzak olduğu gerçeğini hemen ortaya koyacaktır... Amerika, tıpkı geçen savaşta olduğu gibi, tarafsız kalmayacak ve Almanya, Amerika'nın savaşa katılması sonucu, yenilecektir... Eğer Avrupa devlet adamları, ulusal alandaki bencil ve bölücü duygularını bir kenara atmazlarsa; temel siyasal sorunu, tüm Avrupa'nın yararına olmak üzere, içtenlik ve kararlılık ile çözüme bağlamaya çalışmazlarsa; korkarım ki, yeni bir felâketten kaçınmak imkânsız olacaktır... Bugün, medeniyeti, hatta bütün insanlığı tehdit eder şekilde, Doğu'da yeni bir güç ortaya çıkmıştır. Bu korkunç güç, maddî ve manevî bütün kaynaklarını bir dünya ihtilâli için seferber ettikten başka; Avrupalılar ve Amerikalılar tarafından henüz bilinmeyen siyasal yöntemler de uyguluyor ... Avrupa'da patlayacak savaşta zaferi kazanacak olan, İngiltere ile Fransa veya Almanya değil; fakat, Bolşevik Rusya olacaktır..."

İkinci örnek, ünlü bir Alman operatörünün anılarında yer alan Hitler'le ilgili bir değerlendirmedir. 1933 yılındaki üniversite reformu sırasında Türkiye'ye gelen dünyaca tanınmış bilim adamları arasında, Hitler Rejiminden kaçan Profesör Nissen de vardı. Birkaç yıl önce ölen bu ünlü operatörün "Aydınlık Sayfalar-Karanlık Sayfalar" adını verdiği ve bir bölümünü Türkiye'ye ayırdığı anılarından kısa bir çeviriyi görmek fırsatını buldum. Bu çeviriden anlaşılıyor ki; Profosör Nissen, kendi tanımlamasına göre, "kahramanlık, cesaret, organizasyon yeteneği ve düşüncelerini uygulamada gösterdiği eşsiz enerji" nedeniyle, Atatürk'ün hayranıdır. Kendisi şöyle diyor: "...I. Dünya Savaşı'nın her zaman başarılı tek Türk generali, Bağımsızlık Savaşı'nda Yunanlıları yenerek çare bulma sanatının en parlak örneğini veren ve bütün dünyayı hayran bırakan bir kişi olmasına rağmen, gerek giyiniş ve gerek davranışlarında gösterişten kaçınıyordu... Güzel ve kültürlü bir Fransızca ile konuşuyordu ve görünüşe göre, bundan hoşlanıyordu. Bir ara konuşmayı

Levent Şahverdi Arşivi

Almanya'daki duruma yöneltti. Kısa ve kesin bir biçimde formüllendirdiği sorularından, bu konunun O'nu çok meşgul ettiği ve Hitler'den hiç de hoşlanmadığı anlaşılıyordu. Gerçi; konuşmamız sırasında, bu yönde doğrudan doğruya sarf edilmiş bir sözünü hatırlamıyorsam da; sorularından ve jestlerinden, diktatörler âleminin bu yeni yıldızının hayranı olmadığı belli oluyordu. Yalnız bir kez, o da konuşmamız sona ererken ve ben Nazilerin savaş niyetlerine değinerek sözlerimi bitirirken; karşılık olarak, hemen hemen felsefî ve psikolojik bir görüş açıklaması biçiminde, şunları söyledi: "Daha hiçbir devlet adamlığı ve askerlik başarısı göstermemiş bir adama iktidarı topyekûn teslim etmek temel bir hatadır. Bir onbaşı, büyük bir askerî dâhi, büyük bir stratej olduğunu kanıtlamak için her şeyi göze almaktan çekinmeyecektir..." Artık; bütün dünya biliyor: Tarihin akışı, Atatürk'ü doğrulamıştır.

d. Devlet Kurucu Atatürk:

Tarihî belgelere göre; Atatürk, çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin artık devrini kapamak üzere olduğunu daha gençlik yıllarında görmüştür. Fakat, çoğunluk bu görüşte değildir. O kadar ki; I. Dünya Savaşı sırasında, İtilâf (Entente) devletlerinin kendi aralarında Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamaya yönelik birçok antlaşma imzalamış olmalarına; savaş sonunda da, Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) Türkler için esasen ağır olan hükümlerini daha da haksız ve insafsız bir biçimde uygulamalarına rağmen; aydın çevreler bile, bu gerçekleri görmeyerek; büyük ölçüde hayale dayanan çözüm yolları aramışlardır. Bu çözüm yollarından biri, "İngiltere'nin himayesini istemek"tir. Ama, himayesini arzuladıkları İngiltere'yi yöneten hükûmetin Başbakanı Lloyd George'tur. Yurdumuzda da iyi tanınan bir İngiliz yazarının (Lord Kinross) kendi vatandaşı bu başbakan ile ilgili şu görüşü gerçekten dikkate değer: "İtilâf devletleri, Paris Kongresi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nu sadece müstemlekelerinden ayırmakla yetinmemişler; Anadolu topraklarını da bölmeye çalışmışlardır. Bu tertip, özellikle devrin İngiliz Başbakanı Lloyd George'un başının altından çıkıyordu. Lloyd George, çok mükemmel(!) bir liderdi; fakat, coğrafî bilgiden yoksun, tarihî olaylar hakkında pek az bilgisi olan bir insandı. Lloyd George, Türkiye'yi geçmişi ve geleceği olan bir varlık olarak mü-

Levent Şahverdi Arşivi

talâa etmiyor; onu sadece harita üzerinde bir toprak parçası olarak görüyordu..." [22]

Bazılarına göre de; diğer bir çözüm yolu, "Amerikan Mandasını kabul etmek"tir. Bu mandanın Türkiye'ye ne yarar sağlayacağı bir yana; o dönemdeki Amerikan Basını'nın görüşünü yansıtan aşağıdaki satırlar [23], bu hayalî çözüm yolunun da ne kadar tutarsız olduğunu kanıtlar. 1920'de yayımlanan "New York Tribune"den: "... Boğaziçi Korsanı Türkler ...", Milwaukee'de yayımlanan bir gazeteden: "... Bütün uygar dünyanın duygusu, Türklerin Constantinople'u ellerinde tutmalarına müsade edilmesine karşıdır. Türkler, uygarlık için ne bir istek ve ne de bir kabiliyet göstermişlerdir. Onlarla oyalanmalıyım ...". Hele şu sözler, o dönemdeki Amerikan yanılgısının ne kadar yaygın olduğunu gösterir "... Hiçbir kışkırtıcı neden yokken; 1919'da Türkiye'ye yapılan Yunan taarruzu, aydın Amerikan gruplarınca genellikle desteklendi ... Açıkçası; Yunan istilâsı, bir 20. Yüzyıl Haçlı Seferi gibi görüldü..."

Üçüncü bir çözüm yolu ise, "yöresel kurtuluş çarelerine başvurmak"tır. Bu çözüm yolunu düşünen bölgeler, çeşitli gelişmelere ve ihtimallere göre, kendi başlarının çaresine bakmayı öngörüyorlardı. İşte bu ortamda; Atatürk'ün devlet adamlığı, "devlet kurucusu" yönü ile, kendini gösterir. Atatürk şöyle diyordu: "... Ben, bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü; bu kararların dayandığı bütün deliller ve mantıklar çürüktü, esassızdı. Gerçekte; içinde bulunduğumuz tarihte Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamı ile parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir Ata yurdu kalmıştı. Son mesele, bunun da paylaşılmasını sağlamaya çalışmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, Padişah, Halife, Hükûmet, bunların hepsi anlamsız birtakım sözlerdi..." [24] O halde karar ne olabilirdi? Bu sorunun cevabı, Atatürk'ün "...daha İstanbul'dan çıkmadan evvel (16 Mayıs 1919 öncesi)" düşündüğü ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz (19 Mayıs 1919) uygulamaya başladığı, kendi deyişi ile, şu "... ciddî ve gerçek karar"da top-

[22] Kinross, s. 9.
[23] Robinson, p. 35-36.
[24] Atatürk, Cilt I, s. 12.

Levent Şahverdi Arşivi

lanır: "Ulusal egemenliğe dayalı, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak..." [25]

Atatürk'ün bu ciddi ve gerçek kararı, kendi sözleri ile, "... Osmanlı Hükûmeti'ne, Osmanlı Padişahı'na ve Müslümanların Halifesi'ne isyan etmeyi ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmeyi gerektiriyordu... Bu amacı ilk gününde ortaya koymak, elbette, uygun olmayacaktı ..." [26] Atatürk, bunun nedenini şöyle açıklıyordu: "... Millet ve ordu, Padişah ve Halife'nin hiyanetinden haberli olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği dinsel ve geleneksel bağlarla itaatli ve bağlı. Millet ve ordu, kurtuluş çareleri düşünürken, bu atadan kalma alışkanlığın gereği olarak; kendinden önce o yüksek makamı, Halifelik ve Padişahlığın kurtuluş ve korunmasını düşünüyor; Halifesiz ve Padişahsız kurtuluşun anlamını kavramak istidadında değil; bu anlayışa karşı oy ve görüş açıklayanların vay haline! derhal dinsiz, vatansız, hain ve istenmeyen kişi olur..." [27] İşte bu nedenle, benimsediği tutumu şöyle belirtiyor: "... Uygulamayı birtakım aşamalara ayırmak ve olayların gelişmesinden yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak; böylece, hedefe safha safha ulaşmaya çalışmak gerekiyordu... Ben, milletin vicdanında ve geleceğinde hissettiğim büyük ilerleme istidadını bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak azar azar bütün sosyal toplumumuza uygulatmak zorunda idim..." [28] Çağdaş Türk Devleti'nin kuruluş ve Atatürk inkılâbının gerçekleştiriliş temeli, sanırım, Atamız'ın bu pragmatik felsefesine dayanır.

Millî Kurtuluş Hareketimiz tarihini hafızalarımızda canlandırırsak görürüz ki; Atatürk'ün öngördüğü ulusal amaca ulaşmak, dış ve iç düşmanların yarattığı engellerle dolu çok çetin bir yolun aşılmasını gerektiriyordu. Sonuçta; Türk milleti, eşsiz önderinin liderliğinde, yılmadan, bütün engelleri başarı ile aştı; omuzlarında artık taşınamaz bir yük halini almış olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan arınarak, ülke yüzölçümü ve nüfus bakımından nispeten küçük; fakat, ulusal uyum yönünden çok daha güçlü; siyasal varlığını sür-

[25] a.g.e., s. 12.
[26] Atatürk, Cilt I, s. 14.
[27] a.g.e., s. 14.
[28] a.g.e., s. 14-16.

Levent Şahverdi Arşivi

dürme yeteneği çok daha üstün çağdaş Türk Devleti'ne, Türkiye Cumhuriyeti'ne kavuştu. Bu olağanüstü olayın kahramanı, Millî Tarihimizde olduğu kadar, çağdaş dünya literatüründe de "Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu", "Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu", vb. eserlerde; birçok otoritenin değerlendirmelerinde, örneğin ünlü tarihçi Toynbee'nin şu sözlerinde yankılanmaktadır: "... (Mustafa Kemal) ülkesini yüksek bir itibar ve güce kavuşturdu... (böylece) tarih sayfalarında kendisi için müstesna bir yer sağladı..." [29]

e. *İnkılâpçı Atatürk:*

Bir Batılı düşünüre (W.R. Alger'e) göre, "gerçek devlet adamlığı, bir milleti olduğu biçimden, olması gereken biçime dönüştürme sanatıdır." [30] Bu tanımlama, âdeta Atatürk'ü, bu Büyük Türk'ün inkılâp ve reformlarını niteler. Çünkü; Atatürk'e göre, "İnkılâp, Türk milleti'ni son yüzyıllarda geri bırakmış olan kurumları yıkarak; yerlerine, milletin en yüksek uygarlık gereklerine uygun olarak ilerlemesini sağlayacak yeni kurumları koymuş olmaktır." [31] Bu ana fikre dayanan "Atatürk (veya Türk) İnkılâbı" ya da bazı Batılı yazar ve otoritelerin deyişi ile "Kemalizm" veya "Kemalist Hareket", Mustafa Kemal Paşa'nın 1919 Mayısı'nda Anadolu'ya geçişi ile başlar. İnkılâp hareketinin ilk belirtileri, safhalara bölünmüş bir şekilde ve millî bir devletin oluşumuna yönelik olarak, siyasal alanda görülür. Bu ilk aşamayı, toplumsal yaşamın hukuk, kültür ve eğitim, ekonomi, vb. çeşitli alanları kapsayan köklü reform hareketleri izler. Sonuçta; Atatürk'ün enerjik liderliği ve halkımızın sağlam dengesi sayesinde, dünyayı şaşırtan bir başarı ile gerçekleşir.

Başlı başına birer konferans konusu oluşturacak kadar derin anlamlı ve köklü reform hareketlerini kapsayan Atatürk İnkılâbı, Türk halkının uygarlık eğilim ve niteliklerini harekete geçiren ulusal bir atılımdır ve büyük bir başarıdır. O kadar ki; Batı dünyasının bazı kesimlerinde Türk milletine yönelik olarak, birikim halindeki kuşkuların ve insafsız değerlendirmelerin yanlışlığını ve haksızlığını, gözler önüne sererek kanıtlar. Örneğin; "Türkiye'ye

[29] Toynbee, p. 115.
[30] The New Dictionary of Thoughts, USA, 1957, p. 638.
[31] Cihat Akçakayalıoğlu, Atatürk, Ankara, 1980, s. 499.

Levent Şahverdi Arşivi

yeni bir düzen vermek, onu tahrip etmek demektir" [32] veya "Türkler, reform yapmak bakımından kabiliyetsizdir" [33] ya da "Bugün tecrübe kanıtlamış ve kesinlikle göstermiştir ki; Türkler, uygarlık konularını hiçbir zaman benimsemeyecek bir toplumdur" [34] gibi görüşler, artık hiçbir değer taşımayan ve gerçekdışı kalan yargılardır. Bu durumun yaratılmasında, kuşkusuz, Çağdaş Türk Devleti'nin Büyük Lideri Atatürk'ün rolü kesindir ve bu gerçek, dünya kamuoyunca da benimsenmiştir. Örneğin; Atatürk inkılâbını ele alan bir Amerikalı diplomata göre, "... Bu göz kamaştırıcı reformlar, kesin ve güçlü bir milliyetçilik ruhuna dayanır. Fakat; en büyük çapta, bu ülkenin babası olan bir adamın, Mustafa Kemal'in eseridir." [35]

Bu bölümü, bir Batılı düşünürün çok dikkate değer bulduğum bir değerlendirmesi ile bitireceğim: "Atatürk, yani Türklerin Atası, girişim ve umutlarının gürültüsü ile ortalığı ayağa kaldırmadan çalıştı... İnsana şaşkınlık veren eserleri, İngiliz, Fransız ya da Rus devrimcilerinin eserlerine hiçbir bakımdan benzemez. Bu ülkeden hiçbiri, dile, yazıya dokunabilmeyi akıllarının ucundan geçirmemiştir. Ne Cromwell, ne Robespiérre, ne Lenin ve ne de onu izleyenler, liderlik ettikleri ulusu bilim felsefesi, düşünce yöntemi, kısacası alınyazısını değiştirme yoluna götürmeye kalkışabilmişlerdir. Mustafa Kemal, bunu yapan ve başarı ile sonuca vardıran adamdır." [36]

III. EVRENSEL ATATÜRK

600 yılı aşkın uzun bir çağın önemli bir bölümünde dünya tarihine damgasını vurmuş olan bir İmparatorluğun, Osmanlı Devleti'nin (1299-1922) yıkıntıları üzerinde çağdaş bir Türk Devleti'ni, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmak suretiyle; Batılı bir tarihçinin nitelediği gibi, "... bir dönemi kapatıp diğerini açarak Yakındoğu'ya yeni bir biçim veren..." insanın uluslararası bir değer taşıması, diğer bir deyişle evrensel bir yanı ve etkisi de olması, kuşkusuz, doğaldır. Nitekim; Türk Bağımsızlık Savaşı'nın ulusal lideri olan bu büyük insanın bağımsızlık ve özgürlük idealizminin çapı, yetkili

[32] Dagobert von Mikusch, Mustapha Kemal, New York, 1931, p. 94.
[33] Robinson, p. 36.
[34] Eleanor Bisbee, The New Turks (1920-1950), USA, 1951, p. XV.
[35] Joseph C. Grew, The Turkey, Turbulent Era, New York, 1970, p. 708.
[36] Çağlar Boyunca 100 Büyük İnsan, İstanbul, 1971, s. 794.

Levent Şahverdi Arşivi

belgelere göre, ulusal sınırları çok aşmış; dünyanın birçok kesiminde emperyalizmin boyunduruğu altında çırpınan bütün ülkelere kurtuluş ümidi saçmıştır. Atatürk'ün daha 17 Temmuz 1922 gibi erken bir tarihte yapmış olduğu bir konuşmadaki şu sözleri gerçekten dikkate değer: "...Türkiye'nin bugünkü mücadelesinin yalnız Türkiye'ye ait olmadığını... bir daha doğrulamak lüzumunu hissediyorum. Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsa idi; belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye, büyük ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü; müdafaa ettiği, bütün mazlum milletlerin, bütün Doğu'nun davasıdır..."[37] Evrenselliğe yönelik bu idealist amacın etkisi, güvenilir bir kaynak niteliği taşıyan bir ansiklopedide, Encyclopaedia Britannica'da, hemen göze çarpar: "... Mustafa Kemal'in Türkiye'yi kurtarma mücadelesi, Afrika ve Asya'da doğum halindeki birçok devletin bağımsızlık yolunda çarpışmaları için ilham kaynağı olmuştur..."[38] Gerçekte Atatürk, sadece ilham kaynağı olmakla kalmamış; bu ülkelerin geleceğini de engin bir ileri görüşlülük ve derin bir insanlık duygusu ile erken tarihlerde (1923) sezmiştir: "... Şu anda, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün Doğu milletlerinin uyanışını da öyle görüyorum. Bağımsızlık ve özgürlüklerine kavuşacak olan daha çok millet vardır. Bu milletler, bütün engellere rağmen, muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır..."[39] Çağımızdaki örnekler, Atatürk'ü doğrulayan kanıtlardır.

Atatürk'ün evrensel felsefesi, kanımca şu sözlerinde en anlamlı biçimde yansır: "İnsan, mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar, bütün dünya milletlerinin huzur ve refahını(da) düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa, bütün dünya milletlerinin saadetine hizmet etmeye(de) elinden geldiği kadar çalışmalıdır. Kaldı ki; dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetini temine çalışmak demektir. Dünyada ve dünya milletleri arasında sükûn, açıklık ve iyi geçim olmazsa; bir millet, kendi kendisi için ne yaparsa yapsın, huzurdan mahrumdur. Bunun için, insanlığın hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir organı saymak gerekir. Bir vücudun parmağının

[37] Vedat Nedim Tör, İdeolojisiz Türkiye, Makaleler (Atatürk Üniversitesi Yayınları: 534), Ankara, 1978, s. 170.

[38] Encyclopaedia Britannica, vol. 2, p. 255.

[39] Dünya Gazetesi, İstanbul, 20 Aralık 1954.

Levent Şahverdi Arşivi

ucundaki acıdan diğer bütün organlar etkilenir. Dünyanın filan yerinde bir rahatsızlık varsa, bana ne dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa, tıpkı kendi aramızda olmuş gibi, onunla alâkadar olmalıyız. Hadise ne kadar uzak olursa olsun, bu esastan şaşmamak lâzımdır. İşte bu düşünüş, insanları, milletleri ve hükûmetleri bencillikten kurtarır. Bencillik, şahsî olsun millî olsun, daima fena sayılmalıdır..." [40]

Atatürk'ün evrensel etkisini, Batı ve Doğu literatüründen aktardığım birkaç kısa örnekle vurgulamak isterim.

Londra'nın Observer dergisinden: "... Atatürk, sadece Türkiye'nin tüm kaderini değiştiren bir dâhi değil; aynı zamanda, uluslararası ilişkilere iyi, sadece iyi katkılarda bulunmuş bir adamdır.". [41] Paris'in Illustration dergisinden: "... (Atatürk'ün) saygıdeğer hatırasını, şimdi, yüzyılımızın en seçkin insanına yaraşır bir tarzda, hayranlık ve takdir duyguları ile (selamlayalım)..." [42] Tanınmış Alman düşünürü Herbert Melzig'e göre, "Kemal Atatürk, kendi ulusu ve insanlık için beslediği sevgi ile, bir dâhinin neler yapabileceği hususunda bütün dünyaya görülmedik, işitilmedik bir sahne seyrettirmektedir."

Doğu ülkeleri, özellikle İslâm dünyası, kendi geleneklerine ışık tutan ve ilham kaynağı oluşturan Atatürk'ü şükranla anarlar. Örneğin; Tunus Devlet Başkanı Habib Burgiba'nın sözleri (1963); "... Biz, O'nun kişiliğinde, savaş alanlarında büyük bir asker olduğunu kanıtladıktan sonra; her şeyin büsbütün kaybedildiği sanılan bir anda, ulusundan ümidini kesmeyi şiddetle reddeden, Tanrı'nın seçtiği büyük insanı yüceltiyor, kutluyoruz. Atatürk, ölümü, köleliğe üstün tutan bir milletin neler yapabileceğini, şaşkınlık içindeki bir dünyaya göstermiştir. Bu örnek unutulmayacak; O'nun ölmez eseri, egemenliklerini elde etmiş olan ulusların kaderlerine hükmedenler için ışıklı bir örnek ve ilham kaynağı olarak kalacaktır..." Kardeş Pakistan'ın seçkin devlet adamı ve kurucusu Muhammed Ali Cinnah'a göre, "... O, Türkiye'yi kurtarmakla; bütün dünya uluslarına, Müslümanların seslerini duyuracak kudrette olduğunu ispat etti". Hintli bir profesöre göre, "... Mustafa Kemal, genellikle Atatürk

[40] Söylev ve Demeçler, Cilt II, s. 278-279.
[41] Special News Bulletin (Cyprus), 14 November, 1980, p. 2.
[42] a.g.e., p. 3.

Levent Şahverdi Arşivi

olarak biliniyor. Atatürk, birkaç sebepten gerçekten de Türklerin babasıdır. (Ama), O'na Mazlum Milletlerin Babası demek belki daha uygun düşer. Çünkü; diğer ulusal liderlerden farklı olarak, O, kendi milletinin olduğu kadar; Doğu milletlerinin ve esir ülkelerin refahlarını ve istiklâllerini de düşünüyordu. İşte bunun için, O'nun Türkiye'de ve Türkiye için yaptıklarının anlamı ve etkisi, Türkiye sınırlarını çok aşmaktadır..." [43] Son olarak, büyük Hint Şairi (aynı zamanda Nobel Edebiyat Ödülü sahibi) Rabindranath Tagore'un şu anlamlı değerlendirmesi: "... Kemal gelip geçmişinin şanlı hatıralarını yeniden yaşatırcasına, önümüze yeni bir Asya modeli koyuncaya kadar; Türkiye'ye Avrupa'nın Hasta Adamı denirdi. Fakat; Kemal'in gerçekleştirdiği bu yeni Asya modeli, ülkeleri için yeni bir hayat ümidi olmuştur. Bu bakımdan; Kemal'in getirdiği ruh, en yüksek saygıya ve takdire lâyıktır..." [44]

IV. SONUÇ

Asker, devlet adamı, devlet kurucu ve inkılâpçı olarak çok yönlü tarihî kişiliği ile, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın ve sonrasının ulusal lideri olan Atatürk, Türk milleti için, hiç kuşkusuz, ulusal bir kahramandır. Bu ölümsüz kahramanlığın temelinde, elbette, sadece savaş alanlarında kazandığı zaferler değil; aynı zamanda, ulusunu çağdaş uygar toplumlara yaraşır bağımsız, özgür ve saygın bir devlete kavuşturan ilke, inkılâp ve reformlarda yatar. Bu nedenle; Atatürk, ulusal tarihimizde Türk milletinin sembolü olarak seçkin bir yer alır. Bu inanca ulaşmamızda, hiç şüphesiz, yalnız değiliz. Örneğin; bir Batılı yazar, Türk milletinin Ata'sına olan duygusunu şu anlamlı sözlerle dile getiriyor: "... Bütün ulusların büyük adamları vardır. Fakat, modern Türkiye'de Atatürk'e gösterilen derin saygıya benzer bir şeyin (başka bir yerde) bulunduğundan şüpheliyim. O, Ebedî Önder'dir." [45]

Bundan başka; Atatürk, insan haklarına inanmış, giriştiği Bağımsızlık Mücadelesi ile bu hakların gerçekleştirilmesine katkıda bulunmuş ve nihayet, jeopolitik ve jeostratejik bakımdan çok kritik ve önemli bir bölgede denge unsuru olan Çağdaş Türk Devleti'ni,

[43] S.A.H. Haqqi, Üçüncü Dünya Milletleri Açısından Mustafa Kemal ve Kemalizm, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı 2, Ankara, 1985, s. 341.

[44] S.A.H. Haqqi, Türkiye, Atatürk and India, Ankara, 1985, p. 8.

[45] David Hotham, The Turks, London, 1972, p. 21.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuş bir lider olarak; ulusal olduğu kadar, uluslararası alanda da saygın bir yere sahiptir. Bu hususu vurgulayacak bir örnek olarak, ünlü tarihçi Toynbee'nin şu değerlendirmesini sunuyor ve konumuzu noktalıyorum: "... Mustafa Kemal uyanık, doğru görüşlü, sarsılmaz derecede sağlam kararlı; kendisinden çok, ülkesi için ihtiraslı; yüksek karakterli ve otokratik disiplinli bir önderdi... Bu ilerici ve Batılı Türk, gerek kişisel karakteri ve gerek başarıları bakımından, takdir ve saygıya lâyıktır..." [46]

[46] Toynbee, p. 115, 131.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN TÜRK TOPLUMUNA BAKIŞ AÇISI VE GENÇLİĞİN BU BAKIŞ İÇERİSİNDEKİ YERİ

Prof. Dr. HİLMİ GÜRSES

Atatürk hakkında bugüne kadar yazılıp söylenmiş bulunanlar, bundan sonra söylenecek olanlardan daha az olacaktır. Çünkü, tarih ne kadar eskirse, olaylar, yargılar, yorumlar o kadar somutlaşır ve Atatürk gibi yalnız bir milletin değil, birçok milletlerin hayatlarına ışık tutmuş XX. asra kişilik damgasını vurmuş yüce bir insan, tarihin zamanötesi atmosferinde giderek derinleşir, derinleşir ve o ölçüde söylenen ve söylenecek olanlar çoğalır, çoğalır. Atatürk'ün ölümü için İnönü, o ilk günlerde Atatürk'e şöyle seslenmişti: "Ne Mutlu Türküm Diyene!" derken, kendi içinde sönmeyen ve gittikçe parlayan insanlık ve millet sevgisinin ateşini en güzel şekilde belirtmiştin." Ve bu tarihî konuşmasının sonunda İnönü demişti ki: "Yüce Atatürk! Ebedî istirahatgâhında -ki orası milletinin sinesidir– müsterih uyu, vatan sana minnettardır!" İnönü Atatürk'ün en yakın arkadaşıdır. İnönü' nün sözleriyle yansıyan duygular, aslında milletimizin Atatürk'e O'nun en yakın arkadaşı aracılığıyla seslenişidir.

Tarihî onuncu yıl nutkunda Büyük Atatürk, milletimize seslenerek demişti ki: "Türk milleti! Onbeş yıldan beri muvaffakiyet vaat eden çok sözlerimi işittin. Bahtiyarım ki, bu sözlerimin hiçbirinde milletimin hakkımdaki itimadını sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım." Ve sonra aynı inançla şunları eklemişti: "Bugün aynı inanç ve katiyetle söylüyorum ki, Türklüğün unutulmuş büyük medenî vasfı ve büyük medenî kabiliyeti, bundan sonraki inkişafıyla, âtînin yüksek medeniyet ufkundan yeni bir güneş gibi doğacaktır." Ve bu konuşmasının sonunu şöyle bitirmişti: Ne Mutlu Türküm Diyene!

Atatürk'te yurt ve millet sevgisi, bağımsızlık (istiklâl) ile eşdeğerdi. Çünkü, bu konuda "Hürriyet ve istiklâl, benim karakterimdir" demişti. Atatürk kadar, milletimizin yüce ve üstün insanlık yeteneklerine gönülden inanarak, tek başına bu yolda Kurtuluş Savaşı'na atılmış çok az, ya da hiçbir önder kolay kolay gösterilemez. Yalnız

Levent Şahverdi Arşivi

Kurtuluş Savaşı'nı kazanmakla kalmış olsaydı, üstün bir komutan olarak tarihte zaten müstesna bir yer tutardı. Oysa, bir büyük milleti, ortaçağ toplumu görüntüsünden sıyırıp, yeni ve yakınçağ görüntüsüne kavuşturabilmek için, kısa ömrü içerisinde, bir insanın yapabileceği ne varsa, hepsini kat kat fazlasıyla gerçekleştirmiş, milletimizin çağdaş uygarlık düzeyine kavuşabilmesi için gerekli bütün temelleri kurmuş ve hatta binaların çoğunu tamamlamıştır. Bu yolda bizim işimiz, O'nun üstün kişiliğinin sönmez aydınlığı içerisinde, kurulmuş bulunan temel ve binaları korumak ve günümüzün koşullarına göre yeni temelleri, binaları yapmak ve sürekli geliştirmektir. Bu yolda, konuşmak kadar eser vermek önemlidir. Herşeyin üstünde ve ötesinde Atatürk'ün bizden ne istediklerini bir kez daha O'nun sesinden duymak istiyorsak, Türk gençliğine hitabını dinleyelim: "İstiklâlimizi korumak, içinde bulunduğumuz şartlar ne kadar kötü olursa olsun, Atatürk'ün inandığı gibi inanarak çalışmak ve bu yolda muhtaç olduğumuz gücü, kudreti 'damarlarımızdaki asil kan'dan almak."

Atatürk niçin hitabını "gençliğe" yapmıştır? Çünkü gençlik, bir milletin umudu, geleceği, mutluluğu, dinamik gücü, aydınlık kafası, sürekli dinç ve diri kalan öz varlığıdır. O'nun bu hitabından sonra, en az 3-4 genç kuşak geçti. Oysa, O'nun hitab ettiği gençlik, her zaman genç, dinç, dinamik, diri ve ayaktadır. İçimizdeki bu cevheri, milletimizin üstün insanlık yetenekleriyle sürekli ve itici güç olarak saklı tutup, ileriye, daima ileriye gitmek zorundayız. Bakınız, bir ilâhi gibi ruhlarımıza sinmiş, Onuncu Yıl Marşı'nda neler var: "Türküz, Cumhuriyetin göğsümüz tunç siperi. Türke durmak yaraşmaz Türk önde Türk ileri." Atatürk'ün sağlığında ve bizim kuşağın çocukluğumuzda söylediğimiz bu marş, okulda, yolda, çarşıda, alanlarda, bayramlarda göğsümüzü hep kabarık tutmuştur. Gene aynı inanç ve duygularla diyoruz ki: "Bugün de senin sağlığındaki kadar milletimiz sana bağlı ve hep ileriye gitmek kararındadır."

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE ÇAĞDAŞ TÜRK KADINI

Prof. Dr. YILDIZ TÜMERDEM

Kız çocukları ve kadınlar konusunda, en uygar toplumlarda bile çağlar boyu alışagelmiş ön yargılar vardır. Örneğin yeni doğan kız çocuğu "dayanıksız, güçsüz, ince yapılıdır" diye düşünülür; oysa "erkek çocuğu güçlüdür, sağlamdır ve geleceğin simgesidir." Kadınlar konusunda da asılsız çok şey düşünülmüş ve bu düşünceler zaman zaman gerçekmiş gibi dile getirilmiştir. Oysaki, kadın anadır, bacıdır, eştir. Tek anlamda kutsaldır, gereklidir, vazgeçilmez bir varlıktır. Bu bakımdan kadının toplumdaki durumunu, kişilerin özgürlüklerinin tek simgesi olan kişiliğe saygı esasına göre belirlemek gerekir. Onun yaşam koşullarının, düşünsel ve kültürel düzeyinin yükseltilmesi zorunludur. Bir milletin uygarlıktaki yeri, kadına verdiği değer ve tanıdığı haklarla belirlenmelidir. Toplum ne kadar ilkelse kadınını o ölçüde küçümser ve ona gerekli değeri veremez. Afrika kıtasında güvensizlik, erkeğin çıkarcılığı gibi nedenlerle son derece korkunç ve ilkel bir töre olan kız çocuklarının sünnet edilme olayı ve bu olayın neden olduğu sakatlık ve ölümlerin günümüzde bile varoluşunun bilinmesi, yazılarak dile getirilmesi, ürkütücü olduğu kadar üzücüdür de[1]. Bu gözlemlerin aksine kadının yasalarla hak ve özgürlüğüne sahip olduğu ülkeler uygar ve gelişmiş ülkelerdir.

Türk kadınları varlıklarını, kadının her bakımdan toplumun temeli olduğunu sık sık dile getiren, Büyük Atalarına borçludur. Ayrıca Türk kadınları şanslıdır; Çünkü Cumhuriyetimiz Atatürk gibi çağdaş düşünce ve çağdaş eylemi kişiliğinde birleştirmiş bir önder tarafından kurulmuş ve yönlendirilmiştir.

Atatürk'ün 1923 yılında söylediği şu sözler Türk kadınının, Türk milletinin kalkınmasındaki değerini bütün açıklığıyla vurgulamaktadır: "Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün gereklerinden biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Bu sebeple kadınlarımız da âlim ve teknik bilgi sahibi

[1] People, Africa Special Report, 6 (1979)

Levent Şahverdi Arşivi

olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün eğitim kademelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar toplum hayatında erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı ve koruyucusu olacaklardır."[2]

Görülüyor ki Atatürk ve onun gibi düşünen aydınlar, kadının erkekle birlikte öğrenim yapması, sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamda onlarla yanyana görev alması ve her iki cinsin birbirine güvenle destek ve yardımcı olması görüşünü yıllarca önce benimsemiş ve savunmuşlardır. Bu konuda Atatürk zaman zaman milletine seslenmiş, onları uyarmıştır: "Mümkün müdür ki bir toplumun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça, diğer yarısı semalara yükselsin? Şüphe yok ki ilerleme adımları, dediğim gibi iki cins tarafından beraber arkadaşça atılmalı ve ilerleme ve yenilik alanında birlikte yol alınmalıdır."[3] İşte bu görüş ve uyarılar sebebiyledir ki Türk kadını, birlikte düşünerek, birlikte karar vererek aile kurma, eğitim yapma ve istediği mesleği seçme hak ve özgürlüğüne, kendilerini gelişmiş ve uygar sayan ülkelerden çok önce kavuşmuştur.

Türk kadını, Kurtuluş Savaşında ve Cumhuriyetin kuruluşunda erkeği ile beraber gösterdiği büyük çabanın karşılığı olarak bazı hakları haketmiştir. Büyük Atatürk, Osmanlı devrinde kafes ardında yaşamaya mahkûm edilmiş Türk kadınına 4 Ekim 1926'da Türk Medenî Kanunu ile siyasal ve ekonomik alanda erkeği ile eş haklar vermiştir. 5 Aralık 1934 tarihinde Anayasada yapılan değişiklikle kadına milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.[4] Bu haklar, Türk kadını için vazgeçilmez haklardır. Türk kadını ülkesinin yönetiminde erkeği kadar söz sahibi olmalıdır; bu onun doğal hakkıdır. Unutulmamalıdır ki dünya kamuoyu, Türk kadınının haklarına ilişkin bu durumu Türk İnkılâbının en belirgin özelliği olarak kabul etmiştir.

Aslında Atatürk ile gerçekleşen inkılâplarımızın bir değil hepsi doğrudan ve dolaylı olarak Türk kadınına haklar sağlamıştır[5]. Tevhid-i Tedrisat (Öğretim'in Birleştirilmesi) Yasası ile kız çocuklarımız erkek çocuklarımızla birlikte öğretim ve eğitime başlamıştır.

[2] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 85-86

[3] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 219

[4] Ülker Gürkan : Cumhuriyette Kadın, Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağanı, s. 2, 1976

[5] Nermin Abadan-Unat : Social Change and Turkish Women, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963

Levent Şahverdi Arşivi

Harf inkılâbı ile okuma yazmanın kolaylaşması kılık kıyafet inkılabı ile kadının peçeyi ve çarşafı atması gibi olaylar Türk kadınını ezik ve eşitsiz durumdan kurtarmış, onun, erkeğin yanında onurlu, güvenli, bilgili ve sosyal bir varlık olarak yaşamına yön vermesini sağlamıştır.

Günümüzde eğitimin hemen her dalı Türk kadını için açıktır. Bilimsel gücünü kanıtlayan kadınlarımız azımsanmamalıdır. Kadın, siyaset alanında az sayıda da olsa söz sahibidir, etkindir. Kadın teknik alanda olduğu kadar sanayi ve ticaret alanında da aktif ve başarılıdır; kamu ve özel kuruluşlarımızda erkek kadar başarılı olduğu görülmektedir.

İnce ve duygulu özelliği Türk kadınlarını sanat dünyasında değişik dallarda uluslararası üne kavuşturmuştur. Kalemini ve fırçasını ustalıkla kullananlarımızın, müzikle yoğrulmuş yaşamlarıyla gururlandıklarımızın, çamura, mermere yaşam verenlerimizin, sahne ile bütünleşenlerimizin ünleri artık ülke dışına yayılmıştır. Sosyal hizmet alanında kadın uluslararası düzeyde oluşturduğu dernekler ile gönüllü çalışmalarını gerçek mesleği ile birlikte ve zorlanmadan yürütebilmektedir.

Dünya tarihinde 1849 yılında diploma alan ilk kadın hekim Elizabeth Blacwell'dir ve ancak on yıl sonra göreve başlayabilmiştir. Türk kadını Cumhuriyetten önce de hekimlik mesleğini istemiş; ancak bu isteği geri çevrilmiştir. 1922 yılında Besim Ömer Paşa'nın çabası ile yedi kız öğrenci Haydarpaşa Tıp Fakültesi'ne kabul edilmiştir. Cumhuriyet yönetimi sayesindedir ki 1928 yılında altı kadın hekimimizin göreve başladığını görüyoruz.[6] Türk kadınının batıdan 60-70 yıl sonra tıp alanına girmesine rağmen, ülkemizde kadın hekimlerimiz, sayıca batı ülkelerinden çok öndedir. Bilgi ve beceri yönünden de değerleri büyüktür. Hukuk, siyasal bilgiler, mühendislik, öğretmenlik ve diğer meslek dallarında da kadınlarımızın başarıları göz kamaştırıcıdır. Bu durum hiç şüphesiz milletimiz için mutluluk ve onur vericidir. Kadınlarımız, Atatürk'ün kendilerine yasalarla verdiği hak ve hürriyetin değerini bilmektedir. Bu sebepledir ki Ata'sına bağlılığı dünya durdukça değişmeyecek ve eksilmeyecektir.

[6] Cumhuriyetin 50. Yılında Alanlarında Türk Kadını, Sermet Matbaası, İstanbul, 1974

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE CUMHURİYET

BEKİR TÜNAY

GİRİŞ

Tarih, en büyük lâboratuvardır; ona başvurmadan gerçekleri meydana çıkarmak zordur. Biz de önce, kısaca da olsa, tarihe başvurmak istiyoruz.

XIX. yüzyılın önemli ve değerli bir yeri vardır. Her alanda, her yönde büyük gelişmelere sahne olmuştur. Bilim ve teknik alanındaki gelişmeler, medeniyet yönünde hızlı ilerlemeleri getirmiştir. Bunun sonucu, bir yandan hayat kuralları değişmiş ve bu gelişme, hızla toplum kurallarını etkilemiş, öte yandan da, devlet düzenlerini değişikliğe zorlamıştır. Fransa Büyük İhtilâli'nden sonraki "milliyetçilik akımları", başlıca etkenler arasındadır. Bu akım, hür ve bağımsız milletlerin doğmasına sebep olmuştur. Zamanın akışı içinde olaylar, şunu göstermiştir : Milletleri bir bayrak altında toplamak çok zordur; hatta mümkün değildir. Bu ise, imparatorluklar döneminin sonu olmuştur, Osmanlı İmparatorluğu da ayakta kalamayacaktır, kalamamıştır. Bu bir genel gidişti; dışında kalınamazdı. Gerçi, çare ve tedbir aramalar vardır, bunu da tabiî görmek gerekir; nitekim Tanzimat bunlardan biridir. Başvurulan "Türkçülük, İslâmcılık, Osmanlıcılık ve Batıcılık" düşünceleri de, çare olmaktan uzaktı. Irk, din, mezhep ayrılıklarını bir bayrak altında toplamaya imkân yoktu. Milliyetçilik akımı daha güçlü geliyordu. İçte ve dışta, karışıklıklar ve kargaşa hakim olmaya başlamıştı.

Bu Konuyu Neden Seçtik?

Maksadımız, tarih yazmak değildir; tarih içinde cumhuriyetin gelişmesini de araştırmak istemiyoruz. Biz, Atatürk'ün hayat hikâyesi içinde, "cumhuriyet düşüncesi"nin gelişimini görmek, göstermek kararındayız; ne var ki, böyle bir genel çerçevenin çizilmesini yararlı bulduk.

Atatürk çok yönlü, yapıcı ve yaratıcı, büyük bir insandır. Bugüne kadar, birçok yazar, eleştirici ve araştırıcılar, Atatürk'ün

Levent Şahverdi Arşivi

çeşitli yönleri üzerinde durmuşlardır. Bize göre, O'nda "cumhuriyet düşüncesi"nin hangi yıllarda başladığı ve nasıl geliştiği üzerinde az durulmuştur, oysa Atatürk'ün en büyük eseri Cumhuriyet'tir.

Bilindiği gibi cumhuriyetçilik, bir bütün olan "Atatürk İlkeleri"nden biridir; inkılâpların oturduğu temeldir. Hiç şüphesiz, öteki ilkeler, bu temeli gerçekleştirmek ve sağlamlaştırmak amacına dönüktür. Atatürkçü Düşünce Sistemi, devletimize ruh, şekil ve yön vermesi bakımından, "cumhuriyet"te kendini gösterir; daha doğrusu heybetleşir. Yapıcılık ve yaratıcılık, bu oluşumda başta gelir, aynı zamanda da, Atatürkçülük'ün temel felsefesini oluşturur. Böylece, Atatürkçü Düşünce Sistemi'ni kavramak, düşünce ile hareketi birleştiren yapıcı ve yaratıcı gücü kavramakla mümkün olabilir.

Atatürkçülük'te İnsan

Atatürk, her şeye insan faktörü ile başlar. Atatürk'e göre insan, çok önemli, hatta yegâne unsurdur. İnsansız bir toplum, bir millet düşünmek mümkün değildir; hatta ne bir düzen, ne bir yönetim, ne bir inkılâp, ne de bir uygarlık söz konusu olabilir. Bu nedenle, "Atatürkçü düşünce"yi anlamak için, önce insanı anlamak gerekir. Ancak bu yolla, Atatürk'ün insana ve insanlık dünyasına getirdikleri anlaşılabilir; böylelikle de, cumhuriyeti seçmesinde, insan ve insanlık düşüncelerinin hâkim unsur olduğu kabul edilebilir. Bunun içindir ki, Atatürkçü Düşünce Sistemi "evrensel"dir. Nitekim Atatürk diyor ki : "... Türk milleti, millî, hissî, insanî hisle yan yana düşünmekten zevk alır. Vicdanında, millî hissin yanında, insanî hissin şerefli yerini daima muhafaza etmekle gurur duyar. Çünkü, Türk milleti bilir ki, medeniyete giden yegâne yolda tam bağımsız ve fakat kendileriyle paralel yürüdüğü umum medenî milletlerle, karşılıklı insanî ve medenî ilişki, elbette ilerleme ve gelişmemizin devamı için gereklidir. Ve yine malûmdur ki, Türk milleti, her medenî millet gibi, geçmişin bütün devirlerinde keşifleriyle, icatlarıyla medeniyet âlemine hizmet etmiş insanların, milletlerin kıymetini takdir ve hatıralarını hürmetle muhafaza eder. Türk milleti insanlık âleminin samimî bir ailesidir."[1]

[1] A. Afetinan, Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1969, s. 369-370, el yazısı 19-20.

Levent Şahverdi Arşivi

Her milleti insanlık dünyasının bir ailesi saymak, insan ve insanlığa verilen en yüce değeri ifade eder. O nedenle de Atatürk: ".. İnsanları mesut edecek yegâne vasıta, onları birbirlerine yaklaştırarak, onlara birbirlerini sevdirerek, karşılıklı maddî ve manevî ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir.", ".. Dünya barışı için insanlığın gerçek mutluluğu, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve muvaffak olmasıyla mümkün olacaktır."[2] İşte bu yüksek görüşler, Atatürk'ün insan ve insanlık anlayışını belgelemektedir. Ne fazilet yüklü bir vicdan, ne sevgi ve şefkat dolu bir yürek, ne erişilmesi güç bir gönül ermişliği! İnsan olup da, bu görüş ve düşünüş karşısında irkilmemek mümkün mü? Hele: "... Birçok zaferler kazandım. Fakat, bunların en büyüğünden sonra bile, her akşam savaş alanlarında ölen bütün askerleri düşünerek, içimde derin bir keder duyuyorum"[3] ifadeleri, insanlık dünyasını sarsacak kadar güçlü değil midir ?

Yakın Tarihimiz İçinde Cumhuriyet Düşüncesi

Tanzimatla birlikte, bizde de Batı düşüncesi ile temas başlamış; Batı'nın siyasî ve hukukî düşüncelerine eğilinmiştir. Aydınlar, öğrenip anlayabildiklerini ülkeye aktarma çabasına düşmüşlerdir. "Düşünce özgürlüğü, ulusal egemenlik ve cumhuriyet sözcükleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu sözcükler üzerinde ilk kez kalem gezdiren, Şinasi'dir."[4] Cumhuriyet sözcüğü üzerinde, bir ara, Namık Kemal'in de durduğu yazılır. Şöyle ki: "... Bizde cumhur yapmak kimsenin aklına gelmez. Fakat, yürütülmesine imkân olmamakla hak, batıl olmuş demek değildir"[5], ifadelerini kullanır.

Genç Türkler'in de, Genç Osmanlılar gibi, cumhuriyetin ilkeleri üzerinde durmadıkları yazılmaktadır.[6] Cumhuriyet düşüncesi üzerinde birkaç belgeye daha değinerek "Atatürk'ün cumhuriyet düşüncesi"ne geçmek istiyorum. Kıymetli tarihçimiz, Tarık Zafer

[2] Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, genişletilmiş 3. baskı, Ankara 1984, s. 323.

[3] George Benneb, Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi, Ankara 1938, s. 33.

[4] Enver Ziya Karal, "Atatürk ve Devrim", Konferanslar ve Makaleler (1935-1978), Ankara 1980, s. 26.

[5] İhsan Sungu, Tanzimat ve Yeni Osmanlılar, 1940, s. 77.

[6] Enver Ziya Karal, "Atatürk ve Devrim", Konferanslar ve Makaleler (1935 - 1978), Ankara 1980, s. 27.

Levent Şahverdi Arşivi

Tunaya: "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk beyannamesi incelenince, her ne kadar 'usûl-ü meşveret'ten söz edilmekte ise de, Osmanlı hanedanının devamı, saltanat ve hilâfete bağlılık öngörülmektedir."[7] Gizli ve açık kurulan cemiyetlerin beyannamelerinde de cumhuriyet sözüne raslamak mümkün değildir.[8] 1911 yılının 29 Nisanında, Süleyman Nazif Bey'in Ebüzziya Tevfik Bey'e yazdığı bir mektupta ise: ".. Söz aramızda kalsın; halifelik bizim için daima bir yük olmuş ve dört buçuk yüzyıldan beri millî varlığımızı kemirmekle yıkıcılık edip durmuştur. Dikkat edilmiyor ki bizim gelişme ve yükselme dönemimiz, halifeliğin Osmanlılara geçmesinden sonra kapanmaya başlamıştır. Bize halifelik geçtikten sonra ..... Asker ve memurlarımızın yılda dört ay maaş alamadıkları zamanlarda bile, Mekke ile Medine'ye para gönderilmesine dikkat edilir. Çıplak gezen askerleri giyindirecek yerde Hicaz'da kutsal mezarlara örtüler hediye olunurdu."[9] Görüldüğü üzere, dolaylı da olsa, birçok şey ifade edilmektedir. Profesör Tarık Zafer Tunaya ise: "... Yakın tarihimizde İkinci Meşrutiyet olarak anılan dönem '1908-1918', Türkiye'nin demokratik gelişmelerinde, ileri ve yürekli atılımlarla doludur. Bu dönem, II. Abdülhamit'le özdeşleşmiş bir istibdat rejimini yıkmış; Jön Türkler'i ülkedeki tüm özgürlük savaşçıları ile birleştirmiş, iş başına getirmiştir"[10] demektedir. Daha sonraki satırlarda ise: "... 1876 Kanun-ı Esasî'si, padişahçı bir anayasa olduğu için, 1909 tadilâtı ile birleştirilerek ikinci parlâmenter rejimde karar kılınmıştır. Hiçbir zaman halka indirilememiş ve toplumca benimsenmemiş..."[11] Cumhuriyet konusuna büyük önem veren tarihçimiz Tunaya: ".. Ancak, hemen hepsinin kuruluş beyannamelerinde, Osmanlı hanedanına ve hilâfete bağlılıktan ve birçoklarında meşrutiyetten söz edilmektedir. Hatta, İttihat ve Terakki Cemiyeti[12] başta olmak şartıyla, Osmanlı Demokrat Fırkası[13], Mutedil Hürriyetperveran Fırkası[14] ve Ahali Fırkası

[7] Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasî Partiler (1895-1952), İstanbul 1952, s. 39.

[8] a.g.e., s. 39-363.

[9] Resimli Tarih Mecmuası III, Ocak 1956. s. 44.

[10] Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasî Partiler (1859-1952), İstanbul 1952, s. 3.

[11] a.g.e., s. 5.

[12] a.g.e., s. 19, 127.

[13] a.g.e., 171, 181.

[14] a.g.e., s. 200, 218.

Levent Şahverdi Arşivi

–ki bu fırkanın kuruluşu 1911'dir – programında, 'hâkimiyet-i milliye, bir memlekette ahali tabir olunan ve bihakkın efkâr-ı umumiyenin mümessili bulunan ekseriyetten'[15] söz etmesine rağmen, ne kurucularının konuşmalarında, ne de faaliyetlerinde cumhuriyet sözüne yer verilmemektedir. Hürriyet ve İtilâf Fırkası da, 1911 yılı programında: ... Hakikî bir vahdet-i siyasiye tesisine ve vatan-ı Osmanî'nin duçar olduğu mehalikin ve avamilin izalesi ile Osmanlı saltanatının temin-i atisine çalışmaktır"[16] denildiğini de belirtmektedir.

Yakın tarihimizdeki bu birkaç örnek, konuyu aydınlatmaya yeter sanırım. Açıkça belirlendiği gibi, her şey hanedan, saltanat, hilâfet temeline oturtulmaktadır; hürriyet ve musavat teraneleri yapılmaktadır. Kimsede ve hiçbir kuruluşta hâkimiyeti millete götürebilecek bir çaba yoktur. Cumhuriyet sözcüğü Şinasi ve Namık Kemal gibi birkaç düşünürümüzün dışında, bir ad olarak bile geçmemektedir.

Mustafa Kemal'de Cumhuriyet Düşüncesi

Şu bir gerçektir ki Mustafa Kemal, çocuk yaşından itibaren Batı ile temas halindedir. Selânik, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'ya açılan penceresidir. Mustafa Kemal, Selânik Rüştiyesi'nde (ortaokul) okumuş; Manastır İdadîsi'ni (lise) bitirmiş; sonra da İstanbul'da, Harbiye'ye girmiştir. Ondaki Batı düşüncesini, rahmetli Orgeneral Asım Gündüz şöyle anlatır: "Gerek Harbiye'de, gerek Harp Akademisi'nde bir şey dikkatimi çekti. Doğu illerinden ve Anadolu'dan gelen arkadaşlar, İstanbullular gibi, yalnız dersleri ile meşguldüler. Sadece Manastır İdadîsi'nden Harbiye'ye gelen arkadaşlarımız daha çok uyanık, daha çok Batı'ya dönüktüler. Onlar, derslerinin dışında, memleketin meselelerini de tartışıyorlar, bu konuda fikir ileri sürüyorlardı. Mustafa Kemal de bunlardandı."[17]

Atatürk'ü inceleyen değerli profesör, tarihçi Enver Ziya Karal da şöyle demektedir: "Harp Akademisi'nde, askerliğin uzmanlık bilimleri yanında hitabet, yabancı dil, sosyolojiye merak sardı. Bu arada, istibdat idaresinin yasak etmiş olduğu inkılâpçı edebiyata da dadandı. Fransız İhtilâli bildirilerini okuyor; Namık Kemal'in özgür-

[15] a.g.e., s. 234, 246.
[16] a.g.e., s. 262, 312.
[17] Asım Gündüz, Hatıralarım, hazırlayan : İhsan Ilgar, İstanbul 1973, s. 13.

Levent Şahverdi Arşivi

lük ile ilgili şiirlerini ezberliyordu."[18], "... Fransızca ve Almanca bildiği için, bu dillerden mesleği ile ilgili çeviriler yapmış olduğu bilinmektedir. Okumuş olduğu eserler arasında, askerlik mesleği ile ilgili olanlar başta gelmekle beraber, tarih, sosyoloji, hukuk kitapları vardı.", "Devrin Türk şair ve edipleri arasında Ziya Paşa, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Emin, Süleyman Nazif'i beğenirdi. ... Fransız düşünürlerinden Voltaire, Rousseau, Montesquieux'yu okumuştur. İhtilâl simalarından Mirabeau, Danton ve Robespierre ile Napoleon'u okumuştur. August Comte, Durkheim ve Bergson'u ... Wells'in Cihan Tarihi'ni ve Darwin'i de hatmetmiş olduğu anlaşılmaktadır."[19]

Atatürk, genç yaşında geniş bir kültüre sahipti. Çok okurdu; okuduklarını da çok iyi hazmettiği bilinmektedir. O'nun hayat hikâyesi içinde, tutum ve davranışlarında, bu gerçeği daima görmek ve anlamak mümkündür.

Harp Akademisi Yılları

Rahmetli General Ali Fuat Cebesoy, en iyi arkadaşlarından biridir. Hafta sonları, Cebesoy'ların Kuzguncuk'taki evlerine de gitmektedir. Orada, Osman Nizamî Paşa[20] ile tanışır. Paşa ile Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği üzerinde bir görüşme yaparlar. Bu konuşma için Ali Fuat Cebesoy: "... Konuşmaların ruhu, memleketin fenaya doğru gitmekte olan durumu idi. Osman Nizamî Paşa'ya göre Sultan Hamit, vehimli ve idareimaslahatçı bir hükümdardı. İstibdat idaresinin değişeceğine, hatta yumuşayacağına dair onda, hiçbir belirti yoktu." Bu sözleri irkilerek dinleyen Harp Akademisi öğrencisi Mustafa Kemal'e Osman Nizamî Paşa der ki: "— İstibdat idaresi bir gün elbette yıkılacaktır. Fakat, onun yerine, Batılı manada bir idare gelip memleketi her bakımdan acaba kalkındırabilecek midir? Ben buna inanmıyorum." Mustafa Kemal ise: "—Paşa Hazretleri, Garplı manadaki idareler de zamanla gelişmişlerdir. Bugün uyur gibi görünen milletimizin çok kabiliyeti ve cevheri vardır. Fakat, bir inkılâp vukuunda bugün iş başında olanlar, yerlerini muhafaza etmeye kalkarlarsa, o vakit buyurduğunuzu kabul

[18] Enver Ziya Karal, "Atatürk ve Devrim", Konferanslar ve Makaleler (1935-1978), Ankara 1980, s. 5, 6.

[19] a.g.e., s. 9.

[20] Eski Berlin Elçisi ve Bayındırlık Bakanı.

Levent Şahverdi Arşivi

etmek lâzım gelir. Yeni nesiller içerisinde her hususta itimada lâyık insanlar çıkacaktır." [21]

Hiç şüphesiz, Mustafa Kemal'in Batılı anlamda bir idareden söz etmesi, kafasında padişahlığın ötesinde bir yönetim düşüncesinin varlığını belirlemektedir. Nitekim, sonradan Şam'a sürgün giden Mustafa Kemal, orada Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurar. Cemiyetin gelişmesi ve daha etkili olabilmesi için Makedonya'yı uygun görür. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni, Selânik'te de kurar. Kuruluş gecesi, arkadaşlarına şu konuşmayı yapar: "... Hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve izmihlâl vardır. Her terakkinin ve kurtuluşun anası hürriyettir..... Kahhar bir istibdada karşı, ancak ihtilâl ile cevap vermek, köhneleşmiş olan çürük idareyi yıkmak, milleti hâkim kılmak..." [22]

Milleti hâkim kılmanın bir tek anlamı vardır: İsim söylenmemiş olsa bile bu, "cumhuriyet"e giden yolu göstermektir; daha açık bir ifade ile, "cumhuriyet"tir. Nitekim daha sonraları, topçu stajı için Şam'a gitmeden önce, Beyrut'ta arkadaşları ile yaptığı konuşmada konu, bir parça daha aydınlanacaktır. Mustafa Kemal, arkadaşlarına şöyle söyleyecektir: "... Dava, yıkılmak üzere bulunan bir imparatorluktan, önce bir Türk Devleti çıkarmaktır." [23]

Mustafa Kemal, bir süre sonra, Selânik'teki orduya tayin edilir. Oradaki arkadaşlarına da bu durumu açıklar. Amacı, arkadaşlarını derleyip, toparlayıp bir istikamete yöneltmektir. İstikamet ise, açık seçik bellidir: milleti hâkim kılmak. Arkadaşlarıyla şöyle konuşur: ".. Meşrutiyetin ilânı yeter çare olamaz. Cemiyetin, bir siyasî parti haline gelerek, hükûmeti, meşrutiyetin ilânından sonra, ele alması lâzımdır. Parti, önceden bu vazifesine hazırlanmış ve ne yapacağını programlaştırmış olmalıdır. Aksi takdirde, ikinci meşrutiyet de birincisinin akibetine uğrar. Öyle ise ne yapmalıdır?..." der. Çareyi şöyle dile getirir: "... Meşrutiyet, köhneleşmiş ve insicamını kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun gövdesi üzerine değil, aksine Türk çoğunluğunun yaşadığı kısım üzerinde oturtulmak; düşmanlarının, yani büyük devletlerin yapacağı bir tasfiye yerine ihtilâl idaresi, kendi başına, bir Türk Devleti kurmalıdır." [24]

[21] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, İstanbul 1967, s. 36.
[22] Hüsrev Sami Kızıldoğan, Belleten, c. I, s. 622.
[23] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, İstanbul 1967, s, 108.
[24] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, İstanbul 1967, s. 114.

Levent Şahverdi Arşivi

O devri ve gizli– açık kuruluşları incelediğimiz zaman görüyoruz ki, kökten değişiklik isteyen tek adam, Mustafa Kemal'dir; ötekiler, ihtilâli düşünmemektedirler. Sadece, meşrutiyeti ilân ile Anayasa'nın yürürlüğe girmesini, yeter çare görmektedirler. Âdeta, padişahlık müessesesine yan gözle bakmak bile akıllarının kenarından geçmemektedir. Mustafa Kemal ise, çok farklı bir görüş ve düşünce içindedir: Önce, padişahlık müessesesinin yıkılmasını düşünmektedir; yeni bir Türk Devleti kuruluşunu tasarlamaktadır. Hatta, bu devletin hudutlarını bile çizmiştir. O'na göre: "... Doğu ve batı Trakya bizde kalmalı... Edirne Vilâyeti kuzey hududu Bulgaristan aleyhine düzeltilmeli... Arnavutluk bağımsız olmalı... Anadolu sahillerine yakın olan adalar, kurulacak yeni Türkiye Devleti'nde kalmalı... Güney hudutlarımız ise, Hatay, Halep ve Musul Vilâyetlerini içine almalı." [25]

Mustafa Kemal'in çabaları için bir yabancı yazar şöyle demektedir: "Mustafa Kemal gibi Avrupa aydınlarının ve politika yazarlarının yapıtlarını da gizlice okuyan vatansever, genç bir askerin bu harekete katılması, gayet doğaldı. Bununla beraber O, Genç Türkler'in bir Osmanlı ulusu konseptine, baştan itibaren, inanmıyordu. Tarihin de göstermiş olduğu gibi, haklı olarak, bunda bir çelişki görüyordu. Çünkü, çok uluslu toplum ilkesi, ulus bilincinin oluşması ve ulusların özgürlük savaşları karşısında, eskimiş, modası geçmiş bir ilkeydi. Fakat, o günlerde Türk'ten ulus olarak söz eden kimdi! Türkler bile ulus sözünü ağızlarına alamıyorlardı. Böylece, sözcülerini ulusal hırslar peşinde koşan, güvenilmez kişiler olarak gördüğü "Genç Türkler Hareketi" içinde bir başarı sağlayamazdı." [26]

Atatürk, daha gençliğinden itibaren, ne "Osmanlıcılık" fikrini kabullenmiş, ne de katılmıştır; ne Pantürkizm'e, ne de Panislâmizm'e inanmıştır. O, daima, çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölgede, bir Türk Devleti düşünmüştür. Batılı aydınların eserlerini çok iyi takip etmiştir. Fransız İhtilâli'nin ise, sonuçları ile, dünyayı nasıl etkilediğini çok iyi görmüştür. Bu nedenle de, ne teokratik bir devlet düşünmüş, ne padişah ve halife değişikliğini hastalığa çare olarak görmüş, ne de meşrutiyetin bekleneni getire-

[25] a.g.e., s. 1,16, 117.
[26] Askerî Tarih Bülteni, sayı 16, s. 107.

Levent Şahverdi Arşivi

ceğine inanmıştır. Apaçık söylemese de tavrı, düşüncesi daima halkın hâkimiyetinden yana olmuş; millet düşüncesini, her şeyin üstünde tutmuştur. Daima "millî devlet" ideali ile yaşamıştır.

İkinci Meşrutiyet ve Sonrası

İkinci Meşrufiyet ilân edilir. Rahmetli Ali Fethi Okyar, Talât Paşa ile dertleşirken, teşkilâtın iki ay içinde, her yerde şubeler açtığını belirtir. Türk'ten gayrısının bu işte çabalı olmadıklarını Talât Bey'e açıklar ve: "... Onları Türklüğe bağlamanın zamanı da, fırsatları da heder olmuş... Şimdi, hepsi kendi ırk, din, milliyet ve cinsi için didiniyor. Bunu da bizlerin sırtlarından yapıyor. Biliyorum, ama elden ne gelir. Sabredeceğiz ve hakikati görerek kendimize geleceğiz. Dur hele bakalım; şu köprüleri geçelim. Bizden önce onlar bizi terk edecek" [27] der. Bu da açıkça gösteriyor ki, çağın gerisinde kalınmıştır. Bütün bunları, çok önceleri gören ve apaçık gösteren Mustafa Kemal olmadı mı? O'nun fikirlerine itibar etmeyişin acı sonuçları değil mi bunlar? Nitekim, bu acı gerçekleri iliklerine kadar duyan değerli yazar Hüseyin Cahit Yalçın: "... Hükûmette ve hükûmetin gidişinde bir değişiklik göze çarpıyordu. Bakanlar değişmemişti. Sarayın, halkın nefretini çekmiş bütün ileri gelenleri, yerli yerinde duruyordu. Yalnız, nerede ise istemiye istemiye bir af duyurulmuştu. ... Bu nasıl bir inkılâptır ki, inkılâbı gerçekleştirenler ortada yoktu... Dar, sık, karanlık bir çevre içinde, kendi kendilerine yetişmişlerdi. Batıyı pek uzaktan, şöyle böyle seçiyorlar... Meşrutiyetten sonrasını düşünememişlerdi. Meşrutiyet bir kez gerçekleşince, bir tılsım etkisiyle, işlerin kendiliğinden düzelivereceği duygusu belki sürüp gitmişti." [28]

Tabiî bütün bunlar, Mustafa Kemal'i haklı çıkarıyordu. Aslında, İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenlerinde meşrutiyet ilân edilmesi, asıl hedefi, gayeyi teşkil ediyordu. Bu nedenle meşrutiyet sonrası için, ne bir plân, ne bir program, ne de bir ileri atılım düşünceleri vardı. Mustafa Kemal'i de, anlasalar bile, anlamamazlıkta kararlı idiler. Onlarda tek bir fikir hakimdi, o da "Osmanlıcılık" fikri idi. Nitekim Cemal Paşa: "... Esasen, Selânik'te teşekkül

[27] Ali Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, İstanbul 1980, s. 28.

[28] Hüseyin Cahit Yalçın, Siyasal Anılar, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1980, s. 19, 25.

Levent Şahverdi Arşivi

etmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti gizli idi. Dahilî siyaset programı, Mithat Paşa Kanun-ı Esasî'sinin meriyetinin iadesi idi. Bu Kanun-ı Esasî'nin temeli de, Osmanlı mülkünde Osmanlı idaresi, camiası ve tevsi-i mezuniyet esaslarının tatbiki idi"[29] demektedir. Ayrıca, hatıralarının devamında da : "..Bizi Türk siyaseti yapmış olmakla itham edenlere, gayet kati bir lisanla bildiririm ki, biz Türk siyaseti değil, Osmanlı camiası siyaseti yaptık."[30]

Bütün bunlar gösteriyor ki, cumhuriyet fikri düşünülmemiştir; düşünülmemektedir; hem de, her şeye hâkim bulundukları halde. Nitekim, Hintli yazar Feroz Ahmad, "İttihat ve Terakki" adlı eserinde: "... Cemiyet'in, yaptığı ihtilâlden en güçlü grup olarak çıktığı halde, siyasal gücü otomatik olarak tekeline almak garantisine sahip olmadığını ortaya koymaktır"[31], dedikten sonra daha ilerdeki sayfalarda: ".. Durum, Cemiyet'in isterse hemen iktidara gelebileceğini göstermekteydi. Padişahın geleneksel otoritesi yıkılırken, İttihat ve Terakki'nin hem gizli cemiyetlere özgü bir mistiği vardı hem de, ihtilâli sonuçlandırmasından ötürü itibarı artmıştı."[32] Aslında, en doğru sözü Talât Paşa söylemektedir: ".. Kabahat da, gaflet de bizim. Fikriyatçıları, prensipleri, programı, muhtevanın kadrosu ve müesseseleri olmadan iktidara gelinir mi?"[33]

Millet ve memleket için düşündüklerini kafasında bir millî sır olarak saklayan Mustafa Kemal, zamana da olaylara da hâkim olmasını çok iyi bilen bir deha idi. Hayalci değil, hesapçı idi. Olaylar zincirinde O'nu hep bu üstün nitelikleriyle görüyoruz. Nitekim" "31 Mart olayı"nda, kolağası rütbesiyle İstanbul'a, Çekmece önlerine gelen Mustafa Kemal, iki bildirge yayımlar. Kendi kaleminden çıkan bu bildirgeler, bugün de, ibret ve dehşetle okunmaya değer. Bu bildirgede İstanbul'a, milletin emri ile, onun adına iş görmek için geldiklerini ifade eder. Anayasa'nın üstünde hiçbir kanun ve kuvvetin olamayacağını açıklar.[34] Bu iki bildirge dikkatle incelenince, iki husus açıkça görülür: Biri, dolaylı da olsa, padişaha değil millete dayanmanın gereği; öteki de, İttihat ve Terakki Ce-

[29] Cemal Paşa, Hatıralar, İstanbul 1977, s. 415.
[30] a.g.e., s. 417.
[31] Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki (1908-1914), İstanbul 1984, s. 11, 12.
[32] a.g.e., s. 41.
[33] Talât Paşa'nın Gurbet Hatıraları, c. II, s. 708.
[34] Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, Harp Akademileri, s. 281, 284.

Levent Şahverdi Arşivi

miyeti ileri gelenlerine, şahısları için değil, millet ve memleket için çalışmalarının işaretlenmesi. Millet adına iş görmenin yetkisini millet vereceğine göre, yine millete, millet iradesine saygı, sevgi ve güveni ortaya koymaktadır. Bu ise, millî hâkimiyete uzanan bir yolu ve yönü gösterir. Mustafa Kemal, Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı olur. 5 Kasım 1918'de, arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'u, Katma'dan Adana'ya çağırır ve O'na der ki: "Artık milletin, bundan sonra, kendi haklarını kendisinin araması ve müdafaa etmesi, bizlerin de, mümkün olduğu kadar bu yolu göstermemiz ve bütün ordu ile beraber yardım etmemiz lâzımdır." [35] Bu ifadelerden de şu sonuca varmak gerekmektedir: Bu konuşmada millet haklarına değinilmektedir. Hakların aranması ve müdafaa edilmesi, halka dayandırılmaktadır. Halka dayanmanın gereği vurgulanmaktadır. Padişah etrafında birlik yerine halkın bizzat kendi gücünün doğuracağı birlik, esas olarak ele alınmaktadır. Bunun da açık anlamı, halk idaresine dayanan cumhuriyettir.

19 Mayıs 1919'da Samsun'a Çıkan Mustafa Kemal Paşa

"Ben 1919 senesi Mayısı içinde Samsun'a çıktığım gün elimde hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevî bir kuvvet vardı. İşte ben bu millî kuvvete, Türk milletine güvenerek işe başladım." [36] Bu başlangıç bile, Atatürk'ün millî güce, millet gücüne, yani halka dayanışına yeter delildir. Bundan sonra, halk içinde, halkla, halk için işler yürüteceğinin kesin ifadesidir.

Çok iyi bilindiği üzere, "Ya istiklâl, ya ölüm" inancıyla yola çıkan Mustafa Kemal'in tek inandığı ve dayandığı, milletti. Onun içindir ki, milleti "millî ruh" bilinci potasında topladı. Daima milleti, milletin desteğini, milletle birlik ve beraberliği dile getirerek Amasya'ya gelmişti. Millî Mücadele'nin ilk ve büyük mücadele belgesini, "Amasya Tamimi" olarak, buradan cihana açıkladı ve: "Milletin durumunu ve davranışlarını göz önünde tutmak ve haklarını dile getirmek, bütün dünyaya duyurmak için, her türlü tesir ve denetimden kurtulmuş bir Millî Kurul'un varlığı..."ndan

[35] Ali Fuat Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953, s. 29.

[36] Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, 3. baskı, Ankara 1984, s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

söz ediyordu. Sonra da, diyordu ki: "Milleti, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır."[37] Yine de apaçık anlaşılacağı üzere bu, millet adına iş görecek bir teşekkül arayışı idi; milletin azim ve kararının üstünlüğüne inanıştı. Bunda, ne Osmanlılığın ihyası alâmeti vardı, ne Mustafa Kemal'in kişisel hırsı, ne de diktası görülüyordu. Düpedüz halkın iradesine dayanan bir düzen ifade edilmekte idi; bu da, sadece adı söylenmeyen "cumhuriyet"ti. Bilindiği gibi, halkın namına iş görmek, halk tarafından seçilmeyi gerektirir; bu ise, "millî irade"dir. Durum, Erzurum'da daha da berraklığa kavuşacaktır. Erzurum Kongresi öncesi, Atatürk, yaptığı bir konuşmada: "Arkadaşlar, tek tedbir: hakimiyet-i milliyeye müstenit, bilâkayıt ve şart, müstakil bir Türk Devleti teşkil etmek ve hedefe, behemehal, vasıl olmaktır."[38] 13 Temmuz 1919 gecesi, genel durumu gözden geçiren Mustafa Kemal Paşa, askerî ve mülkî makamlara çektiği şifre telgrafta: "Devlet ve milletin mukadderatına hâkim olan, irade-i milliyedir"[39] demek suretiyle, cumhuriyete giden yolda, yeniden, ne uzun mesafe almış olduğunu gösterir. 7 Ağustos 1919 tarihli Erzurum Kongresi kararlarının 8. maddesi ise şöyledir: "Milletlerin kaderini kendilerinin çizdiği bu tarihî çağda, İstanbul hükûmetinin de millî iradeye boyun eğmesi zorunludur. Çünkü millî iradeye dayanmayan hükûmetlerin kendi başlarına verdikleri kararlara milletçe uyulmadığı gibi, bu kararların, dışta da itibarı olmadığı ve olmayacağı şimdiye kadarki olaylar ve sonuçları ile ispatlamıştır."[40] Aslında, Erzurum kararlarından önce, 7/8 Temmuz gecesi sabaha karşı, Mustafa Kemal Paşa, Mazhar Müfit ve Süreyya Beylerle yaptığı bir görüşmede konuşmaya başlamadan önce bir şart ileri sürer: "Defterin bu yaprağı kimseye gösterilmeyecek. Sonuna kadar mahrem kalacak. Bir ben, bir Süreyya, bir de sen bileceksin, şartım budur" der; söz alır ve: "Pekâlâ... yaz!" diyerek şunları söyler: "Zaferden sonra şekl-i hükûmet cumhuriyet olacaktır. Bunu size daha önce, bir sualiniz münasebeti ile söylemiştim; bu bir. İki, padişah ve hanedan hakkında, zamanı gelince, icap eden muamele yapılacaktır."[41]

[37] Atatürk, Nutuk, c. I, s. 30, 32.

[38] Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, c. I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1966, s. 32.

[39] a.g.e., s. 53.

[40] Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, Ankara 1968, s. 111.

[41] Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, c. I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1966, s. 131.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin amacını belirlerken şöyle demektedir: "Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele, bunun da taksimine uğraşmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükûmet, bunlar hepsi anlamı kalmamış birtakım manasız sözlerden ibaretti. O halde, ciddî ve hakikî karar ne olabilirdi? Bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da, millî hâkimiyete dayanan, kayıtsız ve şartsız yeni bir Türk Devleti tesis etmek! İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur." [42]

Aslında cumhuriyet, 23 Nisan 1920'de gerçekleşmiştir; çünkü, millet hâkimiyetini temsil eden, Büyük Millet Meclisi'dir. Meclis ise, resmen, saraya ve dünyaya karşı, bu tarihte açılmıştır. Meclis açıldıktan sonra, millî hâkimiyet esası, asla sarsılmamıştır; daha doğrusu, güçlenerek gelişmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te yapmış olduğu bir konuşmada: "Efendiler, millet bizi buraya gönderdi. Fakat ömrümüzün sonuna kadar biz burada ve bu milletin idaresini ve hâkimiyetini, miras kalmış mal gibi, temsil etmek için toplanmış değiliz. Ve sizi toplamak ve dağıtmak kudretine hiç kimse sahip değildir. Millet bilmelidir ki, bir günde vekillerini toplar ve gönderir. Burayı, hiç kimsenin, kayıt ve şarta bağlamaya hak ve salâhiyeti yoktur ve olmamalıdır" [43] demektedir. Açıkça belirlendiği üzere Mustafa Kemal Paşa, milletin, millî iradenin her şeyden daha üstün olduğunu savunmaktadır; bu ise, cumhuriyetin ta kendisidir. Atatürk, yine bir başka konuşmasında da: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, bir halk hükûmetidir. Memleket menfaatlerine ait hususlarda, millet fertleri ile hükûmet arasında, vazife itibarıyla iştirak vardır" [44] demektedir. Bunun da anlamı, yine apaçık, "millî irade"dir; "demokrasi ve cumhuriyet"tir. Bir de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, 18 Kasım 1920 tarihli bir beyannamesi vardır. Bu beyannamede de, bu husus apaçık ifadesini bulmaktadır; şöyle ki: "... Türkiye halkını emperyalizm ve

[42] Atatürk, Nutuk, T. D. T. E. c. I, s. 12.

[43] T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, I. İçtima, 2. Toplantı, s. 120.

[44] Atatürk'ün Tamim ve Telgrafları, c. IV., s. 421.

Levent Şahverdi Arşivi

kapitalizmin zulmünden kurtararak irade ve hâkimiyetinin sahibi kılmakla gayesine vasıl olacağı kanaatindedir." [45]

Biz, devamlı olarak "cumhuriyet" kullandık. İnanıyoruz ki, demokrasi ve cumhuriyet ayrı şeyler değildir. İkisi de, millî iradeyi hâkim kılma esasını kabul ettiğinden, aynı anlama gelmektedir. Mesele, halkın hâkimiyetidir; temsilcilerini halkın serbest iradeleri ile seçmesidir; halkın kendi kendisini yönetmesidir; cumhuriyetin anlaşılması ve geliştirilmesidir. Cumhuriyet düzeni içerisinde, zamanla demokrasi de gelişecektir; demokratik kurallar kökleşecektir. Bu düşüncelerledir ki, Atatürk, cumhuriyet idaresi ile, bir yapı değişikliğini amaç edinmiştir. Böylelikle, bir yandan Batı düşüncesini kabul etmiş; öte yandan, bu düşüncenin tabiî bir sonucu olarak, Batı medeniyetine gidişi işaretlemiştir. Aynı zamanda, Batı ölçülerine göre kurumları düşünmüştür. Bütün bunların ise, bir zihniyet değişikliğini gerektirdiğine inanmış, yaşadığı sürece de, bu zihniyet değişikliği yolunda, bitmez tükenmez çaba harcamıştır.

Zaferden Sonra

Ordularımız, 9 Eylül 1922'de İzmir'e ulaştı. Böylece, Millî Mücadele zafere ulaşmış oluyordu. Mustafa Kemal Paşa, bunu şöyle tavsif etmekteydi: "Her safhası ile düşünülmüş, izhar, idare ve zaferle intaç edilmiş olan bu harekât, Türk ordusunun, Türk zabitan ve kumanda heyetinin yüksek kudret ve kahramanlığını tarihte bir daha tespit eden muazzam bir eserdir. Bu eser, Türk milletinin hürriyet ve istiklâl fikrinin, lâyemut, abidesidir. Bu eseri vücuda getiren bir milletin evlâdı, bir ordunun başkumandanı olduğumdan, ilelebet mesut ve bahtiyarım." [46] Açıkça belirlendiği üzere, bu ifadelerle Mustafa Kemal Paşa, zaferi millete mal ediyordu. Millet hâkimiyetini ve millet iradesini ortaya koyuyordu. Artık, hızla cumhuriyete doğru gidiş, dikkatlerden kaçmıyordu. Meclis'te de, saltanatın kaldırılacağına dair, gizli-açık görüşmeler oluyordu. Mustafa Kemal Paşa ise, en yakın mücadele arkadaşları ile bu konuyu günlerdir konuşuyordu. Nihayet mesele komisyonlarda tartışılmaya başlandı. Üç komisyonun, Teşkilât-ı Esasiye, Şeriye ve Adliye Komisyonlarının bir araya gelmesiyle bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda

[45] Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, Harp Akademileri, s. 256.
[46] Atatürk, Nutuk, T. D. T. E. c. II, s. 677.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa: "... Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından, hiç kimseye, ilim icabıdır diye, müzakere ile, münakaşa ile verilemez. Hâkimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla, Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına vaziülyet olmuşlardı. Bu tasallutlarını altı asırdan beri idame eylemişlerdi. Şimdi de Türk milleti, bu mütecavizlerin hedeflerini ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatını, isyan ederek, kendi eline, bilfiil, almış bulunuyor. Bu bir emrivakidir. Mevzubahis olan millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız meselesi değildir. Mesele, zaten emrivaki olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu behemehal olacaktır." [47] Görüldüğü gibi, millet hakları en güzel şekilde dile getirilmektedir. Her şeye milletin hâkim olması esası, açıklıkla, ortaya konmaktadır. Bu gidişin sonu, hiç şüphesiz cumhuriyettir.

Saltanatın kaldırılmasından sonra, sıra hilâfete gelmişti. Gerçekte, Abdülmecit Efendi, Büyük Millet Meclisi tarafından, halife olarak seçilmişti. Bu, bir zaman meselesiydi. O tarihlerde İstanbul'da bulunan bir yabancı gazeteci: "... Oysa Abdülmecit, bu taç giymede, sadece, İslâm'ın ruhanî reisi idi. Yeni halife, nihayet faytonla, Refet Paşa ile birlikte, ilk selâmlık töreni için, Fatih Camii'ne gitti. Bu kutsal yer, müminlerle dopdoluydu. Ama dinî törende hiçbir özel karakter görülmedi. O kadar ki, bu vesile ile Peygamber zamanından beri uygulanagelmiş olan hutbe, yani cuma gününe özgü dua ile yetinildi. O da, Arapça değil, Türkçe okundu. Bu da gösteriyordu ki, Ankara milliyetçilerinin iradesi, kendini camie kadar kabul ettiriyordu." [48]

Lozan ve Ötesi

Zaferden sonra, Lozan'da, sulh masasına oturulur. Fakat, görüşmeler içte ve dışta, çekişmeli olarak geçer. Gidişi takip edenler, cumhuriyet idaresinin yaklaşmakta olduğunu görebiliyorlardı. Aslında, "millî hâkimiyet" benimsenir bir hale gelmekteydi. Lozan'da istenen ise: Misak-ı Millî'nin tasdiki idi. Bunun için de Mustafa Kemal Paşa, şöyle diyordu: ".. İstediklerimiz, apaçık ve tabiî

[47] a.g.e., s. 691.

[48] Paul Gentizon, Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 42.

Levent Şahverdi Arşivi

haklarımızdı. Bundan başka, hukukumuzu muhafaza ve temin için kudretimiz de vardı. Kuvvetimiz de kâfi idi. En büyük kuvvetimiz, en şayan-ı emniyet dayanağımız, hâkimiyet-i milliyemizi idrak etmiş ve onu bilfiil halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi fiilen ispat eylemiş olduğumuz idi." [49]

İşin özüne dönecek olursak, Mustafa Kemal'in cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi'nin eşiğine kadar getirmiş olduğunu derhal görürüz. Hatta, kapıdan içeri bile sokmuştur, denebilir; gündeme girmek üzereydi. O günleri yaşamış bulunan, rahmetli Mazhar Müfit Bey: "Bir gün Anadolu Lokantası'nda yemek yiyordum. Ankara'da, o zaman en iyi, tek bir lokanta vardı; o da, bu idi. Orada. Neue Freie Presse adlı Avusturya gazetesinin, Ankara'ya gelen bir muhabiri de yemek yiyordu. Bu zatla, bir gün evvel, Meclis'te, riyaset odasında tanışmıştım. Yanıma geldi. Aramızda şöyle bir muhavere geçti:

– Haberiniz olsa gerek. Sizi tebrik ederim.

– Nedir acaba?

– Mustafa Kemal Paşa beni Meclis'in riyaset odasında kabul etti. Ve dedi ki: "–Alenî olarak ilk defa size söylüyorum. Cumhuriyet ilân edeceğiz.' '–Ne zaman?' dedim. Başını salladı ve '–Çok yakında' dedi". Sonra Mazhar Müfit Bey devamla: ".. bir gece evvel beraberdik. .. gülerek: '–Ey çocuklar, yarın cumhuriyeti ilân edeceğiz, dedi. Ve bana döndü: '–Erzurum'dan beri ağzından çıkarmadığın cumhuriyetin, işte zamanı geldi. Yarın istediğin kadar cumhuriyet diye, alenen, artık bahsedebilirsin." [50]

Bundan sonra, bilindiği üzere, 28 Ekim 1923'te, Meclis'te "Teşkilât-ı Esasiye Kanunu"nu değiştiren bir önerge ile "Hâkimiyet bilâkayd ü şart milletindir. İdare usûlü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devleti'nin şekl-i hükûmeti, cumhuriyettir" [51] ... demek suretiyle yıllardan beri özlenen cumhuriyet yönetimi gerçekleşmiş oluyordu.

[49] Atatürk, Nutuk, T. D. T. E. c. II, s. 703.

[50] Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, c. II, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1966, s. 595.

[51] a.g.e., s. 597.

Levent Şahverdi Arşivi

CUMHURİYET ÖNCESİNE GENEL BİR BAKIŞ VE ATATÜRK İNKILÂBINDA YÖNTEM

CİHAT AKÇAKAYALIOĞLU

Tarihteki Türk devletleri, yaşamları boyunca çeşitli alanlarda (toplumsal, iktisadî, siyasî, askerî ve benzeri) pek çok aşama ve evreler geçirmişlerdir. Bunlar, iyi bilinen yönlerdir.

Çeşitli konuşma ve yazılarımda değindiğim önemli bir husus vardır. Türk devletlerinin en büyüklerinden ve uzun ömürlü olanlarından Osmanlı Devleti'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü!.. Devrini tamamlamış oluşu...

Bu gerçeği ilk görenlerden biri; daha önemlisi, ilk söyleyen tek adam Mustafa Kemal'dir. Bu gidişi, bu görüş ve anlayışı ona gelinceye kadar, kimsenin ifade etmediğini iddia etmek, sanırım ki yanılgı olmayacaktır...

Büyük bir devletin çöküşü ve tarihe gömülüşü, elbette "toplumsal, siyasî, iktisadî, askerî ve manevî öğeler" başta olmak üzere, türlü etken ve etmenlerle gelişmiş, oluşmuştur. Bunlara asıl konumuzu ilgilendirecek kadar değineceğim. Diğer taraftan, Atatürk inkılâbında uygulanan yöntem ve bu dönemdeki bazı koşullar üzerinde duracağım. İnkılâp gibi toplumsal olay ve olgular, büyük ölçüdeki nedenlere ve koşullara dayanır. Kısaca, bunlardan da söz edeceğim.

Osmanlı Devleti'ni, hattâ imparatorluğu kurtarmayı düşleyenlerin çoğu, kesindir ki, iyi niyetle fakat ne yazık ki yeterince isabetli olmayan tedbirler ve hareketlerle ıslahat çabalarına girişmişlerdi. Yaklaşık olarak 1621'den 1920'ye kadar devam eden bu uzun sürece Islahat çağı adını vermek ve şu dönemlere ayırmak herhalde gerçeğe uygun olacaktır.

İlk Islahat Dönemi	(1621-1839)
Tanzimat Dönemi	(1839-1876)
Meşrutiyet Dönemi	(1876-1920)

Levent Şahverdi Arşivi

Bu bölümlemeye, hele kullandığım terimlere itiraz edenler bulunabilir. Ancak, gerçek gözönünde tutulur ve konumuz hatırdan çıkarılmazsa, bana hak verileceğini ummaktayım.

Evet, Atatürk'ten önceki çağlar ve dönemler, ıslahat girişimleri ve hareketleri ile doludur. Söz yerindeyse, hepsi gelip geçici tedbirler ve hareketler olmuş, bazan ulusal gerçeklerin, bazan da dış baskıların etkisiyle birtakım teşebbüslerde bulunulmuştur.

Bir önemli noktayı vurgulamak isterim: Islahat çağı asla küçümsenemez, Türk ulusal hayatında, ulusal tarihimizde özel bir yer tutmaktadır. Şu kadar ki, Türk gerçeği, tarihin akışı, bu çağ döneminde doğru olarak görülüp değerlendirilememiş; Türklüğü kurtarma ve yüceltmenin, ancak yeni bir devlet kurmakla sağlanacağı anlaşılmamış ve düşünülmemiştir. Adı geçen çağ, bazı izler bırakmış, ne var ki, geleceklere yaygın yeterli bir temel oluşturamamıştır.

Nitekim, Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nu, Osmanlı Devleti'ni tarihe gömerken, Islahat çağını canlandıran satırlar, sayfalar kitaplarla birlikte raflara, depolara kaldırılmıştır. Bu sözlerim bir kınama veya küçümseme anlamına gelmemektedir. Şerefli tarihimiz içindeki şerefli yerine karşın, devletin nasıl bir akıbete mahkûm olduğunun anlatımından başka bir şey değildir. Bir noktayı da belirtmeliyim: Belki denebilir ki, daha köklü değişim ve gelişmelere zaman ve koşullar elverişli değildi. Buna da, belki diyelim, ama, Atatürk'e kadar bu gerçeği dile getiren, Türklüğü kurtarmak için yeni bir devlet kurulması gereğini gören var mıydı?

Mustafa Kemal, bir ölçüde okul sıralarında, daha çok kurmay subay olarak ordu saflarına katılışından itibaren, cumhuriyet ve millî devlet hakkındaki düşüncelerini, bu kutsal hayali yanında, kendisi için hazırlanan sehpayı da düşleyerek ortaya koymaktan çekinmemişti.

Ona göre, gelecekte yapacağı inkılâbın esası şahıs devleti yerine halk devleti kurmaktan başka bir şey değildi. Türdeş öğelere dayanmayan eski devlet yerine, türdeş ve doğal olarak millî bir devlet kurulmalıydı.

Bu hareketin öğretisini medeniyetçilik ve mülkiyetçilik teşkil edecekti.[1]

[1] Peyami Safa, Türk İnkılâbına Bakışlar, 1938, s. 96-101.

Levent Şahverdi Arşivi

Teokrasi ve Otokrasi:

Osmanlı Devleti teokratik ve otokratik bir yapıya sahipti. Devlet, din kurallarına göre ülkeyi yöneten padişahların, iktidarların elindeydi. Halk, ümmet-kul ve köle durumundan kurtulamamış; ancak, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde ufak tefek bazı haklar kazanmıştı.

Padişah kulu olan halk, bir bakıma vatandaş olmaya ve öyle görülmeye, Meşrutiyetle birlikte başlamıştı. Sayın Profesör Tunaya'nın şu ifadesi, Meşrutiyet için iyi bir değerlendirme teşkil etmektedir:

"Meşrutiyet her şeyden önce Türk toplumuna vatandaş tipini armağan etmiştir. Tebaai Şahane'nin vatandaşlığa yükselişi, tarihimizde anılan büyük askerî zaferler kadar önemlidir." [2]

Şu kadar ki, bu da, çağın ilke ve gereklerine uygun bir şekil almış değildi. Geleneksel toplum ve onun felsefesi, değil amaca erişmeye, yaklaşmaya bile olanak vermiyordu.

Çöküşe Doğru:

Yukarıda Osmanlı Devleti'ni çöküşe götüren sebeplere kısaca değindim. Diğer bazı olaylara da göz atmak yerinde olacaktır sanırım.

Bilindiği üzere, 1683'de İkinci Viyana Seferi dönüşünden ve 26 Ocak 1699 tarihli Karlofça Antlaşması'ndan sonra, orta Avrupa'da Osmanlı egemenliği gerilemeye başlamıştı.

Sayın Tevfik Bıyıklıoğlu'nun bir eserinde: 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı mücadelede, Venedik Cumhuriyeti'nin yerine Avusturya ile işbirliği kuran Rusya, Kırım'ın ilhakını sağlamak amacıyla Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan önce onun bağımsızlığını sağlamış ve ilerisi için de önemli faydalar elde etmişti. Buna göre padişah, Hristiyanların dinsel haklarını ve kiliseleri koruyacağına ve Rus elçilerine, gerek bu kiliseleri, gerekse onların adamlarını, işçilerini korumak ve haklarında düşünce bildirmek yetkisini tanıyacağına söz veriyordu. Böylece Rusya, Hristiyan Osmanlı uyrukları ve Basarabya, Tuna illeri lehine konuşma hakkını da almış bulunuyordu.

Karlofça Antlaşması ile açılan müdahale gediği, alabildiğine büyüyecekti. Rusya ve Avusturya'nın Grek Projesi dedikleri (1732),

[2] Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, 1964, s. 18-19.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarını paylaşma tasarılarını uygulamak için birlikte açtıkları savaşlarda (1787), Fransız İhtilâli (1789) ve II. Katerina'nın ölümü (1796) dolayısıyla istediklerini yapamamışlardı." [3]

Bundan sonra, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını önlemeyi amaçlayan tedbirlere başvuruldu. Ne var ki, düşmanlar da boş durmuyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu kurulurken savaşlar, istilâlar yapılmıştı. Devlet türdeş değildi. Karşı hareketlerin olması mukadderdi. Nitekim, Avrupa devletleri, İmparatorluğu yıkmak, Türkleri Avrupa'dan atmak için siyasî, askerî pek çok çabalar gösteriyorlardı. Bu arada yapılan son antlaşma ve anlaşmaların bazıları şunlardır: [4]

1 — İstanbul ve Boğazları Rusya'ya bırakan 4 Mart-10 Nisan 1915 İngiliz –Fransız– Rus Anlaşması.

2 — İtalya'ya Anadolu'da pay veren İngiliz-Fransız-İtalyan Antlaşması.

3 — Güneydoğu Anadolu ile Irak, Suriye, ve diğer Arap ülkeleri hakkındaki Sykes-Picot Antlaşması.

4 — Bazı devletlere Sivas-Kayseri-Mersin çizisi doğusundaki bölgenin verilmesini karara bağlayan İngiliz-Rus-Fransız Petersburg Anlaşması.

5 — İlk sözleşmeyi geliştiren 9-16 Mayıs 1919 Sykes-Picot Anlaşması.

6 — İtalya-İngiltere-Fransa arasında yapılan ve İtalya'ya Anadolu'da bazı bölgeleri bağışlayan Jean-de Maorienne (19-21 Nisan 1917) Sözleşmesi..

Ve nihayet, Mondros Ateşkes Anlaşması ve Sevr Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması gerçekleşecektir.

19 Mayıs 1919-1938 Dönemi:

Bu bölümde, ülkenin genel durumuna ve mevcut koşullardan bazılarına ana hatlarıyla değinerek, Atatürk İnkılâbı'nın oluşmasın-

[3] Em. Kur. Alb. Tevfik Bıyıklıoğlu, Mondros Mütarekesi, Gnkur. Hrp. T. Bşk.lığı yayını, 1962, s. 3.

[4] a.g.e., s. 8.

Levent Şahverdi Arşivi

daki ve uygulama yöntemindeki esasları yeterince ortaya çıkarmaya çalışacağım.

Büyük Söylev'in, inkılâp tarihimiz bakımından en önemli bölümleri, kongreleri anlatan kısımlardan önceki konulardır (Söylev'in ilk bölümü). Bunlar: "Askerî, siyasî, örgütsel bilgileri ve çeşitli kuruluşları, kişilerin amaçlarını, siyasetlerini belirtmektedir. O tabloyu iyi öğrenip, değerlendirmeden Millî Mücadele'yi anlamak olanaksızdır." [5] Bu hususu anımsattıktan sonra, şimdiki konumuza dayanak olacak yönlere geçiyorum:

Nüfus: Kurtuluş Savaşı'nın başından sonuna kadar Türkiye'nin nüfusunu doğru olarak saptamak mümkün değildir. Bir eserde yaklaşık şu bilgiler görülmektedir: [6]

1914 yılında, Osmanlı Devleti'nin elinde kalan topraklardaki nüfus, gerçekten devlete bağlı insan sayısı olarak 13.400.000 kadardı.

Öte yandan, düşman işgali altındaki halkın miktarı düşülünce 9.500.000 kişi kalmaktadır.

Özellikle, Sakarya Muharebeleri sırasındaki nüfus, belki bundan da azdı. Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi dahil olmak üzere, savaşan ordu ancak bu kaynaktan yararlanmıştı (26-30 Ağustos 1922).

İktisadî Durum:

Bu başlık altında maliye, ulaştırma, sanayi gibi konuları özetlemek olanağı vardır.

Bazı eserlerden paragraflar aktarmak yararlı olacaktır sanırım. Maliye Bakanlığı yayınlarından birinde: "19 Mayıs 1919 Türkiye'sinin malî kaynaklarını ayrıntılı olarak incelemeye başlamadan önce, malî kaynakları etkileyen hususlara ve malî duruma, ana hatlarıyla değinmeyi yararlı bulmaktayız.

Osmanlı İmparatorluğu malî zorluklar nedeniyle zaman zaman kağıt para çıkarmıştı. En son temmuz 1915'te de çıkarılan kâğıt paraların karşılıklı olması kabul edilmiş, üzerlerine ne zaman teda-

[5] Nutuk, Kültür Bakanlığının Cumhuriyetin XV. Yıldönümü Armağanı, 1938, s. 1-33.

[6] İstiklâl Harbinde İdarî Faaliyetler, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı yayınlarından, 1975, s. 146-147.

Levent Şahverdi Arşivi

vülden kaldırılacağı ve altın ile ödeneceği bildirilmişti. Ancak, çıkarılan kâğıt paralar, Birinci Dünya Savaşı yıllarının enflasyonist baskısı ve savaş uzadıkça ekonomideki mal darlığının daha da artması sonucu doğan aşırı fiyat artışları karşısında hızla değer kaybetmeye başlamıştı.

19 Mayıs 1919 günü kâğıt para aynı şekilde değer düşüklüğünü koruyordu." denilmektedir. [7]

Şu ifadeler de ilginçtir: "1919 yılının malî koşulları, bir bakıma Kurtuluş Savaşı'nın malî koşullarını ortaya koymaktadır. Zira, 1919 yılı mayısında uygulanan vergiler, bazı değişikliklerle bütün Kurtuluş Savaşı boyunca uygulanacak; devlet gelirlerinin önemli bir bölümünü ellerinde tutan Düyunu Umumiye ve Tütün Rejisi idareleri bir sorun olarak, mücadelecilerin düşüncelerinde yer alacaktır."

İyi bilinir ki, bu uygulama Osmanlı Devleti'ne egemen olan iktidara aittir. Millî Mücadeleciler, bu cılız olanaklardan bile yararlanmakta çok zorluk çekmiş, ellerinde bulundurabildikleri bölgelerde bir şeyler sağlamaya çalışmışlardır.

Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Müfettişi olarak karargâhıyla birlikte yola çıktığı zaman, devletin verdiği ödenek kısa zamanda tükenmiş, Amasya'dan Erzurum'a gidiş, Mustafa Kemal Paşa'nın bütün askerlik hayatı boyunca biriktirdiği 800 liranın harcanması ile karşılanmıştı. [8]

Erzurum ve Sivas Kongrelerinin oluşturduğu Heyeti Temsiliye'nin giderleri, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri" tarafından karşılanacaktı. Bu iş, zor uygulanıyordu. Kişisel bağışların bile kabulüne ihtiyaç duyulmuştu.

Kuvayı Milliye adı verilen savaşçı halk kuruluşları da parasızlıktan, yoksulluktan çok sıkıntı çekiyorlardı.

Bu konuda, yararlandığımız eserin 188. sayfasında şu satırlar görülmektedir: Kuvayi Milliye'nin ilk günlerinde göze çarpan millî aksaklıklar yalnızca gelir sağlamasına özgü değildir. Giderlerin yapılmasında da aksaklıklar vardır. Bir kere, her Kuvayı Milliye

[7] Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları, Maliye Bakanlığı yayını, 1974, s. 92-94.

[8] a.g.e., s. 163.

Levent Şahverdi Arşivi

birliğinin ne kadar harcama yapacağı, gelir sağlanmasında olduğu gibi birlik komutanlarının, Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak kuruluşlarının takdirine bağlıdır. Birliklerin bir bütçesi, bir harcama düzeni yoktur. Elde ne kadar para varsa harcanmakta, kalmayınca yeniden para bağışı için halka başvurulmakta veya ihtiyaç duyulan mal ve maddeler, mal bağışı olarak istenmektedir."

Adı geçen eserden birkaç aktarma daha yaptıktan sonra, malî konular hakkında yeterli bilgi sunmuş olacağımı sanıyorum:

"Büyük Millet Meclisi, Ankara'da Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kulüp binası olan bir yapıda çalışmaya başlamıştı.

Bu zamanlarda, Anadolu tam bir ekonomik çöküntünün içindeydi. Cephelerdeki düşman kadar, yokluğun da yenilmesi gerekliydi. Meclis türlü yokluklara göğüs gererek çalışmak zorundaydı. Ankara'nın küçük ve harap, büyük merkezlerinden uzak ve bataklıklarla çevrili oluşu, yabancıların Millî Mücadeleyi küçümsemelerine yol açıyordu.

Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla Ankara'ya bir göç başlamıştı. Altları ahır ve kahvehane olan, üst katlarında odalar bulunan hanlar dolunca yeni gelenler barınacak yer bulamamışlardı." Bu hal, iktisadî o arada millî ve sosyal yoksulluğun sonucundan başka bir şey değildi.

23 Nisan 1920'de kurulup, çalışmaya başlayan T.B.M. Meclisi, büyük zorluk ve sıkıntılara karşın, kaynaklar bulmaya, bütçeler düzenlemeye koyuldu. Anadolu'nun malî kaynaklarına, Büyük Millet Meclisi'nin açılışından önce ve İstanbul'un işgali üzerine, Millî Mücadeleciler el koymuşlardı. Heyeti Temsiliye adına Mustafa Kemal imzasıyla bütün kolordulara ve illere yollanan genelge ile Osmanlı bankaları, Düyunu Umumiye ve Reji İdarelerinin İstanbul'a para ve mal göndermeleri önlenmişti. Anadolu gelirinin yarısından çoğunu Düyunu Umumiye idaresi topluyordu ve yaygın bir örgüt kurmuştu. Bu gelirlerin doğrudan doğruya meclis hükümetince toplanması olanaksızdı. Yeni vergi daireleri kurmak ve personel yetiştirmek uzun zaman istiyordu. [9]

[9] Daha geniş bilgi için, 253-263 sayfalar başta olmak üzere, a.g.e. 163-280. sayfalara bakınız.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu koşullar altında ülkenin, o arada silahlı kuvvetlerin savaş güçlerini sağlamak ve sürdürmek çok zordu. Politik ve diplomatik çabalarla başka ülkelerden para ile silah ve diğer gereçler bulmak gerekiyordu.

Mustafa Kemal Paşa, 26 Nisan 1920'de Sovyet Rusya'dan silah ve para istemişti.[10] Gerek bu yoldan, gerekse sonraları Fransa ve İtalya gibi devletlerden, koşulların elverdiği biçim ve sayıda çeşitli yardım gelmesi amacıyla sonuna kadar girişimlerde bulunuldu ve bazı olumlu sonuçlar alındı. Bunlar, "taşıma su ile değirmen döndürmek" gibi hareketlerdir. Ne çare ki, yapılacak başka bir şey de yoktu.

Tarım, ulaştırma ve benzeri alanlarda da yokluk ve yoksulluk egemendi. Örneğin, Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Aralık 1921'de Bayındırlık Bakanlığı'na gönderdiği yazıda: "Mösyö Franclin Bouillon ile yaptığımız görüşmede, 200 adet vagon verilmesini istedik. Konya'dan ileriye gönderilmek üzere günde vagon başına 250 kuruş ücret verilmesi kararlaştırıldığı, bununla birlikte bu miktarın çoğalması için, dönüşünde gereken girişimlerde bulunup, sonucunu bildireceğini söyledi" denilmekte ve ray, kömür gibi diğer ihtiyaçlardan da söz edilmektedir.[11]

Bütün Kurtuluş Savaşı boyunca, demiryollarında kömür darlığı çekilmiş, lokomotifleri işletmek için odun kullanılmışsa da, bunun sağlanıp, gerekli yerlere ulaştırılması da bir sorun olmuştu.

Silâh, Cephane ve Diğer Savaş Gereçleri:

Mondros Ateşkes Anlaşması gereğince ordu dağıtılmış, küçük bir kadro halinde kalan az sayıdaki kolordu ve tümenlere ihtiyacın çok altında silah, cephane, araç ve gereç bırakılmıştı. Aslında, Birinci Dünya Savaşı bu gibi maddelerin âdeta kökünü kurutmuştu. Elde kalanlar türdeş değildi. Arızalı ve bakımsızdı. Örneğin birliklerde çeşitli fabrikaların türlü silahları ve cephanesi bulunuyordu. Bu, bir ordu, hele savaş halindeki ordu için çok kötü bir durumdu. Birlik ve beraberliğin sağlanması, ikmallerin yapılması akla gelmez zorluklar çıkmaktaydı.

Halk, uzun savaş yıllarında yorgun, yoksul ve yılgın düştüğü için insan ikmali, seferberlik ilânı gibi önemli iş ve hareketler gerek-

[10] Harp Tarihi Başkanlığı, İdarî Faaliyetler, s. 166.

[11] İstiklâl Harbinde İdarî Faaliyetler, Harp Tarihi Başkanlığı yay., 1975, s. 203.

Levent Şahverdi Arşivi

sinme ölçüsünde yapılamıyordu. Özellikle, seferberlik ilânından bir süre kaçınılmıştı.

Diğer Koşullar:

Deniz ve kara ulaştırması, iktisadî, askerî istekleri ve halkın ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktı. Anadolu haritasına bakıldığı zaman, genel olarak doğal coğrafî yapılardan başka varlık âdeta görünmüyordu. Yol, fabrika, teknik eleman, bilim adamı; işlenmiş, işlenmemiş sınaî maddeler yok denecek kadar azdı.

Türkiye'nin iç ve dış siyasî durumu, umutsuzluğa düşecek ölçüde kritikti. Bu husus, değinmeye, açıklayıp, hatırlatmaya gerek olmayacak derecede ağırdır ve yankıları zamanımıza kadar gelmiştir.

Bunu daha iyi belirtebilmek amacıyla şöyle diyeceğim: Cumhuriyetle birlikte Atatürk düzeni içinde her alanda kalkınmaya, uygar ülkelerin düzeyine ulaşmaya çalışıldığı halde "Haklar, özgürlükler gibi toplumsal ve psikolojik konulardan tutun da, bayındırlık işlerinde, iktisadî ve o arada malî sınaî, tarımsal alanlarla benzeri diğer konularda; eğitim ve sağlık işleriyle, onların sorunlarında" hâlâ hedefe erişmiş değiliz. Demek ki sıfırdan başlamış, elli yılda ancak buraya gelebilmişiz. Türkiye Cumhuriyeti maziden yeterli bir miras devralsaydı, durum böyle olmayacaktı.

Bütün bu eleştirici sözlerden sonra, Türk ulusunun atalarına olan bir minnetini ve şükranını belirtmeliyiz. Noksanlarına, bazı kusur ve yanılgılarına karşın, aziz atalarımız, kan ve canları pahasına elde ettikleri bu yüce yurdu bugünün Türklerine armağan ve emanet ettiler. Birinci Dünya Savaşı'nda uçurumun kenarına getirilmiş olması hariç tutulursa, önceki dönemlerde, düşmanların imha edici türlü saldırıları karşısında Osmanlı Devleti halkını korumak için çabaladılar, kanlarını döktüler.

Elbette, Türk milleti onlara şükran borçlu ve minnet doludur.

Bu borcu ödemek, onların kutsal kanları ile sulanmış bu toprakları, kendi torunlarından oluşan Türk ulusunu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmakla mümkün olacaktır.

Atatürk inkılâbının amacı da, işte budur!

Önemli Etken ve Etmenler:

Atatürk inkılâbının oluşma ve gelişmesinde en önemli etken ve etmen Kurtuluş Savaşı'dır. Bu mücadele, inkılâbın ilk evresidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Özellikle ihtilâl evresidir. Atatürk ve dava arkadaşlarının önderliğinde, Türk milleti, zamanın iktidarına karşı bir ihtilâl ve savaş; saldırgan düşmanlara karşı da çetin bir savaş yapmıştır.

Kurtuluş Savaşı, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in kutsal topraklarına Yunanlıların ayak basmasıyla; Atatürk inkılâbı ise, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Anadolu topraklarına, Samsun'a çıkmasıyla başlar.

15 Mayıs 1919'da başlayıp 24 Temmuz 1923'de Lozan Barış Antlaşması ile sona eren bu dönemde, koşullar yukarıda açıkladığımız durumdan daha iyi değildi. Sadece, milletin maneviyatı çok yükselmiş, eski düşmanların bir kısmı dostluk elini uzatmak ihtiyacını duymuşlardı. Doğaldır ki, bu oluşum büyük yararlara yol açıyordu.

Başta Atatürk olmak üzere, Cumhuriyet hükûmetinin sorumluları iktisadî, malî, toplumsal, askerî ve benzeri sorunları çözümlemek amacıyla türlü önlemler alıyor, sürekli ve akılcı çabalar gösteriyorlardı.

Ne var ki, süregelen yokluk ve yoksulluk, istenen, özlenen sonuçları almayı zorlaştırıyordu.

Ülkenin en önemli sorunu, kalkınmayı sağlayacak kadronun bulunması, ortamın hazırlanmasıydı. O bakımdan şu noktaları belirtmek isterim:

"1 — Türkiye'de iktisadî, sınaî gelişmeyi sağlayacak, özel teşebbüs adamları örgütleri, hattâ birazcık olsun sermaye ve bu yoldaki alışkanlık ve gelenekler yok denecek haldeydi.

Toplum, çağdaş düzeyin çok altında bir anlayış ve yaşayıştan kendini kurtaramıyordu. Her çeşit ulaşım ve haberleşme olanaklarının kıtlığı, eğitim kurumlarının az ve yetersiz oluşu, gelişme ve geliştirmeye öncülük edecek örgütlerden yoksunluk, Türk insanının ve toplumunun yeni bir hayat ve dünya görüşüne bir an önce erişmesini olanaksızlaştırıyordu.

2 — Kapitülasyonlar, yabancılara verilen kabotaj hakkı, adlî ayrıcalıklar gibi hususlar Atatürk ve arkadaşlarını duraksar ve kuşkulu davranmaya yöneltiyordu. Bunlar Millî Mücadele sırasında millî önderler tarafından fiilen kaldırılmış, Lozan'da uluslararası hukukî bir sonuca, antlaşmaya bağlanmıştı. Bununla birlikte, yabancı devletler ve uzmanlarla işbirliği yapılması düşünüldüğü zaman, bu korkulu rüyalar yeniden canlanıyordu. Aslında, büyük çıkarlar olmadan, onlar da Türkiye'ye yardıma yanaşmıyorlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Başta Amerika olmak üzere, bütün dünya kendi kabuğuna çekilmiş, gibiydi. Uluslararası kültürel, iktisadî ve askerî dayanışma-yardım denebilecek bir konu veya kuruluşlar yoktu. Ancak savaş zamanları anlaşma ya da bağlaşmalar yapılıyor, savaş içinde yardımlaşmalar oluyordu.

Otomobil, traktör gibi teknik araçların belirtilmesiyle örneklemek istediğim çağdaş olanakları, Türkiye'de aramak, bulmak ne dereceye kadar mümkündü? Belge ile saptanmıştır ki, başkomutan ve cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in makam otomobiline lâstik ve benzin bulunmasındaki zorluk uzun zaman sürmüştü. Orduya motorlu araç ve şoför sağlamak için büyük çabalar gerekiyor, sonunda isteğin ellide biri karşılanamıyordu.

Çeşitli görevleri yapacak sıradan elemanları, bilimsel ve teknik alanlarda görevlendirilecek uzmanları yetiştirmek önemli bir sorun halindeydi. Hele, yetiştirici kuruluş ve insanlar, yeterince bulunabiliyor muydu?

Cumhuriyetin onuncu yılına ve Atatürk'ün ölümüne kadar bütün bu ihtiyaçların karşılanması, sorunların çözümlenmesi için yeni tür bir savaş gerekmiş, yine de ve ne yazık ki, Atatürk'ün Türk milletinin özlediği hedeflere, amaçlara ulaşabilmek olanağı bulunamamıştı.

Atatürk, fikrî felsefî düşünce ve ilkeleri ortaya koymuş, onları uygulayarak, Türkiye'yi, kalkınma ve çağdaşlaşma yoluna sokmuş, bu hareketin devamını sağlamıştı. Asıl amaca ulaşmak için uzun zamana ihtiyaç vardı. Durmadan yapılacak bir ilerleme, artık gelecek kuşakların ödevi oluyordu.

Nitekim, Mustafa Kemal, 1923'te şöyle demişti:

"Henüz kurtulmuş değiliz. Atılan adımlar, bundan sonra atılması gereken adımların başlangıcıdır. İnsan başlangıçta iken sonuca ulaştığını iddia ederse, kendini dünyanın en derin gafleti içinde görür."[12] Ve daha sonra O cumhuriyeti gençlere emanet etmiş, "Cumhuriyeti biz kurduk, onu yaşatacak ve yükseltecek sizlersiniz" demişti.

[12] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, c. II, 1959, s. 80.

Levent Şahverdi Arşivi

İnkılâpta Yöntem:

İnkılâp yönteminin ana niteliği, halkın maddî ve manevî dileklerinin, mutluluğunun güvenceli olarak sağlanmasında etmen olmaktır.

Atatürk bir gerçekçiydi. Türk gerçeğini ve Kurtuluş Savaşı gerçeğini çok iyi biliyor, çok doğru değerlendirmiş bulunuyordu. Bu gerçeğin görünümünü ana hatlarıyla ilk bölümlerde çizmiş, açıklamış bulunuyorum. İşte, büyük önder, inkılâbı zemin üzerinde yapacak, o gerçeklere uygun yöntemler kullanacaktır.

İlk olarak, Atatürk'ün şu görüşüne yer vereceğim: "Çok kısa bir zamanda hızlı ve yoğun denilecek kadar siyasî, idarî, toplumsal inkılâplar yaptık. Bu yaptıklarımızın hızından ve yoğunluğundan ancak memnunlukla ve mutlulukla söz edilebilir. Çünkü böyle olmasaydı kurtuluş ihtimali tehlikeye düşebilirdi.[13]

Burada, kurtuluş sözcüğü ile, onun anlatmak istediği, yalnız düşmanlardan değil, Türk milletini geri bıraktıran bütün öğelerden, çeşitli etmen ve etkenlerden kurtulmaktır. Diğer uluslarla sürecek olan savaş dışı mücadelede de, hızla silkinme ve kalkınma, bizim adımıza etkili bir eylemler dizisi olacaktır.

O halde, inkılâbın yöntemsel ilkelerinin başında, olanak ölçüsünde hızlı ve yoğun atılım ilkesi gelmektedir. Sonradan, asrı yıla sığdırdık sloganı da buradan çıkmıştır ve gerçeğin anlatımıdır.

Atatürk'ün şu ifadesi çok ilginçtir: "Hiçbir inkılâp, gerçeği görenler dışında, çoğunluğun oyuna başvurarak yapılamaz."

Atatürk'ün şu görüşü de yöntemde etkili olmuştur: "Yüzyıllardan beri düşmanlarımız, Avrupa kavimleri arasında Türklere karşı kin ve düşmanlık fikirleri aşılamışlardır. Batı fikirlerine yerleşmiş olan bu fikirler, özel bir anlayış yaratmışlardır. Bu zihniyet hâlâ vardır. Avrupa'da hâlâ Türkün her türlü gelişmeye, ilerlemeye düşman bir adam olduğu sanılmaktadır. Bu büyük bir yanılgıdır."[14]

Bu görüşün de, hızlı ve yoğun atılım ilkesinde bir etmen olduğu kabul edilebilir. Mustafa Kemal hem millî gururu dolayısıyla, hem de uygar dünya ile bir an önce verimli ilişkiler kurmak düşüncesiyle, bu harekete önem veriyordu.

[13] Atatürk Diyor ki, Varlık Yayınevi, II. baskı - 1954, s. 60 (Anadolu A. 27.8.1925).

[14] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, c. III, II. baskı - 1961, s. 64

Levent Şahverdi Arşivi

O, kullandığı yöntemin ilhamını tarihten almıştı. Felsefî kurumlar arasından en çok benimsediği tarihçi ekol (okul) ve tarihçi metottu.

1 Kasım 1937'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplantısını açarken yaptığı uzun ve ilginç konuşmada : "Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin binbir facia ve ızdırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır" diyerek, hem gerçekçiliğini, hem de tarihçi metota bağlılığını göstermişti.

Aynı konuşmada, Halk Partisi'nin programına değindikten sonra şöyle demişti:

"Bu prensipleri gökten indiği sanılan kitapların dogmalarıyla asla bir tutmamalıdır. Biz, ilhamlarımızı gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz." [15]

Evet, Atatürk, her dersi, her ilke ve yöntemi hayattan çıkarmıştır. Burada, Göte (Goethe)nin Faust'taki şu sözlerini hatırlamalıyız:

"Her kış, solgun ve soğuktur: hayatın altın yapılı ağacı ise, usareli ve feyizlidir." [16]

Yine 1 Kasım 1937 konuşmasında, büyük dâvâmız, en uygar ve en refahlı millet olarak varlığımızı yükseltmektir, dedikten sonra; "Bu yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde de temelli bir inkılâp yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik ülküsüdür. Bu ülküyü en kısa bir zamanda başarmak için fikir ve hareketi birlikte yürütmek zorundayız" şeklindeki sözleriyle, inkılâp yönteminin öğelerinden biri olan fikir ve hareketi birlikte yürütmekle, aynı zamanda kurumlarda ve düşüncelerde inkılâp ilkesini ortaya koymuştur. Ayrıca, "Bu girişim, ancak türlü bir planla ve en akıllı biçimde çalışmakla mümkün olabilir" ifadesinde de görüldüğü gibi, yönteme başka öğeler de katılmış oluyor demektir: Plan ve Akılcılık. [17]

Takdir buyurulur ki, yöntem, ve uygulama politikasını kuramsal alanda birbirinden ayırmak çok zordur, bana göre bunları ayırmak için, hele böyle bir makalede, çaba göstermek gereksizdir. Onları iç içe sıralayıp, sunmakta bir sakınca görmüyorum.

[15] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 405

[16] C. Akçakayalıoğlu, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Konferans Broşürü, Atatürkçülüğün Öğreti Yönü Bölümü, 1975, s. 7-8.

[17] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 401.

Levent Şahverdi Arşivi

Fikir ile hareketin birlikte yürütülmesi yöntem ve ilkesine neden gereksinme duyulduğunu biraz açıklamak uygun olur.

Islahat çağından beri, Türk toplumunun daha uygar düzeylere ulaştırılması ve kalkındırılması için yeterli fikrî hazırlıklar, çalışmalar yapılmış değildir. Atatürk'e gelinceye kadar, ıslahat veya inkılâp öğretisi olarak esaslı, nitelikli yapıtlar, düşünceler oluşturulmamıştı. Türk gerçeğine, Millî Mücadele gerçeğine uygun kurallar, kuramlar elde bulunmadığı ve hızlı atılım ilkesi gecikmeyi kabul etmediği için, fikir ve hareketin birlikte uygulanmasında kesin zorunluk vardı.

Hattâ, Mustafa Kemal, ilk hareketlerine, fikirleri beklemeden ve onları sunmadan önce, ancak kendi vicdanında ve kafasında saklı tutarak başlamış, sonraları gerekli gördükçe de aynı yöntemi uygulamıştı. Bu hususu onun şu anlatımında açıkça görmekteyiz:

"Programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri biçimde bir kitap değildi. Fakat esaslı ve amelîydi. Biz de, uygulanamaz fikirleri, kuramsal birtakım ayrıntıları yaldızlayarak bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. Milletin maddî ve manevî yenilik ve gelişmeleri yolunda iş ve eylemlerle, söz ve kuramlara ön almayı yeğ gördük." [18]

Yukarıda belirttiğimiz pek çok yönleri bu paragrafta görmekte ve bulmaktayız. Diyebilirim ki, inkılâp yöntemi bu özel kuralın içindedir.

Şimdi, ister yöntem veya ilke, ister uygulama politikası sayalım; bazı görüş ve düşüncelere daha değineceğim.

Atatürk'e göre "ekonomik kalkınma Türkiye'nin özgür, bağımsız, daima daha güçlü, daima refahlı Türkiye ülküsünün belkemiğidir." [19] Ve onun uygulamaları da, daha çok bu yöndeydi.

20 Eylül 1924'te Samsun Belediyesi'nde yaptığı konuşmadaki şu sözler de, konumuzu yakından ilgilendirmektedir:

"Partinin esas ilkesi, ülke ve milletin gerçek esenlik ve mutluluğunu sağlamaya çalışmaktır. Amaca ulaştıran yol bence budur ve bellidir. O da cumhuriyeti pekiştirme ve sağlamlaştırma ile bir-

[18] Gazi M. Kemal, Nutuk, Kültür Bakanlığının Cumhuriyetin XV. Yıldönümü Armağanı, 1938, s. 515-516

[19] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, 1959, s. 398.

Levent Şahverdi Arşivi

likte fikrî ve sosyal inkılâpta ve uygarlık, yenilik yolunda, milletin azimli ve başarılı yürümesini sağlamaya öncülük, kılavuzluk etmektir. [20]

Atatürk "Hayatta en hakikî mürşit ilimdir" sözünü kullandığı konuşmayı 22 Eylül 1924'te Samsun öğretmenlerine yaparken, yol gösteren şu düşüncelerini açıklamıştı:

"Dünyada her şey için, hayat için, başarı için en gerçek mürşit bilimdir, fendir. Bilim ve fennin dışında yol gösterici aramak aymazlıktır, sapkınlıktır. Yalnız, bilim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki evrelerinin gelişmesini anlamak, gelişmelerini zamanla izlemek şarttır. Bin, iki bin; binlerce yıl önceki bilim ve teknik dilinin çizdiği düsturları şu kadar bin yıl sonra bugün olduğu gibi uygulamaya kalkışmak elbette bilim ve tekniğin içinde bulunmak değildir."

Atatürk, kültür (Kemalist anlamda kültür) ve ekonomiyi her türlü siyasete yön veren esaslar, öğeler sayardı. [21]

Uygulanmış Diğer Yöntemler:

Yöntem veya ilke ya da uygulama politikası sayılabilecek bazı örnekler sunmuş bulunuyorum. Ölümsüz önderimizin düşünü ve eserlerinde yüzlerce örnek vardır, hepsinin burada sıralanması olanaksızdır ve aslında, belirttiklerimiz, konumuz için yeterli olsa gerektir.

Şimdi, Büyük Söylev'de yer alan diğer yöntem veya ilkelere değineceğim. O, asıl mesleğinden aldığı bilgi ve edindiği deneylerle, gerekli sırları iyi saklamayı, uygulamaları, zamanı geldikçe yapmayı ilke kabul etmişti. İnkılâp hareketlerinde de bu ilkeye bağlı kaldığını Söylev'in ilgili bölümündeki şu ifadede görüyoruz:

"Uygulamayı birtakım evrelere ayırmak ve olgulardan, olaylardan yararlanarak, milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve aşama aşama yürüyerek hedefe ulaşmaya çalışmak gerekiyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak, dokuz yıllık işlerimiz ve eylemlerimiz bir mantık dizisiyle düşünülürse, ilk günden bugüne kadar izlediğimiz genel doğrultunun, ilk kararın çizdiği hattan ve yöneldiği hedeften asla kaymamış olduğu kendiliğinden ortaya çıkar."

[20] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, 1959, s. 193.
[21] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, 1959, s. 194, 285.

Levent Şahverdi Arşivi

"Geleceğin ihtimalleri üzerine fazla açıklama, giriştiğimiz gerçek ve maddî mücadeleye bir hayal niteliği verebilirdi. Başarı için uygulanır ve güvenilir yol, her evreyi vakti geldikçe uygulamaktı."

O, bu görüş ve düşüncelerini özetlemek için: "Bu son sözlerimi özetlemek gerekirse diyebilirim ki, ben, milletin vicdanında ve geleceğinde sezinlediğim büyük gelişme yeteneğini, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak, gide gide bütün toplumumuza uygulattırmak zorundayım." [22]

Söylev'in sonlarında yer alan şu ifadeyi de konumuzla ilgili buluyorum: "Biz her vasıtadan, yalnız ve ancak, bir görüşle yararlanırız. O görüş şudur: Türk milletini, uygar evrende lâyık olduğu yere yükseltmek ve Türkiye Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temelleri üzerinde, her gün, daha çok pekiştirmek ve bunun için de, zorbalık fikrini öldürmek..."

Burada, Atatürk'ün kullandığı her vasıtanın amaç ve hedefi belirtilmekle, yöntem öğelerinden biri daha açıklanmış oluyor. Zorbalığın reddedilmesi, yöntemin önemli bir ilkesi sayılıyor.

Yine bir yöntem veya ilkeyi şu sözlerle anımsayabiliriz:

"Politika âleminde birçok oyunlar görülür. Fakat, kutsal bir ülkünün sonucu olan cumhuriyet yönetimine, çağcıl harekete karşı cahillik ve bağnazlık ve her çeşit düşmanlık ayağa kalktığı zaman, özellikle ilerici ve cumhuriyetçi olanların yeri, gerçek ilerici ve cumhuriyetçi olanların yanıdır; yoksa gericilerin umut ve çalışma kaynağı olan diziler değil." [23]

Demek ki, ilerici ve cumhuriyetçi olanlar hiçbir şekil ve amaçla gericiye ödün vermeyecek, cumhuriyet ve ilerleme düşmanlarının dizileri arasına girmeden, inkılâp yolundaki çabalarını sürdürecektir.

Atatürk'e göre, yapılan inkılâba inanmak istemiyen, inkılâp hareketlerini benimsemiyen kimseleri inandırmaya çalışmak gereksizdir.

Mustafa Kemal'in bu yoldaki görüş ve düşüncelerini şu ifadede açıkça görüyoruz: "Bir ülkede, bir toplumda, bir inkılâp yapıldığı

[22] Nutuk, s. 11, 12.
[23] a.g.e., s. 642.

Levent Şahverdi Arşivi

zaman elbette onun sebepleri vardır. Ancak o inkılâbı yapanlar, inanmak istemiyen inatçı düşmanlarını inandırmak zorunda mıdır? Cumhuriyetin elbette yanında ve karşısında olanlar vardı; ondan yana olanlar ne için ve ne gibi kanılara ve düşüncelere dayanarak cumhuriyet ilân ettiğini, karşı çıkanlara açıklamak ve kanılarında ve eylemlerinde isabet olduğunu kanıtlamak isteseler de, onların, isteyerek direnişlerinin giderilebileceği kabul olunur mu? Doğaldır ki, cumhuriyetten yana olanlar erkli iseler ülkülerini herhangi bir biçimde ihtilâlle, inkılâbla veya geçerli biçimlerden geçirerek uygularlar; bu ülkü inkılâpcıların görevidir. Buna karşı çıkışlar, yaygaralar ve gerici girişimler de, aleyhte olanların durmayacakları hareketlerdir." [24]

İnkılâbın Tanımlanması:

Bu başlık altında Atatürk'ün tanımlamasına yer vereceğim. Elbette çeşitli öğreti ve akımların kendilerine özgü tanımlamaları vardır.

Şimdi, Sayın Profesör İnan'ın bir eserinden alarak, önderimizin ifadelerine değineceğiz:

"İnsanların yaşamına, etkinliğine egemen olan güç, yaratıcılık (ibda) ve icat yeteneğidir. Akıl ve mantığın çözemeyeceği sorun yoktur".

İnkılâp:

"Türk milletini son yüzyıllarda geri bırakmış olan kurumları yıkarak, yerlerine, milletin en yüksek uygarlık gereklerine uygun olarak ilerlemesini sağlayacak yeni kurumları koymuş olmaktır" diyen Atatürk, şu görüşlerini de eklemektedir:

"Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemiyle devlet şekli demektir. Biz cumhuriyeti kurduk, o on yaşını doldururken demokrasinin bütün gereklerini sırası geldikçe uygulamalıdır."

"İnkılâp, milleti ve sosyal çevreyi hazırlayarak yapılır. İnkılâp hareketlerinde dikkat edilecek nokta, insan topluluklarının dileklerini, düşüncelerini anladıktan sonra, onlara yenilikleri kabul ettirebilmektir. İnkılâbı tamamlamak lazımdır."

[24] a.g.e., s. 594.

Levent Şahverdi Arşivi

"Tarihi yaşadığımız gibi yazdık, fakat geleceği cumhuriyete inananlarla, onu koruyanlara ve yaşatacaklara emanet etmek gerektir."

"Gençliği yetiştiriniz. Onlara bilim ve anlayışın olumlu düşüncelerini veriniz. Hür düşünceler uygulandığı vakit Türk milleti yükselecektir."

"Hayat bir ilerleme ve dinamizm kaynağıdır, insan ona kendini uydurmak zorundadır."

"Yeni, sürekli olarak yeni şeylerden ve insanların uygarlık yolunda ilerlemelerinden söz edelim; bu bize gelecek için hız ve güç verecektir." [25]

Bu ifadelerde inkılâbın ve yöntemin bazı öğeleri görülmektedir. Ayrıca, şu sözlerle de, konumuza katkıda bulunmuş olacağız. Ona göre "10 Temmuz inkılâbı zorba bir hükümdar ile millet arasında, en nihayet, kayıtlar ve şartlarla denge arayan bir anlayışı elde etmeye yönelikti. Halbuki son inkılâp meşrutiyet usulünü bile hürriyet ve milletin bağımsızlığı için yeter göremez. Kayıtsız, şartsız egemenliği milletin elinde ve üzerinde tutan köklü bir ilkeye dayanır. Bu ilkenin uygulama şekli hiçbir vakit eski şekillerle karşılaştırma kabul edemez." [26]

Konumuzu ilgilendiren öğeleri yeterince bulup çıkarmak, daha bazı örneklerle kolaylaşacaktır. Bu arada "gerici düşünceler güdenler belli bir sınıfa dayanacaklarını sanıyorlar; bu kesinlikle bir kuruntudur, zandır. İlerleme yolumuzun üstüne dikilmek isteyenleri ezip geçeceğiz. Yenilik yolunda duracak değiliz. Dünya müthiş bir akımla ilerliyor. Biz bu ahengin dışında kalabilir miyiz?" [27]

Mustafa Kemal, eğitim öğretim konularında da düşünce ve yöntemlerini açıklamış, yaşamı boyunca uygulamaya çalışmıştı. Bu bakımdan, şu ifadelerini anımsamadan geçemeyiz:

"Dünya uygarlık ailesi içinde şerefli bir yere sahip olmak isteyen Türk milleti, evlâtlarına vereceği terbiyeyi mektep ve medrese adında birbirinden büsbütün başka iki tür kuruluşa bölmeye hâlâ katlanabilir miydi?"

[25] Prof. Afet İnan, Atatürk'ten Yazdıklarım, 1971, s. 35-37
[26] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. III, 1961, s. 53.
[27] Atatürk Diyor ki, Varlık Yayını, 1954, s. 42.

Levent Şahverdi Arşivi

"Terbiye ve öğretimi birleştirmedikçe aynı düşüncede, aynı anlayışta bireylerden kurulu bir millet yapmaya olanak aramak, boş ve saçma işlerle uğraşmak olmaz mıydı?"

"Uygarlığın güçlü ve yüce ışığı karşısında ortaçağlık anlayışlarla ve ilkel inançlarla yürümeye çalışan milletler yok olmaya veya hiç değilse tutsak ve aşağılık olmaya mahkûmdurlar."

Atatürk, amaca ulaşmanın okul sayesinde olacağına inanıyordu ve demişti ki:

"Milletimizin siyasî, toplumsal yaşamında, milletimizin düşünsel terbiyesinde de kılavuzumuz bilim ve teknik olacaktır. Okul sayesinde, okulun vereceği bilim ve teknik sayesindedir ki, Türk milleti, Türk sanatı, Türk iktisadı, Türk şiir ve edebiyatı bütün güzellikleriyle gelişir." [28]

Kentleşme ve Okullaşma:

Kentleşme ve okullaşma, Atatürk inkılâbının en önemli hareketlerindendir. 700.000 km²'den fazla yüzölçümü, yetmiş kadar ili, 40000 kadar köyü olan geri kalmış yoksul bir ülkenin kalkındırılması, elbette kendi gerçeğine uygun yöntemlere muhtaçtır. Önce, bu inşaatın şantiyesi kurulacaktı. Onlar, kentler ve okullardır. Her işi insan yapacağına göre, bu büyük şantiyenin her çeşit öğesini yetiştirmek ve hazırlamak gerekir. O zaman aşağı yukarı sıfırdan başlanacaktır. İktisadı, malî durumu çok kötü olan devlet, bulabildiği olanakları öncelik sırasına, önem sırasına göre kullanmak zorundadır. Mevcut paraları, araç ve gereçleri bütün yurt düzetine yayıp dağıtmak, ulusal güç ve olanakları saçıp savurarak hiçbir iş yapamamak demektir. O halde bir dengenin (ağırlık noktası) oluşturulması, gelecekteki genel kalkınma için gereksinme görülen insanları, malzemeleri hazırlamak ve ortamı sağlamak ancak, kentleşmek ve okullaştırmakla mümkündü.

Bütün ülkede yaygın kalkınma, geleceğin, uzun zamanların işidir. Önce kadroyu yaratmak, şantiyeyi harekete geçirmek için, tekrar edeyim ki, kentleşmek, okullaşmak şarttı. Öyle yapılmış, bu ögelerin yetiştirdiği insanlar, hazırladığı olanaklar, giderek, kalkınmanın ülkeye yaygın hâle gelmesini sağlamıştır. Aslında ne köy ihmal edilmiş, görmezlikten gelinmişti; ne de şu veya bu bölge hiçe

[28] a.g.e., s. 82.

Levent Şahverdi Arşivi

sayılmış ve ne de bazıları ayrıcalıklı tutulmuştu. Bu yöntem, ülke gerçeklerinin zorunlu kıldığı bir tutum, bir yol olmuştu.

Zamanla, hele şimdilerde kalkınma yaygınlaşmış ve genelleşmişse, bu, Atatürk inkılâbının özgür yöntemiyle başarılmıştır. Başarılar olmuşsa ve olacaksa, hepsi Atatürk'ün ve oluşturduğu düzenin bir sonucudur.

Önemli bir noktayı vurgulamak istiyorum. Atatürk inkılâbını temsil eden Türkiye Cumhuriyeti uzun yıllar kendi yağıyla kavrulmak durumunda ve zorundaydı. Özellikle 1938'e kadar, dünyada işbirliği, karşılıklı yardım ve dayanışma fikri yoktu. Mustafa Kemal, bu düşüncelerini bütün insanlığa açıklayarak, işbirliği çağrısında bulunmuştu.

Onun ölümünden çok sonra ortaya çıkan uluslararası yardım ve dayanışma düşüncesi ile örgütleri, Türkiye'ye de geniş olanaklar sağlamıştı. Bunlardan yararlanarak kalkınmaya hız verenler, kendilerini överken, Atatürk ve arkadaşlarını ağır şekilde eleştirmek, her şeyi inkâr etmek, hiçbir şey yapmadıklarını söylemek haksızlığında da bulundular. Bu sözlerimle, Atatürk inkılâp ve düzeninin başarısız olmadığını, hedeflerine yeterince kavuşamamış bulunmasının yalnız ve yalnız koşullardan ileri geldiğini anlatmak istiyorum. Zaten, o, bu durumu iyi bildiği için "Cumhuriyeti biz kurduk, onu yaşatacak ve yükseltecek sizsiniz" dememiş miydi?

Bugüne kadar, inkılâpta yöntem konusunu işleyen konuşma ve yazılara pek rastlamadım. Yalnız, Sayın Ord. Prof. Karal'ın "Atatürk'ten Düşünceler" adındaki eserinde 'Türk İnkılâbında Güdülen Usul' başlığı altında bir konuya değinilmiştir. Kendilerinin, Mustafa Kemal'den aktardıkları aşağıdaki paragrafı anımsatmak istiyorum:

"Fransız İhtilâli bütün evrene hürriyet fikrini vermişti. Ve bu fikrin, halen asıl kaynağı bulunmaktadır. Fakat o tarihten beri insanlık ilerlemiştir. Türk demokrasisi, Fransız İhtilâli'nin açtığı yolu izlemiş; lâkin kendisine özgü belirgin niteliğiyle gelişmiştir. Zira, her millet inkılâbını, toplumsal çevresinin baskıları ve ihtiyacına bağlı olan hal ve durumuna ve bu ihtilâl ve inkılâbın olduğu zamana göre yapar." [29] Bu ifadelerinde Atatürk, yaptığı inkılâbın Fransa'dan esinlendiğini ve yönteminin ise özgün olduğunu, Türk ve Millî Mücadele gerçeklerinden kaynaklandığını anlatmaktadır.

[29] Ord. Prof. Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, 1956, s. 44.

Levent Şahverdi Arşivi

İnkılâbın Özelliği ve Sonuçları:

Şimdi, bazı konuşma ve yazılarımda evvelce sunduğum kimi düşüncelerimi tekrarlayacağım: Haddim olmayarak, böyle hareketi gerekli buluyorum. Hoşgörünüz!

Atatürk inkılâbı birdir ve bir bütündür. Bu inkılâp 19 Mayıs 1919'da başlamış olan Atatürk hareketiyle gerçekleşmiştir. Bu inkılâp Mustafa Kemal'in yönettiği Anadolu ihtilâlinin hedef ve amacı, Büyük Zafer'in sonucudur. Millî Mücadele'yi diğer inkılâp hareketlerinden ayrı düşünmek ve ayırmak olanaksızdır. Bu iki hareketin bütünleşmesiyle bir inkılâp gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu bütünlük içinde inkılâp hareketleri, diğer bir deyişle, reformlar yer almaktadır.

Teokratik ve otokrat bir saltanat idaresinin devrilerek ulusal bağımsızlık ve egemenliğe dayanan "Laik, millî, demokratik ve elbette çağdaşlaşma yolunda bir devlet kurulması" Atatürk inkılâbının esasıdır. Bu ana hedefe uygun gelişme ve değişmeler inkılâp bütünlüğü içinde ve onu tamamlayıcı reformlar, atılımlardır.

Cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik gibi Atatürk ilkeleri arasında yer alan inkılâpçılık, Atatürk inkılâbını korumayı ve "çağın, ülkenin gerçeklerine; değişim ve ihtiyaçlarına uygun ve onları karşılayacak reformların" yerinde ve zamanında yapılmasını ifade eder. Türkiye Cumhuriyeti'nin temsil ettiği Atatürk düzenini yıkıp, başka bir düzen getirmek, inkılâp felsefesine uygun değildir ve kabul edilemez.

Atatürk Düzeni:

Atatürk, Türk milletini kalkındıracak ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaştıracak olanları sağlayacak yetenekte bir düzen kurmuş, onun geliştirilme ve yükselmesini, çok sevdiği milletiyle, onun fikir ve iş kaynakları olan yasal topluluklara emanet etmiştir.

Atatürk düzeni, ülkemizin o günkü koşulları, toplumsal ortam ve olanakları ölçüsünde kurulmuş, gelişmeye açık bir varlık olarak, aynı zamanda bu özü taşıyarak, sonraki koşullara devredilmiştir. Bu düzen şöyle tanımlanabilir:

"Millî egemenlik ve bağımsızlığa dayalı ve aynı zamanda barışçı ve insancıl; milliyetçi, laik, halkçı, demokratik –parlamenter sis-

[30] Cihat Akçakayalıoğlu, Atatürkçülük ve Atatürk Devrimi, T. Tarih Kurumu Atatürk Konferansları, 1973-1974, 1977.

Levent Şahverdi Arşivi

temi benimsemiş; iktisadî hayatını planlı karma ekonomi olarak düzenlemiş; Kemalist özde inkılâpçı; bütün dünya uluslarıyla her alanda işbirliğine açık, her türlü diktayı reddeden haklar, hürriyetler, eşitlikler ve kalkınma düzeni"dir.

Bu haklar, özgürlükler ve kalkınma düzeni içinde, anlam, kavram ve amaç hâlinde millet-halk-devlet bütünlüğü gereği olarak toplumun, devlet ve bireylerin birbirlerine karşı görevleri ve yükümlülükleri vardır. Bu hususun dengeli gerçekleşmesi, ayrıcalık ve üstünlükleri gidermesi; bireyin, toplumunun ve sonuç olarak tüm millet ve devletin mutlu, güçlü ve saygın olmasını sağlar.

Atatürk'e göre "birey-toplum-halk-millet ve devlet" beşlisi, insanlığın mutluluğunun da temelidir. Mutlu millet, mutlu insanlık ülküsü, denilebilir ki, ilk defa Atatürk tarafından oluşturulmuş ve dünya çapında harekete getirilmiştir. [30]

Atatürk inkılâbının kuramsal özü ve uygulama yöntemi, buraya kadar bir kısmını açıkladığımız öğelere bağlı olarak, yine belirttiğimiz amaç ve hedeflere ulaştırıcı nitelik ve yetenekte olmalıydı ve öyle oldu.

Son olarak bir yönü daha açıklamalıyım, Atatürk inkılâbının esası pratikliktir. Uygulama yeteneğinin bulunmasıdır. Herhangi bir şeyde uygulama yeteneği yoksa, o, Atatürk'ün ne fikirlerine, ne eylemlerine, ne kişiliğine ve ne de yönetimine uygundur.

Sonuç :

Olanak ölçüsünde birlikte anımsadığımız konulardan bir sonuç, bir özet çıkarabiliriz. Bu, Atatürk inkılâbında yöntemi şu öğelere, ilkelere ayırmak olacaktır:

1 — İlk hedef, inkılâbın birinci evresi olan dünkü gibi bugünkü Kurtuluş Savaşı'nı kazanmaktır. Bunun için, sebep ne olursa olsun, milleti, zümreleri ve bireyleri birbirinin karşısına geçirmekten kaçınmak, bu gibi halleri önlemeye çalışmak; ulusal gücü, her bakımdan bir bütün olarak millî mücadeleye katmak lâzımdır. Amaca erişmek, toplumun çeşitli kesimlerinden en büyük ölçüde yararlanmaya bağlıdır. (Kurtuluş, çağ gerisinde kalmaktan kurtuluştur, aynı zamanda).

2 — Ortamı, halkı olanak ölçüsünde hazırlamak, bu amaçla medeniyetçi ve milliyetçi ilkelere dayanan yöntem kullanmak. İnkı-

Levent Şahverdi Arşivi

lâp hareketleri için senatoya başvurmak söz konusu değildir. Milletin ihtiyaçlarına ve dileklerine uygun atılımlar yapılacaktır.

3 — Batılı zihniyet ve yöntemi benimsemek. Uygarlığın gereği olarak tam bağımsızlık, tam ulusal egemenlik ve demokratik özgürlüklere ve haklara bağlı kalmak.

4 — Hızlı ve yoğun atılımlar, reformlar.

5 — Fikir ve hareketi birlikte yürütmek; gerekirse harekette önalmak.

6 — Her inkılâp hareketini yeri ve zamanı gelince gerçekleştirmek. Bunun için olanak varsa planlamak, yoksa olay ve olgulardan yararlanarak oluşturmaya çalışmak. Ancak, gerçekleştirilecek hareketleri, atılımları, reformları önceden saptamak.

7 — Atatürk'ün inkılâp felsefesi, evrimi de içerir, bu nedenle inkılâp bütünlüğü içinde, uzun vâdeli gelişmelere yer vermek.

8 — İnkılâp, önceki ıslahat döneminde yapılan geçici veya yetersiz ıslahat hareketleri gibi değil, köklü, yaygın ve akılcı olacaktır.

9 — İnkılâp, taklitçi değil, özgün olacaktır.

10 — İnkılâp felsefesi, hayattan ve tarihten çıkarılmıştır ve böyle sürüp gidecektir. Bunun için yol gösterici "bilim, fen, akıl ve mantıktır". Dogmalara, çarpık ve çağdışı gelenek ve göreneklere bağlı kalınmayacaktır.

11 — Gerçekçilik ana ilkedir. Gerçekçilikle ülkücülük bağdaştırılacaktır.

12 — Muhaliflerle anlaşabilmek için bile olsa, inkılâp felsefesi ve hareketlerinde ödünün yeri yoktur. Şu kadar ki, bu inkılâp, Kemalist özde inkılâp olacaktır.

13 — Hiçbir sebep ve etken, Atatürkçülerin, aşırı akımların ve onların temsilcilerinin yanında olmasına neden sayılamaz. Atatürkçü, fikirde ve harekette Atatürkçülerin yanında, onların dizileri arasında bulunacaktır. Bununla birlikte, ödün vermeden anlaşmak, bağdaşmaya çalışmak gerekir. Düşmanca düşünce ve hareketler ise yasaktır. Ancak, dıştan yönetilmiş her çeşit düşmanlıklara karşı, gerekli önlemler yasalara bağlı kalınarak alınmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

14 — Olanak ölçüsünde, inkılâp hareketleri, türeli bir planla ve en akılcı bir biçimde yürütülmelidir.

15 — Aşırı sağın ve solun sınırlarına geçmeden altyapı reformlarına kesinlikle yer verilmelidir. İktisat, inkılâp bakımından en önemli konudur, kesimdir. Yine, burada Kemalist özden kaymamak gerekir.

16 — İnkılâplar, öncülük ve kılavuzluk yapmalıdırlar.

17 — Devlette ve toplumda her hareket ve tedbir, cumhuriyeti yüceltmek, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak amacına bağlı olmalıdır. Bunun dışında antidemokratik kuramlar, eylemler, hele zorbalık, Atatürk inkılâbının felsefesine uygun değildir.

18 — İnkılâbın kapsamına, fikirler, görüşler ve hareketler bir bütün olarak alınmalı, yâni bu ögelerin hepsi inkılâbın potasında yoğurulmalıdır.

19 — İnkılâp hareketlerinin uygulanması sırasında ve gerektiğinde ırk, din ve mezhep sorunları ortaya çıkarsa, Türk milleti bölünmez bir bütün olarak düşünülecek, her türlü bölücülüğe karşı çıkılacaktır.

Türk milliyetçiliği, kültür ve ülkü milliyetçiliği, ileri milliyetçilik olarak benimsenecektir. Milletin yücelmesine, mutluluğuna çalışan, gereğinde ülke uğruna canını vermeye hazır olan her vatandaş Türktür, Türk milliyetçisidir.

Bu maddeler çoğaltılabilir veya azaltılabilir. Hattâ bazılarını aynı madde içine alma olanağı da bulunabilir; fakat ihmal edilemez özde oldukları unutulmamalıdır.

Atatürk'ün Bir Dileği:

Atatürk, okullaşma yöntemine uygun biçimde, Türk başöğretmeni olarak her alanda milleti aydınlatmaya çalışmış, düşüncelerini, görüşlerini, ilkelerini bir politikacı sıfatıyla değil, öğretici göreviyle sunmuş ve yaymaya çalışmıştı. Gerek inkılâp hareketlerinde gerekse okuma-yazma alanında böyle çalışmış, milletinin karşısına böyle çıkmıştır.

Sırası gelmişken, onun pek önemli bir dileğine, isteğine yeniden değinmek istiyorum. 1 Kasım 1937'de Meclis'i açış konuşmasında şunları söylemişti:

Levent Şahverdi Arşivi

"Büyük davamız, en uygar ve refahlı millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde de temelli bir inkılap yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik ülküsüdür. Bu ülküyü en kısa zamanda başarmak için, fikir ve hareketi birlikte yürütmek zorundayız. Bu girişimde başarı, ancak, türeli bir planla ve en akılcı bir biçimde çalışmakla mümkün olabilir".

Bu sebeple, okuma yazma bilmeyen bir tek vatandaş bırakmamak, ülkenin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek: "Ülke davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, kuşaktan kuşağa yaşatacak birey ve kurumları yaratmak" işte bu önemli ilkeleri, hedefleri en kısa zamanda sağlamak, Kültür Bakanlığı'nın (Millî Eğitim Bakanlığı'nın o zamanki adı) üzerine aldığı büyük ve ağır zorunluklardır.

İşaret ettiğim ilkeleri Türk gençliğinin kafasında ve Türk milletinin bilincinde daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksekokullarımıza düşen başlıca görevdir.[31]

Takdir edersiniz ki, bu görüş ve düşünceler, en çok vurgulanması gereken yönlerdir. Ne kadar söylesek azdır, ta ki gerçekleşinceye ve sürdürüleceği inancı verinceye kadar.

Bu yazımı, Atatürk'ün şu öğüdüne yanıt vererek bitireceğim: Türk, Öğün, Çalış, Güven!

Atatürk "Tarihimizle, Türklüğümüzle, milletimizle, yurdumuzla, atalarımızla, ordumuzla, gençliğimizle, seninle ve eserlerinle, gerçek büyüklerimizle, bizim ve bizden olan her şeyimizle övüneceğiz.

Atatürk, bu övünçlerimize hak kazanmak ve senin yolunu izleyerek çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak ve onun üstüne çıkmak için durmadan, yılmadan, dönmeden çalışacağız.

Atatürk, övündüğümüz bütün millî varlıklara, Atatürkçülüğün milletimizi daha mutlu, daha yüce kılacağına ve her çeşit çaba ve başarılar için kendimize güveneceğiz."

Ne mutlu Türküm diyene! Ne mutlu Atatürkçüyüm diyene!

[31] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, 1961, s. 401.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ KONGRE VE FAALİYETLERİ

NİYAZİ AHMET BANOĞLU

Müttefik Donanması'nın İstanbul sularına demir attığı günden (13 Ekim 1918) bir ay sonra ve Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) 16 gün önce, 1918 yılı 14 Ekim günü kurulan "Millî Kongre" hakkında bugüne kadar detaylı bir inceleme yapılamamış; bundan dolayı da önemsenmemiştir. Hatta, ansiklopedilere konu olarak alınmamış; Millî Mücadele kronolojilerinde de yer verilmemiştir. Hakikatte, "Millî Kongre" en felâketli günlerimizde Türk vatanseverliğinin ve "Millî Birlik" ruhunun hakikî bir temsilcisi olmuştur. İstanbul'da ve bütün Türkiye'de, mevcut siyasî ve sosyal kuruluşlarla bütün aydınların, "Millî Kongre" bünyesinde kenetlendiği bir gerçektir. İlk defa, yayımlayacağımız bazı belgelerin ışığında görülecektir ki "Millî Kongre", kapkara bulutlarla kaplanmış o devir Türkiye'sinde silâh dışında –ki o dönemin şartları içinde buna asla imkân yoktu– bütün kuvvetleri seferber edebilmiş; medenî dünya karşısında medenî mücadeleyi büyük bir cesaret ve anlayışla sürdürmüştür.

"Milli Kongre"nin faaliyetlerini göz önüne serdiğimiz zaman, şu gerçek bütün açıklığı ile meydana çıkmaktadır; Türk milleti, vatan uğrunda millî birlik zarureti belirdiği an, tekvücut halinde toplanabilmektedir. O kadar ki, "Millî Kongre döneminde" İkinci Meşrutiyet'in bünyemize yerleştirdiği parti kavgaları tamamiyle unutulmuş; "ak ile kara" gibi birbirlerine zıt kutuplar, "Millî Kongre"nin potasında tamamiyle erimiş, eritilmiş, bir safta birleşmesi sağlanmış; yeni toplum, bütün dünyaya karşı Türklüğün varlığını, var olacağını, tarihî haklarından asla vaz geçmeyerek, sonuna kadar mücadele edeceğini haykırabilmiştir. Yabancı dilde yayımlanan kitaplar, gazeteler ve her milletin sorumlu politikacılarına yazılan mektup ve muhtıralar, bütün medenî dünyaya dağıtılmış, Avrupa'ya, gayri resmî olarak, elemanlar gönderilerek Türk'ün millî ve siyasî hakları savunulmuştur.

Yalnız bir nokta, millî tarihimiz bakımından çok dikkate değer: İkinci Meşrutiyet'in getirdiği iç politika çalkantılarından arınmış olarak başarıya ulaşan "Millî Kongre", Atatürk'ün çok önem verdiği

Levent Şahverdi Arşivi

1919 mebus seçiminin son günlerinde, yine kendini politikanın fasit dairesinden kurtaramamıştır. Buna rağmen "Millî Kongre", 18 Aralıkta gerçekleştirdiği 1919 seçimlerinden muzaffer olarak çıkabilmişti. "İkinci seçmenlerin seçiminde fesat karıştırıldığı, İttihatçıların el altından faaliyet gösterdikleri" gibi iddiaları çürüten "Millî Kongre"nin faaliyeti ve başarısı, Mustafa Kemalci İstanbul basını tarafından da zafer olarak kabul edilmişti. Bu seçim sırasında bir açıklama yapan Dr. Esat Paşa şöyle diyordu: "Millî Kongre'nin öteden beri takip ettiği gayelerden en mühimi, böyle tehlikeli zamanlarda, birliği muhafaza etmek ve beraberce çalışmaktır. Bu sebeple "Millî Kongre", şimdiye kadar değil fırkalardan, hatta hiçbir fırkaya ve cemiyete mensup olmayan münferit ve münevver zevattan bile uzak kalmayı düşünmemiştir. Bu yüzden, ihtilâfın sebeplerini, bizden ayrılmak isteyenlerde veya fırkacılıkta aramalıdır. Biz, seçim hakkında, aynı fikir etrafında sonuna kadar birleşmiştik. Ne yazık ki, bu noktada, son zamanda anlaşma korunamayınca, "Millî Kongre", kendi hesabına efkârıumumiyeye on altı zattan ibaret bir mebus namzedi listesi sunmaya mecbur kaldı.

"Millî Kongre", başlı başına bir cemiyet olmadığı gibi, bir fırka da değildir. Memleketin maruz bulunduğu bu tehlikeler karşısında, bütün çeşitli kuvvetleri birleştirip millî haklarımızı en az zararla bu tehlikeden kurtarmaya çalışmak için, belli bir program etrafında cemiyet ve fırkaların ve hatta hiçbirine mensup olmayan serbest aydınların birleşmesinden kurulmuş bir bloktur.

"Millî Kongre"nin faaliyetlerini göz önüne serdiğimizde, şu gerçek kendiliğinden bütün açıklığı ile meydana çıkmaktadır: Atatürk'ün dehası ve uzağı görüşü. Evet, "Millî Kongre", millî birliği oluşturmuş, Türk'ün iman ve inancını ortaya koymuştu; fakat bütün bunlar, Türk milletini istiklâl ve hürriyetine kavuşturacak kudret ve kuvvette değildi ve olamazdı. Çünkü, Türkiye'yi istilâ eden düşmanlar kararlı idiler; sözle değil, silâhla hareket ediyorlardı. Binaenaleyh, Türk milletinin de sözle değil silâhla karşı koyması icap ediyordu, Atatürk bunu yaptı.

Mustafa Kemal, İstanbul'dan ayrıldıktan bir ay sonra, İstanbul'da bulunan yakın dostlarına ve bu arada Âyan Reisi Ahmet Rıza Bey'e yazdığı özel bir mektupta, kesin inancını şu cümlelerle ifade ediyordu: "Mitingler vesaire gibi tezahürat, büyük gayeleri hiç-

Levent Şahverdi Arşivi

bir vakitte kurtaramaz ve ancak sine-i milletten bilfiil doğan kudret-i müşterekeye istinat ederse reha bulur." "Vatanın parçalanma tehlikesini açıkça gösteren safhanın kanlı icraatı, millî vicdanı bir kurtuluş ümidi etrafında ve Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Teşkilâtı altında seri bir surette toplamaya başlamıştır".

Esat Paşa da başlattığı mücadelenin silâh kuvvetine dayanmadan başarıya ulaşamayacağını anlamış ve "Millî Kongre"nin hükûmete bağlı "Şura-yı Saltanat"a devrini uygun görmüştü. Fakat, Şura-yı Saltanat'ın sarayda toplanan ilk celsesinde "Millî Kongre"nin mücahitleri, mücadelenin daha enerjik olarak devamını önerirlerken, Sadrazam Ferit Paşa, içinde bulunduğumuz şartların İngiltere ve Fransa'ya karşı gelmekle daha tehlikeli olacağına işaretle: "Eğer şimdi bu dostlar bir dest-i musaffa (saf bir el) uzatırlarsa, onların cenah-ı muavenetinde (yardımlarına sığınarak) yaşayabileceğiz" demek suretiyle, âdeta esaretimizi, saldırganları "dost" diye kabul ederek tasdik ediyordu.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Atatürk, milletin desteği ile kurduğu ordusunun başına geçerek, "Millî Kongre"nin gayesini fiilen tahakkuk ettirmiş oluyordu.

*Açıklamalar**

MİLLÎ KONGRE

Esbap ve Suret-i teşekkülü - Tarz-ı mesaisi - İfa Eylediği Hidemat - Neşrettiği Asar

Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi, 17 Teşrin-i evvel 334 tarihindeki içtimaında, "her müteazzî cemiyetin, memleketin buhranlı ve tehlikeli dakikalarında, programı ile muayyen vezaifinin fevkına çıkarmak; kuvvet ve teşkilâtını, hasren, hukuk-u milliyenin müdafaası yolunda istimal eylemeğe mecbur olacağını" düşünmüş ve bu hususta faaliyete geçmeğe karar vererek, teferrüatını tetkik ve icabeden esbaba tevessül eylemek üzere

* "Millî Kongre"nin kuruluş ve faaliyetini toplu olarak veren bu belgeler, Prof. Dr. Necmettin Rıfat Yarar'ın toptan sahaflara intikal eden kitapları arasında bulunmuştur. Defter numaralanmış olmasına rağmen, bazı sayfaları boş bırakılmıştır. Yazıların rahmetli Necmettin Rıfat tarafından hazırlanmış olduğu sanılmaktadır. Aslı elimizde bulunan belgeleri yeni yazıya çevirerek yayımlıyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

azasından Mehmet Emin, Ali Kâmi, Baha Sait ve Haydar Rıfat Beyleri, tam bir salâhiyet ile memur eylemiştir. Mumaileyhüm tarafından, 18 Teşrin-i evvel 333'te, biliçtima bu gaye-i vataniye etrafında bütün cemiyyatın kuvvetleri tevhid ve mütefekkirlerin muavenetleri temin olunduğu halde, istihsal edilmek istenilen gayeye ancak vasıl olunabileceği müzakere ve teemmül olunarak başlıca cemiyetlere ve ilk hatıra gelen mütefekkirlerle gazetecilere bervech-i âti müracaat etmiştir:

"Ahval-i hazıra karşısında, milletin hukukunu müdafaa vazife-i müşkilesini yalnız hükûmetten beklemek caiz olmayacağına ve Rüesa-yı İtilâf'a hakk-ı hayatını muhafaza etmek isteyen bir milletin mevcut olduğunu ihsas etmek zarurî bulunduğuna kani olan cemiyetimiz, 'elbirliği ile gidilecek yolu' tayin etmek üzere, başlıca mütefekkir ve muharrirlerle Darülfünun müderrislerini davete ve bu hususta yapılan diğer teşebbüsata teşrik-i mesaiye karar vermiştir. Zat-ı âlilerinin de, mütalâa ve hizmet-i vataniyelerinden istifade edilmek üzre, önümüzdeki Cuma günü tam saat iki buçukta, Binbirdirek'te, cemiyet merkezinde akdedilecek olan bu içtimaya teşrifleri hamiyet-i milliyelerinden mütemennadır efendim".

Filvaki, 25 Teşrin-i evvel 334 Cuma günü, memleketin güzide mütefekkirlerinden, gazetecilerinden, ricalinden mühim bir kısmı, Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Merkezi'nde toplanmışlardı. Müdafaa-i Milliye, Donanma, Matbuat, Sulh ve Selâmet-i İlmiye Cemiyetlerinden ve Teceddüt, Hürriyet ve İtilâf, Hürriyetperver Avam Fırkalarından ve Darülfünun Hukuk, Riyaziye ve Tabiiye şubelerinden; Tıp Fakültesi'nden, Türk Ocağı'ndan murahhaslar gelmişti. Muallim Doktor Esat Paşa, vukubulan davete icabet ettiklerinden dolayı hâzurûna, Millî Cemiyet namına teşekkür etmiş ve Tedrisat-ı Taliye Müdür-ü Umumî'si İsmail Hakkı Bey, maksad-ı içtimaı izah etmiştir. Meselenin ehemmiyeti ve bu teşebbüse verilecek şeklin sureti hakkında uzun uzadıya müzakere ceryan eyledikten sonra, bu hususta muhtelif cemiyetlerin murahhasları ile birleşilerek, takibi icabeden yolu tayin eylemek üzere, Muallim Doktor Besim Ömer Paşa ile Mebus Veli ve Müderris İsmail Hakkı Beyler, murahhas intihap olunmuşlardır. Bu heyetin daveti üzerine, İstanbul'da müteşekkil cemiyat-ı ilmiye ve hayriyeler ile fırak-ı siyasiye ve Darülfünun şuabatının gönderdikleri murahhaslar, birkaç kereler ve ilânihaye, 14 Kânun-u evvel 334 tarihinde, tekrar içtima ve maksat hakkında müdavele-i efkâr eylemiş ve bu meyanda heyetin Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti haricinde ve heyât-ı muhtelife arasında, birhatt-ı vasıl hizmeti göreceği, muhtelif heyetlerin maksad-ı müşterek etrafında biribirine hâdim, biribirinin kuvvetinden istifade vasıtası teşkil edeceği; bilâistisna, herhangi bir heyetin memleketin bugünkü ihti-

Levent Şahverdi Arşivi

yacına matuf musib bir fikrini neşir ve tamim için teşkilâtı daha muntazam diger bir cemiyetin vasıtalarından istifade ettireceği ve her cemiyet ve heyetin kendi siyasî ve hususî akidesinde serbest olup ancak her biri bu heyete dahil oldukça, müşterek ve mukaddes gayeye teslim-i nefs ederek ve ihtilâfat, kapı dışarısında bırakılarak, içeride her fırkanın biribirine iare-i kuvvet etmesi zarureti izah edilmiştir. Cemiyet murahhasları, ekseriyetle, bu hususu tezekkür için, salâhiyet-i kâfiyeyi haiz olduklarını ve bu yoldaki teşebbüse iştirak ile bütün kuvvetlerini sarfa hazır bulunduklarını beyan ve müteazzî cemiyatın ekseriyetini temsil eden bu heyetin "Millî Kongre" unvanını almasını tensip etmişlerdir. Bunun üzerine, Millî Kongre, gazetelere âtideki beyannameyi vermiştir:

"Madde 1 –Bilcümle Kuva-yı Milliye'yi tevhit eylemek maksadıyla, İstanbul'da müesses ve müteazzî umum heyat, cemiyat ve fırkalar davet olunarak, 29 Teşrin–i sani 334 tarihinde, Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti'nde akdolunan içtimada, âtideki cemiyetler, heyetler ve siyasî fırkaların ikişer murahhaslarından "Millî Kongre" teşekkül etmiştir: (Edebiyat Fakültesi, Üsküdar Türk Ocağı, Teceddüd Fırkası, Türk Ocağı, Dâva Vekilleri Cemiyeti, Hürriyetperver Avam Fırkası, Hukuk Fakültesi, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Darülmualliminler Mezunları Cemiyeti, Donanma Cemiyeti, Radikal Avam Fırkası, Tıp Fakültesi, Galatasaraylılar Yurdu, Fünun Fakültesi, Kabataş Teavün Cemiyeti, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Matbuat Cemiyeti, Muallimler Cemiyeti, Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti, Millî Türk Cemiyeti, Sanayi-i Nefise Cemiyeti, spor kulüpleri, Vilâyat-ı Şarkiyye Cemiyeti, Adanalılar, Kürdistan, Trakya Cemiyetleri, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti).

Madde 2 – Hariçte kalan bilcümle cemiyet, heyet ve fırkaların dahi, Kongre'ye, ikişer murahhas göndermek suretiyle, iştiraki ve bir cemiyet veya heyete mensup olmayan zevatın, içtimalarda hazır bulunup ruznameye dahil mevat hakkında beyan-ı mütalâaya hakları derkârdır.

Madde 3 – Kongre, vaziyet-i hazıra karşısında, vatanın hukuk ve menafiini müdafaa ve istihsal etmek esbap ve vesaitini temine çalışacaktır.

Madde 4 – Kongre, gayesine vasıl olmak için **evvelâ**: *Milletin Cemiyet-i Milel'e, hür ve müstakil bir millet sıfatiyle, dahil olabilmesi için icab eden tedabire tevessülüne* **saniyen**: *Matbuatta, vatanın hukuk ve menafiine muvafık şekilde, ittihad-ı efkâr ve tesanüt tesisine*; **salisen**: *Muhtelif lisanlarla risale ve gazeteler neşrine, konferans ve içtimalarla efkâr-ı umumiyenin tenvirine*; **rabian**: *Memalik-i ecnebiyeye heyetler izamına*; **hamisen**:

Levent Şahverdi Arşivi

Anasır-ı Osmaniye arasında itilâf ve muhadenet tesisine; **sadisen**: *Kongre teşebbüsatına karşılık olacak masarifatı temin etmek için, Kongre'yi teşkil eden heyat, cemiyet ve fırkaların ve icabında bilumum efrad-ı milletin muavenetine müracaatla iane derc ve husulünü temin için sayedecektir".*

Millî Kongre'nin Beyannamesi

"Maksat ve gaye, programının birinci maddesinden de anlaşılacağı vech üzere, devlet ve milletin geçirdiği bu en müşkül ve tarihî anlarda, bütün âlem-i insaniyet ve medeniyete karşı, vatanın âli ve mukaddes hukuk ve menafiini temin ve müdafaa vazife-i mühimmesiyle teşekkül ve ibrazı faaliyete mübaşeret eden, Kuva-yı Milliye'nin tevhidinden ve münferit veya müçtemi, müteferrik bütün mesai ve faaliyetlerin tanzim ve müşterek gayeye doğru sevk ve idaresinden ibaret bulunan ve Payitaht'ta müesses ve müteazzî başlıca heyat ve fırkaların mümessil ve murahhaslarının iştiraki ile kurulan "Millî Kongre", bugünkü içtimaında programını bervech-i âti takarrür ve tespit ederek katî şekilde saha-i faaliyete geçmiştir.

Tarz-ı teşekkülüne nazaran, müessesat-ı milliyeyi sinesinde toplayan ve bu itibarla, efkâr-ı umumiyenin ve menafi-i memleketin mümessil ve müdafii olarak ortaya atılan "Millî Kongre" bütün teşebbüsat ve mukarreratının, hariç ve dahilde, bu suretle telâkki ve kabule mazhar olmasını temin eyleyecek esaslar dairesinde çalışacaktır. Kongre, kâtip-i umumîliği ile ve ihtisas ve taksim-i âmal esaslarına göre çalışacak encümenleriyle iştigal ve bunların esami ve mahiyetleriyle vezaifini tayin eylemiştir.

"Millî Kongre", milletin medar-ı iftiharı olan ve hariç ve dahilde tanınmış muhterem simalarını teşkil eden bilumum zevat-ı âliyenin irşadat ve müzaheretinden müstefit olacak ve şimdiye kadar millet ve memleketin hukuk ve mukadderatıyla alâkadar olmak üzere, vücuda getirilen hanımlarımızın cemiyetlerini de, bittabi, mesaisine iştirak ettirecektir.

"Millî Kongre", vatanın münevver ve mütefekkir bütün evlâdını, aza-yı tabiiyyesinden add ve hepsini, bütün hususî emeller ve ihtirasların fevkinde bulunan maksadı etrafında toplanmaya davet eyler. Tekmil fikri ve ilmi kuva-yi vataniyyeyi tevhit ve temsil vazife-i mühimmesini üzerine alan Kongre, bilumum anasır-ı Osmaniye'nin memleketin hakikî menafi ve ihtiyacatını müdrik mümessil ve erkânı ile temas ve bunların arasında ahenk ve mukarenet tesisine say ve gayret edecektir.

Ancak siyasî ve iktisadî istiklâli ile yaşayacak olan vatanın en mühim hak ve menfaatlerini temin ve müdafaa maksadıyla ve efkâr-ı umumiye-i memleketin tercümanı olarak, milletin en meşrû ve tabiî metalibatını bütün

Levent Şahverdi Arşivi

cihan-ı medeniyet ve insaniyete ismâ emeliyle neşredilecek vesaik ve risalelerin muhteviyatı arasında vahdet ve iştirakin mevcudiyeti lüzumu üzerine, herkesin nazar-i dikkatini celbetmeyi vazife bilen Kongre, bu gibi teşebbüslerin daima bir kanaldan geçmesini temin edecektir.

"Millî Kongre", bilhassa bu mühim nokta üzerinde bütün münevver ve mütefekkirlerimizin tevakkuf ve teemmül eylemelerini ve harice karşı milletin bütün âmal ve metalibinde müttehit olması zaruretinin hiçbir zaman hatırdan çıkarılmamasını talep eyler."

Bu tarihten sonra vaki olan içtimada Kâtib-i Umumîliğe Âyan Abdurrahman Şeref Beyefendi ve teşkil edilen üç encümenden Dahiliye Encümeni Reisliği'ne esbak Konya Valisi Hüsnü, Hariciye Encümeni Riyaseti'ne Hariciye Nazır-ı sabıkı Nâbi Beyefendiler ve Maliye Encümeni'ne Muallim Doktor Esat Paşa intihap olunarak faaliyete başlamıştır.

Kongre'nin ittihaz ettiği mukarreratı tatbik ve icraya çalışmak, encümenlerin faaliyetini tanzim ve takip ve teşkilât ve ihtiyacatını ikmal, ruzname-i müzakeratı ihzar ile ledelicap, Kongre'yi içtimaa davet etmek, muhaberatı temin ve intizam devamı çaresini düşünmek vezaif-i asliyesiyle mükellef bulunan Kâtib-i Umumîlik Kalemi, teşekkülünü müteakip, daire-i mahsusesinde her gün içtima ederek bu vezaifi, mümkün olabildiğine göre, hüsn-ü ifaya gayret ve ahval-i hazıra ve mütehaddise karşısında, millî varlığımızın ve harsî ve içtimaî mevcudiyetimizin ve ırkî faziletlerimizin, bütün Avrupa efkâr-ı medeniyesi huzurunda müdafaası zımnında memleketimizin medar-ı iftiharı olan erbab-ı ilim ve kalemin muavenet-i tahririyelerine müracaat etmekle beraber, makalât-ı ilmiye neşir ve tabı için İslâm ve Türk matbuatı nezdinde, teşebbüsat ve teşvikatı icra ve memlekette tevali ve teakup edegelen vukuat ile hariçten inikâs eylemekte bulunan ihbar ve beyanı takip ve tetkik eyleyerek, icab-ı hal ve zamana göre hareket edilmiş ve Rum ve Ermeni unsurları namına yapılan tahrikât ve propagandalara da mümkün olduğu kadar mukabelede bulunabilmek için Payitaht-ı Saltanat-ı Seniye'de bulunan ecnebi mümessilleriyle alâkadar mahafil-i resmiye, askeriye ve ticariye ile, suret-i mütemadiyede, temasını muhafaza ve idama eylemiştir.

Bu cümleden olarak, Düvel-i İtilâfiye lehine harbe duhul ve zaferi o tarafa tahvile muvaffakiyetinden naşi sulh-u umumi-i cihanı tarife bihakkın salâhiyet iktisap eden Amerika Hükûmet-i müttehidesi Cumhurreisi Vilson Hazretleri tarafından neşrolunan esasat-ı âliye-i sulhiyenin, tahsisen, Türklerle meskûn aksam-ı vatan ile milletlerin bizzat tayin-i mukadderat hakkına malikiyetleri hususuna dair maddelerine istinaden, istiklâl ve temami-i mül-

Levent Şahverdi Arşivi

kümüzün hıfz ve siyaneti ve hiçbir esas-ı ilmî ve tarihiyeye müstenit olmaksızın, bazı anasır-ı gayrimüslimenin, ligarazen, aleyhimizde cabeca icra eyleyegeldikleri propagandaların tesiriyle, aksam-ı mülkümüzün tefriki, muvafık-ı nısfet ve adalet olamayacağından, ledelicap, heyet-i mahsusa izamı suretiyle; mahallerinde, tetkikat-ı muşikâfane icrasından sonra âdilane bir karar ittihazı için, gerek bilvasıta ve gerek doğrudan doğruya, Reis-i müşarünileyh Wilson Hazretleri'ne müracaat ve niyaz-ı muavenet olunmuştur.

Bundan maada, Avrupa efkâr-ı âdilane ve insaniyetperveranesini hakikat-ı halden haberdar etmek ve bazı anasır propagandacılığı yapan eşhasın milletimizi enzar-ı âlemde tezlil maksadiyle hareket eylediklerini ispat ile, mahiyet-i reddiyelerini meydana koymak üzere, Kongre Hariciye Encümeni Reisi va sabık Hariciye Nazırı Nâbi, Kâtib-i Umumîlik Heyeti azasından Dahiliye Müsteşar-ı sabıkı Hamit Beylerin Avrupa'yı izamına karar verilmiş ve muavenet ve sühulet ibrazı zımnında, Düvel-i İtilâfiye nezdinde teşebbüste bulunulmuştur. Pek büyük bir ümit ve hüsniniyet akdettiğimiz mütarekename mevadının esna-yı tatbikinde, Düvel-i İtilâfiye tarafından yapılan mübalâtsızlık ve ihtiyar olunan haksız muamelât, hakk-ı hâkimiyetimizi ihlâl ile tecavüzat ve taaddiyat mahiyetini göstermekte ve Payitaht-ı Saltanat-ı Seniye'de ve mülhakatta, mütarekename tatbikatına nezaret vesilesiyle, bazı anasır lehine olan müdahalât ve müsamaha ile her zamandan ziyade itilâf ve ittihada, sükûn ve aramişe muhtaç bulunan efkâr-ı nas, bilakis, taglit ve tahdiş edilmiş ve binnetice hasıl olan gerginlik, bazı zamanlar, asayiş-i mahalliyi cidden endişeye düşürecek dereceyi bulmuş ve bu daiye-i nezaret bazı taraflarda tebdil-i şekil ve mahiyet ederek, bazı aksam-ı vilâyata işgal ve tefrik şeklinde tecelli etmesiyle bu keyfiyet dahi, Reis Vilson Hazretleri'yle Düvel-i Mütelife istanbul mümessillerine, dur u dıraz tahriren, basıt ve temhid edilmiştir.

Erzurum, Van, Trabzon, Erzincan ve emsal vilâyat ve havali-i şarkiyede Rusların istilâsı ve tarafımızdan istirdadı sıralarında, İslâm ve Türk ahali hakkında ika edilen mezalime dair, Rus ordusu ümera ve erkânı tarafından tahrir ve Üçüncü Ordu-yu Osmanî tarafından elde edilip Harbiye Nezareti İstihbarat-ı Sulhiye Komisyonu marifetiyle tab ve temsil edilen vesaike müstenit Türkçe ve Fransızca ve İngilizce resail ile, istirdadı müteakiben, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti tarafından havali-i şarkiyeye izam olunan heyet-ı mahsusenin meşhudatını mübeyyin raporların hülâsası ve esna-yı seyahatta müşahede olunan fecayi ve mezalime dair aldırılan fotografiler tab ve teksir ettirilerek Avrupa ve payitaht mahafil-i aide-i siyasiye ve resmiyesine tevzi ettirilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

En karanlık günlerimizde âlicenabane müdafaatı, insaniyetkârane yazıları ile Türklüğü ve Türkleri müdafaa eden Fransız dahî edibi Piyer Loti'nin bu badire-i uzmada, medeniyet namına, hakkımızda reva görülen mezalim ve fecayii şiddetle reddederek, hakkımızda Fransız matbuatiyle ve o lâtif üslûb-u beyanıyla, mütemadiyen reddetmesi ve dahilî ve haricî bazı düşman anasırın redaet-i tablarını ilân eylemesi hususlarından millet namına mütehassis ve müteessir olan Kongre, müşarünileyh hazretlerine, makam-ı teşekkürde, 26 Nisan 1919 tarihinde âtideki mektubu takdim etmiştir.*

İzmir Facia-i İşgali

Paris'te, DörtlerMeclisi'nin – Sulh Konferansı – verdiği karar ve müterekenamenin yedinci maddesi -asayişin ihlâli takdirinde müdahaleyi mutazammındır- ahkâmına tevfikan, İzmir'in Yunan kıtaatı tarafından, 15 Mayıs 1919 günü işgal olunduğu ve memleketimize medeniyet getireceğini vaad eden hunhar ve vahşi Yunanlıların, mürettep ve muntazam bir plan dairesinde, İslâm mağaza ve hanelerini yağma, eşhas-ı marufeyi ve tüccar-ı mutebereyi katil ve ifna, nisvan ve zükûra taarruz ve hetk-i ırz, devairde, kışlalarda, sokaklarda, rast geldikleri zabit, sivil, kadın ve çocuklara bîmuhaba ve bilâperva akurane savletlerle ortalığı kana boyadıkları, İstanbul'da yıldırım sürat ve dehşetiyle yayıldı.

Şura-yı Millî Teşkili

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine, tahaddüs eden vaziyeti tetkik ve müzakere eden Millî Kongre Kâtib-i Umumîlik Heyeti Kongre'ye iştirak eden heyat ve cemiyat ve fırak-ı muhtelife-i içtimaiye ve siyasiyeyi davete karar vermiş ve yevm-i içtima olmak üzere, 19 Mayıs 1335 Pazartesi'ni kabul ile alâkadarane tebliğ etmiş idi. Yevm-i mezkûrda, öğleden sonra iki buçukta akdolunan içtimada, devletler beyninde cari olan esasat-ı hukikiye ve müdevvene, tarafımızdan aktedilen mütarekename ahkâm ve mevaddına, külliyen mugayir olarak, İzmir'in vahşi bir tarzda Yunanlılar tarafından işgali ve fecayi-i gûnagûne irtikâbı hususunun, Amerika Reisicumhuru Vilson Hazretleri nezdinde, telgrafla protesto edilmesi teklif ve kabul edilmiş ve Darülfünun gençleri tarafından tertip edilen mitinge iştirak edileceği cihetle ittiza hedilecek kararın müzakeresi, ve rûznamenin Kâtib-i Umumîlik Heyeti tarafından tanzim edilmesi ve devam-ı müzakerenin ferdaya taliki karargir oldu.

20 Mayıs 1335 Salı öğleden sonra ikide içtima, Muallim Doktor Esat Paşa tarafından küşat edilerek işgal hadise-i elimesi dolayısıyla tahaddüs eden vaziyetin izalesi, neye mütevakkıf olduğunun müzakere ve tayini ve bu

* Bu mektup Fransızca olup yazı sonunda sunulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

hususa dair ittihaz edilecek mukarraratın bir heyet-i mahsusa vasıtasıyla tayin olunacak makama tebliğ edilmesi şeklinde Kâtib-i Umumîlik Heyeti tarafından tanzim olunan rûzname izah edilmiş ve devam-ı müzakereden akden bu içtimanın bütün cemiyat ve fırak-ı siyasiyeyi temsil edip etmediği meselesinin halli lüzumu, hazurundan bir zat tarafından teklif ve ve dermeyam olunmasıyla, Kongre'nin gaye-i aslîsi, bilumum fert ve cemiyyatın tevhidi olup şimdiye kadar iştirak edenlerin adedi elliyi mütecaviz olmasına ve ledelicap, yeniden müteşekkil ve müteazzi bütün heyatın iştirak ve erbab-ı vukufun istima edilebilecekleri ve esasen vatanın böyle tehlikeli bir anında hiçbir fırkanın iştirak edip edemeyeceği mütalâası bile varit olamayacağı tabiî görülmesine binaen, bu cihetin, müzakere ile talika sebeb-i bais görülmediği bildirilmiştir.

Esna-yı müzakerede, hazurundan bazıları, zimam-ı idareyi ele alacak hükûmetin şayan-ı itimat olmasını ve böyle olmadıkça tevhid-i harekâta imkân olamayacağı, hükûmetin şimdiye kadar daima kendini düşünüp milleti ihmal eylediği malûm bulunduğundan yine bu suret-i hareketi ihtiyar edeceği kaviyyen meczum bulunduğunu halbuki sulhun milletler tarafından yapılacağı hakkındaki harekât ve teşebbüsat, her cihetçe gereği gibi tezahür etmekte bulunduğundan, bizde de milletin, kendi mukadderatını bizzat tayin etmek üzere, bir kuvve-i müessese teşkili zarurî bulunduğu kanaatinde olduklarını; bazıları ise vaziyet-i hazıra icabınca, hükûmetin kendi aleyhinde telâkki edebileceği ve şüphedar olacağı şekil ve sureti teklif etmektense, Zat-ı Hazret-i Padişahi'nin taht-ı hümayunları etrafında toplanılarak hükûmetin münferiden başaramayacağı kadar hakikaten azim olan bu emr-i mühimde, kendisine tecrübeten ve liyakaten yardım etmek üzere, heyet-i vükelâya memurlar, nazırlar intihap ettirilmesi ve bu suretle nüfuz-u Padişahi'nin takviye ve muhafazası ve istiklâlimizin müdafaası hususuna gayret edilmesi fikrinde bulunduğu; diger bazı zevat da Meclis-i Müessesan teşkili ve hükûmetin şayan-ı itimat ellere tevdii ve söz ve kalem üzerine, mevzu sansürün hemen refi ile herkesin selâmet-i vatan ve millet hakkındaki efkârının serbestçe ithamına kudretyab olması lüzumunu dermeyan etmiş vennihaye, muhtara-yı azime içinde bulunan vatanın çare-i halâsını teemmül ve icabatını hükûmet marifetiyle tatbik ve icra etmek üzere, ahlâkı, irfanı, tecrübesi itibariyle, nezd-i millette itimad-ı mahsus iktisap etmiş, vilâyatda tehlike-i mütekarribeye karşı fiiliyata hazırlanan ahalinin temayülâtına vâkıf hamiyet ve faaliyetle ittisaf etmiş zevattan mürekkep bir "Şura-yı Millî" teşkili ile, keyfiyet-i teşkilin Zat-ı Şahaneye arz ve iblağı için bir heyeti mahsusa intihabı müttefikan kabul edildi. Bu içtimada hazır bulunan heyat ve cemiyat ve fırkalar şunlardır: Darülmuallimin Mezunları Cemiyeti, Türk Ocağı, Radikal Avam Fırkası, Tıp

Levent Şahverdi Arşivi

Fakültesi, Galatasaraylılar Yurdu, Muallimler Cemiyeti, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Mahamîler Cemiyeti, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, Ahali İktisat Fırkası, Sanatkâran Cemiyeti, Adanalılar Cemiyeti, Biçki Yurdu, Asrî Kadın Cemiyeti, Sulh ve Selâmet Fırkası, Matbuat Cemiyeti, Sosyal Demokrat Fırkası, Millî Ahrar Fırkası, Mühendis Birlikleri Cemiyeti, İhtiyat Zabitleri Teavün Cemiyeti, Vilâyat-ı Şarkiyye Cemiyeti, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Darülfünun ve Mekâtib-i Âliye Heyeti, Millî Türk Cemiyeti, Sosyalist Fırkası, Trakya Cemiyeti, Çiftçiler Derneği.

Ferdası günden itibaren, Mabeyn-i Hümayun'da inikat etmek üzere, bir Şura-yı Saltanat teşkilinin hükûmetçe mutasavver olduğu görülmüş ve teşekkülüne irade-i seniye-i Padişahî şerefsadır olan bu Meclis-i Âli'ye, İstanbul ve vilayatdaki ekser heyat-ı milliye ve cemiyat ve fırak-ı siyasiyenin iştirakinden mütehassıl bulunan Millî Kongre'nin dahi dâveti zımnında 22 Mayıs 335'de Makam-ı Sadaret-i Uzmaya müracaat edilmiştir.

Ancak, mahiyet-i teşekkül ve tarihte mesbuk emsal delâletiyle, Şura-yı Saltanat'ın hiçbir zaman bir heyet-i milliye veya mebusan mahiyetinde olmayarak muvakkat bir meclis olduğundan, meclis-i mezkûra iştirak edilmekle beraber, milleti bihakkın temsil edebilecek ve mesail-i milliyede hükûmete bihakkın müzaheret edecek bir şura-yı millînin teşkili hakkındaki teşebbüsata devam edilmiş ve 23 Mayıs 335 Cuma günü, "Millî Kongre", cemiyat ve fırak-ı siyasiye ve vilâyat-ı müteaddiyeyi temsil eden otuz beş heyat ve cemiyat murahhasları ile memleketin münevver zevatından mürekkeben içtima etmiş ve celse Hüsnü Bey tarafından küşat ve zabt-ı sabık kıraat ettirildikten sonra alelusul riyaset müzakeresi yapılarak Yusuf Ziya Bey intihap ve müzakereye devam olunmuştur. Zabt-ı sabıkta, geçen celsede ittihaz olunan kararın hükûmete tebliğ olunduğuna dair bir kayıt mevcut olmaması, sebeb-i sual ve ahiren bir şura-yı saltanat teşkilinin hükûmetçe karargir olması ve Kongreye iştirak ve iltihak eden heyat-ı müteaddidenin ne gibi sebeplerle yeniden içtima ve karar ittihazı teemmül edildiği cevabı ita ve bazı münakaşattan sonra müzakereye devam olunmuştur.

Şura-yı millînin suret-i teşekkülü hakkında dermeyan olunan mütalâatdan bir kısmı, zamanın fevkâladeliği, vatan ve milletin âcilen ve müttehiden hareketi lüzum-u katisi, eşkâl-i kanuniyeyi tamamen ve aynen ifa imkânını selb ettiğinden, "Millî Kongre"nin heyet-i hazırasıyla bir şura-yı millîye inkılâbıyla mevakinin kendi tarafından ikmali; diğer bir kısmı usûl-ü intihaba tabi olarak, vilâyatda müteşekkil bulunan Meclis-i Umumîye âzasın-

Levent Şahverdi Arşivi

dan münasip miktarının hemen İstanbul'a celbiyle bir heyet-i milliye teşkili ve diger bazıları da fırak ve cemiyatın pek muhterem olan içtihadat ve nukat-ı nazarı arasında ihtilâf husulü ile teşettüt-ü ârâ ve efkâr husule gelmemek ve bir mahiyet-i gayr-i kanuniye ve ihtilâliye arz ederek namünasip bir ceryana meydan vermemek üzere, teşekkülü teklif olunan heyetin ittifak-ı ârâ ile kabulü zımnında, makul ve muvafık bir şekil kabulü mevzubahsedilmiş vennihaye, müzakerenin kifayetiyle mutalâat-ı salifeyi telhis eden takrirlerin kıraatı teklif ve kabul olundu.

Takrirlerin reye vaz ve kabulü sırasında, yeniden müzakere küşadını andırır münakaşat görülmesi üzerine, üç takrir sahibinin birleşerek nukat-ı nazar arasındaki ihtilâfın tevhidi teklif olunmuş ve bir müddet teneffüsü müteakip küşat olunan celsede Esat Paşa, Âli Şükrü ve Ömer Fevzi Beylerin haiz-i ekseriyet takrirlerinin tevhit olunan şekli olan ve "heyet-i milliyeyi, Millî Kongre temsil edecek ve meyanından bilifraz vahdet-i milliyeyi temin ve hükûmetle temasta bulunarak, arzu-yu millî dahilinde, müzahir olmak vazifesiyle mükellef olmak üzere, teşkil olunan bir heyet-i faale vasıtası ile tedvir-i umur olunacağı" zemininde müşterek takrirleri kıraat ve kabul olunmuş ve on bir kişiden mürekkep kabul olunan heyet-i mezkûre intihabatı icra edilerek celseye nihayet verilmiştir.

Heyet-i faale azalığına, ihraz-ı ekseriyetle intihap olunan zevat bervechi âtidir: Halide Edib Hanım, Cami Bey, Besim Ömer Paşa, Gümülcineli İsmail Bey, Ferit Paşa, Hamid Bey, Ömer Fevzi Bey, Esat Paşa, Yusuf Ziya Bey, Servet Bey, Selâhattin Bey. (Bu içtimada murahhasları hazır bulunan heyat ve cemiyat ve fırak-i siyasiye şunlardır: Edebiyat Fakültesi, Tıp Fakültesi, Türk Ocağı, Darülmuallimin Mezunları Cemiyeti, Hukuk Fakültesi, Matbuat Cemiyeti, Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti, Çiftçiler Derneği, Vilâyat-ı Şarkiye Cemiyeti, Trakya Cemiyeti, Adanalılar Cemiyeti, Millî Hususî Mektepler Cemiyeti, Tıp Mezunin Cemiyeti, İhtiyat Zabitleri Cemiyeti, İhtiyat Zabitleri Teavün Cemiyeti, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye Cemiyeti, Vahdet-i Milliye Heyeti, Trabzon Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, İstanbul Esnaf Cemiyeti, Aydın Muavenet-i Milliye Heyeti, Talebe-i Hukuk Cemiyeti, Mühendis Mektebi, Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti, Ticaret Mektebi Mezunin Cemiyeti, Donanma Cemiyeti, Millî Türk Cemiyeti, Asrî Kadın Cemiyeti, Kolej Mezunları Cemiyeti, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Sulh ve Selâmet Fırkası, Millî Ahrar Fırkası, Muhtelit Talebe Cemiyeti, Biçki Yurdu, Mühendis Birlik Cemiyeti, Sanayi-i Nefise Cemiyeti, Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi, Heveskâran İdman Yurdu, Mahamîler

Levent Şahverdi Arşivi

Cemiyeti, Esirgeme Derneği, Fünun Fakültesi, Türkiye Sosyalist Fırkası; Bunlardan maada, Hüdavendigâr, Konya, Ankara, Eskişehir .....).

Millî Kongre'nin Hidemat-ı İlmiyesi
Gazete ve Asar-ı Münteşire

"Millî Kongre"nin makasidinden biri de muhtelif vasıtalarla risale ve gazete ve kitaplar neşri ve konferans ve içtimalarla efkâr-ı umumiyenin tenviri olduğu, bâlâda arz edilmişti. Kongre, istitaat-ı maliyesi derecesinde, bu hususu da nazar-ı dikkate almış ve müdafaa cemiyetince neşredilegelmekte iken, mezkûr cemiyetin, hükûmetçe devamına mahal görülememesinden dolayı, bizzarure, duçar-ı tatil olan Fransızca "Le Courrier de Turquie (Kurriye dö Türki)" gazetesinin hukuk ve menafi-i Osmaniye'yi enzar-ı ecnebiyeye iblağ için, masarifi deruhte edilerek, devam-ı neşri temin olunduğu gibi Türklerin harsî ve medenî âsar ve terakkiyat, salife ve asriyeleri hakkında, mülkümüzün medar-ı iftiharı olan erbab-ı ihtisas marifetiyle, gazetelerle neşriyatta bulunulmuş ve kitaplar ve haritalar neşir ve tab ve tevzi ettirilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Maître,

Quoique la Turquie fit elle ne pourrait s'acquitter de la dette de reconnaissance qu'elle a contractée envers vous.

La constance de votre amitié pour elle n'a d'égale que son ardeur et sa courageuse activité. Vous la avez défendue dans les mauvais comme dans ses bons jours. Aujourd'hui où elle se trouve enflammée de tous les côtés, où c'est presque un crime de soutenir sa cause qu'une méchante coalition du préjugé et de malveillance, d'petits territoriaux représentent comme celle d'un peuple sanguinaire et barbare c'est encore vous, presque seul, qui faisant blanc de votre plume comme d'une épée, la défendez envers et contre tous, tel un paladin brisant lance sur lance pour l'honneur de sa dame, victime de noirs complots. Vous avez su réconcilier le plus vibrant patriotisme avec la persistance de votre attachement à notre pays au cours de cette guerre funeste qui le mit aux prises avec le vôtre. Quelle plus haute manifestation de compréhension des

Levent Şahverdi Arşivi

circonstances et quelle plus éloquente affirmation des droits de la Turquie, parmie et consacrée à l'estime de ses honnêtes gens?

Oui! vous la connaissez, vous, pour être entré dans son intimité, cette Turquie en réalité si douce et si tolérante, si débonnaire et si bonne enfant, si recueillie et si philosophique, et en bonne de cœur vous n'avez pas résisté au besoin de vous planter bravement entre elle et ses détracteurs. En quoi la vérité et la justice étaient elles plus violentées qu'en sa qu'en sa souveraineté et avenant personne? La voyant orpheline, pour ainsi dire, vous vous êtes senti doublement obligé de lui servir de défenseur.

~~Et ... de bonne heure, Maître!~~

Le sort n'a pas été clément pour la Turquie. Les malheurs se sont accumulés sur sa tête. Elle est plongée dans la douleur et le deuil. Mais ses plus noirs chagrins sont soulagés à la pensée qu'en Pierre Loti, l'illustre et l'héroïque, elle a un amis convaincu et sincère qui ne l'abandonnera qu'avec la mort.

Levent Şahverdi Arşivi

C'est plus que de la consolation que nous avons puisée dans notre
champ[illegible], c'est un surcroît de courage et d'activité dans notre réaction
contre l'adversité. Vous avez aidé à nous retremper l'âme.

La naissance de tout un peuple nous est acquise. Elle nous suivra dans
la tombe à travers les générations car, un peu grâce à nous, la Turquie durera.

En attendant qu'elle orne une de nos places publiques, notre
statue a déjà sa niche dans nos cœurs.

Voilà, Maître, ce que nous avions à vous dire.

Que Dieu vous ait en sa sainte garde.

Millî Kongre'nin Pierre Loti'ye yazdığı Fransızca mektup

Levent Şahverdi Arşivi

HABERLER

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DİZİ KONFERANSLARI

1986–1987 dönemi Atatürk Araştırma Merkezi dizi konferansları 12 Aralık 1986 – 17 Nisan 1987 tarihleri arasında 10 konferans olarak düzenlenmiştir. Konferanslar, Türk Tarih Kurumu konferans salonunda verilecektir. 12 Aralık 1986'da Prof. Dr. İsmet Giritli "Atatürkçü Çağdaşlaşmada Bilim ve Teknoloji", 26 Aralık 1986'da Nezih Demirkent "Atatürk ve Basın", 9 Ocak 1987'de Doç. Dr. Beşir Hamitoğulları "Atatürk'ün İktisadî Sistemi ve Kalkınma Modeli", 23 Ocak 1987'de Metin Toker "Atatürk ve Barış", 6 Şubat 1987'de E. Korg. Cemal Enginsoy "Çok Yönlü Tarihî Kişiliği ile Atatürk", 20 Şubat 1987'de Prof. Dr. Suat Sinanoğlu "Lâiklik Kavramı", 6 Mart 1987'de Bekir Tünay "Atatürkçülükte İnkılâpçılık", 20 Mart 1987'de Mehmet Özgüneş "Neden ve Nasıl Bir Lâiklik", 3 Nisan 1987'de Prof. Dr. Yüksel Ülken "Atatürk ve İnsan Sevgisi", 17 Nisan 1987'de Org. Necdet Öztorun "Atatürk İdeolojisinin Harekete Getirilmesini Sağlayacak Bir Eğitim Sisteminin Esasları" konularında konferans vereceklerdir.

ATATÜRK VE MİLLÎ BİRLİK

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı tarafından 10 Kasım 1986 günü, Türk Dil Kurumu konferans salonunda "Atatürk ve Millî Birlik" konulu bir anma toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantıda Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar "Atatürk ve Millî Birlik" Prof. Dr. Ahmet Mumcu "Atatürkçü Düşünce Sisteminde Millî Birlik", Prof. Dr. Hamza Eroğlu "Anayasa ve Millî Birlik" konulu konuşmalar yapmışlardır.

"TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE ATATÜRK" KİTAP VE GAZETE SERGİSİ

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu tarafından II. T.B.M.M. Binasında düzenlenen "Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk" konulu kitap ve gazete sergisi 10 Kasım 1986 günü saat 15.00 de açılmış ve 30 Kasım 1986 günü kapanmıştır. Söz konusu sergide Sahaf Faruk Elhan tarafından toplanan Türkiye Cumhuriyeti

Levent Şahverdi Arşivi

ve Atatürk'le ilgili çok sayıda kitap, dergi ve gazete sergilenmiştir. Sergilenen kitapların büyük bir bölümü bugün kitap piyasasında bulunması güç nadide eserlerden oluşuyordu. Sergi büyük ilgi toplamıştır.

ATATÜRK SERGİSİ

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi tarafından 10 Kasım 1986 – 27 Kasım 1986 tarihleri arasında Atatürk'ün yetiştiği çevre ile ilgili fotoğraflar ve Atatürk'ün İstanbul Üniversitesi Kitaplığından aldırıp tetkik ettiği bazı kitaplarla ilgili bir sergi düzenlenmiştir. Sergi büyük ilgi toplamıştır.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Sahibi: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi adına Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK ● Yönetim yeri: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Atatürk Bulvarı 217 Kavaklıdere/Ankara ● Telefon: 28 61 00 ● Abone şartları: Yıllık abone (3 sayı) 3000 TL. (Yabancı ülkeler için 48 dolar) ● Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın yayımlanmasın geri verilmez. ● Yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler sahiplerine aittir. ● Yazarlar yeni eserlerini Merkezimize gönderdikleri takdirde dergimizde tanıtmaları yapılacaktır. ● Basıldığı yer: Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara

*Derginin bu sayısı 6.000 adet basılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU

BELLETEN

197. sayısı çıktı.

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler: **Sayfa**

ÖZGÜÇ, TAHSİN : Ferzant Hitit Mezarlığında bulunmuş eserler hakkında yeni gözlemler (1 harita, 44 resimle birlikte) 383

————: The Hittite Cemetery at Ferzant : New observations on the finds 393

ÖZGÜNEL, COŞKUN : Urartu kemer parçaları üzerine bir tanıtım (5 resimle birlikte) 403

IŞIK, CENGİZ : Tische und Tischdarstellungen in der Urartäischen Kunst (45 resimle birlikte) 413

SÜMER, PROF. DR. FARUK : Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar 447

TEMİR, AHMET : Doğumunun 130. ve Ölümünün 50. Yılı dolayısıyla kazanlı tarihçi Mehmet Remzi (1854–1934) (1 resimle birlikte) 495

ACAROĞLU, M. TÜRKER : Dünyada basılan ilk Türkçe kitap (24 fotokopi ile birlikte) 507

FETHİ, TEVETOĞLU : Atatürk'ün toplanmamış yazıları I 531

KÖNİ, HASAN : Yeni Türk Devletinin Kuruluşu hakkında 547

Çeviriler:

FEHÉR, GÉZA (Çev. : YÜCEL, YAŞAR : Macaristan Milli Müzesindeki Türk Sanat Eserleri (80 resimle birlikte) 557

CAHEN, CLAUDE (Çev. : ÖZTÜRK, MÜRSEL) İlk Ahiler hakkında 591

Bibliyografya :

AKA, İSMAİL : Seyyid Ali Ekber Hıtâyî : *Hıtâynâme* 603

ÖTÜKEN, S. YILDIZ : Lyn Rodley : *Cave monasteries of Byzantine Cappadocia* 607

ORTAYLI, İLBER : Donal Quataert : *Social Disintegration and Popular Resistance in the ottoman Empire 1881-1908* 611

————: Suraiya Faroqhı : *Peasants, Dervishes and Traders in the ottoman empire* 612

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU

TÜRK DİLİ DERGİSİ

418. sayısı çıktı.

İÇİNDEKİLER

PROF. DR. AHMET MUMCU	: Türk Bilimler Akademisine doğru.	719
MEHMET ÇINARLI	: Dokunuşlar	730
YRD. DOÇ. DR. ÇİĞDEM YILDIRIM	: Dil Plânlaması.	734
NÜZHET ERMAN	: Cumhuriyet Gülü (Şiir)	739
ZEKİ ÖMER DEFNE	: Yakamoz Avcısı (Şiir)	741
MUSTAFA NECATİ KARAER	: Hacı Ârif Bey (Şiir)	742
FEYZİ HALICI	: Yolculuk (Şiir)	743
İLHAN GEÇER	: Sonunda (Şiir)	744
OSMAN GÜNGÖR FEYZOĞLU	: Düş ve Gerçek (Şiir)	745
ALTAY TAŞKIN	: Hürriyet (Şiir)	746
ELİF BENGÜ FEYZOĞLU	: Gerçek (Şiir)	747
R. SAMİ HAMAMCI	: Türk Şiiri ve Feyzi Halıcı	748
H. FETHİ GÖZLER	: Edebiyatımızda Kullanılan Mahlas ve Mahlasnameler Üzerine	755

DEĞERLENDİRMELER

PROF. DR. HASAN EREN	: Nurettin Madran, Büyük Tarım Sözlüğü	765

HABERLER

DR. ORHAN F. KÖPRÜLÜ	:	772
T. D. K.	: Dil Bayramının 54. Yıl Dönümü Kutlandı	775

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

E R D E M

Atatürk Kültür Merkezi Dergisi

5. sayısı çıktı.

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler **Sayfa**

MÜBAHAT TÜRKER–KÜYEL: İki Gemi Türü 337

CEVAD MEMDUH ALTAR: Çağdaş Sanat Yaratıcılığında Eleştirinin Yeri .. 351

MİNE MENGİ: The Fifteenth Century Ottoman Poet Mesîhî and His Works 357

————: Onbeşinci Yüzyıl Osmanlı Şairi Mesîhî ve Eserleri (Türkçe Özet) 371

RÜÇHAN ARIK: Günümüz Türkiye'sinde Güzel Sanatlara Genel Bir Bakış .. 373

EMEL ESİN: Ribâṭ-ı Melik, Ḫaḳanî Sülâlesinden İbrâhîm-Oğlu Çu Tigin İkinci Naṣr Şemsü'l-Mülk ve Ḫarcang'de H. 471/1078'de Yaptırdığı Külliye 405

————: Ribâṭ-ı Malik, A Monument Erected at Ḫarçang, Buḫârâ, by the Ḫâkânid (Ḫâḳânî Turk) Monarch Çu Tigin Nasr II Şamsu'l-Mulk, Son of Ibrâhîm, in H. 471/1078 427

JENS HØYRUP: Al-Khwârizmî, Ibn Turk, and the Liber Mensurationum: On the Origins of Islamic Algebra 445

————: Ḫârezmî, İbn Türk, ve Liber Mensurationum: İslâm Cebirinin Kökenleri Üzerine (çeviren: Melek Dosay) 485

MAHMUT ŞAKİROĞLU: II. Selim'in Venedik Cumhuriyeti'ne Verdiği 1567 ve 1573 Tarihli Ahidnâmeler 527

W. VON DÜNHEIM: Feldmareşal Moltke'nin Şark Gezisi (çeviren: Selçuk Ünlü) 555

HİCRAN AKIN: Onbeşinci Yüzyıl Macar Kroniği Thuröczy'de Türkler ... 579

OTTO MEINARDUS: Eine Volkstümliche Darstellung einer Mittelalterlichen Verheerung in der Haghia Sophia zu Iznik 599

————: İznik'teki Ayasofya Kilisesinde Bulunan Bir Halk Sanatı Tasvirinin Ortaçağdaki Tahribi (Çeviren: Vedat İdil) 607

Yayın Tanıtmaları

PULAT OTKAN: Atlı Göçebe Devleti ve Japon İmparatorları Üzerine Bir Tez 615

EMEL ESİN: O.I. Smirnova'nın Batı Türkistan'da Kök-Türk Sikkelerine Dâir Araştırmaları 623

————: O.I. Smirnova, On Turkish Numismatics of the Kök-Türk Period in Western Turkistan 628

Levent Şahverdi Arşivi

Sayfa

MAHMUT ŞAKİROĞLU: *Catalogo della Biblioteca di Armando Sapori*, 2 cilt ve *Catalogo della Biblioteca di Luigi Einaudi*, 2 cilt 635

————: *Contributions à l'Histoire Economique et Sociale de l'Empire Ottomane* .. 637

————: *Turks-Hungarians and Kipchaks, A Festschrift in Honor of Tibor Halasi-Kun* 639

————: Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571), volume 3, The Sixteenth Century* 642

————: Çelik Gülersoy, *Dolmabahçe* 644

————: Claudio Costantini, *Le Monarchie Assolute* 646

————: Machiel Kiel, *Art and Society of Bulgaria in the Turkish Period* ... 648

————: *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu* 650

————: Rhoads Murphey, *Kanûn-nâme-i Sultânî li Aziz Efendi. Onyedinci Yüzyılda bir Osmanlı Devlet Adamının Islahat Teklifleri. Batı Berlin Devlet Kütüphanesindeki tek Nüshasının Tenkitli Metninin İzahlı İngilizce Tercümesiyle Birlikte* 651

————: *Folklor ve Etnografya Araştırmaları 1984 ve 1985* 652

DURSUN YILDIRIM: Nimetullah Hafız, *Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri* 655

Haberler

ESİN KÂHYA: Ülkemiz İçin Önemli Bir Kayıp: "Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver" 659

Haberler, Yankılar

İbn-i Türk, Hârezmî, Fârâbî, Beyrûnî ve İbn-i Sînâ Sempozyumunun İki Yankısı 673

Merkezimizden Haberler 677

Kütüphanemize Armağan Edilen Nazlı ve Cemal Köprülü Koleksiyonu Kitaplarının Listesi (A - G) 683

Erdem yılda üç defa çıkar, Türk kültürünü en geniş anlamı ile inceler. Yazılar Türkçe ve kısmen de yabancı dilde veya yabancı dil özetlidir.

İsteme adresi : Atatürk Kültür Merkezi, Atatürk Bulvarı 217,
Kavaklıdere, Ankara
Tel : 28 61 00

Levent Şahverdi Arşivi